

ISSN 2523-4552

DOI 10.34015

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

№ 1 (35)/2026

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Науковий журнал

Видається: щоквартально

Заснований в серпні 2017 року

Журнал внесено до бази даних цитувань CrossRef (США)

**Індексується в міжнародній наукометричній базі даних
Index Copernicus International Journal Master List (Польща)**

1(35), 2026

**Київ
Пенітенціарна асоціація України
Науково-дослідний інститут публічного права
2026**

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ 2026/№ 1(35)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВНИКИ: ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПЕНІТЕНЦІАРНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ»

ТА ПРИВАТНА УСТАНОВА «НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА».

ІДЕНТИФІКАТОР МЕДІА У РЕЄСТРІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА: R30-06594 (РІШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ №2214, ПРОТОКОЛ №23 ВІД 23.10.2025 РОКУ) УХВАЛЕНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА 10 КВІТНЯ 2026 РОКУ, №5.

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ВКЛЮЧЕНО ДО КАТЕГОРІЇ «Б» ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ З ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН НА ПІДСТАВІ НАКАЗУ МОН УКРАЇНИ ВІД 28 ГРУДНЯ 2019 РОКУ № 1643.

Редакційна колегія

Казанчук Ірина Дмитрівна, кандидат юридичних наук, професор, доцент кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (**головний редактор, голова редакційної колегії**)

Абламський Сергій Євгенович, кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ, член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Козін Сергій Миколайович, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково-дослідного інституту публічного права

Коломойцев Микола Миколайович, доктор юридичних наук, заступник директора з наукової роботи ТОВ «Наукова установа «Науково-дослідне бюро фундаментальних та прикладних наукових досліджень права, економіки та бізнесу»

Невядовський Владислав Олегович, доктор юридичних наук, професор, учений секретар секретаріату Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ

Попович Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, старший дослідник, головний науковий співробітник відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Тимошенко Юрій Петрович, доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково-дослідного інституту публічного права

Фіалка Михайло Ігоревич, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

Шайтуро Ольга Павлівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Шопіна Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ

Іноземні члени редколегії

Гай Роджер, доктор філософії, професор, завідувач кафедри кримінального правосуддя Університету штату Нью-Йорк в Освего (США)

Якулявічене Ліра, доктор філософії, професор міжнародного права та права ЄС Університету імені Ніколо Ромеріо: Вільнюс, (Литва)

Шмуль Маргарет, доктор філософії, доцент кафедри кримінального правосуддя Університету штату Нью-Йорк в Освего (США)

Члени консультативної ради

Бараш Євген Юхимович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений діяч науки і техніки України, член Правління громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (голова консультативної ради журналу) (Україна)

Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету, заслужений юрист України, член Правління громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (Україна)

Степанюк Анатолій Хомич, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут», член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (Україна)

Ярмиш Олександр Назарович, доктор юридичних наук, професор, завідувач Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем забезпечення прав осіб, які постраждали від війни, Дніпровського державного університету внутрішніх справ, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, член громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (Україна)

Хомчинські Петро, доктор наук, доцент, професор кафедри соціології факультету економіки та соціології Університету м. Лодзь (Польща)

Шикут Міхал, доктор філософії, доцент кафедри криміналістики та кримінології Університету прикладних наук імені Станіслава Сташица в Пілі (Польща)

Фронцковяк Пшемислав, доктор наук, професор, доцент кафедри криміналістики та кримінології Університету прикладних наук імені Станіслава Сташица в Пілі (Польща)

Відповідальний за випуск: Голубов Артем Євгенович, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociacїi Ukraїni (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penit. i asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Адреса редакції:

вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035,

тел. 067 174 92 01; e-mail: visnyk_pa@ukr.net

www.visnykpau.com

BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

Scientific Journal

Issued: quarterly

Established in August of 2017

The journal is entered into CrossRef (USA)

**Indexed in the Index Copernicus International
Journals Master List (Poland)**

1(35), 2026

**Kiev
Penitentiary association of Ukraine
Scientific Institute of Public Law
2026**

**BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE 2026/№ 1(35)**

SCIENTIFIC JOURNAL

FOUNDERS: PUBLIC ORGANIZATION «PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE» AND PRIVATE INSTITUTION «SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW». QUARTERLY PUBLISHED.

MEDIA IDENTIFIER IN THE REGISTER OF THE FIELD OF MEDIA ENTITIES: R30-06594(DECISION NO 2214 OF THE NATIONAL COUNCIL OF TELEVISION AND RADIO BROADCASTING OF UKRAINE, PROTOCOL NO 23, DATED OCT. 23, 2025) THE PUBLICATION IS APPROVED BY THE ACADEMIC COUNCIL OF THE SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW ON APRIL 10, 2026, N5

THE SCIENTIFIC JOURNAL IS INCLUDED INTO THE **CATEGORY "B"** LIST OF THE SCIENTIFIC PROFESSIONAL EDITIONS IN THE SPHERE OF THE LEGAL DISCIPLINES ON THE BASIS OF THE ORDER NO 1643 OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE OF DECEMBER 28, 2019

Editorial Board

Iryna Dmytrivna Kazanchuk, Candidate of Juridical Science, Professor, Associate Professor at the Department of Administrative Law and Procedure, Educational and Scientific Institute No. 3, Kharkiv National University of Internal Affairs Member of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine» (Editor-in-Chief, Chair of the Editorial Board)

Serhii Yevhenovych Ablamskyi, Candidate of Juridical Science, Associate Professor, Head of the Department for Organization of Scientific Activities, Kharkiv National University of Internal Affairs, Member of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine»

Serhii Mykolaiovych Kozin, Doctor of Juridical Science, Professor, Leading Researcher, Department of Scientific Legal Expertise and Legislative Drafting, Research Institute of Public Law

Mykola Mykolaiovych Kolomoitsev, Doctor of Juridical Science, Deputy Director for Scientific Work of the Limited Liability Company «Scientific Institution «Research Bureau of Fundamental and Applied Scientific Research in Law, Economics and Business»

Vladyslav Olehovych Neviadovskyi, Doctor of Juridical Science, Professor, Scientific Secretary of the Academic Council Secretariat, Kharkiv National University of Internal Affairs

Iryna Mykolaivna Popovych, Doctor of Juridical Science, Senior Researcher, Chief Researcher, Department of Postgraduate and Doctoral Studies, National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Institute of Forensic Expertise»

Yurii Petrovych Tymoshenko, Doctor of Juridical Science, Professor, Senior Researcher, Department of Scientific Legal Expertise and Legislative Drafting, Research Institute of Public Law

Mykhailo Ihorovych Fialka, Candidate of Juridical Science, Professor, Professor at the Department of Law, Faculty of Humanities and Law, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

Olha Pavlivna Shaituro, Doctor of Juridical Science, Associate Professor, Professor at the Department of Criminal Law Disciplines, Faculty of Law, V. N. Karazin Kharkiv National University

Iryna Mykolaivna Shopina, Doctor of Juridical Science, Professor, Professor at the Department of Administrative Law Disciplines of Educational and Scientific Institute of Law and Law Enforcement, Lviv State University of Internal Affairs

International editorial board members

Roger Guy, PhD, Professor, Chair Department of Criminal Justice, State University of New York at Oswego (USA)

Lyra Jakulevičienė, PhD, Professor of International and EU Law, Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)

Margaret Schmul, PhD, Associate Professor, Department of Criminal Justice, State University of New York at Oswego (USA)

Advisory Board Member

Yevhen Yukhymovych Barash, Doctor of Juridical Science, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Educational and Scientific Institute No. 1 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Member of the Board of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine» (Chair of the Advisory Board) (Ukraine)

Oleksandr Hryhorovych Kolb, Doctor of Juridical Science, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the State Tax University, Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine» (Ukraine)

Anatolii Khomych Stepaniuk, Doctor of Juridical Science, Professor, Professor at the Department of Law, Faculty of Humanities and Law, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Member of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine» (Ukraine)

Oleksandr Nazarovych Yarmysh, Doctor of Juridical Science, Professor, Head of the Educational and Scientific Laboratory for research into the problems of ensuring the rights of persons who suffered from the war, Dnipro State University of Internal Affairs, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Member of the NGO «Penitentiary Association of Ukraine» (Ukraine)

Piotr Chomczyński, Doctor of Sciences, Professor, Department of Sociology of Art, Faculty of Economics and Sociology, University of Lodz (Poland)

Michał Szykut, PhD, Assistant Professor and Associate in Forensics with Criminology Department, Stanisław Staszic State University of Applied Sciences in Piła (Poland)

Przemysław Frąckowiak, Doctor of Sciences, Professor, Associate Professor in Forensics with Criminology Department, Akademia Nauk Stosowanych im. Stanisława Staszica in Piła (Poland)

Responsible for release: Artem Yevhenovych Holubov, Candidate of Juridical Science, Senior Researcher, Associate Professor at the Department of Law, Faculty of Humanities and Law, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociaції Ukraїni (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penit.i asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Adress of Editorial Board:

2 A, H.Kirpy str. Kyiv, 03035,

tel. 067 174 92 01 E-mail:

visnyk_pa@ukr.net www.visnykpau.com

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.01

УДК 340.132:349.6(477)

Бернацький О. В.,

кандидат юридичних наук, керівник

юридичної фірми «Адвокат і Закон»

e-mail: bernatskyi_o@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3133-9034>

ПОНЯТТЯ «ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ» ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ НОРМ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті досліджено поняття правозастосування як особливої форми реалізації екологічних норм в Україні в умовах сьогодення. Обґрунтовано, що сьогодні правозастосування у сфері охорони довкілля характеризується низкою специфічних ознак, які відрізняють його від класичного загальноприйнятого теоретичного розуміння цієї категорії. Мета статті – визначити поняття та особливості правозастосування як форми реалізації екологічних норм з урахуванням сучасних тенденцій розвитку національного екологічного права, адміністративного права, а також міжнародних норм й стандартів.

На підставі аналізу загально-теоретичних підходів до форм реалізації правових норм та їх проекції на сучасне екологічне право України автором виокремлено характерні ознаки правозастосування у сфері охорони довкілля, а саме: 1) превентивна спрямованість, що реалізується через дозвоільну діяльність та оцінку впливу на довкілля; 2) багатосуб'єктність, яка передбачає участь уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів та інститутів громадянського суспільства; 3) поєднання заходів державного примусу та стимулювання на поведінку осіб в сфері охорони довкілля; 4) багаторівневий характер правозастосування, що охоплює регіональний, національний та наднаціональний (міжнародний) рівні.

Проаналізовано сучасний стан правозастосування екологічних норм в Україні у контексті зобов'язань, визначених Угодою про асоціацію між Україною та державами-членами Європейського Союзу. Обґрунтовано доцільність запровадження моделі адаптивного регулювання в екологічному праві України. Сформульовано авторське визначення поняття «правозастосування екологічних норм» як владно-організуючої діяльності компетентних суб'єктів публічної влади та уповноважених інституцій, спрямованої на індивідуалізацію екологічних норм стосовно конкретних суб'єктів та ситуацій

із метою забезпечення реалізації екологічних прав, охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Ключові слова: правозастосування, реалізація екологічних норм, охорона довкілля, оцінка впливу на довкілля, екологічний контроль, юридична відповідальність, правозастосовний акт, адаптивне регулювання, ЄС.

Постановка проблеми. У складних умовах сьогодення, незважаючи на наявність розгалуженої нормативно-правової бази у сфері охорони довкілля, ефективність дотримання вимог екологічного законодавства в Україні залишається недостатньою. Зокрема, за даними Державної екологічної інспекції України, щороку фіксуються тисячі порушень законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, якими регулюються відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Водночас рівень притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, а також відшкодування шкоди, завданої природному середовищу, залишається незадовільним. Ця ситуація додатково ускладнюється воєнними діями держави-агресора проти України. Так, наприкінці 2024 року під час Конференції ООН з питань зміни клімату COP29 фахівці оцінили екологічну шкоду, завдану довкіл्लю України внаслідок воєнних дій за 1000 днів повномасштабного вторгнення, у 71 млрд доларів США [1]. Отже, сукупність зазначених обставин зумовлює необхідність глибокого теоретико-правового аналізу підходів науковців, законодавця та суспільства загалом до такої важливої соціально-правової категорії, як «правозастосування», а також переосмислення її значення для сфери охорони довкілля в сучасних умовах.

Актуальність дослідження посилюється зобов'язаннями України за Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС), яка передбачає адаптацію національного законодавства до права ЄС та впровадження європейських екологічних стандартів [2]. Це охоплює як запровадження сучасних інструментів екологічного врегулювання, зокрема дозвільних процедур і стратегічної екологічної оцінки, так і посилення відповідальності за екологічні правопорушення, зокрема з урахуванням положень Директиви (ЄС) 2024/1203 про захист довкілля засобами кримінального права [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення поняття правозастосування, його стадій та ознак є усталеним у вітчизняній теорії права. Загальнотеоретичні засади правозастосування досліджувалися у працях О. Ф. Скакун [4], П. М. Рабіновича [5], О. І. Донченко [6], І. Й. Магновського [7], А. М. Перепелюка [8], у яких розкрито сутність правозастосування як особливої форми реалізації правових норм, охарактеризовано його стадії, суб'єктний склад і значення індивідуального правового регулювання.

В адміністративно-правовій та еколого-правовій науках теоретичні засади реалізації правових норм розроблялися В. І. Андрейцевим [9], А. П. Гетьманом [10], Г. В. Анісімовою [11], які досліджували особливості дії правових приписів у сфері охорони довкілля, співвідношення еко-

логічних прав і обов'язків, а також засоби забезпечення екологічного правопорядку. Питання дозвільної системи як форми правозастосування в екологічній сфері спеціально досліджувала Н. Р. Кобецька [12]. С. М. Гусаров проаналізував специфіку правових норм у контексті правозастосовної діяльності органів публічної влади [13]. Проблеми імплементації національного законодавства, у тому числі екологічного, до норм європейського права аналізувала Н. Р. Малишева [14]. Питання юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони довкілля розглядалися у працях Ю. А. Краснової та М. В. Краснової [15]. У зарубіжній юридичній науці проблематика правозастосування досліджувалася, зокрема, у працях І. Ейреса, Дж. Брейтвейта, Н. Ганнінгема та С. Джайлза.

Утім для теми цього дослідження важливими є праці сучасних вітчизняних дослідників, у яких правозастосування аналізується крізь призму особливих правових режимів, правозастосовної практики та якості юридичної термінології. Так, В. І. Теремецький розглядає правозастосування як складову правового регулювання, наголошуючи на його відмежуванні від правотворчості, значенні принципів права, уніфікованого застосування законодавства та впливі особливих режимів на цю діяльність [16]. Є. В. Дуліба та В. І. Теремецький на підставі аналізу правозастосовної практики місцевих судів довели значення сталої судової практики для виявлення недоліків законодавчого регулювання та вдосконалення механізму юридичної відповідальності [17]. Крім того, у працях В. І. Теремецького та В. В. Ла-

зарєва, присвяченій питанням правотворчості та правотворчої термінології, підкреслено, що точність юридичних понять і термінологічна узгодженість є необхідними передумовами належного формулювання та подальшого застосування правових норм [18], оскільки нечіткість понятійного апарату ускладнює індивідуалізацію правових норм щодо конкретних правовідносин і знижує ефективність їх реалізації [19].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що комплексне дослідження поняття правозастосування саме як форми реалізації екологічних норм в Україні з урахуванням його специфічних ознак, міжнародних і європейських правових стандартів досі залишається недостатньо розробленим. Більшість наукових праць зосереджені або на загальнотеоретичних аспектах правозастосування, або на окремих інструментах екологічного права (контроль, юридична відповідальність, дозвільна діяльність), тоді як цілісна наукова концепція правозастосування в контексті екологічного законодавства досі не сформована.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поняття та специфічних ознак правозастосування як форми реалізації екологічних норм з урахуванням сучасних тенденцій розвитку правової системи України, а також стану адаптації чинного законодавства до міжнародних норм і стандартів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: проаналізувати наукові підходи до розуміння поняття «правозастосування» та виокремити специфічні ознаки правозастосування у

сфері охорони довкілля; охарактеризувати форми правозастосування екологічних норм в Україні; дослідити міжнародні підходи до змісту правозастосування в контексті євроінтеграційних зобов'язань України у сфері охорони довкілля; сформулювати авторське визначення поняття «правозастосування» як форми реалізації екологічних норм.

Виклад основного матеріалу.

У загальній теорії права правозастосування має узагальнене визначення, а тому більшістю науковців розглядається як одна з форм реалізації правових норм. Зокрема, його визначають як владно-організуючу діяльність компетентних державних органів і посадових осіб, спрямовану на індивідуалізацію правових приписів та реалізацію правових норм стосовно конкретних життєвих обставин і суб'єктів [4, с. 372]. У загальній теорії права усталеним є підхід, відповідно до якого виокремлюють чотири основні форми реалізації правових норм, класифіковані за ступенем активності суб'єкта та характером його дій: дотримання, виконання, використання та застосування [6]. О. Ф. Скакун визначає реалізацію норм права як «втільнення приписів правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, тобто в їх практичній діяльності» [4, с. 378]. П. М. Рабінович підкреслює, що соціальною сутністю реалізації правових норм є задоволення учасниками суспільного життя своїх потреб соціально допустимими способами, змодельованими державою [5, с. 152]. У цій класифікації правозастосування посідає особливе місце як форма реалізації права, що передбачає участь державно-

владного суб'єкта, уповноваженого на прийняття обов'язкових для учасників правовідносин рішень.

Певні уточнення до розуміння правозастосування пропонують С. М. Гусаров та А. М. Перепелюк, які розглядають його як важливу форму правореалізації. На думку С. М. Гусарова, правозастосовна діяльність є владною, організаційною діяльністю компетентних органів, зокрема правоохоронних органів і органів публічної адміністрації, спрямованою на підготовку та прийняття індивідуальних юридичних рішень у конкретних справах. При цьому вчений акцентує, що правозастосування як форма реалізації правових норм забезпечує індивідуальне регулювання суспільних відносин [13, с. 365–367]. А. М. Перепелюк, зі свого боку, підкреслює управлінський характер правозастосування, зазначаючи, що воно спрямоване насамперед на забезпечення управління шляхом прийняття рішень індивідуального характеру, практичної організації управлінської діяльності, оформлення прийнятих рішень та організації їх виконання [8, с. 75].

Водночас сутність правозастосування в екологічному праві має свою специфіку. Як зазначає В. І. Андрейцев, правозастосування у сфері охорони довкілля має превентивний характер, є багатосуб'єктним і багаторівневим процесом [9, с. 117], а також передбачає механізми контролю та забезпечення дотримання екологічних вимог [10, с. 84]. Так, І. Й. Магновський до суттєвих ознак правозастосування відносить його здійснення від імені держави спеціально уповноваженими органами, спрямованість не лише на регулювання, а й на забезпечення дії

правових приписів у випадках, коли інші форми реалізації права є неможливими, а також роль гарантії охорони дії правових приписів як засобу владно-регулятивного впливу держави [7, с. 60].

З урахуванням викладеного можна констатувати, що правозастосування у сфері охорони довкілля має низку специфічних ознак, які зумовлюють необхідність переосмислення усталених наукових підходів до цієї категорії.

По-перше, правозастосування в екологічній сфері має превентивну спрямованість. На відміну від класичного розуміння правозастосування, яке переважно зосереджене на реагуванні на правопорушення, правозастосування екологічних норм значною мірою орієнтоване на запобігання заподіяння шкоди довкіллю та недопущення нерационального використання природних ресурсів. Це виявляється у таких формах, як видача дозволів на спеціальне використання природних ресурсів (ст. 19 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [20]), проведення оцінки впливу на довкілля (Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [21]) та здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування (Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» [22]). У цьому аспекті заслугове на увагу позиція Н. Р. Кобецької, яка обґрунтовує, що природоресурсні дозволи є правовими формами передачі права користування визначеною частиною природного об'єкта та правовими засобами встановлення і фіксації права природокористування [12, с. 98]. Отже, дозвільна діяльність

уповноважених державних органів у сфері охорони довкілля є типовим прикладом реалізації державою правозастосовної функції, оскільки вона здійснюється компетентними органами у процедурно-процесуальному порядку, передбачає індивідуалізацію правових норм стосовно конкретного суб'єкта і конкретної ситуації та завершується прийняттям індивідуального правового акта (дозволу, висновку тощо).

Крім того, превентивний характер правозастосування як форми реалізації норм екологічного законодавства підтверджується практикою Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справі *Tătar v. Romania* (2009) Європейський суд з прав людини визнав, що навіть за відсутності безпосередньої шкоди здоров'ю серйозне забруднення довкілля, яке створює значний ризик, є порушенням статті 8 Конвенції, а також підтвердив обов'язок держави проводити оцінку впливу на довкілля як превентивну процедуру [23]. У справі *Dubetska and Others v. Ukraine* (2011) Суд наголосив на обов'язку держави вживати ефективних заходів для захисту прав осіб від негативного впливу промислового забруднення [24].

По-друге, правозастосування у сфері охорони довкілля характеризується багатосуб'єктністю. Слід зазначити, що загальнотеоретичне розуміння правозастосування обмежує коло його суб'єктів компетентними державними органами та їх посадовими особами [6; 7]. Водночас у науці екологічного права коло суб'єктів правозастосування є значно ширшим. Окрім центральних органів виконавчої влади, зокрема Міністерства захисту довкілля та природних

ресурсів України та Державної екологічної інспекції України, правозастосовну діяльність здійснюють також правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування (статті 15–17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [20]), суди різних юрисдикцій, а також інститути громадянського суспільства.

Особлива роль у правозастосуванні у сфері охорони довкілля належить громадськості. Так, однією з гарантій забезпечення екологічних прав громадян відповідно до статті 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» є громадський контроль, який передбачає участь громадських організацій і громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища [20]. Згідно зі статтею 36 цього Закону такий контроль здійснюється через інститут громадських інспекторів з охорони довкілля [20]. В умовах воєнного стану, коли до повноважень державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища додано нові обов'язки, пов'язані з фіксацією наслідків злочинів РФ проти довкілля, роль громадськості у здійсненні контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища набуває особливої актуальності.

У цьому контексті слід звернути увагу і на положення Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», у статті 7 якого закріплено обов'язковість громадського обговорення звітів з оцінки впливу на довкілля, що проводиться з метою виявлення, збирання та врахування зауважень і пропозицій громадськості щодо планованої діяльності суб'єктів

господарювання [21]. Такі механізми, хоча формально і не належать до правозастосування у класичному розумінні, фактично забезпечують участь громадськості у процесі реалізації екологічних норм. Орхуська конвенція («Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», 1998 р.) закріплює три основні складові такої участі: 1) доступ до екологічної інформації; 2) участь у процесі прийняття рішень; 3) доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [25]. Як зазначають зарубіжні дослідники, невиконання державою зобов'язань за Орхуською конвенцією може розглядатися як підстава для застосування механізмів міжнародного реагування, а отже, фактично виступає «м'яким» засобом забезпечення дотримання міжнародного екологічного права [26].

По-третє, однією зі специфічних ознак правозастосування у сфері охорони довкілля є поєднання примусу та стимулювання як засобів впливу на поведінку відповідних суб'єктів. Слід визнати, що класичне розуміння правозастосування у вітчизняній юриспруденції зосереджене переважно на примусовому аспекті, який передбачає застосування заходів юридичної відповідальності до осіб, винних у порушенні норм чинного законодавства [13, с. 367]. Водночас у європейській правовій доктрині принципово розрізняють два підходи до забезпечення дотримання правових норм: а) примусовий («enforcement»), що ґрунтується на моніторингу, виявленні порушень і застосуванні санкцій до правопо-

рушників [27]; б) стимулювальний («compliance»), що базується на розвитку екологічної освіти, переконанні, а також технічній і фінансовій підтримці з боку держави [28]. Зокрема, І. Ейрес та Дж. Брейтвейт у праці *Responsive Regulation* (1992) запропонували концепцію «піраміди примусу», яка поєднує обидва підходи та передбачає поступову ескалацію регуляторного впливу, зокрема: перехід від м'яких стимулювальних заходів (переконання, консультації, співпраця) до застосування жорсткіших санкцій у разі їх неефективності [29]. С. Джайлз у монографії *Next Generation Compliance* (2022) обґрунтовує, що ефективність дотримання екологічних вимог залежить не стільки від суворості покарання, скільки від розуміння необхідності дотримання екологічних норм і правил, тобто від того, наскільки правова норма враховує реальні можливості та стимули адресатів [30].

Для українського екологічного права інтеграція вищезазначених підходів має критичне значення. Чинне законодавство передбачає різні види юридичної відповідальності за екологічні правопорушення: адміністративну (статті 52–91 КУпАП), кримінальну (статті 236–254 КК України), цивільну (стаття 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [20]) та дисциплінарну. Водночас ефективність застосування державного примусу у цій сфері залишається низькою. Це зумовлено, зокрема, тим, що механізм здійснення екологічного контролю відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері

господарської діяльності» [31] обмежує можливості Державної екологічної інспекції України, а запроваджений в умовах воєнного стану мораторій на проведення перевірок додатково ускладнює здійснення державного контролю.

По-четверте, правозастосування в екологічній сфері має багаторівневий характер. В Україні правозастосування як форма реалізації екологічних норм здійснюється на регіональному, національному та міжнародному рівнях [10, с. 124]. На регіональному і національному рівнях діють уповноважені органи державної влади та органи місцевого самоврядування. На міжнародному рівні відповідні механізми забезпечуються, зокрема, процедурою застосування норм європейського права, що дозволяє Європейській Комісії ініціювати провадження проти держави-члена за невиконання екологічних зобов'язань із можливістю накладення Європейським судом (Судом справедливості ЄС) фінансових санкцій за порушення права ЄС [28]. На міжнародному рівні діють механізми контролю за дотриманням міжнародних екологічних конвенцій, зокрема Комітет з дотримання Орхуської конвенції [25]. Для України така багаторівневність набуває особливого значення в контексті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС, оскільки глава 6 та Додаток XXX встановлюють зобов'язання щодо наближення національного законодавства до 29 актів ЄС у сфері охорони довкілля [2].

Аналізуючи наукові підходи та положення наведених вище нормативно-правових актів, можна виокремити такі основні форми правозастосування екологічних норм:

1) дозвоільно-превентивна – видача дозволів на використання природних ресурсів, висновків з оцінки впливу на довкілля, інтегрованих дозвіллевих дозволів відповідно до вимог Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» [32]. Ця форма насамперед реалізує превентивну функцію правозастосування у сфері охорони довкілля;

2) контрольно-наглядова – здійснення державного екологічного контролю Державною екологічною інспекцією України, проведення планових і позапланових перевірок, обмеження та припинення діяльності, що порушує вимоги екологічного законодавства [12, с. 89]. Ця форма відповідає класичному розумінню правозастосування як засобу забезпечення дотримання норм права;

3) юрисдикційна – передбачає притягнення винних осіб до юридичної відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за порушення норм екологічного законодавства, а також вирішення судами екологічних спорів. Зокрема, Директива (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про кримінально-правову охорону довкілля, яка замінила директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС, з метою посилення ефективності застосування екологічного права ЄС істотно розширила перелік екологічних злочинів і встановила суворіші санкції за їх вчинення [3];

4) компенсаційно-відновлювальна – примусове відшкодування шкоди, завданої довкіллю (відповідно до ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), що передбачає її по-

вне відшкодування, включаючи не-одержані прибутки за час, необхідний для відновлення якості довкілля [20].

На підставі викладеного пропонуємо власний підхід до визначення поняття «правозастосування» в контексті реалізації екологічних норм. На нашу думку, правозастосування є важливою формою реалізації екологічних норм, що полягає у владно-організуючій діяльності компетентних суб'єктів публічної влади – органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших громадських інституцій, яка здійснюється у процедурно-процесуальному порядку, спрямована на індивідуалізацію екологічних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних ситуацій та має на меті забезпечення реалізації екологічних прав громадян, охорону довкілля і раціональне використання природних ресурсів. Для такого правозастосування характерні превентивна спрямованість, багатосуб'єктність і багаторівневність.

У такому значенні правозастосування як форма реалізації екологічних норм відрізняється від загальнотеоретичних підходів тим, що: а) розширює коло суб'єктів правозастосування за рахунок включення до суб'єктного складу не лише уповноважених державних органів, а й громадських інститутів; б) підкреслює превентивну спрямованість, яка не є властивою для традиційного розуміння правозастосування; в) передбачає поєднання заходів примусу і стимулювання; г) відображає багаторівневий характер правозастосування, зумовлений міжнародними зобов'язаннями України та національними механізмами їх реалізації.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що у загальній теорії права правозастосування розглядається як особлива (опосередкована) форма реалізації правових норм, що здійснюється від імені держави компетентними органами у процедурно-процесуальному порядку та завершується прийняттям індивідуального правового акта. Водночас у контексті реалізації екологічних норм зміст поняття «правозастосування» виявляє суттєву специфіку, зумовлену особливостями екологічних правовідносин і об'єкта правового регулювання. Аналіз норм чинного законодавства України та наукових підходів до визначення поняття і змісту правозастосування у сфері охорони довкілля дав змогу сформулювати такі висновки.

По-перше, правозастосування як форма реалізації екологічних норм характеризується чотирма специфічними ознаками, що відрізняють його від класичного теоретичного розуміння цієї категорії, а саме: а) превентивною спрямованістю, яка реалізується через дозвільну діяльність та оцінку впливу на довкілля; б) багатосуб'єктністю, що передбачає участь уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів та інститутів громадянського суспільства; в) поєднанням державою заходів примусу і стимулювання; г) багаторівневим характером, що охоплює національний, наднаціональний та міжнародний рівні.

По-друге, зобов'язання України за Угодою про асоціацію з ЄС, а також сучасні тенденції імплементації норм європейського права (зокрема поло-

жень Директиви (ЄС) 2024/1203 про екологічні злочини) в українське законодавство зумовлюють необхідність модернізації національної правової системи регулювання відносин у сфері охорони довкілля. Йдеться, зокрема, про запровадження моделі адаптивного регулювання, що передбачає поступову ескалацію від заходів примусу до заходів впливу на поведінку та свідомість осіб через заохочення, стимулювання, переконання та персональну відповідальність.

По-третє, правозастосування екологічних норм реалізується у чотирьох основних формах: дозвільно-превентивній, контрольно-наглядовій, юрисдикційній та компенсаційно-відновлювальній. Кожна з них має власний інструментарій досягнення певної мети, визначене коло суб'єктів і процедурний порядок здійснення, що в сукупності забезпечує комплексний механізм реалізації екологічних норм у державі та суспільстві.

По-четверте, перспективи подальших наукових досліджень цієї проблематики вбачаються у комплексному емпіричному аналізі ефективності правозастосування екологічних норм в Україні з урахуванням післявоєнних реалій, дослідженні впливу цифровізації на розвиток правового забезпечення екологічної сфери, удосконаленні механізмів державного та громадського екологічного контролю, а також у розробленні моделі адаптивного правового регулювання у сфері охорони довкілля з урахуванням зобов'язань України за Угодою про асоціацію з ЄС.

Список використаних джерел

1. Велика Г. Втрати довкілля України за 1000 днів повномасштабної війни: інфографіка. ЕкоПолітика. 21.11.2024. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/stali-vidomi-cifri-vtrat-dovkillju-ukraini-za-1000-dniv-povnomasshtabnoi-vijni/> (дата звернення: 10.01.2026).
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 10.01.2026).
3. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. Official Journal of the European Union. 2024. L, 2024/1203, 30.04.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj/eng> (дата звернення: 10.01.2026).
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-те видання, стереотипне. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. 10-те вид., допов. Львів : Край, 2008. 224 с.
6. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 11, т. 1. С. 40–42.
7. Магновський І. Й. Правозастосування як категорія особливої форми реалізації права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. 27. Одеса : Гельветика, 2020. С. 59–66.
8. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 224 с.
9. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія. Дніпропетровськ : Нац. гірн. ун-т, 2011. 373 с.
10. Гетьман А. П. Доктрина екологічного права та законодавства України : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2019. 336 с.
11. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Х. : Право, 2019. 672 с.
12. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.
13. Гусаров С. М. Правозастосовна діяльність в Україні : монографія. Х. : Золота миля, 2015. 416 с.
14. Малишева Н. Р., Єрофєєв М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Х. : Право, 2017. 416 с.
15. Краснова М. В., Краснова Ю. А. Екологічне право України. Загальна частина : підручник. К. : ВПЦ «Київський університет», 2021. 190 с.
16. Теремецький В. І. Норми правового регулювання в особливому режимі правозастосування в системі джерел судового права. *Джерела судового права в Україні : монографія / кер. авт. колективу А. О. Селіванов. К. : Фенікс, 2024. С. 208–220.*
17. Дуліба Є. В., Теремецький В. І. Окремі аспекти удосконалення адміністративної відповідальності за порушення правил карантину людей на основі аналізу

правозастосовної практики місцевих судів. *Форум Права*. 2023. № 3 (76). С. 109–119. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10041186>

18. Teremetskyi V. I., Lazariev V. V. Issues of Lawmaking and Lawmaking Terminology in Ukraine and Italy. *Law and Safety*. 2025. Vol. 97, No. 2. P. 135–146. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.11>

19. Teremetskyi V. I., Lazariev V. V., Topchii V. V., Vitiuk D. L., Roy O. V. Legal terminology as the basis for the accuracy of legal norms. *Edelweiss Applied Science and Technology*. 2025. Vol. 9, No. 3. P. 479–488. DOI: <https://doi.org/10.55214/25768484.v9i3.5242>

20. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 12.01.2026).

21. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 12.01.2026).

22. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення: 12.01.2026).

23. Case of Tătar v. Romania (Application no. 67021/01) : judgment of the European Court of Human Rights, 27 January 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90981> (дата звернення: 12.01.2026).

24. Case of Dubetska and Others v. Ukraine (Application no. 30499/03) : judgment of the European Court of Human Rights, 10 February 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103273> (дата звернення: 12.01.2026).

25. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Конвенція; ООН від 25.06.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 12.01.2026).

26. Fasoli E., McGlone A. The Non-Compliance Mechanism Under the Aarhus Convention as 'Soft' Enforcement of International Environmental Law: Not So Soft After All! *Netherlands International Law Review*. 2018. Vol. 65, no. 1. P. 27–53. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40802-018-0102-0>

27. Gunningham N. Compliance, Enforcement, and Regulatory Excellence. Penn Program on Regulation Discussion Paper. University of Pennsylvania Law School, 2015. URL: <https://www.law.upenn.edu/live/files/4717-gunningham-ppr-bicregulatordiscussionpaper-06> (дата звернення: 14.01.2026).

28. Shyrokykh K., Melen-Zabramna O. Europeanisation of Ukraine's Policy on Environment and Climate: Instrumental and Anticipatory Compliance // *Ukraine's Thorny Path to the EU* / ed. by M. Rabinovych, A. Pintsch. Cham : Palgrave Macmillan, 2025. P. 247–277. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-69154-6_11

29. Ayres I., Braithwaite J. Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate. New York : Oxford University Press, 1992. 205 p.

30. Giles C. Next Generation Compliance: Environmental Regulation for the Modern Era. Oxford : Oxford University Press, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197656747.001.0001>

31. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 14.01.2026).

32. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення : Закон України від 16.07.2024 № 3855-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text> (дата звернення: 14.01.2026).

References

1. Velyka, H. (2024, November 21). Vtraty dovkilliu Ukrainy za 1000 dniv povnomasshtabnoi viiny: infografika [Environmental losses of Ukraine over 1000 days of full-scale war: Infographic]. *EkoPolityka* [EcoPolitics]. <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/stali-vidomi-cifri-vtrat-dovkillju-ukraini-za-1000-dniv-povnomasshtabnoi-vijni/>
2. Zakon Ukrainy Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: vid 16.09.2014 No. 1678-VII [Law of Ukraine On Ratification of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part, dated September 16, 2014 No. 1678-VII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>
3. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. (2024). *Official Journal of the European Union*, L, 2024/1203. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj/eng>
4. Skakun, O. F. (2021). *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of state and law] (4th ed.). Kyiv: Alerta.
5. Rabinovych, P. M. (2008). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of the general theory of law and state] (10th ed.). Lviv: Krai.
6. Donchenko, O. I. (2014). Osoblyvosti pravozastosuvannia yak formy realizatsii norm prava [Peculiarities of law enforcement as a form of implementation of legal norms]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia* [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence], (11), 1, 40–42. <https://dspace.onu.edu.ua/bitstream/123456789/21030/1/40-42.pdf>
7. Mahnovskiy, I. Y. (2020). Pravozastosuvannia yak katehoriia osoblyvoi formy realizatsii prava [Law enforcement as a category of a special form of implementation of law]. *Scientific Works of the National University "Odesa Law Academy"*, 27, 59–66. <https://hdl.handle.net/11300/14172>
8. Perepeliuk, A. M. (2016). *Mekhanizm zastosuvannia prava: struktura ta kryterii efektyvnosti (zahalnoteoretychnyi aspekt)* [The mechanism of law application: Structure and efficiency criteria (general theoretical aspect)] (Candidate's thesis). Kyiv.
9. Andreitsev, V. I. (2011). *Ekolohichne pravo i zakonodavstvo suverennoi Ukrainy: problemy realizatsii derzhavnoi ekolohichnoi polityky* [Environmental law and legislation of sovereign Ukraine: Problems of implementation of the state environmental policy]. Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnychyi universytet.
10. Getman, A. P. (2019). *Doktryna ekolohichnoho prava ta zakonodavstva Ukrainy* [Doctrine of environmental law and legislation of Ukraine]. Kharkiv: TOV "Oberih".
11. Anisimova, H. V. (2019). *Teoretychni zasady rozvytku ekolohichnoho zakonodavstva v konteksti pryrodno-pravovoi doktryny* [Theoretical foundations of the development of environmental legislation in the context of the natural law doctrine]. Kharkiv: Pravo.
12. Kobetska, N. R. (2016). *Dozvilne i dohovirne rehuliuвання vykorystannia pryrodnykh resursiv v Ukraini: pytannia teorii ta praktyky* [Permissive and contractual regulation of natural resource use in Ukraine: Issues of theory and practice]. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka.
13. Husarov, S. M. (2015). *Pravozastosovna diialnist v Ukraini* [Law enforcement activity in Ukraine]. Kharkiv: Zolota mylia.
14. Malysheva, N. R., & Yerofeiev, M. I. (2017). *Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy "Pro okhoronu navkolysnnoho pryrodnoho seredovyscha"* [Scientific and

practical commentary to the Law of Ukraine “On Environmental Protection”]. Kharkiv: Pravo.

15. Krasnova, M. V., & Krasnova, Yu. A. (2021). *Ekolohichne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna* [Environmental law of Ukraine. General part]. Kyiv: VPTs “Kyivskiy universytet”.

16. Teremetskyi, V. I. (2024). Normy pravovoho rehuliuвання v osoblyvomu rezhymy pravo zastosuvannya v systemi dzherel sudovoho prava [Norms of legal regulation in the special regime of law enforcement in the system of sources of judicial law]. In A. O. Selivanov (Ed.), *Dzherela sudovoho prava v Ukraini* [Sources of judicial law in Ukraine] (pp. 208–220). Kyiv: Feniks.

17. Duliba, Ye. V., & Teremetskyi, V. I. (2023). Okremi aspekty udoskonalennia administrativnoi vidpovidalnosti za porushennia pravyl karantynu liudei na osnovi analizu pravo zastosovnoi praktyky mistsevykh sudiv [Certain aspects of improving administrative liability for violating human quarantine rules based on the analysis of law enforcement practice of local courts]. *Forum of Law*, 3(76), 109–119. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10041186>

18. Teremetskyi, V. I., & Lazarev, V. V. (2025). Issues of lawmaking and lawmaking terminology in Ukraine and Italy. *Law and Safety*, 97(2), 135–146. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.11>

19. Teremetskyi, V. I., Lazarev, V. V., Topchii, V. V., Vitiuk, D. L., & Roy, O. V. (2025). Legal terminology as the basis for the accuracy of legal norms. *Edelweiss Applied Science and Technology*, 9(3), 479–488. <https://doi.org/10.55214/25768484.v9i3.5242>

20. Zakon Ukrainy Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: vid 25.06.1991 No. 1264-XII [Law of Ukraine On Environmental Protection dated June 25, 1991 No. 1264-XII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

21. Zakon Ukrainy Pro otsinku vplyvu na dovkillia: vid 23.05.2017 No. 2059-VIII [Law of Ukraine On Environmental Impact Assessment dated May 23, 2017 No. 2059-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

22. Zakon Ukrainy Pro stratehichnu ekolohichnu otsinku: vid 20.03.2018 No. 2354-VIII [Law of Ukraine On Strategic Environmental Assessment dated March 20, 2018 No. 2354-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>

23. Case of *Tătar v. Romania* (Application no. 67021/01): Judgment of the European Court of Human Rights. (2009, January 27). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90981>

24. Case of *Dubetska and Others v. Ukraine* (Application no. 30499/03): Judgment of the European Court of Human Rights. (2011, February 10). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103273>

25. Konventsiiia pro dostup do informatsii, uchast hromadskosti v protsesi pryiniattia rishen ta dostup do pravosuddia z pytan, shcho stosuutsia dovkillia (Orkhuska konventsiiia): vid 25.06.1998 [Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) dated June 25, 1998]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

26. Fasoli, E., & McGlone, A. (2018). The non-compliance mechanism under the Aarhus Convention as “soft” enforcement of international environmental law: Not so soft after all! *Netherlands International Law Review*, 65(1), 27–53. <https://doi.org/10.1007/s40802-018-0102-0>

27. Gunningham, N. (2015). *Compliance, enforcement, and regulatory excellence*. Penn Program on Regulation Discussion Paper. University of Pennsylvania Law School. <https://www.law.upenn.edu/live/files/4717-gunningham-ppr-bicregulatordiscussionpaper-06>

28. Shyrokykh, K., & Melen-Zabramna, O. (2025). Europeanisation of Ukraine’s policy on environment and climate: Instrumental and anticipatory compliance. In M. Rabino-

vych & A. Pintsch (Eds.), *Ukraine's thorny path to the EU* (pp. 247–277). Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-69154-6_11

29. Ayres, I., & Braithwaite, J. (1992). *Responsive regulation: Transcending the deregulation debate*. New York: Oxford University Press.

30. Giles, C. (2022). *Next generation compliance: Environmental regulation for the modern era*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197656747.001.0001>

31. Закон України Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: від 05.04.2007 № 877-V [Law of Ukraine On the Basic Principles of State Supervision (Control) in the Sphere of Economic Activity dated April 5, 2007 No. 877-V]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>

32. Закон України Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: від 16.07.2024 № 3855-IX [Law of Ukraine On Integrated Prevention and Control of Industrial Pollution dated July 16, 2024 No. 3855-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text>

Bernatskyi O. V., PhD in Law, Head of the law firm «Company Legal company «Lawyer and Law»

e-mail: bernatskyi_o@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3133-9034>

The Concept of «Law Enforcement» as a Means of Implementing Environmental Regulations in Modern Ukraine

The article examines the concept of law application (pravozaastosuvannya) as a specific form of implementation of environmental norms. It is substantiated that law application in the field of environmental protection is characterised by a number of specific features that distinguish it from the classical general theoretical understanding of this category.

The purpose of the article is to define the concept and peculiarities of law application as a form of implementation of environmental norms, taking into account current trends in the development of environmental law and international standards.

Based on the analysis of general theoretical approaches to the forms of implementation of legal norms and their projection onto environmental law, the characteristic features of law application in the field of environmental protection are identified: preventive orientation, implemented through the permitting system and environmental impact assessment; multi-subjectivity, which involves the participation of state authorities, local self-government bodies, courts and civil society institutions; integration of enforcement and compliance approaches; multi-level character, covering national and supranational levels of law application.

The current state of application of environmental norms in Ukraine is analysed in the context of obligations under the Association Agreement between Ukraine and the EU. The expediency of introducing the model of responsive regulation in Ukraine's environmental law is substantiated. The author's definition of the concept of application of environmental norms is formulated as the authoritative organising activity of competent subjects of public authority and authorised institu-

tions, aimed at individualisation of environmental norms in relation to specific subjects and situations in order to ensure the implementation of environmental rights, environmental protection and rational use of natural resources.

Keywords: law application, implementation of environmental norms, environmental protection, environmental impact assessment, environmental control, legal liability, law application act, adaptive regulation, EU.

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Бернацький О. В. Поняття «правозастосування» як форми реалізації екологічних норм в сучасній Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.01>

Citation APA: Bernadskyi, O. V. (2026). Poniattia «pravozastosuvannia» yak formy realizatsii ekolohichnykh norm v suchasni Ukraini [The concept of «law enforcement» as a means of implementing environmental regulations in modern Ukraine]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 5–19. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.01>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 21.01.2026

Прийнята до друку: 24.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 21 January 2026

Accepted for publication: 24 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.02

УДК 340.15

Ярмиш О. Н.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач навчально-наукової лабораторії
дослідження проблем забезпечення прав осіб,
які постраждали від війни Дніпровського
державного університету внутрішніх справ,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений юрист України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4811-4520>

Бернадський Б. В.,

доктор юридичних наук, доцент, науковий
співробітник науково-дослідного відділу
(психофізіологічних, психологічних
досліджень та кадрової безпеки) Науково-
методичного центру кадрової політики
Міністерства оборони України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2692-6824>

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

У статті розглядається розвиток нормативно-правової бази в рамках підготовки до майбутньої війни в Російській імперії. Автори наголошують, що вся законодавча діяльність у сфері безпеки в Російській імперії ґрунтувалася та розвивалася виключно на принципах захисту самодержавного ладу. Саме на цій основі розвивалися зусилля щодо встановлення правового режиму воєнного стану. Дослідження спирається на широкий спектр джерел, серед яких чільне місце займають архівні та документальні матеріали, деякі з яких вперше вводяться в науковий обіг.

Необхідність встановлення правового режиму воєнного стану була зумовлена загостренням міжнародної обстановки, яка вела світ до глобальної війни. Робота, енергійно розпочата на початку правління Олександра III, значно сповільнилася до кінця його правління. Це було пов'язано, перш за все, з міжвідомчими суперечностями, оскільки процес вимагав чіткого розмежування повноважень та ефективної координації між Військовим та Морським міністерствами, Міністерством фінансів, Міністерством закордонних справ, Окремим корпусом жандармів та Департаментом поліції

Міністерства внутрішніх справ. Тим не менш, у країні було запроваджено режим контррозвідки, режим секретності та низку інших заходів, без яких функціонування режиму воєнного стану було б неможливим. Робота була остаточно завершена лише у 1914 році, з початком Першої світової війни.

Ключові слова: *самодержавство, державна безпека, право війни та миру, воєнний стан.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, коли на наших очах руйнуються усталені засади світового порядку і формуються нові реалії, варто звернути увагу на безпековий світогляд кінця ХІХ - початку ХХ ст. – епохи загострення міжімперіалістичного протиборства. У тому числі – здійснити аналіз права війни та миру. Котре, до речі, якраз тоді й набуло чітких нормативних рамок. Вважаємо, що важливою складовою цієї роботи є вивчення еволюції правового режиму воєнного стану. Особливо актуальним це є для України – єдиної країни у сучасній Європі, де цей правовий режим запроваджено і діє впродовж вже понад чотири роки. Додаткова актуальність дослідження заявленої теми витікає з безперечної важливості вивчення державно-правової системи росії – країни, що вже понад 10 років веде війну на знищення України. У цьому контексті, особливої значимості набувають питання, пов'язані із всебічним вивченням імперського репресивно-карального апарату. Тим більше, що нинішнє керівництво країни-агресора відкрито проголосило свою ідейну спадковість якраз з Російською імперією та задекларувало бажання її відродження.

Постановка завдання. Завдання дослідження еволюції правового режиму нездійснене в рамках однієї статті. Відтак, автори у цій публікації поставили перед собою мету розгля-

нути період його становлення (70-90-ті роки ХІХ ст.) в контексті історії держави і права України.

Виклад основного матеріалу. Становлення правового режиму воєнного стану здійснювалось у той час, коли переважна більшість українських земель входила до складу Російської імперії – країни з архаїчною системою державного управління. На політичній карті світу вона залишалась абсолютною монархією з самодержавною формою правління – спадком феодальної епохи. Тож цар стояв на чолі усієї системи державної влади. Законодавчих органів не було, існувала лише законодавча Державна рада. Виконавчу владу здійснювали 11 міністерств, кожен із керівників яких був повністю самостійним і доповідав про справи безпосередньо цареві. Постійно збільшувався адміністративний апарат, котрий на той час становив найбільший бюрократичний прошарок у світі. Відповідно, уся безпекова нормотворчість тут здійснювалась в контексті захисту самодержавного режиму.

Росія багато воювала. Втім, тривалий час якоїсь особливої потреби у тому, що зараз називається міжнародним гуманітарним правом у світі не відчували. Зазвичай, уся влада на театрі бойових дій переходила до рук військових властей, котрі діяли, виходячи з того, що вони вважали за доцільне. Інша річ, що навіть у брутальності ті змушені були до-

тримуватись певних неформальних норм, сформульованих ще Гуго Гроцієм. Лише наприкінці XIX ст. в Європі розпочались нормотворчі процеси, що завершилися ґрунтовними узагальненнями 1907 р., сформульованими як «Правила сухопутної війни».

Тим не менш, процеси, підсумовані Гаазькими конвенціями, розпочалися вже тоді, коли світ почав ділитися на воєнно-політичні коаліції, що мали надалі вступити у протиборство, яке дістало назву Першої світової війни. Однією зі складових цього процесу стала розробка правового режиму воєнного стану. Фактично, на підросійській території України значна кількість вимог цього режиму діяла та була нормативно врегульована ще наприкінці 70-х років XIX ст. Причому організацією, створеною з контрреволюційною метою, про що зазначалось вище. Мається на увазі «Особлива нарада для підбору заходів до кращої охорони спокою та безпеки в Імперії», створена у 1878 р. До неї входили міністри: внутрішніх справ, воєнний і юстиції. Нарада розробляла заходи, спрямовані на посилення цензури, контроль за навчальними закладами, вдосконалення політичного розшуку, розвідувальної й контррозвідувальної роботи.

У лютому 1880 р., через тиждень після вибуху, вчиненого терористом- народовольцем Степаном Халтурінім у Зимовому палаці, було створено ще одну, цього разу надзвичайну, інституцію – «Верховну розпорядчу комісію з охорони державного порядку та суспільного спокою», котра істотно розширила функції і компетенцію МВС та об'єднала діяльність всіх властей у боротьбі з кралою.

Очолив комісію відомий військовий і державний діяч граф М. Т. Лоріс-Меліков, наділений імператором цілою низкою прерогатив. Пізніше «головний начальник» комісії згадував: « Я мав повноваження оголошувати на власний розсуд височайші повеління. Жодний тимчасовець – ані Меншиков, ані Бірон, ані Аракчєєв – ніколи не мали такої всеохоплюючої влади». Політика Лоріс-Мелікова була досить гнучкою: він вмів поєднувати репресивні та ліберальні кроки. Революціонери ж, однак, поставились до «ліберальної диктатури», або, як говорив сам Лоріс-Меліков, «диктатури серця», ворожо. Як згадував один з народовольців, « ставлення Желябова до нього було безумовно негативним. Він зазначав, що Лоріс-Меліков, під прикриттям ліберальних фраз, веде діяльну боротьбу з революцією, що вона ведеться ним не гірше будь-кого іншого на його місці, навіть краще, мабуть, тому що удари спрямовуються ним з вибором і розрахунком, а не б*ють, як це було часто-густо раніше, по порожньому місцю». Отже, не випадково вже 20 лютого 1880 р. на Лоріс-Мелікова був здійснений замах. Слід підкреслити, що всебічний аналіз кризи, яку переживало російське самодержавство на рубежі 70-80-х років XIX століття, здійснив відомий історик П. А. Зайончковський у своїй фундаментальній монографії, що вийшла ще в 1964 р. [1]. Зі свого боку, в контексті теми нашої статті, акцентуємо увагу на тому, що Верховна розпорядча комісія висунула напролюд важливе положення, що відіграло свою роль у подальші роки. Передусім – запропонувала такий термін, як «місцевості, оголошені в надзвичайному стані», хоча й не сформулювала визначення таких

місцевостей. По-друге, вперше порушила виняткову прерогативу військових на здійснення правосуддя у таких місцях, зробивши це завдання загальнодержавним. Водночас і політична поліція в цей період втратила свій надзвичайний, неурядовий характер, який вона мала від часу появи, увійшовши до складу традиційної бюрократичної системи. До речі, ідея укомплектувати керівну структуру політичного сиску юристами за фахом була одною з ключових у Лоріс-Мелікова [1, с. 245].

Однак, коли йдеться про події 1878-1880 років, слід зазначити, що більшість урядових заходів не носили системного характеру. До того ж, більшість пропозицій, що висувались численними нарадами і комісіями, залишались без уваги. Особливо, якщо вони безпосередньо не стосувались боротьби з революційним рухом.

Новий поштовх діяльності, пов'язана із відпрацюванням режимних заходів у державі, отримала із сходженням на престол Олександра III. Вже у перші місяці його правління було видано низку нормативних актів, що передусім стосувались політичного розшуку, однак мали вплив і на формування правової основи режиму воєнного стану. Зокрема, після вбивства Олександра II в березні 1881 р. було завершено роботу над «Положенням про заходи з охорони державного порядку і суспільного спокою». Введене строком на три роки 14 серпня 1881 р., у подальшому воно пролонгувалось аж до лютого 1917 р. Цей нормативний акт на довгі роки став основною правовою підставою, зокрема, для діяльності органів політичного розшуку та контррозвідки імперії. Докладно питання про застосування

«Положення» на території України розглянуті в монографіях авторів даної статті [2, с. 30-31, 94-178; 3].

Положення передбачало можливість введення в губерніях двох ступенів виняткового становища – стану посиленої охорони і стану надзвичайної охорони, котрий наділяв поліцію майже необмеженими правами та надавав генерал-губернаторам право на власний розсуд передавати будь-які справи до військових судів . Перший стан вводився на строк до 1 року, а другий, за згодою Комітету міністрів, на строк до 6 місяців.

Затвердження закону не через Державну раду, а через Комітет міністрів обумовлювало його тимчасовий характер. Востаннє його продовжували у 1905 році на три роки. Причому, у Комітеті міністрів зауважувалось, що це останнє продовження закону і через три роки він або втратить свою силу, або буде затвердженом через нові державні установи – Думу і Державну раду [4, с. 312.] Як відомо, всупереч цьому твердженню, за наполяганням Столипіна, Положення діяло і надалі, без думського затвердження. Його застосування призвело до того, що на початку XX століття режим посиленої охорони поширювався більш ніж на 1/3 населення країни.

Аналізуючи законодавство 80-х років XIX ст., відомий дослідник Р. Пайпс приходить до висновку, що таким чином, в царській Росії були наявні всі елементи поліцейської держави:

1. Політика була оголошена вотчиною уряду, втручання в неї зі сторони не уповноважених осіб, тобто приватних громадян, було злочином і каралось у відповідності з законом.

2. Нагляд за дотриманням цього принципу було доручено Департаменту поліції та Корпусу жандармів.

3. Ці органи державної безпеки мали повноваження: а) обшукувати, затримувати, допитувати, ув'язнювати і висилати осіб, винних у політичній діяльності або підозрюваних в ній; б) відмовляти у видачі свідоцтв про благонадійність, що не дозволяло займатись багатьма видами діяльності; в) наглядати за всіма видами культурної і громадської діяльності підданих.

4. Виконуючи свої обов'язки, органи ДП і ОКЖ не підлягали нагляду зі сторони юридичних органів та перебували за межами юрисдикції цивільної адміністрації, на території якої функціонували.

5. Використовуючи наявні методи, апарат політичної поліції міг повністю або частково ізолювати інакомислячих від іншого суспільства.

6. Публікація поза цензурою заборонялась.

7. Міністр внутрішніх справ мав повноваження оголосити будь-яку частину імперії в стані Посиленої охорони, коли дія нормальних законів припинялась і могли вводиться воєнно-польові суди [5, с. 406-407].

Попри певну суб'єктивність цих тверджень, загалом, вони відображають наявний стан справ. Водночас, варто зауважити, що суттю запровадження правового режиму воєнного стану є якраз тимчасове введення тоталітарних норм на певній території. Тож цей нормативний акт, спрямований проти революційного руху, як свідчить аналіз правозастосовної практики, мало того, що аж до падіння самодержавства був одним із основних контррозвідувальних законів, з початком Першої світової війни, став основоположним норма-

тивним актом, яким керувались при запровадженні правового режиму воєнного стану на прифронтових територіях та землях, окупованих, згідно з правом війни.

У 1891 році під головуванням великого князя Миколи Миколайовича-старшого відбулось засідання Особливої комісії по перегляду Положення про польове управління військ. Цей, нібито винятково воєнний нормативний акт надалі визначив роль і місце воєнної адміністрації на територіях, де запроваджувався надзвичайний стан у випадку початку війни. Тобто – воєнний стан. Зокрема, комісія розглядала питання щодо прав Головнокомандувача і командувачів арміями по військово-судовій частині. Відповідні законопроекти мало розробити Головне військово-судове управління Військового міністерства, про що воно проінформувало військового прокурора Київського військово-окружного суду [6, спр. 8, арк. 11].

Передусім, вона мала розглянути питання щодо порядку віддання під суд цивільного населення та інших правових нюансів, що виникали після оголошення місцевості на воєнному становищі. Вона мала пристосувати свої пропозиції до чинного законодавства. Окрім всього іншого, комісія мала вирішити проблему із використанням «Положення про охорону», створеного зовсім з іншою метою, у вирішенні проблем, пов'язаних із запровадженням воєнного стану. Це питання було вирішено радикально. Використання Заходів по охороні державного порядку та посилення на них у військовому законодавстві комісія вирішила неприпустимим. Мотивувалось це тим, що його застосування змушувало

кожен раз звертатися за «височайшим» дозволом щодо злочинів жителів місцевостей, оголошених на воєнному становищі, за які ті мали віддаватися до військового суду. Це ж стосувалось і жителів ворожих територій, що були зайняті під час бойових дій [6, спр. 8, арк. 11 зв.]. Згодом, останні стали називатись територіями, окупованими за правом війни.

Права командувачів арміями мали істотно збільшитись. Зокрема, пропонувалось дозволити їм віддавати до суду полкових командирів та рівних їм осіб, що не мали генеральських чинів. Дозволялось вживати заходи у випадку заворушень у воєнний час. Розглядались і питання дисциплінарних прав командуючих арміями. Що ж до вироків, передбачених статтями 1421-1423, 1428 Військово-судового статуту, то їх затверджувати мав право лише Головнокомандувач [6, спр. 8, арк. 12].

І якраз тоді вперше й було озвучено питання про необхідність чіткої правової регламентації режиму воєнного стану. На той час це було проголошено, як потребу розроблення особливих «Постанов про місцевості, оголошені на воєнному становищі». Передусім, військових цікавили межі їх повноважень. А саме – за які злочини жителі таких місцевостей мали віддаватися саме до військового суду. У будь-якому випадку такими злочинами були бунт і зрада, навмисний підпал чи будь-яке пошкодження військових споруд, засобів зв'язку, залізничних шляхів, умисне приховування отриманих відомостей про ворога, напад на військовослужбовців при виконанні ними своїх обов'язків [6, арк. 12-13]. Забігаючи вперед, зазна-

чимо, що рішення стосовно підсудності військовому судочинству тоді прийняте не було.

Як і будь-які інші військові, особливо того часу, російські воєначальники не припускали думки про те, що, можливо, доведеться вести оборонну війну, чи навіть – відступати. Війна мала бути лише переможною, наступальною. Тож, ведучи мову про підсудність цивільного населення, вони апріорі розглядали це питання в контексті міжнародного права, адже мали на увазі жителів окупованих територій. Врешті, головуючий запропонував особливо над цим питанням не зосереджуватись, а використати історичний досвід. Передусім – свій власний. Під час останньої, на той час, російсько-турецької війни, тимчасово Миколою Миколайовичем-старшим було видано прокламацію, присвячену винятково питанню, за які саме злочини до військового суду віддаються жителі окупованих територій. У ній визначались наступні злочини: «бунт, змова і непокоря проти Головнокомандувача російською армією чи властей, встановлених ним для управління краєм.

За шпигунство, тобто за повідомлення ворогу інформації на шкоду російської армії.

За знищення чи пошкодження криниць, водогонів, телеграфів, залізниць, мостів, дамб, переправ та інших засобів сполучення.

За підпал чи інше знищення воєнних засобів предметів і речей що належать до засобів захисту чи продовольства військ.

За вбивство вартового, за напад на вартового чи на військовий караул, а також за збройний опір військовому караулу» [6, арк. 13-14].

Передбачались й інші злочини. Також у випадку вчинення злочину цивільною особою разом із військовослужбовцем вони обоє віддавалися до військового суду [6, арк.14 зв.].

Отож, вказану прокламацію було вирішено використати у військовому законодавстві з певною зміною у термінології. Наприклад, було запропоновано замінити термін бунт як такий, що спрямований проти верховної влади. Не даючи прямого визначення військовому шпигунству, оскільки те на час проведення наради було одним із предметів, що розроблялось міністерством юстиції, учасники наради вирішили обмежитись у цьому пункті ст. 271 Військового статуту про покарання з вказівкою на шпигунство без його конкретного визначання. Учасники наради лише зауважили, що сутність цього злочину не може викликати сумнівів [6, арк. 15].

Пропонуючи зміни до окремих статей військового законодавства, члени комісії зробили цікаве застереження. Вони наголосили, що відповідно до ст. 122 «Положення про польове управління військ» оголошення місцевості на воєнному становищі надалі буде залежати не лише від найвищої влади, але й від командувачів арміями [6, арк. 13]. Тож в окремих статтях пропонувалось забрати речення про «Височайше повеління».

Загалом, завдання, задля якого ця комісія була скликана, вона виконала – вдосконалила роботу центрального і регіонального керівництва по управлінню військами, чітко розмежувавши їх компетенцію. І хоча правова регламентація режиму воєнного стану, у тому числі й підсудність цивільного населення

військовим властям, вирішена так і не була, комісія заклала належну основу для подальшої роботи, визначивши компетенції цивільної влади у місцевостях, де оголошувався воєнний стан, та зазначивши межі її підпорядкування військовим.

Як і протягом усього існування Російської імперії, справа утруднювалась превалюванням вузьковідомчих інтересів над загальнодержавними у роботі більшості вищих урядовців. Міжвідомчі конфлікти відбувались і через накладки у виконанні посадових обов'язків, що послужило причиною скликання ще низки нарад.

Один із конфліктів 3-х відомств (МВС, МЗС та військового міністерства) призвів до того, що ситуація стала розглядатися на найвищому рівні. Зокрема, про скликання міжвідомчої Особливої наради при російському Генштабі у 1892 р. згадують Д. Веденєєв, І. Кравцев, фахівці НА СБ України. До наради також увійшли представники військового відомства, МВС, МЗС, корпусу жандармів, міністерства фінансів. Предметом обговорення було питання «своєчасного приведення російської армії у воєнний стан на випадок розриву з нашими західними сусідами». На нараді Олександр III заборонив представникам зазначених міністерств ігнорувати державні інтереси, віддаючи перевагу відомчим.

Протокол засідання також був затверджений самим царем. В результаті, перед військовим міністерством було поставлено завдання постійного моніторингу воєнних приготувань Німеччини та Австро-Угорщини, щоб не бути заскоченими зненацька. У цьому військовим мали сприяти місії, консульства та інші агенти, котрих ознайомлювали зі

специфікою переведення збройних сил на воєнний стан. Передбачалось, що у найважливіших стратегічних пунктах при консулах будуть таємні військові агенти [7, с. 20-21]. Водночас на комісії розглядалися і питання протидії аналогічним крокам іноземної сторони, про що згадував Д. Веденєєв. Як впливає з опублікованих ним матеріалів, у резолютивній частині були повністю повторені висновки роботи наради 1891 р. Разом з тим, ніяких конкретних заходів, що були б втілені в життя, ця нарада не розробила. Справа обмежилась листуванням між вказаними структурами [8, с. 23; 9, с. 84]. Про саботаж навіть царського розпорядження зі сторони МЗС писав К. Звонарьов. [7, с. 20-21]. Заради справедливості слід відзначити, що той же автор, всупереч собі, вказує, що керівництво МЗС все-таки намагалося здійснити ряд заходів, спрямованих на втілення в життя рішень 1892 р., що підсумували процес налагодження контррозвідального режиму в країні. Не вдалися вони через неналежний рівень роботи на місцях, що зумовлювалось кадровою політикою. Чимало відповідальних осіб просто не розуміло суті завдань, які їм доводилось виконувати.

Висновки. Тож можна констатувати, що енергійно розпочата на початку царювання Олександра III робота істотно сповільнилась на час завершення його правління. Передусім, через міжвідомчі протиріччя, адже це вимагало чіткого розмежування повноважень і налагодження координації між військовим та морським міністерствами, міністерством фінансів, МЗС, Окремим корпусом жандармів і Департаментом поліції МВС. Тим не менше, в країні було запроваджено контррозвідальний режим, режим секретності та низку інших, без налагодження яких неможливе функціонування режиму воєнного стану. Завершити роботу вдалось аж у 1914 році, з початком Першої світової війни. Для розкриття сутності російського самодержавства, глибшого розуміння «пріоритетів» в його історії, вельми показовим вважаємо той факт, що нормативно-правова база для війни з «ворогом внутрішнім» (тобто з власним народом) була сформована в першу чергу (вже на початку 80-х років XIX ст.) і вже набагато пізніше – для війни з зовнішніми ворогами.

Список використаних джерел

1. Зайончковський П. А. Криза самодержавства на рубежі 1870-1880-х років. Вид. МДУ. 1964. 510 с.
2. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX-на початку XX ст. Харків : Консум, 2001. 288 с.
3. Бернадський Б. В. Контррозвідальна діяльність Російської імперії в Україні (історико-правовий аспект). К.: Вадим Карпенко [вид.], 2018. 791 с.
4. Вітте С. Ю. Спогади / Коментарі до того І.В. Бестужева та В.А. Ємця. Видавництво соціально-економічної літератури, 1960. Т.3. 724 с.
5. Pipes R., (1995). Russia under the old regime. London: Penguin Books.
6. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 315. Оп. 2. Спр. 8.
7. Звонарьов К. К. Агентурна розвідка. Російська агентурна розвідка всіх

видів до та під час війни 1914-1918 р.р. Німецька агентурна розвідка до та під час війни 1914-1918 р.р. К. : Видавничий дім "Княгиня Ольга", 2005. 696 с.

8. Веденєєв Д. В. Задзеркалля історії : нариси минулого спеціальних служб. К. : «К.І.С.», 2008. 288 с.

9. Ботвінкін О. В. та ін. Історія охорони державної таємниці в Україні / Ботвінкін О. В., Шлапаченко В. М., Ворожко В. П., Пашков А. С. К. : Науково-видавничий відділ НА СБ України, 2008. 155 с.

References

1. Zaionchkovskiy, P. A. (1964). *Kryza samoderzhavstva na rubezhi 1870–1880-kh rokov* [The crisis of autocracy at the turn of the 1870s–1880s]. Vydavnytstvo MDU.

2. Yarmysh, O. N. (2001). *Karalnyi aparat samoderzhavstva v Ukraini v kintsy XIX – na pochatku XX st.* [The punitive apparatus of autocracy in Ukraine at the end of the nineteenth and beginning of the twentieth century]. Konsum.

3. Bernadsky, B. V. (2018). *Kontrrozvidualna diialnist Rosiiskoi imperii v Ukraini (istoryko-pravovyi aspekt)* [Counterintelligence activity of the Russian Empire in Ukraine (historical and legal aspect)]. Vadym Karpenko.

4. Vitte, S. Iu. (1960). *Spohady* [Memoirs] (Vol. 3, I. V. Bestuzhev & V. A. Yemets, Comms.). Vydavnytstvo sotsialno-ekonomichnoi literatury.

5. Pipes, R. (1995). *Russia under the old regime*. Penguin Books.

6. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv]. (n.d.). Fond 315, opys 2, sprava 8. Kyiv, Ukraine.

7. Zvonarov, K. K. (2005). *Ahenturna rozvidka. Rosiiska ahenturna rozvidka vsikh vydiv do ta pid chas viiny 1914–1918 rr. Nimetska ahenturna rozvidka do ta pid chas viiny 1914–1918 rr.* [Agent intelligence. Russian agent intelligence of all types before and during the war of 1914–1918. German agent intelligence before and during the war of 1914–1918]. Vydavnychiy dim "Kniahynia Olha".

8. Viedienieiev, D. V. (2008). *Zadzerkallia istorii: Narysy mynuloho spetsialnykh sluzhb* [Through the looking glass of history: Essays on the past of special services]. K.I.S.

9. Botvinkin, O. V., Shlapachenko, V. M., Vorozhko, V. P., & Pashkov, A. S. (2008). *Istoriia okhorony derzhavnoi taiemnytsi v Ukraini* [History of the protection of state secrets in Ukraine]. Naukovo-vydavnychiy viddil NA SB Ukrainy.

Yarmysh O. N., Doctor of Law, Professor, Head of the Educational and Scientific Laboratory for research into the problems of ensuring the rights of persons who suffered from the war, Dnipro State University of Internal Affairs, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4811-4520>

Bernadsky B. V., Doctor of Law, Associate Professor, Scientific Research Fellow of the Research Department (Psychophysiological, Psychological Research and Personnel Security) of the Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defense of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2692-6824>

On the History of the Legal Regime of Martial Law in the Russian Empire

The article examines the development of the regulatory and legal framework in preparation for a prospective war in the Russian Empire. The authors emphasize

that all security-related lawmaking in the Russian Empire was grounded in and evolved exclusively on the principles of safeguarding the autocratic system. It was precisely on this basis that efforts to establish the legal regime of martial law were developed. The study draws upon a wide range of sources, among which archival and documentary materials occupy a prominent place, some of which are introduced into scholarly circulation for the first time.

The necessity of establishing a legal regime of martial law was driven by the intensification of the international situation that was leading the world toward a global war. The work, energetically initiated at the beginning of the reign of Alexander III, slowed considerably toward the end of his rule. This was primarily due to interdepartmental contradictions, as the process required a clear delineation of powers and effective coordination among the War and Naval Ministries, the Ministry of Finance, the Ministry of Foreign Affairs, the Separate Corps of Gendarmes, and the Police Department of the Ministry of Internal Affairs. Nevertheless, a counterintelligence regime, a regime of secrecy, and a number of other measures were introduced in the country, without which the functioning of a martial law regime would have been impossible. The work was ultimately completed only in 1914, with the outbreak of the First World War.

Keywords: *autocracy, state security, law of war and peace, martial law.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Ярмиш О. Н., Бернадський Б. В. До історії формування правового режиму воєнного стану в Російській імперії. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 20-30. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.02>

Citation APA: Yarmysh, O. N., & Bernadskyi, B. V. (2026). Do istorii formuvannia pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Rosiiskii imperii [On the history of the formation of the legal regime of martial law in the Russian Empire]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 20-30. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.02>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 21.01.2026

Прийнята до друку: 13.02.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 21 January 2026

Accepted for publication: 13 March 2026

Published: 30 April 2026

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.03

УДК 342:342.56(100)

Куненко І. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького Національної
академії наук України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1919-9198>

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ: ПОРІВНЯЛЬНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено дослідженню моделей конституційного регулювання адміністративної юстиції у зарубіжних державах та визначенню їх впливу на забезпечення контролю за діяльністю публічної адміністрації. У роботі проаналізовано підходи до розуміння адміністративної юстиції в сучасній правовій доктрині, зокрема виокремлення її вузького та широкого трактування, а також обґрунтовано доцільність розгляду адміністративної юстиції як самостійного виду юстиції. Здійснено порівняльний аналіз конституційних моделей адміністративної юстиції, що дозволило виділити різні рівні її нормативного закріплення: від розгорнутого конституційного регулювання (Німеччина, Італія) до опосередкованого закріплення через судову практику та доктрину (США, Канада, Велика Британія). Особливу увагу приділено аналізу судового контролю за публічною адміністрацією як ключового елементу адміністративної юстиції, зокрема стандартам судового перегляду та ролі судової доктрини у їх формуванні. Встановлено, що незалежно від моделі конституційного регулювання, усі правові системи визнають необхідність ефективного судового контролю як гарантії прав і законних інтересів особи. Обґрунтовано, що відсутність прямого конституційного закріплення адміністративної юстиції не зумовлює зниження рівня захисту прав, оскільки значну роль відіграють судова практика та доктринальні підходи. Зроблено висновок про існування різних моделей адміністративної юстиції, які відрізняються ступенем інституційної спеціалізації та рівнем конституційної деталізації, проте мають спільну функціональну спрямованість – забезпечення верховенства права та контролю за публічною владою.

Ключові слова: адміністративна юстиція, адміністративне судочинство, конституційне регулювання, публічна влада, правовий захист.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, у правовій доктрині відсутнє єдине розуміння адміністративної юстиції, а також узгоджений підхід до визначення її конституційно-правових засад. Різні правові системи демонструють відмінні моделі її організації – від розгорнутого конституційного регулювання до опосередкованого закріплення через судову практику. Це ускладнює формування цілісного уявлення про адміністративну юстицію як вид юстиції та потребує узагальнення на основі порівняльного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративної юстиції досліджувалися у працях таких вчених як: Ю. П. Битяк, І. Б. Коліушко, Т. Коломoeць, Ю. С. Педько, М. Смокович, В. С. Стефанюк та інш. Зазначені науковці досліджували ключові аспекти адміністративної юстиції, зокрема її завдання, функціональне призначення, інституційну побудову та процесуальні основи. Водночас комплексний порівняльно-правовий аналіз конституційних моделей адміністративної юстиції як самостійного виду юстиційної діяльності залишається недостатньо розробленим у вітчизняній доктрині.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження моделей конституційного регулювання адміністративної юстиції у зарубіжних державах, виявлення їх спільних рис і відмінностей, а також визначення впливу конституційних і судових механізмів на забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю публічної адміністрації та захист прав особи.

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток адміністративної юстиції є одним із ключових напрямів забезпечення принципу верховенства права та ефективного судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. У сучасних умовах зростає значення порівняльно-правових досліджень, спрямованих на виявлення різних моделей конституційного закріплення та функціонування адміністративної юстиції, що дозволяє глибше осмислити її сутність, призначення та місце у системі публічної влади.

У сучасній правовій доктрині відсутнє єдине усталене визначення адміністративної юстиції, що пояснюється особливостями публічно-правових відносин і множинністю наукових підходів до її інтерпретації. Зазначається, що «термін «адміністративна юстиція» є багатозначним, що зумовлено особливостями формування відповідного інституту в різних правових системах, у межах яких увага акцентується як на його загальних ознаках, так і на окремих особливостях, пов'язаних із характером цих систем [1].

При характеристиці поняття «адміністративна юстиція» в науковій літературі зазвичай виокремлюють вузьке та широке її розуміння. Вузький підхід є домінуючим: відповідно до нього адміністративна юстиція розглядається як організація діяльності, що охоплює сукупність повноважень і процедур судових та квазісудових органів, які здійснюють контроль за відповідністю публічного управління правовим стандартам, або ж як адміністративне судочинство [2; 3;]. У широкому значенні адміністративна юстиція охоплює: 1) порядок прийняття управлінських рішень і

здійснення адміністративних дій (бездіяльності) органами виконавчої влади та іншими суб'єктами, наділеними публічними повноваженнями; 2) процедурну діяльність органів виконавчої влади, спрямовану на забезпечення належних умов функціонування суспільства у соціальній, економічній, політичній та інших сферах; 3) правосуддя, яке здійснює свою діяльність на підставі звернень громадян з приводу законності дій органів управління та посадових осіб (до цієї категорії належать також громадські справи за позовами громадян до виконавчої влади про відновлення на посадах, стягнення збитків, спричинених незаконними діями державних органів іт. д.) [4; 5].

В даній статті, ми будемо розглядати адміністративну юстицію як вид юстиції, який передбачає юридичну діяльність уповноважених державою суб'єктів на основі принципу законності, спрямовану на усунення порушень закону при конкретизації у підзаконних нормативних актах встановлених законом правових норм, а також на захист від порушення прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб у діях чи бездіяльності публічно-владних суб'єктів [6].

Порівняльний аналіз конституцій зарубіжних держав дозволяє виокремити три основні моделі конституційного регулювання адміністративної юстиції.

Конституції різних держав по-різному формалізують даний інститут. Найбільш розгорнуте конституційне регулювання адміністративної юстиції серед європейських держав містить Конституція Німеччини. Так, стаття 19(4) гарантує судовий захист від дій публічної влади, стаття 34

встановлює відповідальність держави за незаконні дії службовців, а стаття 95 передбачає Федеральний адміністративний суд як самостійну вищу судову інстанцію [7]. Характерною особливістю німецької моделі є те, що система адміністративних судів є самостійною, має п'ятирівневу інстанційну структуру та функціонує паралельно із системами загальних, фінансових, трудових та соціальних судів.

Конституція Італії також закріплює адміністративну юстицію на конституційному рівні: стаття 28 гарантує відповідальність держави і посадових осіб за незаконні дії, стаття 103 закріплює юрисдикцію Державної ради щодо захисту законних інтересів у спорах з публічною адміністрацією, стаття 113 гарантує судовий контроль за актами адміністрації, а стаття 125 визначає територіальну організацію адміністративного судочинства [8].

Низка конституцій європейських країн прямо вказує на існування адміністративних судів (трибуналів) як окремої ланки судової системи. Такі суди передбачені конституціями Австрії, Болгарії, Вірменії, Греції, Естонії, Литви, Люксембургу, Польщі, Португалії, Румунії, Словенії, та ряду інших держав. При цьому рівень деталізації конституційних положень суттєво відрізняється: від детального регулювання компетенції та структури адміністративних судів у Австрії та Португалії до загального закріплення їх існування з відсиланням до законодавства в більшості інших держав.

Водночас організація адміністративної юстиції в країнах англо-американської правової системи має іншу модель та характеризується

низкою особливостей. Зокрема, у США Конституція не містить ані прямого закріплення права на оскарження рішень органів публічної влади, ані положень про систему суб'єктів адміністративної юстиції. Судовий контроль за адміністрацією ґрунтується на статті III (юрисдикція судів у справах, що виникають на підставі Конституції та законів) та принципі належної правової процедури П'ятої та Чотирнадцятої поправок [9]. Попри відсутність прямого закріплення суб'єктивного права на судове оскарження дій публічної влади, у практиці Верховного Суду США ці положення тлумачаться як такі, що забезпечують особі доступ до суду та ефективний перегляд рішень публічної адміністрації у разі втручання у її права та законні інтереси [10]. Мережа адміністративних трибуналів та інститут адміністративних суддів в США сформувалися внаслідок делегування Конгресом виконавчим агенціям регуляторних і квазісудових повноважень на підставі статей I та II Конституції. Конституційна легітимація цих органів обґрунтовується Доктриною публічних прав, яка дозволяє Конгресу відносити справи, що стосуються правовідносин між державою та приватними особами (наприклад, соціальне забезпечення, митні спори, регуляторні порушення), до юрисдикції несудових трибуналів [11]. Проте згідно з рішенням у справі *Crowell v. Benson* (1932) адміністративні трибунали здійснюють лише первинне вирішення спорів, тоді як суди загальної юрисдикції зберігають право остаточного перегляду ключових питань права та «юрисдикційних фактів» [12].

Інституційний статус адміністративних суддів перебуває під конституційним контролем через Клаузулу про призначення (Appointments Clause, стаття II § 2 Конституції США). У справі *Lucia v. Securities and Exchange Commission* (2018) Верховний Суд США визнав, що адміністративні судді, які здійснюють постійні та значущі владні повноваження у сфері вирішення адміністративних спорів, є «офіцерами Сполучених Штатів», а відтак підлягають призначенню у порядку, визначеному Конституцією [13]. Це рішення закріпило конституційний контроль за формуванням квазісудових органів і підкреслило, що їх діяльність, хоча й здійснюється в межах виконавчої влади, має відповідати принципу поділу влад та забезпечувати судовий перегляд.

У Канаді відсутнє пряме конституційне закріплення адміністративної юстиції – це є сферою звичайного законодавства. Конституційні норми встановлюють лише процедурні вимоги через принципи фундаментальної справедливості та право на засоби захисту [14, с. 195].

Визначальну роль у регулюванні адміністративної юстиції в Канаді відіграє судова доктрина Верховного Суду, яка окреслює межі та інтенсивність судового контролю. У рішеннях *Dunsmuir v. New Brunswick* (2008) та *Canada (Minister of Citizenship and Immigration) v. Vavilov* (2019) сформовано сучасну модель стандартів судового перегляду [15]. Відповідно до цієї доктрини, діяльність адміністративних трибуналів, попри відсутність у них конституційного статусу судів, підлягає оцінці за стандартами правильності і розумності. Стандарт розумності, вима-

гає від судів загальної юрисдикції утримуватися від надмірного втручання та враховувати спеціалізовану компетентність адміністративних трибуналів, тоді як стандарт правильності застосовується у справах, що стосуються конституційних питань і питань, важливих для цілісності правової системи.

У Великій Британії адміністративна юстиція формується в умовах непрямого конституційного регулювання: право на оскарження дій публічної влади не має прямого нормативного закріплення, а впливає із засад «неписаної» конституції [16]. Юридичні засади судового контролю за публічною адміністрацією виводяться з доктрини верховенства права, яка знаходить своє втілення через принцип єдності правосуддя [17, с. 85].

Судовий перегляд розглядається як іманентна функція судової влади. Нормативною основою сучасної адміністративної юстиції є Акт про права людини 1998 року, стаття 6 якого встановлює матеріально-правові межі для адміністративної юстиції, вимагаючи, щоб будь-який орган, що вирішує спори між особою та державою, відповідав конституційним стандартам незалежності та безсторонності. Реалізація адміністративної юстиції здійснюється через спеціалізовані трибунали (Tribunals) та Адміністративний суд

у складі Відділу Королівської лави Високого суду правосуддя.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про існування різних моделей конституційного регулювання адміністративної юстиції, що відрізняються рівнем її формалізації та інституційної організації. Спільним в усіх правових системах є визнання необхідності контролю за публічною адміністрацією як невід'ємного елементу правової держави та гарантії прав особи. Відмінності стосуються передусім рівня інституційної спеціалізації: від повністю автономної системи адміністративних судів (Німеччина, Австрія) до відсутності будь-якого спеціального суб'єкта з покладенням відповідних функцій на суди загальної юрисдикції (Велика Британія, США, Канада). Ступінь деталізації конституційних положень також суттєво варіює: від розгорнутого конституційного регулювання компетенції та організації адміністративних судів до загального принципу судового захисту від неправомірних дій влади. При цьому відсутність прямого конституційного закріплення адміністративних судів не свідчить про меншу ефективність захисту – британська та канадська моделі демонструють, що розвинена доктрина судового перегляду може забезпечувати не менш ефективний захист прав особи, ніж спеціалізована судова система.

Список використаних джерел

1. Смокович М. І. Адміністративна юстиція як доступний та ефективний інструмент захисту прав людини в Україні. *Приватне та публічне право*. 2021. №1. С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.8>
2. Решота В. В. Адміністративна юстиція як механізм захисту суб'єктивних публічних прав людини в Україні та ЄС. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31, № 3. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-3-38>

3. Галабурда Н. А. Сутність поняття «адміністративна юстиція» як елемента правової держави. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2020. № 1. С. 111–117. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2020-1-1-15>
4. Бахрах Д. Н. Адміністративне судочинство і адміністративна юстиція. *Сучасне право*. 2005. № 5. С. 39.
5. Winkler R. Administrative Justice in Europe: The EU Acquis, Good Practice and Recent Developments. *Croatian Public Administration*. 2007. No. 4. S. 906.
6. Куненко І. С. Поняття та предмет адміністративної юстиції: теоретичний аналіз. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 5(46). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5\(46\)-142-152](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5(46)-142-152)
7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. *Gesetze im Internet*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (дата звернення: 25.02.2026).
8. Costituzione della Repubblica Italiana del 22 dicembre 1947. *Senato della Repubblica*. URL: https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_UCRAINO.pdf (дата звернення: 25.02.2026).
9. Constitution of the United States of America. Article III. *National Archives*. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution> (дата звернення: 25.03.2026).
10. Abbott Laboratories v. Gardner, 387 U.S. 136 (1967). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/387/136/> (дата звернення: 25.02.2026).
11. Scalia A. Separation of Powers and the Federal Administrative Agencies. *The Georgetown Law Journal*. 1989. Vol. 78, № 1. P. 223–236.
12. Crowell v. Benson, 285 U.S. 22 (1932). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/285/22/> (дата звернення: 25.02.2026).
13. Lucia v. SEC, 585 U.S. (2018). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/585/17-130/> (дата звернення: 25.02.2026).
14. Hogg P. W. Constitutional Law of Canada. 5th ed. Supp. Thomson Carswell, 2007. 1300 p.
15. Dunsmuir v. New Brunswick, 1 SCR 190, 2008 SCC 9. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/2408/index.do> (дата звернення: 25.02.2026).
16. Canada (Minister of Citizenship and Immigration) v. Vavilov, 2019 SCC 65. Рішення Верховного Суду Канади. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/18078/index.do> (дата звернення: 25.02.2026).
17. R (Privacy International) v Investigatory Powers Tribunal [2019] UKSC 22. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2018-0004.html> (дата звернення: 25.02.2026).
18. Dicey A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. Macmillan, 1885. 450p. URL: https://files.libertyfund.org/files/1714/0125_Bk.pdf (дата звернення: 25.02.2026).

References

1. Smokovych, M. I. (2021). Administratyvna yustytisia yak dostupnyi ta efektyvnyi instrument zakhystu prav liudyny v Ukraini [Administrative justice as an accessible and effective instrument for the protection of human rights in Ukraine]. *Pryvatne ta Publichne Pravo*, 1, 48–53. <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.8>
2. Reshota, V. V. (2024). Administratyvna yustytisia yak mekhanizm zakhystu subiektyvnykh publichnykh prav liudyny v Ukraini ta YeS [Administrative justice as a mechanism for the protection of subjective public human rights in Ukraine and the EU]. *Journal Natsionalnoi Akademii Pravovykh Nauk Ukrainy*, 31(3), 38–51. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-3-38>

3. Halaburda, N. A. (2020). Sutnist poniattia "administratyvna yustytisia" yak elementa pravovoi derzhavy [The essence of the concept of "administrative justice" as an element of the rule-of-law state]. *Visnyk Universytetu Imeni Alfreda Nobelia. Serii: Pravo*, 1, 111–117. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2020-1-1-15>
4. Bakhrakh, D. N. (2005). Administratyvne sudochynstvo i administratyvna yustytisia [Administrative proceedings and administrative justice]. *Suchasne Pravo*, 5, 39.
5. Winkler, R. (2007). Administrative justice in Europe: The EU acquis, good practice and recent developments. *Croatian Public Administration*, 7(4), 889–906.
6. Kunenko, I. S. (2025). Poniattia ta predmet administratyvnoi yustytisii: Teoretychnyi analiz [The concept and subject of administrative justice: A theoretical analysis]. *Nauka i Tekhnika Sohodni*, 5(46), 142–152. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5\(46\)-142-152](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5(46)-142-152)
7. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* [Basic Law for the Federal Republic of Germany]. (1949, May 23). *Gesetze im Internet*. <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>
8. *Costituzione della Repubblica Italiana* [Constitution of the Italian Republic]. (1947, December 22). *Senato della Repubblica*. https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_UCRAINO.pdf
9. *Constitution of the United States of America* (art. III). (1787). *National Archives*. <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution>
10. *Abbott Laboratories v. Gardner*, 387 U.S. 136 (1967). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/387/136/>
11. Scalia, A. (1989). Separation of powers and the federal administrative agencies. *The Georgetown Law Journal*, 78(1), 223–236.
12. *Crowell v. Benson*, 285 U.S. 22 (1932). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/285/22/>
13. *Lucia v. SEC*, 585 U.S. ____ (2018). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/585/17-130/>
14. Hogg, P. W. (2007). *Constitutional law of Canada* (5th ed., Supp.). Thomson Carswell.
15. *Dunsmuir v. New Brunswick*, 1 SCR 190, 2008 SCC 9. (2008). <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/2408/index.do>
16. *Canada (Minister of Citizenship and Immigration) v. Vavilov*, 2019 SCC 65. (2019). Supreme Court of Canada. <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/18078/index.do>
17. *R (Privacy International) v Investigatory Powers Tribunal* [2019] UKSC 22. (2019). <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2018-0004.html>
18. Dicey, A. V. (1885). *Introduction to the study of the law of the constitution*. Macmillan. https://files.libertyfund.org/files/1714/0125_Bk.pdf

Kunenko I. S., PhD in Law, Associate Professor, Doctoral Student of V. M. Korytsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1919-9198>

Constitutional Regulation of Administrative Justice in Foreign States: a Comparative Legal Analysis

The article is devoted to the analysis of constitutional models of administrative justice in foreign legal systems and their impact on ensuring judicial control

over public administration. The study examines doctrinal approaches to the concept of administrative justice, including its narrow and broad interpretations, and substantiates the understanding of administrative justice as a distinct type of justice. A comparative analysis of constitutional frameworks reveals different levels of its formalization: from detailed constitutional regulation (Germany, Italy) to indirect recognition through judicial doctrine and practice (the United States, Canada, the United Kingdom).

Special attention is paid to judicial review as a core element of administrative justice, particularly to standards of review and the role of courts in shaping them. It is established that, regardless of the constitutional model, all legal systems recognize the necessity of effective judicial control as a fundamental guarantee of individual rights and legitimate interests. The article demonstrates that the absence of explicit constitutional provisions on administrative justice does not necessarily weaken legal protection, as judicial doctrine and practice play a decisive role in this sphere.

The findings confirm the existence of diverse models of administrative justice, differing in the degree of institutional specialization and constitutional detailing, yet sharing a common functional purpose – ensuring the rule of law and effective control over public authority.

Keywords: *administrative justice, administrative adjudication, constitutional regulation, public authority, legal protection.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Куненко І. С. Конституційне регулювання адміністративної юстиції в зарубіжних державах: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 31–39. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.03>

Citation APA: Kunenko, I. S. (2026). Konstytutsiine rehuliuвання administratyvnoi yustytzii v zarubizhnykh derzhavakh: porivnialno-pravovyi analiz [Constitutional regulation of administrative justice in foreign states: a comparative legal analysis]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 31-39 <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.03>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтвердила оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 17.03.2026

Прийнята до друку: 29.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 17 March 2026

Accepted for publication: 29 March 2026

Published: 30 April 2026

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.04

УДК 346:628.4:330.34

Аврамова О. Є.,

*докторка юридичних наук, доцентка головна наукова співробітниця відділу правової взаємодії бізнесу та держави Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-9894>*

ЗІСТАВЛЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ В УПРАВЛІННІ ВІДХОДАМИ, ЩО УТВОРИЛИСЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ПОШКОДЖЕННЯМ (РУЙНУВАННЯМ) БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

Статтю присвячено актуальній проблематиці поводження з відходами, що утворюються внаслідок бойових дій. У роботі актуалізовано низку правових питань – від визначення правового режиму та належності таких відходів до встановлення суб'єктного складу управління ними, зокрема правового статусу управителя. Проблематика узгодження приватних інтересів в управлінні відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель і споруд внаслідок бойових дій, має міждисциплінарний характер і в контексті юридичної науки є комплексною. Її міждисциплінарність зумовлена тим, що управління такими відходами є предметом дослідження не лише права, а й технічних наук та економіки, оскільки охоплює питання технологій поводження з відходами, оцінювання економічних витрат і ресурсного забезпечення, а також правового регулювання відповідних суспільних відносин. Наголошено, що відходи руйнувань є складним об'єктом правовідносин, який охоплює матеріальні залишки зруйнованих будівель і споруд, а також пов'язані з ними рухомі речі, що втратили своє функціональне призначення внаслідок пошкодження або знищення об'єктів нерухомості. Визначено, що управління відходами, які утворюються внаслідок руйнування об'єктів права власності, є складовою змісту права власності. Обґрунтовано, що власник нерухомого майна зобов'язаний забезпечити його належне й екологічно безпечне утримання, зокрема поводження з відходами, що виникають у разі пошкодження або знищення такого майна. Такий обов'язок впливає зі змісту

права власності, яке охоплює не лише правомочності володіння, користування та розпорядження, а й тягар утримання майна. Розкрито, що, подібно до будівельних матеріалів, відходи руйнувань належать власникові зруйнованого майна. У цьому контексті життєвий цикл об'єкта нерухомості не обмежується його фізичним існуванням, а охоплює також стадію ліквідації наслідків руйнування, включно з управлінням утвореними відходами. Підкреслено, що проблематика управління відходами руйнувань і пошкоджень будівель та споруд потребує подальшого наукового дослідження, зокрема в контексті визначення змісту обов'язку власника зруйнованого об'єкта нерухомості щодо ліквідації його залишків.

Ключові слова: право власності, житло, нерухомість, відходи, приватні інтереси, публічний інтерес, ринкові відносини, об'єкт прав, екологічне безпека.

Постановка проблеми. Війна в Україні спричиняє складні трансформаційні зміни в усіх сферах життя, зокрема їх можна простежити й на прикладі правовідносин власності на нерухомість. Одним із наслідків бойових дій є руйнування та пошкодження як житлової, так і нежитлової нерухомості. У зв'язку із цим сформувалися правовідносини щодо відшкодування збитків, завданих зруйнованим об'єктам, їх ремонту та реконструкції (за можливості), а також ліквідації. У зв'язку із цим актуальним є також питання управління відходами, що утворюються внаслідок руйнування будівель і споруд. На цю проблематику вже звернуло увагу Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 16 лютого 2026 р. відбувся круглий стіл на тему «Координаційний захід з управління відходами руйнувань», організований Міністерством спільно з консорціумом проекту Debris2Resources у межах програми LIFE за підтримки ЄС. Під час заходу було визначено, що управління відходами руйнувань є однією з найскладніших проблем в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Мільйони тонн залишків руйнувань залишаються

змішаними й не мають визначеного правового режиму. Місцеві громади стикаються з браком достовірних даних про пов'язані з ними ризики та процедури управління ними [1].

Наведене підкреслює появу викликів, пов'язаних із наслідками війни на рівні управління відходами, що утворюються внаслідок руйнування або пошкодження відповідного об'єкта власності. Складність таких відходів полягає в тому, що вони не мають однорідного складу. Крім того, вони становлять потенційну небезпеку для довкілля, громадського здоров'я та безпеки. Варто звернути увагу, що управління відходами, які виникають унаслідок війни, перебуває на перетині публічних і приватних інтересів, а отже, має складну правову природу, що потребує висвітлення. Отже, проблематика управління відходами, що виникають унаслідок бойових дій, актуалізує низку правових питань – від визначення їх власника до встановлення правового статусу управителя таких відходів і процедури їх ліквідації. У зв'язку із цим зазначена тематика набуває особливої актуальності та потребує ґрунтовного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зіставлення публічних і приватних інтересів в управлінні відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням або руйнуванням будівель та споруд внаслідок бойових дій, має міждисциплінарний характер, оскільки є предметом дослідження технічних наук, економіки та права. На рівні юридичної науки це питання досліджував О. А. Трегуб, який визначив недоліки правового регулювання управління відходами руйнування, що утворилися внаслідок бойових дій. Він наголошує на необхідності уточнення законодавчих визначень і посилення вимог до управління такими відходами, зокрема щодо оцінки впливу на навколишнє середовище та заборони використання азбесту [2, с. 21]. Т. С. Новак і В. М. Єрмоленко досліджують правове регулювання управління відходами, що утворюються внаслідок бойових дій, та вказують, що рамковий Закон України «Про управління відходами» ще не охоплює всіх особливостей цієї сфери. Вони пропонують доповнити термінологію й уточнити визначення в законодавстві для зменшення правової невизначеності щодо розуміння відходів, що утворилися через пошкодження (руйнування) будівель та споруд внаслідок бойових дій [3, с. 371]. На думку С. О. Синчанського, правовий режим відходів війни та їх вплив на екологічну безпеку потребують посилення організаційних механізмів управління такими відходами з урахуванням їх небезпечних характеристик і потенційних ризиків для місцевих громад. Учений розглядає це крізь призму екологічної стабільності країни [4,

с. 304]. М. М. Потіп доводить, що законодавство слід удосконалювати з огляду на класифікацію, розподіл, використання та утилізацію відходів війни [5, с. 112]. Слід звернути увагу, що кількість наукових публікацій щодо управління відходами в умовах воєнного стану зростає. Проте окреме дослідження щодо зіставлення публічних і приватних інтересів у сфері управління відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням або руйнуванням будівель та споруд внаслідок бойових дій, ще недостатньо розроблене. Тому ця тематика є актуальною та має належне наукове підґрунтя для подальших наукових розвідок.

Постановка завдання. Мета статті полягає в характеристиці зіставлення публічних і приватних інтересів в управлінні відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: визначити особливості відходів, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій; розкрити особливості зіставлення публічних і приватних інтересів у сфері управління такими відходами; запропонувати напрями подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Поняття «відходи від руйнувань» є законодавчо закріпленим терміном в абз. 5 п. 3 Порядку управління відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від

27 вересня 2022 р. № 1073. Це «частини (уламки) пошкоджених (зруйнованих) об'єктів, а також матеріали, предмети, які були всередині або поряд із такими об'єктами в момент пошкодження (руйнування) та/або виконання робіт з демонтажу і які повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не можуть надалі використовуватися за місцем їх утворення чи виявлення» [6]. Близьким до цього є визначення відходів від руйнувань, запропоноване О. А. Трегубом. Водночас він вказує, що в цьому понятті відсутня базова ідентифікувальна ознака цього виду відходів, а саме те, що вони утворилися, зокрема, унаслідок бойових дій; при цьому така їх ознака, як повна або часткова втрата споживчих властивостей, не є коректною, як і ознака неможливості їх подальшого використання за місцем утворення чи виявлення [2, с. 21]. Близьким до законодавчого визначення є і поняття відходів від руйнувань, запропоноване Т. С. Новак і В. М. Єрмоленко [3, с. 371]. С. О. Синчанський пропонує ширше категоріальне визначення відходів від руйнувань як «будь-яких матеріалів, речовин чи предметів, утворених унаслідок воєнних дій, руйнування, пошкодження або знищення об'єктів інфраструктури, техніки, майна тощо під час збройних конфліктів, які втратили первинну функцію та повинні бути вилучені з місця їх утворення для подальшого управління ними (збирання, транспортування, оброблення, відновлення або видалення)» [4, с. 302]. Є. О. Марцинюк і О. В. Хандогіна зазначають, що однією з найскладніших характеристик таких відходів є їхня надзвичайна неоднорідність і невизначений склад [7, с. 59].

Погоджуючись із наведеними науковими результатами, слід окремо підкреслити, що відходи внаслідок руйнувань є складним об'єктом правовідносин, який становлять матеріальні залишки зруйнованих будівель, споруд та пов'язаних із ними рухомих речей. Крім того, базовою ознакою відходів від руйнувань є те, що фактично вони становлять частини (уламки) пошкоджених або зруйнованих об'єктів. Визначення зруйнованих і пошкоджених об'єктів закріплено в Порядку виконання робіт з демонтажу об'єктів, пошкоджених або зруйнованих унаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 474: зруйнований об'єкт – це об'єкт, у якого основні конструктивні елементи зазнали значного пошкодження під впливом зовнішніх чинників, унаслідок чого його відновлення є технічно неможливим, складним або економічно недоцільним; пошкоджений об'єкт – це об'єкт, конструктивні елементи якого частково втратили свою цілісність унаслідок зовнішніх впливів, але який не потребує повного демонтажу та може бути відновлений до стану, придатного для експлуатації [8].

Отже, відходи від руйнувань можуть поділятися на відходи від зруйнованих і пошкоджених об'єктів.

Звернімо увагу і на особливості виникнення відходів у зв'язку з руйнуванням або пошкодженням різних об'єктів, а також на їх склад і вплив на довкілля. Так, з 2022 р. відбувається накопичення специфічних відходів: пошкоджених транспортних засобів, уламків снарядів,

будівельного сміття, побутових і медичних відходів. Деякі з них є токсичними, зокрема уламки снарядів, медичні відходи, будівельне сміття з азбестом і важкими металами. Ще у 2023 р. було виявлено такі види відходів: зруйноване житло – 6,8 тис. тонн; відходи від руйнувань на деокупованих територіях – 15,2 млн тонн [9]. Крім того, після підриву Каховської ГЕС у червні 2023 р. утворилася значна кількість різнотипних відходів і забруднювачів: близько 150 тонн мазуту з греблі, розливи нафти в с. Комишани через пошкодження нафтопроводу, хімічні та промислові забруднення із суднобудівного й портового комплексу Херсона, а також агропромислові, побутові та будівельні відходи із затоплених територій (близько 37 тис. будинків), кладовищ, сміттєзвалищ і хвостосховищ [10]. Обсяги відходів від руйнувань постійно зростають: станом на квітень 2026 р. лише на підконтрольних територіях України накопичено понад 5 млн тонн таких відходів [11]. Аналізуючи наведені наслідки, можна виявити, що відбувається руйнування й пошкодження як будівель, так і споруд. За своїм складом відходи можуть бути твердими, рідкими та газоподібними, а також хімічно небезпечними.

Розмежування цих об'єктів нерухомості встановлено в Національному класифікаторі будівель і споруд НК 018:2023 [12]. Споруда – це інженерно-будівельний об'єкт, пов'язаний із землею, який створюється з будівельних матеріалів. Будівля – це крита споруда з будівельних матеріалів, яка має внутрішній простір і призначена для перебування людей або здійснення різних видів діяльності (у наземних

чи підземних приміщеннях). При цьому споруда є ширшою категорією, що охоплює будівлі, а також житлові й нежитлові будинки. З огляду на це можна визначити, що відходи від руйнувань залежно від об'єкта руйнування поділяються на відходи від руйнування будівель, споруд, житлових і нежитлових будинків.

Під час установлення класифікації відходів від руйнування варто враховувати Порядок класифікації відходів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2023 р. № 1102, відповідно до якого класифікація відходів здійснюється залежно від утворювача відходів, крім утворювачів відходів домогосподарств, а також суб'єкта господарювання у сфері управління відходами (п. 3 Порядку). Крім того, відходи поділяються на безпечні та небезпечні, зокрема залежно від наявності у відходах компонентів із вмістом небезпечних речовин (вибухових речовин, хімічних складників тощо), перевищення граничної концентрації яких може призвести до визнання відходів небезпечними [13].

Під час аналізу положень цього Порядку можна звернути увагу, що відходи можуть класифікуватися залежно від суб'єкта господарювання у сфері управління відходами. Це важливий критерій, який уточнюється в Порядку управління відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1073 [6].

Згідно з п. 5 Порядку № 1073 організацію здійснення операцій з управління відходами від руйнувань можуть забезпечувати: власник або управитель об'єкта, у результаті пошкодження (руйнування) якого утворилися такі відходи; власник чи користувач земельної ділянки, у межах якої такі відходи розміщено; уповноважений орган – щодо відходів від руйнувань, розміщених на вулицях і дорогах населених пунктів, дорогах загального користування тощо. У разі неможливості встановлення власника відходів від руйнувань управління ними організовує уповноважений орган (п. 6 Порядку). Якщо протягом 90 днів після припинення або скасування воєнного стану власник відходів не забезпечує їх належне й екологічно безпечне управління, відповідні повноваження переходять до уповноваженого органу [6].

У разі складності встановлення власника відходів застосовуються положення Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1217. Якщо власника відходів надалі буде встановлено, на нього покладається повна відповідальність за дотримання вимог щодо поводження з ними, а також за запобігання їх негативному впливу на навколишнє природне середовище [14].

З наведеного випливає, що власник об'єкта нерухомого майна, який було зруйновано або пошкоджено, має забезпечити управління відходами, що виникли після руйнування. Зокрема, йдеться про дії щодо збирання, перевезення, відновлення та видалення відходів (п. 22 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про

управління відходами») [15]. Загалом можна визначити, що власник об'єкта нерухомості зобов'язаний забезпечити його належне й екологічно безпечне управління навіть після руйнування. Такий обов'язок впливає зі змісту права власності, яке охоплює не лише правомочності володіння, користування та розпорядження майном, а й тягар його утримання. Отже, управління відходами від руйнування є проявом обов'язку власника запобігати заподіяння шкоди довкіллю та третім особам, що відповідає загальним засадам цивільного законодавства України.

Ураховуючи правову природу власності на нерухомість, можна виявити цілісну парадигму її існування – від моменту набуття до припинення права власності. Припинення права власності може відбуватися як добровільно, так і примусово, а також унаслідок об'єктивних подій, зокрема руйнування об'єкта. Водночас саме по собі руйнування не припиняє права власності на матеріальні залишки такого об'єкта. Відходи від руйнувань за своєю правовою природою можуть розглядатися як похідні від об'єкта власності та, за аналогією, подібно до будівельних матеріалів, належать власникові зруйнованого майна. У цьому контексті життєвий цикл об'єкта нерухомості не обмежується його фізичним існуванням, а охоплює також стадію ліквідації наслідків руйнування, включно з управлінням утвореними відходами. Відповідно, обов'язок щодо їх управління (елемент тягара власності) є складовою змісту права власності. Такий підхід узгоджується з європейською моделлю правового регулювання, зо-

крема з принципами, закріпленими в Директиві 2008/98/ЄС про відходи, відповідно до якої відповідальність за управління відходами покладається на їхнього власника або виробника (принцип «забруднювач платить») [16]. Тобто власник несе відповідальність за наслідки функціонування та припинення існування об'єкта права власності. Крім того, такий підхід загалом відповідає принципам ринкової економіки.

Відповідно до Порядку управління відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків № 1073, дії щодо управління відходами від руйнування є складними та охоплюють: первинне розчищення територій із можливим сортуванням відходів; їх транспортування до об'єктів оброблення або місць тимчасового зберігання; остаточне розчищення територій після демонтажу зруйнованих об'єктів; тимчасове зберігання; підготовку до повторного використання або видалення; відновлення шляхом використання як вторинних ресурсів; а також остаточне видалення, включаючи захоронення [6]. Така діяльність не завжди може бути виконана власником зруйнованого майна, оскільки йому може бракувати фізичних, технічних чи економічних можливостей для цього. Слід звернути увагу, що ринкова вартість управління відходами від руйнувань є досить високою. Це особливо актуально для приватних власників, зокрема як фізичних, так і юридичних осіб. За таких обставин виникає питання збалансування

приватних і публічних інтересів в управлінні відходами, що утворюються внаслідок руйнування або пошкодження будівель та споруд.

Загальну засаду зіставлення публічних і приватних інтересів в управлінні відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, закріплено в п. 9 Порядку управління відходами, що утворилися у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків № 1073: «операції з управління відходами від руйнувань, які власник із технічних чи економічних причин не має можливості здійснювати самостійно, організовуються уповноваженим органом (на підставі звернення власника таких відходів до уповноваженого органу)» [6].

Варто констатувати, що в умовах воєнного стану тягар утримання майна, зокрема обов'язок щодо управління відходами, що утворилися внаслідок руйнування або пошкодження об'єкта власності, має розглядатися у взаємозв'язку й балансі з публічними інтересами. Ці інтереси полягають у забезпеченні безпеки, відновленні інфраструктури та сталому розвитку суспільства. У разі пошкодження або руйнування об'єкта нерухомості та необхідності його відновлення виникає питання про зіставлення приватного інтересу власника щодо збереження майна й публічного інтересу держави у своєчасному усуненні наслідків надзвичайних ситуацій та мінімізації екологічних і безпекових ризиків.

Висновки. Узагальнюючи, можна визначити, що специфіка

управління відходами, які утворюються у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель і споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків, полягає в тому, що, незважаючи на загальне правило покладення обов'язку щодо управління на власника об'єкта, у практичному вимірі він не завжди має можливість самостійно здійснювати відповідні дії через складність, небезпеку та масштабність таких процесів.

Відходи від руйнувань і пошкодження будівель та споруд є складним об'єктом правовідносин, який охоплює матеріальні залишки зруйнованих будівель і споруд, а також пов'язані з ними рухомі речі, що втратили своє функціональне призначення внаслідок пошкодження або знищення об'єктів нерухомості. Вони можуть поділятися за такими критеріями: 1) за об'єктом утворення – відходи від зруйнованих будівель і споруд (житлових, нежитлових, інженерних) та пошкоджених об'єктів; 2) за складом – безпечні та

небезпечні; 3) за суб'єктом управління – відходи щодо об'єктів, які належали фізичним особам, юридичним особам або органам публічного управління.

Приватний інтерес в управлінні відходами від руйнувань і пошкодження будівель та споруд полягає в захисті прав та інтересів власника, мінімізації витрат і, за можливості, збереженні або відновленні об'єкта власності. Публічний інтерес у цій сфері зосереджений на забезпеченні екологічної безпеки, захисті здоров'я людей та відновленні інфраструктури. Пріоритет у цих правовідносинах надається публічному інтересу, спрямованому на забезпечення життєдіяльності суспільства, відновлення територій і повоєнне відновлення країни.

Проблематика управління відходами руйнувань і пошкоджень будівель та споруд потребує подальшого наукового дослідження, зокрема в контексті визначення змісту обов'язку власника зруйнованого об'єкта нерухомості щодо ліквідації його залишків.

Список використаних джерел

1. Україна формує системний підхід до управління відходами руйнувань внаслідок війни. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/c5a41dd9-b10e-4b2f-8737-b255eda5e87d?lang=uk-UA&title=UkrainaFormuSistemniPidkhidDoUpravlinniaVidkhodamiRuinuvanVnaslidokViin> і (дата звернення: 17.02.2026).
2. Трегуб О. Правові аспекти управління відходами від руйнування будівель та споруд, що утворюються внаслідок бойових дій. *Law. State. Technology*. 2023. № 4. С. 16–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2023-4-3>.
3. Новак Т. С., Єрмоленко В. М. Окремі аспекти правового забезпечення управління відходами, що утворилися через пошкодження (руйнування) будівель та споруд внаслідок бойових дій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 368–372. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.59>.
4. Синчанський С. О. Правовий режим відходів війни, що утворилися внаслідок воєнних дій в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*.

тему, Серія ПРАВО. 2025. Вип. 89. Ч. 2. С. 299-305. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.45>.

5. Потіп М. М. Правове регулювання використання відходів війни як ресурсу для відновлення України. *Нове українське право*. 2023. Вип. 3. С. 106-114. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.15>.

6. Про затвердження Порядку управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.02.2026).

7. Марцинюк Є.О., Хандогіна О.В. Ключові характеристики відходів від руйнувань та їх врахування в управлінських практиках громад. *Комунальне господарство міст*. 2025. Т. 2. Вип. 190. С. 56-62. DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2025-2-190-56-62>.

8. Про затвердження Порядку виконання робіт з демонтажу об'єктів, пошкоджених або зруйнованих внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2022-%D0%BF#n10> (дата звернення: 18.02.2026).

9. Іванюта С. Про організацію поводження з відходами, що утворилися внаслідок війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. С. 1-4. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-03/waste-of-war_pdf.pdf (дата звернення: 19.02.2026).

10. Name: Kakhovka Hydropower Plant Location: Nova Kakhovka, Kherson Oblast. URL: <https://ceobs.org/ukraine-damage-map-kakhovka-hydropower-plant/?utm> (дата звернення: 19.02.2026).

11. Стартує пілотний проєкт з повторного використання відходів від руйнувань у дорожньому секторі за підтримки японського бізнесу. URL: <https://mindev.gov.ua/news/startuie-pilotnyi-proiekt-z-povtornocho-vykorystannia-vidkhodiv-vid-ruinuvan-u-dorozhnomu-sektori-za-pidtrymky-iaponskoho-biznesu> (дата звернення: 19.02.2026).

12. Про затвердження національного класифікатора НК 018:2023 та скасування національного класифікатора ДК 018-2000 : Наказ Міністерства економіки України 16 травня 2023 р. № 3573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3573930-23#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

13. Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2023 р. № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

14. Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів : постанова Кабінету Міністрів України від 03 серп. 1998 р. № 1217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

15. Про управління відходами : Закон України від 20 червня 2022 р. № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (дата звернення: 17.02.2026).

16. Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року про відходи та про скасування деяких директив. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-08#Text (дата звернення: 20.02.2026).

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2026, March 6). Ukraina formuie systemnyi pidkhd do upravlinnia vidkhodamy ruinuvan vnaslidok viiny [Ukraine is developing a systematic approach to managing war-related destruction waste]. Uriadovi portal [Government portal]. <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-formuie-systemnyi-pidkhd-do-upravlinnia-vidkhodamy-ruinuvan-vnaslidok-viiny>
2. Trehub, O. (2023). Pravovi aspekty upravlinnia vidkhodamy vid ruinuvannia budivel ta sporud, shcho utvoriuiutsia vnaslidok boiovykh dii [Legal aspects of managing waste from the destruction of buildings and structures generated as a result of hostilities]. *Law. State. Technology*, (4), 16–22. <https://doi.org/10.32782/LST/2023-4-3>
3. Novak, T. S., & Yermolenko, V. M. (2025). Okremi aspekty pravovoho zabezpechennia upravlinnia vidkhodamy, shcho utvorylysia cherez poshkodzhennia (ruinuvannia) budivel ta sporud vnaslidok boiovykh dii [Certain aspects of legal support for the management of waste generated due to damage (destruction) of buildings and structures as a result of hostilities]. *Analitichno-porivnialne pravoznnavstvo [Analytical and Comparative Jurisprudence]*, (1), 368–372. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.59>
4. Sychanskyi, S. O. (2025). Pravovyi rezhym vidkhodiv viiny, shcho utvorylysia vnaslidok voienynykh dii v Ukraini [Legal regime of war waste generated as a result of military operations in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seria: Pravo [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law]*, 89(2), 299–305. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.45>
5. Potip, M. M. (2023). Pravove rehuliuвання vykorystannia vidkhodiv viiny yak resursu dlia vidnovlennia Ukrainy [Legal regulation of the use of war waste as a resource for the recovery of Ukraine]. *Nove ukrainske pravo [New Ukrainian Law]*, (3), 106–114. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.15>
6. Pro zatverdzhennia Poriadku upravlinnia vidkhodamy, shcho utvorylys u zviazku z poshkodzhenniam (ruinuvanniam) budivel ta sporud vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii abo provedenniam robit z likvidatsii yikh naslidkiv ta vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy: vid 27.09.2022 No. 1073 [On approval of the Procedure for managing waste generated in connection with damage (destruction) of buildings and structures as a result of hostilities, terrorist acts, sabotage, or works to eliminate their consequences, and on amendments to certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, dated September 27, 2022 No. 1073]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>
7. Martsyniuk, Ye. O., & Khandohina, O. V. (2025). Kliuchovi kharakterystyky vidkhodiv vid ruinuvan ta yikh vrakhuvannia v upravlinskykh praktykakh hromad [Key characteristics of destruction waste and their consideration in community management practices]. *Komunalne hospodarstvo mist [Municipal Economy of Cities]*, 2(190), 56–62. <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2025-2-190-56-62>
8. Pro zatverdzhennia Poriadku vykonannia robit z demontazhu obektiv, poshkodzhennykh abo zruinovanykh vnaslidok nadzvychnykh sytuatsii, voienynykh dii abo terorystychnykh aktiv: vid 19.04.2022 No. 474 [On approval of the Procedure for carrying out demolition works on objects damaged or destroyed as a result of emergencies, military actions, or terrorist acts, dated April 19, 2022 No. 474]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2022-%D0%BF#n10>
10. Ivaniuta, S. (2023, March 20). Pro orhanizatsiiu povodzhennia z vidkhodamy, shcho utvorylysia vnaslidok viiny [On the organization of handling waste generated as a result of war]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies]*. <https://niss.gov.ua/en/node/4871>

11. Conflict and Environment Observatory. (2024, January 1). Name: Kakhovka Hydropower Plant. Location: Nova Kakhovka, Kherson Oblast. <https://ceobs.org/ukraine-damage-map-kakhovka-hydropower-plant/>

12. Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy. (2026, April 9). Startuie pilotnyi proiekt z povtorno ho vykorystannia vidkhodiv vid ruinu van u dorozhnomu sektori za pidtrymky yaponskoho biznesu [A pilot project on the reuse of destruction waste in the road sector with the support of Japanese business is launched]. <https://mindev.gov.ua/news/startuie-pilotnyi-proiekt-z-povtorno-ho-vykorystannia-vidkhodiv-vid-ruinu-van-u-dorozhnomu-sektori-za-pidtrymky-iaponskoho-biznesu>

13. Pro zatverdzhennia natsionalno ho klasyfikatora NK 018:2023 ta skasuvannia natsionalno ho klasyfikatora DK 018-2000: Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 16.05.2023 No. 3573 [On approval of the national classifier NK 018:2023 and repeal of the national classifier DK 018-2000: Order of the Ministry of Economy of Ukraine dated May 16, 2023 No. 3573]. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3573930-23#Text>

14. Pro zatverdzhennia Poriadku klasyfikatsii vidkhodiv ta Natsionalno ho pereliku vidkhodiv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.10.2023 No. 1102 [On approval of the Procedure for waste classification and the National Waste List: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 20, 2023 No. 1102]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2023-%D0%BF#Text>

15. Pro zatverdzhennia Poriadku vyivlennia ta obliku bezkhasiainykh vidkhodiv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.08.1998 No. 1217 [On approval of the Procedure for identification and accounting of ownerless waste: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 3, 1998 No. 1217]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-98-%D0%BF#Text>

16. Zakon Ukrainy Pro upravlinnia vidkhodamy: vid 20.06.2022 No. 2320-IX [Law of Ukraine On Waste Management dated June 20, 2022 No. 2320-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>

17. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. (2008). Official Journal of the European Union. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-08#Text

Avramova O. Y., Doctor in Law, Associate Professor, Leading research scientist of the Department of Legal Interaction between Business and the State, Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-9894>

Balancing Public and Private Interests in the Management of Waste Generated in Connection with Damage to (Destruction of) Buildings and Structures as a Result of Hostilities

The article is devoted to the current issues of waste management resulting from hostilities. The work updates a number of legal issues – from determining the legal regime and ownership of such waste to establishing the subject composition of their management, in particular the legal status of the manager. The issue of harmonizing private interests in the management of waste resulting from damage (destruction) of buildings and structures as a result of hostilities is interdisciplinary in nature and in the context of legal science is complex. Its interdisciplinary nature

is due to the fact that the management of such waste is the subject of research not only in law, but also in technical sciences and economics, since it covers the issues of waste management technologies, the assessment of economic costs and resource provision, as well as the legal regulation of relevant social relations. It is emphasized that demolition waste is a complex object of legal relations, which includes the material remains of destroyed buildings and structures, as well as related movables that have lost their functional purpose due to damage or destruction of real estate. It is determined that the management of waste generated as a result of the destruction of property rights is a component of the content of property rights. It is substantiated that the owner of real estate is obliged to ensure its proper and environmentally safe maintenance, in particular the handling of waste arising in the event of damage or destruction of such property. Such an obligation follows from the content of property rights, which includes not only the rights of possession, use and disposal, but also the burden of maintaining property. It is revealed that, like building materials, demolition waste belongs to the owner of the destroyed property. In this context, the life cycle of a real estate object is not limited to its physical existence, but also covers the stage of liquidation of the consequences of destruction, including the management of the waste generated. It is emphasized that the issue of waste management of destruction and damage to buildings and structures requires further scientific research, in particular in the context of determining the content of the obligation of the owner of a destroyed real estate object to liquidate its remains.

Keywords: *property rights, housing, real estate, waste, private interests, public interest, market relations, object of law, environmental safety.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Аврамова О. Є. Зіставлення публічних та приватних інтересів в управлінні відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 40-52. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.04>

Citation APA: Avramova, O. Y. (2026). Zistavlennia publichnykh ta pryvatnykh interesiv v upravlinni vidkhodamy, shcho utvorylys u zviazku z poshkodzhenniam (ruinuvanniam) budivel ta sporud vnaslidok boiovykh dii [Balancing public and private interests in the management of waste generated in connection with damage to (destruction of) buildings and structures as a result of hostilities]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 40-52. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.04>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчила, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 24.02.2026

Прийнята до друку: 18.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 24 February 2026

Accepted for publication: 18 March 2026

Published: 30 April 2026

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.05

УДК 349.2

*Глушко О. В.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4954-3467>*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено поняття та види гарантій забезпечення стабільності трудових відносин в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що повномасштабна збройна агресія зумовила істотну трансформацію правової природи трудових відносин, які в сучасних умовах виходять за межі класичного приватноправового регулювання та дедалі більше набувають публічно-правового змісту. Встановлено, що стабільність трудових відносин у період воєнного стану має подвійне значення: з одного боку, вона забезпечує безперервність функціонування підприємств, установ, організацій і критично важливих секторів економіки, а з іншого – виступає гарантією мінімального рівня захисту трудових прав працівників та засобом запобігання соціальним ризикам, пов'язаним із втратою роботи, зміною умов праці чи обмеженням окремих трудових прав.

Проаналізовано загальнотеоретичні підходи до розуміння гарантій як системи правових, організаційних та економічних засобів, спрямованих на забезпечення реалізації та захисту прав людини. На цій основі гарантії стабільності трудових відносин визначено як сукупність закріплених у законодавстві механізмів, що забезпечують збереження трудового зв'язку між працівником і роботодавцем, підтримання безперервності трудових відносин та мінімально необхідного рівня соціального захисту в умовах воєнного стану. Доведено, що в сучасних умовах правове регулювання орієнтується не на незмінність трудових відносин, а на забезпечення їх стійкості через допустиму, юридично врегульовану зміну.

Визначено основні види гарантій забезпечення стабільності трудових відносин в умовах воєнного стану. До них віднесено гарантії збереження робочого місця та трудового договору, гарантії оплати праці, гарантії зміни істотних умов праці, гарантії переведення працівників, гарантії соціального захисту та гарантії судового й адміністративного захисту трудових прав. Осо-

бливу увагу приділено положенням Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який формує спеціальний правовий режим регулювання праці. Зроблено висновок, що відповідні гарантії мають тимчасовий і обмежений характер, однак їх реалізація спрямована на досягнення балансу між інтересами працівників, роботодавців і держави в умовах підвищеної соціальної та правової невизначеності.

Ключові слова: гарантії, трудові правовідносини, стабільність трудових правовідносин, класифікація.

Постановка проблеми. Стабільність трудових відносин у сучасній Україні набула якісно нового змістовного наповнення в умовах воєнного стану, що супроводжується системними трансформаціями соціально-економічних процесів та механізмів публічного управління. Повномасштабна збройна агресія з боку російської федерації зумовила не лише порушення усталених господарських зв'язків і деформацію ринку праці, а й істотно вплинула на правову природу трудових відносин, які дедалі більше виходять за межі класичного приватноправового регулювання та інтегруються у сферу публічно-правового впливу. За таких обставин стабільність трудових відносин постає не лише як гарантія реалізації суб'єктивних трудових прав працівника, а і як складова загальної стійкості держави, її економічної безпеки та соціальної згуртованості. У контексті воєнного стану вона набуває подвійного значення, адже з одного боку, виступає інструментом забезпечення безперервності функціонування критично важливих секторів економіки та систем життєзабезпечення, а з іншого, є засобом мінімізації соціальних ризиків, пов'язаних із втратою роботи, зміною умов праці та обмеженням окремих трудових прав. Такий підхід обумовлює необхідність розгляду стабільності трудових відносин крізь призму ком-

плексного -правового забезпечення, у межах якого поєднуються регулятивні, організаційні та гарантійні механізми, спрямовані на досягнення балансу між інтересами працівника, роботодавця та держави в умовах підвищеної правової та соціальної невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання, присвячені забезпеченню стабільності трудових відносин, у своїх наукових працях розглядали: О. В. Байло, Н. Б. Болотіна, В. В. Жернаков, М. І. Іншин, П. Д. Пилипенко, В. І. Прокопенко, Н. М. Хуторян, О. М. Ярошенко та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, у науковій літературі недостатньо опрацьовано є проблематика гарантій забезпечення стабільності трудових відносин в умовах воєнного стану.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття та розкрити ключові види гарантій забезпечення стабільності трудових відносин в умовах воєнного стану. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити загальнотеоретичні підходи щодо визначення поняття гарантії; здійснити аналіз наукових поглядів вчених, норм чинного законодавства та правозастосовної практики, встановити види відповідних гарантій.

Виклад основного матеріалу.

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що гарантії – це система умов, засобів і механізмів, які забезпечують реальне здійснення, охорону та захист певних прав, свобод, обов'язків або зобов'язань. Інакше кажучи, гарантії - це те, що робить можливим і надійним виконання або дотримання чогось (наприклад, прав людини, договору чи обіцянки). В науковій літературі вчені досить по-різному підходять до тлумачення поняття гарантії в розрізі різних наукових проблематик. Так, до прикладу, на переконання О. В. Чернецької, в теорії права під гарантіями розуміють обумовлену особливостями суспільного розвитку систему умов та засобів, за допомогою яких забезпечується повне і ефективне функціонування того чи іншого інституту. Призначення цих гарантії полягає саме в тому, щоб створити найбільш сприятливі умови для фактичної реалізації та безперешкодного здійснення своїх повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадовими особами. Гарантії спрямовані і на усунення можливих причин і перешкод неповного або неналежного виконання своїх функцій і повноважень [1, с. 131]. О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко вказують, що гарантії представляють собою норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини. Призначенням гарантії є забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини. Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності [2]. Ефективність

гарантії, зауважують науковці, залежить від рівня розвитку загально-правових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності механізмів реалізації законоположень, ступеня правової свідомості, правової культури населення, узгодженості інтересів населення та суспільства в цілому і наявності високоефективного органу конституційного контролю. Звідси правники роблять висновок, що гарантії являють собою систему узгоджених факторів, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод людини [2]. Недоліком наведеної наукової позиції є її надмірна узагальненість і розмитість змісту самого поняття гарантії, що призводить до змішування різнорівневих явищ у межах одного визначення. Автори фактично отожднюють гарантії із широким колом соціально-правових факторів: від норм і принципів до стану економіки, політичної системи та рівня правової культури, унаслідок чого втрачається чітка межа між власне юридичними гарантіями як спеціальними засобами забезпечення прав і загальними умовами їх реалізації. Такий підхід ускладнює практичне застосування категорії, оскільки робить її занадто абстрактною і теоретично перевантаженою, позбавляючи конкретності та інструментального характеру.

Т. М. Заворотченко виділяє такі ознаки юридичних гарантії: нормативність, яка передбачає визначення гарантії лише в текстах нормативно-правових актів; системність, яка полягає в тому, що всі юридичні га-

рантії знаходяться в тісному нерозривному зв'язку, є взаємозалежними і взаємопов'язаними, тобто утворюють певну систему; комплексність – у реальному житті юридичні гарантії діють спільно (системно), підкріплюють і взаємно посилюють одна одну; постійність – гарантії прав не припиняють свою дію і не виникають епізодично; юридична надійність, яка відображає, з одного боку, зв'язок гарантії із соціальною ситуацією, а з іншого – стабільність її соціального змісту; реальність, яка полягає в тому, що юридичні гарантії повинні забезпечити особі реальне користування наданими законодавством України правами [3]. Як вбачається, у підході Т. М. Заворотченко не враховано низку важливих ознак, що розкривають практичну сутність юридичних гарантії. Зокрема, відсутній акцент на їх цільовій спрямованості як засобів забезпечення і захисту прав, не розкрито процедурний та інституційний механізми їх реалізації, а також не підкреслено їх забезпеченість державним примусом. Крім того, поза увагою залишено їх динамічний, превентивний і відновлювальний характер, що звужує розуміння гарантії лише до формальних властивостей.

О. П. Горбась, пише, що гарантії – це система соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості для здійснення особистістю своїх прав, свобод та інтересів. При цьому науковець відмічає, що гарантії можуть бути представлені як певне соціально-політичне та юридичне явище, що може бути охарактеризовано наступними чинниками: пізнавальністю, бо дозволяє розкрити

предметні теоретичні знання про об'єкт їх (гарантії) впливу, отримати практичні знання про соціальну та правову політику держави; ідеологічність, оскільки використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; практичність, з огляду на те, що визнаються як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи [4, с. 31]. Гарантії, вважає О. П. Рудницька, являють собою соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризують три складники: 1) пізнавальний, що дає змогу розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічний – використовуваний політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; 3) практичний, що визнається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи. Виходячи з цього, автор визначає гарантії, як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод, інтересів [5, с. 175].

Таким чином, аналіз наведених вище наукових позицій, врахування позиції органів виконавчої влади з цього питання [6], а також узагальнення норм чинного законодавства [7; 8], дає можливість дійти до висновку, що гарантії забезпечення стабільності трудових відносин в умовах воєнного стану – це передбачена законодавством система спеціальних правових механізмів, інстру-

ментів та засобів, які спрямовані на:
а) максимально можливе збереження трудових правовідносин між працівником і роботодавцем, запобігання їх необґрунтованому (незаконному) припиненню; б) забезпечення адаптації змісту трудових прав і обов'язків до умов воєнного стану з урахуванням, приватних та публічних інтересів, а також безпекових факторів.

Ключовими аспектами забезпечення та реалізації відповідних гарантій є наступні

- по-перше, наявність особливого підходу до регулювання трудових відносин, зумовлених Законами України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [7; 8];

- по-друге, розширення підстав та умов для припинення трудових правовідносин, як з боку працівника, так і роботодавця;

- по-третє, розширення можливостей для оперативної зміни умов організації праці без погодження з працівником у стандартному обсязі;

- по-четверте, збільшення максимальної тривалості робочого часу, скорочення тривалості відпочинку;

- по-п'яте, роботодавець отримує ширші дискреційні можливості для оперативного управління персоналом.

Варто зауважити, що у вітчизняній правовій науці дійсно існує велика кількість досліджень, присвячених юридичним гарантіям у трудовому праві, а також гарантіям реалізації права на працю. Однак спеціальних робіт, де б системно і прямо класифікувалися саме види гарантій стабільності трудових відносин як окремої категорії, фактично

не існує. Зазвичай, ця проблематика розглядається опосередковано, через інститути гарантій при звільненні, переведенні, зміні істотних умов праці, або через принцип стабільності трудових правовідносин.

А відтак, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, норм чинного законодавства та правозастосовної практики, вважаємо, що в умовах воєнного стану, а також з урахуванням викликів та загроз, види гарантій забезпечення стабільності трудових відносин в умовах воєнного стану слід класифікувати за наступними критеріями:

1) за функціональним призначенням: а) стабілізаційні, тобто спрямовані на збереження трудових правовідносин (зокрема за рахунок альтернативних механізмів таких як призупинення трудового договору, простій, тощо); б) адаптаційні гарантії, - забезпечують пристосування трудових правовідносин до умов воєнного стану (зміна істотних умов праці, форм працевлаштування, тощо); в) компенсаційні гарантії (регулювання оплати праці, механізми відшкодування шкоди, заподіяної війною, тощо);

2) за змістом правового впливу: а) матеріально-правові, тобто які безпосередньо визначають права та обов'язки сторін (умови праці, оплати праці, тощо); б) процедурні гарантії: спрощені процедури прийняття кадрових рішень; особливості повідомлення працівника про зміну умов праці; альтернативні підходи до діловодства;

3) за спрямованістю забезпечення: а) гарантії спрямовані на працівника: обмеження надмірного обмеження трудових прав; створення можливостей для захисту та віднов-

лення порушених прав; тощо; б) гарантії, спрямовані на роботодавця: можливості більш оперативного прийняття управлінських та кадрових рішень; в) змішані гарантії: вирішення трудових конфліктів, альтернативні механізми вирішення спорів, обмеження окремих прав, наприклад на страйк;

4) за часовим критерієм: а) діють постійно, незалежно від викликів та загроз (захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу; соціальні гарантії; забезпечення права на відпочинок, тощо); б) діють виключно в умовах воєнного стану: спеціальний порядок надання відпусток для окремих працівників; визначення режиму роботи; в) відкладені гарантії, тобто ті, що будуть діяти по завершенню воєнного стану: гарантії на отримання компенсації у зв'язку із агресією;

5) за характером нормативного регулювання: імперативні, тобто обов'язкові для застосування; та диспозитивні, які допускають варіативність дій сторін трудових правовідносин.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що забезпечення стабільності трудо-

вих відносин в умовах воєнного стану набуває якісно нового змісту, зумовленого необхідністю функціонування ринку праці в екстремальних обставинах. У цих умовах правове регулювання орієнтується не на збереження незмінності трудових відносин, а на підтримання їх безперервності через допустиму та юридично врегульовану зміну.

Чинне законодавство формує особливий правовий режим, який поєднує інструменти збереження трудового зв'язку між працівником і роботодавцем із механізмами оперативного реагування на виклики воєнного часу. Це дозволяє забезпечити функціонування підприємств, установ і організацій, водночас підтримуючи мінімально необхідний рівень захисту трудових прав.

Водночас варто зауважити, що встановлені правові механізми характеризуються тимчасовістю, обмеженістю у застосуванні та залежністю від фактичних умов здійснення трудової діяльності. Їх реалізація спрямована на досягнення балансу між інтересами працівників, роботодавців і держави, що в умовах воєнного стану має визначальне значення.

Список використаних джерел

1. Чернецька О. В. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад в Україні: дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. К., 2006. 190 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Зайчук О. В. та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 685 с.
3. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... юрид. наук : спец. 12.00.02. К., 2002. 20 с.
4. Горбань О.П. Правове регулювання праці іноземців та осіб без громадянства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. Харків, 2009. 191 с.
5. Рудницька О.П. Поняття та класифікація гарантійних виплат. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 175–182.

6. Коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану / Директорат розвитку ринку праці та умов оплати праці Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 23.03.2022. 15:55. (назва з екрану). URL: <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b-9157cb5a69a2&title=komentarminekonomikidozakonuukrainivid15-bereznia2022-r-2136-ikhproorganizatsiiutrudovikhvidnosinvumovakhvonnogostanu> (дата звернення: 19.02.2026).

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

References

1. Chernetska, O. V. (2006). *Konstytutsiino-pravovyi status deputativ mistsevykh rad v Ukraini* [Constitutional and legal status of deputies of local councils in Ukraine] (Candidate dissertation, Kyiv).

2. Zaichuk, O. V., et al. (2006). *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs* [Theory of state and law. Academic course] (O. V. Zaichuk & N. M. Onishchenko, Eds.). Yurinkom Inter.

3. Zavorotchenko, T. M. (2002). *Konstytutsiino-pravovi harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini* [Constitutional and legal guarantees of human and civil rights and freedoms in Ukraine] (Doctoral dissertation abstract, Kyiv).

4. Horban, O. P. (2009). *Pravove rehulivannia pratsi inozemtsiv ta osib bez hromadianstva v Ukraini* [Legal regulation of labour of foreigners and stateless persons in Ukraine] (Candidate dissertation, Kharkiv).

5. Rudnytska, O. P. (2011). Poniattia ta klasyfikatsiia harantiinykh vyplat [Concept and classification of guarantee payments]. *Aktualni Problemy Derzhavy i Prava*, 57, 175–182.

6. Ministry of Economy of Ukraine, Directorate for Labour Market Development and Working Conditions. (2022, March 23). *Komentar Minekonomiky do Zakonu Ukrainy vid 15 bereznia 2022 r. No. 2136-IX "Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu"* [Commentary of the Ministry of Economy on the Law of Ukraine of 15 March 2022 No. 2136-IX "On the organisation of labour relations under martial law"]. <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b-9157cb5a69a2&title=komentarminekonomikidozakonuukrainivid15-bereznia2022-r-2136-ikhproorganizatsiiutrudovikhvidnosinvumovakhvonnogostanu>

7. Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" No. 389-VIII (2015, May 12). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

8. Law of Ukraine "On the Organisation of Labour Relations under Martial Law" No. 2136-IX (2022, March 15). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

Hlushko O. V., Ph.D. student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4954-3467>

The Concept and Types of Guarantees for Ensuring the Stability of Labor Relations Under Martial Law

The article examines the concept and types of guarantees for ensuring the stability of labour relations under martial law. It is substantiated that the full-scale armed aggression has caused a significant transformation of the legal nature of labour relations, which under current conditions go beyond the limits of classical private-law regulation and increasingly acquire a public-law character. It is established that the stability of labour relations during martial law has a dual significance: on the one hand, it ensures the continuity of the functioning of enterprises, institutions, organisations and critically important sectors of the economy; on the other hand, it acts as a guarantee of the minimum level of protection of employees' labour rights and as a means of preventing social risks associated with job loss, changes in working conditions or restrictions on certain labour rights.

The article analyses general theoretical approaches to understanding guarantees as a system of legal, organisational and economic means aimed at ensuring the implementation and protection of human rights. On this basis, guarantees of the stability of labour relations are defined as a set of mechanisms enshrined in legislation that ensure the preservation of the employment relationship between employee and employer, the continuity of labour relations and the minimum necessary level of social protection under martial law. It is proved that under current conditions legal regulation is aimed not at preserving the immutability of labour relations, but at ensuring their stability through permissible and legally regulated changes.

The main types of guarantees for ensuring the stability of labour relations under martial law are identified. These include guarantees for the preservation of the workplace and employment contract, guarantees of remuneration, guarantees regarding changes to essential working conditions, guarantees of employee transfer, guarantees of social protection, and guarantees of judicial and administrative protection of labour rights. Particular attention is paid to the provisions of the Law of Ukraine "On the Organisation of Labour Relations under Martial Law", which establishes a special legal regime for labour regulation. It is concluded that the relevant guarantees are temporary and limited in nature; however, their implementation is aimed at achieving a balance between the interests of employees, employers and the state under conditions of increased social and legal uncertainty.

Keywords: *guarantees, labor relations, stability of labor relations, classification.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Глушко О. В. Поняття та види гарантій забезпечення стабільності трудових відносин в умовах воєнного стану. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 53-61. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.05>

Citation APA: Hlushko, O. V. (2026). Poniattia ta vydy harantii zabezpechennia stabilnosti trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu [The concept and types of guarantees for ensuring the stability of labor relations under martial law]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 53-61. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.05>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 26.02.2026

Прийнята до друку: 21.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 26 February 2026

Accepted for publication: 21 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.06

УДК 349.2

Подорожній Є. Ю.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, трудового
та господарського права ННІ №1
Харківського національного університету
внутрішніх справ
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1677-1937>

Подорожній А. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової
безпеки ННІ №5 Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6649-8978>

ГАРАНТІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТАБІЛЬНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено гарантії оплати праці як один із ключових елементів забезпечення стабільності трудових правовідносин в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що гарантії є необхідною складовою механізму реалізації трудових прав, оскільки забезпечують перехід від їх формального закріплення до фактичного здійснення. Особливе значення у системі юридичних гарантій мають гарантії оплати праці, які спрямовані на забезпечення своєчасної, повної та справедливої винагороди за працю, встановлення мінімальних державних стандартів, а також недопущення безпідставного зменшення чи затримки виплати заробітної плати.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності гарантій оплати праці та розкрито їх значення як елементу стабільності трудових правовідносин в умовах особливого правового режиму. Встановлено, що в умовах воєнного стану гарантії оплати праці мають комплексний характер і охоплюють сукупність правових, організаційних та економічних механізмів, спрямованих на збереження трудових зв'язків між працівником і роботодавцем, підтримання мінімального рівня матеріальної захищеності працівників, а також забезпечення безперервності та передбачуваності трудових відносин. Доведено, що саме гарантії оплати праці виступають важливим інструментом балансу-

вання інтересів сторін трудового договору в умовах підвищених ризиків і нестабільності.

Особливу увагу приділено аналізу положень Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який, попри об'єктивне звуження окремих трудових прав, містить низку правових механізмів, спрямованих на збереження мінімальних гарантій оплати праці. Водночас встановлено, що окремі положення зазначеного Закону характеризуються диспозитивністю та наявністю прогалин, що може створювати передумови для зловживань з боку роботодавців, зокрема щодо зменшення або відтермінування виплати заробітної плати. Зроблено висновок про необхідність удосконалення механізмів державного контролю та нагляду за дотриманням законодавства про оплату праці, посилення ролі професійних спілок і розвитку інституційних гарантій захисту трудових прав працівників в умовах воєнного стану.

Ключові слова: гарантії, оплата праці, трудові правовідносини, стабільність трудових правовідносин, воєнний стан.

Постановка проблеми. У сучасній правовій науці гарантії розглядаються як ключовий елемент механізму забезпечення прав і свобод людини, оскільки саме вони забезпечують перехід від їх формального закріплення до реальної реалізації. Йдеться не лише про нормативне проголошення певних можливостей, а про створення реальних та дієвих умов, за яких ці можливості можуть бути фактично реалізовані, захищені та відновлені у разі порушення. У цьому контексті гарантії охоплюють сукупність правових засобів, процедур, інституцій і механізмів, які забезпечують ефективність правового регулювання тієї чи іншої сфери суспільного життя. Особливого значення гарантії набувають у сфері трудових правовідносин, де вони покликані забезпечити не лише формальну рівність сторін, а й фактичний баланс їх інтересів, стабільність правового становища працівника та передбачуваність умов праці. Особливе місце у системі юридичних гарантій посідають гарантії оплати праці, які є невід'ємною складовою трудових правовідносин і безпосере-

дно впливають на їх стабільність. Вони охоплюють сукупність правових засобів, спрямованих на забезпечення своєчасної, повної та справедливої винагороди за працю, встановлення мінімальних державних стандартів оплати праці, а також недопущення її безпідставного зменшення чи затримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика оплати праці залишається актуальною вже дуже багато років. Зокрема, їй присвячували увагу: О. О. Барабаш, С. М. Заброда, Т. В. Колєсник, Н. В. Коломієць, В. В. Коломєєць, Г. І. Коритцев, Л. В. Могілевський, О. М. Обушенко, О. М. Ярошенко та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим залишається питання дослідження гарантій оплати праці саме як елементу стабільності трудових правовідносин в умовах воєнного стану.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб розкрити сутність гарантій оплати праці як елементу стабільності трудових правовідносин в умовах воєнного стану.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити сутність гарантій стабільності трудових правовідносин в умовах воєнного стану; здійснити аналіз наукових поглядів вчених стосовно розуміння сутності «гарантії оплати праці»; розкрити положення норм чинного законодавства, яке визначає гарантії оплати праці як елемент стабільності трудових правовідносин в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу.

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що взагалі, гарантії являють собою надану державою формальну (правову) загальнообов'язковість умов, необхідних для того, щоб кожна людина мала можливість реалізувати свої конституційні права і свободи, а також скористатися правом на судовий захист. Учений підкреслює, що такі гарантії закріплюються державою в Конституції та чинному законодавстві, а їх основним призначенням є забезпечення реальної можливості громадян максимально реалізовувати свої права і свободи через правові механізми [1]. О.О. Дума зауважує, що юридична роль гарантій полягає не лише в забезпеченні наданих законом юридичних можливостей. Вона також має важливе значення під час вирішення ширших завдань: а) юридичні гарантії забезпечують проголошену правом можливість досягнення певного соціального блага за рахунок належної поведінки працюючого; б) вони допомагають отримати максимально можливий на даному етапі розвитку суспільства позитивний соціально-економічний ефект від якісного здійснення працівником своїх обов'язків; в) юридичні гарантії покликані забезпечити

неухильне виконання нормативно-правових актів, дотримання законності у трудовій діяльності. Звідси, теоретична розробка проблем, пов'язаних з подальшим розвитком системи юридичних гарантій трудової діяльності, має серйозне практичне значення [2].

О.О. Тангіян слушно вказує, що юридичні гарантії у сфері праці за законодавством України надаються виключно працівника, це обумовлено у першу чергу економічною нерівністю працівника і роботодавця. У трудовому праві діє система юридичних гарантій працівників: загальноправові, міжгалузеві, галузеві, ці гарантії існують у двох різновидах: юридичні гарантії-норми та юридичні гарантії, що виводяться з норм. Останні утворюють конкретний правовий режим сприяння працівникові щодо реалізації його права на працю, і такий режим повною мірою відповідає міжнародним підходам до гарантування трудових прав громадян та закріплення юридичних гарантій для працівників. Юридичні гарантії за змістом поділяються на матеріальні та процесуальні дотримання яких є обов'язковою умовою для визнання припинення трудового договору правомірним [3, с. 70].

У сфері праці існує широкий спектр юридичних гарантій, спрямованих на забезпечення реалізації та захисту прав працівників, які охоплюють різні аспекти трудових правовідносин, - від укладення трудового договору до припинення трудових відносин, включаючи умови праці, робочий час, відпочинок, охорону праці та інші елементи. Водночас, у сучасних умовах, особливо в період воєнного стану та пов'язаної з ним соціально-економічної нестабільності

ті, особливого значення набувають саме гарантії оплати праці. Це зумовлено тим, що своєчасна і повна виплата заробітної плати є не лише базовою умовою реалізації права на працю, а й ключовим фактором забезпечення матеріальної стабільності працівників, збереження їх трудової мотивації та підтримання безперервності трудових правовідносин. Саме тому гарантії у сфері оплати праці в сучасних реаліях є одним із центральних елементів системи трудових гарантій, від ефективності яких значною мірою залежить як рівень соціальної захищеності працівників, так і загальна стабільність трудових правовідносин.

Ключовим законодавчим актом, який визначає засади оплати праці є Закон України «Про оплату праці», в якому закріплено досить розгалужену систему гарантій у сфері оплати праці, які можна узагальнити за їх змістом. Передусім ключовою є державна гарантія мінімальної заробітної плати, яка є обов'язковою для всіх роботодавців і не може бути нижчою за встановлений законом рівень. При цьому заробітна плата працівника за повністю виконану норму праці не може бути меншою за мінімальну, а у разі її зниження роботодавець зобов'язаний здійснити відповідну доплату [4]. Як слушно зазначає В.Гладир, державне регулювання мінімальних норм і гарантій в оплаті праці є ключовим елементом соціальної політики, спрямованої на захист працівників та забезпечення їхнього права на гідну оплату. Встановлення справедливого мінімального рівня оплати праці не лише сприяє підвищенню рівня життя працівників, а й відіграє важливу роль у зниженні соціальної нерівнос-

ті та боротьбі з бідністю. Важливим завданням держави є забезпечення ефективного моніторингу та контролю за дотриманням мінімальних трудових гарантій, а також стимулювання колективних переговорів між працівниками та роботодавцями для подальшого вдосконалення системи оплати праці [5].

Важливою гарантією є також регламентація структури заробітної плати, що включає основну, додаткову та інші заохочувальні і компенсаційні виплати, що унеможливорює довільне формування оплати праці роботодавцем. Окрему групу становлять гарантії своєчасності виплати заробітної плати, відповідно до яких вона має виплачуватися регулярно, не рідше двох разів на місяць, із дотриманням установлених строків. Закон також передбачає гарантії індексації заробітної плати, що спрямовані на збереження її реальної купівельної спроможності в умовах інфляції, а також компенсацію втрати частини заробітної плати у разі затримки її виплати, що має стимулювати роботодавця дотримуватися строків розрахунків із працівниками [4].

Разом із тим, запровадження правового режиму воєнного стану змінило підходу до регулювання трудової діяльності, що, в тому числі, вплинуло й на питання оплати праці. Зокрема, профільним ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого

самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану: запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не захищених за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб; використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю [7].

Важливо вказати, що 15 березня 2022 року було прийнято ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Так, стаття 10 вказаного Закону передбачає, що заробітна плата виплачується працівнику на умовах, визначених тру-

довим договором. Роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати. Так він звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. Звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці не звільняє його від обов'язку виплати заробітної плати. У разі неможливості своєчасної виплати заробітної плати внаслідок ведення бойових дій, строк виплати заробітної плати може бути відтермінований до моменту відновлення діяльності підприємства [8]. В цьому контексті також слід вказати коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-іх «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», у якому зазначається, що у випадку порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, роботодавець повинен довести, що це порушення сталося саме внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. Якщо вищезгадані обставини не доведено - роботодавець несе відповідальність згідно з законодавством. Звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили (форс-мажор) не звільняє від виконання самого зобов'язання. Таким чином після усунення вищезгаданих обставин, особа зобов'язана виконати всі свої зобов'язання перед іншою стороною [8].

Висновки. Отже, проведений у статті аналіз дає змогу дійти до ви-

сновку, що гарантії оплати праці як елемент стабільності трудових правовідносин в умовах воєнного стану – це закріплена в законодавстві система правових, організаційних та економічних механізмів, інструментів та засобів, які в своїй єдності спрямовані на забезпечення своєчасної, повної та справедливої винагороди за працю, яка в умовах особливого правового режиму є ключовим чинником збереження безперервності, передбачуваності та стійкості трудових правовідносин. А відтак, можемо говорити про те, що значення вказаних гарантій полягає у наступному, вони: а) забезпечують мінімальний рівень матеріальної захищеності працівників навіть в умовах кризових обмежень; б) сприяють збереженню трудових зв'язків між працівником і роботодавцем; в) запобігають масовому припиненню трудових відносин, а відтак підтримують соціальну стабільність у суспільстві та довіру до держави; г) виступають інструментом балансування інтересів сторін трудового договору в умовах підвищених ризиків і нестабільності.

У підсумку також слід узагальнити, що попри об'єктивне звуження

окремих трудових прав працівників в умовах воєнного стану, зокрема у сфері оплати праці, законодавець запровадив низку правових механізмів, спрямованих на їх збереження та мінімальний захист. Водночас положення Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» не позбавлені прогалин і певної диспозитивності, що на практиці може створювати передумови для зловживань з боку роботодавців, зокрема щодо зменшення або відтермінування виплати заробітної плати. За таких умов особливого значення набуває необхідність удосконалення механізмів контролю за дотриманням законодавства про оплату праці, посилення інституційних гарантій захисту прав працівників, а також забезпечення ефективного нагляду за правомірністю обмеження цих прав. Важлива роль у цьому процесі має належати професійним спілкам як представникам інтересів працівників, однак їх участь повинна поєднуватися з активною діяльністю державних органів контролю та нагляду, що дозволить забезпечити більш збалансований і дієвий механізм захисту трудових прав в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : навч. посіб. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков; За ред. В. М. Бесчастного. 2-ге вид., стер. К.: Знання, 2008. 467 с.
2. Дума О. О. Звільнення працівника у зв'язку з поновленням на роботі особи, яка раніше виконувала цю роботу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 175–177.
3. Тангіян О. О. Юридичні гарантії працівників при припиненні трудового договору. дис... канд. юрид. наук. 12.00.05. Харків, 2020. 187 с.
4. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

5. Гладир В. Державне регулювання мінімальних норм і гарантій в оплаті праці. *Юридичний вісник*. 2024/4. С. 219-224. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2024.28>

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

8. Коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b-9157cb5a69a2&title=komentarminekonomikidozakonuukrainivid15-bereznia2022-r-2136-ikhproorganizatsiiutrudovikhvidnosinvumovakhvonnogostanu> (дата звернення: 02.02.2026).

Reference

1. Beschastnyi, V. M., Filonov, O. V., Subbotin, V. M., & Pashkov, S. M. (2008). *Konstytutsiine (derzhavne) pravo zarubizhnykh krain* [Constitutional (state) law of foreign countries] (2nd ed., V. M. Beschastnyi, Ed.). Znannia.

2. Duma, O. O. (2014). Zviltнення pratsivnyka u zviazku z ponovlenniam na roboti osoby, yaka ranishe vykonuvala tsiu robotu [Dismissal of an employee in connection with the reinstatement of a person who previously performed this work]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 175–177.

3. Tanhyian, O. O. (2020). *Yurydychni harantii pratsivnykiv pry pryypynenni trudovoho dohovoru* [Legal guarantees of employees upon termination of an employment contract] (Candidate dissertation, Kharkiv).

4. Law of Ukraine “On Remuneration of Labour” No. 108/95-VR (1995, March 24). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Hladyr, V. (2024). Derzhavne rehuliuвання minimalnykh norm i harantii v oplati pratsi [State regulation of minimum standards and guarantees in remuneration of labour]. *Iurydychnyi Visnyk*, 4, 219–224. <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2024.28>

6. Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” No. 389-VIII (2015, May 12). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

7. Law of Ukraine “On the Organisation of Labour Relations under Martial Law” No. 2136-IX (2022, March 15). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

8. Ministry of Economy of Ukraine. (2022). *Komentar Minekonomiky do Zakonu Ukrainy vid 15 bereznia 2022 r. No. 2136-IX “Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu”* [Commentary of the Ministry of Economy on the Law of Ukraine of 15 March 2022 No. 2136-IX “On the organisation of labour relations under martial law”]. <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b-9157cb5a69a2&title=komentarminekonomikidozakonuukrainivid15-bereznia2022-r-2136-ikhproorganizatsiiutrudovikhvidnosinvumovakhvonnogostanu>

Podorozhnii Ye. Yu. Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil, Labor and Business Law of Educational and Research Institute No. 1 of Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1677-1937>

Podorozhniy A. Yu. PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Department of Legal Support of Entrepreneurial Activity and Financial Security of the Educational and Research Institute No. 5 of Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6649-8978>

Wage Guarantees as an Element of the Stability of Labour Relations under Martial Law

The article examines wage guarantees as one of the key elements ensuring the stability of labour relations under martial law. It is substantiated that guarantees constitute an essential component of the mechanism for the implementation of labour rights, as they ensure the transition from their formal proclamation to their actual realisation. Wage guarantees occupy a special place within the system of legal guarantees, as they are aimed at ensuring timely, full and fair remuneration for work, establishing minimum state standards, and preventing unjustified reductions or delays in wage payments.

The article analyses scholarly approaches to understanding the essence of wage guarantees and reveals their significance as an element of the stability of labour relations under a special legal regime. It is established that under martial law wage guarantees have a comprehensive nature and include a set of legal, organisational and economic mechanisms aimed at preserving labour ties between employee and employer, maintaining the minimum level of employees' material security, and ensuring the continuity and predictability of labour relations. It is proved that wage guarantees serve as an important instrument for balancing the interests of the parties to an employment contract under conditions of increased risks and instability.

Particular attention is paid to the analysis of the provisions of the Law of Ukraine "On the Organisation of Labour Relations under Martial Law", which, despite the objective narrowing of certain labour rights, contains a number of legal mechanisms aimed at preserving minimum wage guarantees. At the same time, it is established that certain provisions of this Law are characterised by discretion and the existence of gaps, which may create preconditions for abuses by employers, in particular with regard to reducing or postponing wage payments. The author concludes that there is a need to improve the mechanisms of state control and supervision over compliance with labour remuneration legislation, strengthen the role of trade unions, and develop institutional guarantees for the protection of employees' labour rights under martial law.

Keywords: *guarantees, wages, labor relations, stability of labor relations, martial law.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Подорожній Є. Ю., Подорожній А. Ю. Гарантії оплати праці як елемент стабільності трудових правовідносин в умовах воєнного стану. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 62-70. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.06>

Citation APA: Podorozhniy, Ye. Yu, & T Podorozhniy, A. Yu. (2026). Harantii oplaty pratsi yak element stabilnosti trudovykh pravovidnosyn v umovakh voiennoho stanu [Wage guarantees as an element of the stability of labour relations under martial law]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1 (35), 62-70. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.06>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 12.02.2026

Прийнята до друку: 19.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 12 February 2026

Accepted for publication: 19 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.07

УДК 349.2:341.231.14(477)

Саленко І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового права та

права соціального забезпечення

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7165-7533>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

У статті здійснено комплексний аналіз концептуальних засад проєкту Трудового кодексу України та механізмів адаптації національного трудового законодавства до європейських стандартів. Обґрунтовано, що чинний Кодекс законів про працю України, ухвалений у 1971 році, не відповідає сучасним умовам розвитку ринку праці, цифрової економіки та поширенню нестандартних форм зайнятості. Встановлено, що існуюча модель правового регулювання трудових відносин не забезпечує належного балансу між гнучкістю трудових відносин і реальним захистом прав працівників, а формальне дотримання норм чинного законодавства не завжди гарантує ефективний захист у правозастосовній практиці.

Проаналізовано положення проєкту Трудового кодексу крізь призму вимог Міжнародна організація праці, положень Європейська соціальна хартія (переглянута) та директив Європейський Союз у сфері праці. Визначено, що проєкт кодексу спрямований на дерадянiзацію трудового законодавства, унормування індивідуальних і колективних трудових відносин на принципах свободи, рівності та гідної праці, а також імплементацію понад тридцяти європейських директив. Особливу увагу приділено питанням прозорих і передбачуваних умов праці, регулюванню робочого часу, поєднанню професійних та сімейних обов'язків, а також удосконаленню механізмів охорони праці.

Доведено, що однією з ключових концептуальних засад проєкту є поєднання принципу гнучкості трудових відносин із посиленнями гарантіями соціального захисту працівників. Водночас встановлено наявність окремих прогалин у частині імплементації директив ЄС, зокрема щодо письмового інформування працівника про умови трудового договору та деталізації правового режиму нестандартної зайнятості. У статті наголошено на необхідності посилення ролі соціального діалогу, колективно-договірного регулювання та медіації у вирішенні трудових спорів. Зроблено висновок, що проєкт Трудово-

го кодексу потребує подальшого вдосконалення в частині гарантій захисту трудових прав, контролю за дотриманням законодавства, запобігання зловживанню строковими трудовими договорами та розширення повноважень професійних спілок.

Ключові слова: *трудове законодавство, Трудовий кодекс України, європейська інтеграція, гнучкість трудових відносин, соціальний діалог, трудовий договір, захист трудових прав, колективно-договірне регулювання.*

Постановка проблеми. Сучасний стан правового регулювання трудових відносин в Україні характеризується глибокою суперечністю між нормативними приписами та реальними потребами ринку праці. Чинний Кодекс законів про працю України, прийнятий у 1971 році, декларує, що законодавство про працю встановлює високий рівень умов праці, всемірну охорону трудових прав працівників [1], проте ця декларація дедалі більше розходиться з практикою застосування застарілих норм в умовах цифрової економіки та нестандартних форм зайнятості. Водночас судова практика демонструє численні випадки, коли формальне дотримання норм КЗпП не забезпечує реального захисту трудових прав, що засвідчує рішення Солом'янського районного суду міста Києва, в якому суд констатував порушення при звільненні працівника [2].

Проблема набуває особливої гостроти в контексті європейської інтеграції України. Європейська соціальна хартія (переглянута) встановлює комплекс стандартів щодо соціального захисту, включаючи право на соціальне забезпечення, захист від бідності та соціального відчуження, захист сім'ї та вразливих груп [3]. Ці стандарти значно перевищують рівень гарантій, закріплених у чинному КЗпП, що створює правову прогалину, яка потребує

системного заповнення через прийняття нового кодифікованого акта.

Міжнародні трудові стандарти, закріплені в конвенціях Міжнародної організації праці, формують фундаментальні принципи, обов'язкові для всіх держав-членів. Фундаментальні конвенції МОП, зокрема Конвенція № 87 (1948) щодо свободи об'єднання та Конвенція № 98 (1949) щодо права на організацію та колективні переговори, втілюють універсальні принципи, застосовні до всіх членів організації незалежно від ратифікації [4]. Імплементация цих стандартів у національне законодавство вимагає не косметичних змін, а концептуального переосмислення засад правового регулювання праці.

Як зазначає Кабінет Міністрів України, метою затвердження Трудового кодексу є дерадянська законодавства про працю, унормування індивідуальних та колективних трудових відносин на принципах свободи, рівності, забезпечення гідної праці з імплементацией міжнародних стандартів регулювання трудових відносин у національне законодавство [5]. Проєкт кодексу, доопрацьований Мінекономіки та поданий до Верховної Ради, передбачає імплементацию понад 30 директив ЄС, зокрема щодо робочого часу, прозорих і передбачуваних умов праці, поєднання роботи та сімейних обов'язків, охорони праці [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади реформування трудового законодавства України досліджувалися у працях провідних вітчизняних учених. М. І. Іншин та В. І. Щербина здійснили систематизацію принципів трудового права, об'єднавши їх у групи: загальноправові, міжгалузеві, галузеві та принципи окремих інститутів трудового права [11]. Їхня монографія «Ідеологічні основи сучасного трудового права України» (2016) залишається базовою працею для розуміння доктринальних засад галузі.

Порівняльно-правовий аналіз відповідності проекту Трудового кодексу вимогам законодавства ЄС проведено В. Поліщук, яка виявила низку прогалин у частині імплементації Директиви ЄС 2019/1152 щодо прозорих і передбачуваних умов праці, зокрема відсутність чітких вимог щодо обов'язкового інформування працівника про основні умови трудового договору в письмовій формі до початку роботи або не пізніше 7 днів після цього [12]. Аналіз прозорості та передбачуваності умов працевлаштування у контексті стандартів ЄС здійснено у дослідженні, опублікованому у журналі «Правові горизонти» (Legal Horizons, 2024), де виявлено такі проблеми вітчизняного законодавства, як нечіткість визначення зайнятості та недостатній обсяг обов'язкової інформації для працівників [13].

О. Г. Середа дослідила концептуальні засади державно-правового механізму захисту прав працівників в умовах інтеграції України до ЄС [14], а О. Є. Костюченко проаналізувала питання гармонізації трудового права з законодавством

ЄС у контексті забезпечення інтересів працівників [15]. Водночас дискусійними залишаються питання балансу між гнучкістю та захистом, а також конкретні механізми імплементації європейських стандартів у проєкті нового кодексу.

Постановка завдання Метою статті є комплексний аналіз концептуальних засад проєкту Трудового кодексу України та дослідження механізмів адаптації національного трудового законодавства до європейських стандартів. Для досягнення цієї мети необхідно: дослідити принцип гнучкості трудових відносин та його нормативне втілення у проєкті кодексу; проаналізувати механізми адаптації національного законодавства до стандартів ЄС; визначити роль соціального діалогу та колективно-договірного регулювання; дослідити проблеми судового захисту трудових прав та шляхи їх вирішення; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення проєкту кодексу.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу положень чинного КЗпП, проєкту Трудового кодексу та спеціального трудового законодавства. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення норм проєкту кодексу з вимогами Європейської соціальної хартії, директив ЄС та конвенцій МОП. Системно-структурний метод дозволив дослідити трудове законодавство як цілісну систему, що включає кодифіковані акти, спеціальні закони та підзаконні акти. Метод аналізу судової практики застосовано для

оцінки ефективності чинних механізмів захисту трудових прав та виявлення типових проблем правозастосування.

Виклад основного матеріалу.

Для досягнення мети статті насамперед здійснимо комплексний аналіз тих концептуальних засад, які відображено у тому чи іншому вигляді у проєкті Трудового кодексу України, а також дослідимо їх вплив на механізм адаптації національного трудового законодавства до європейських стандартів.

Принцип гнучкості трудових відносин у проєкті кодексу. Концептуальною новелою проєкту Трудового кодексу України є запровадження принципу гнучкості трудових відносин, який передбачає розширення можливостей сторін щодо визначення умов праці. Цей принцип знаходить вираження у регулюванні строкових трудових договорів, дистанційної роботи та гнучкого робочого часу. Відповідно до чинного КЗпП, трудовим договором є угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати визначену роботу, а роботодавець — виплачувати заробітну плату і забезпечувати необхідні умови праці [1]. Проєкт кодексу розвиває це визначення, суттєво розширюючи можливості договірного регулювання.

Зокрема, проєкт передбачає можливість укладення різних видів трудових договорів: короткострокових, сезонних, учнівських, для домашніх працівників, що відповідає сучасним потребам ринку праці [5]. Водночас принцип гнучкості має певні межі, зумовлені необхідністю захисту працівника як слабшої сторони трудових відносин. Судова

практика демонструє випадки, коли формальне дотримання процедур звільнення не забезпечує реального захисту працівника, як у справі, розглянутій Солом'янським районним судом м. Києва, де суд визнав незаконним наказ про звільнення та постановив стягнути середній заробіток за час вимушеного прогулу [2].

Важливим аспектом гнучкості є регулювання робочого часу. Проєкт кодексу встановлює, що тривалість робочого часу не повинна перевищувати 48 годин протягом кожного семиденного періоду з урахуванням надурочних годин [5]. Це положення відповідає вимогам Директиви 2003/88/ЄС про організацію робочого часу та забезпечує баланс між потребами виробництва та правом працівника на відпочинок. Водночас слід підтримати позицію В. Щербини, який наголошує, що стандарти прозорих і передбачуваних умов праці мають виступати орієнтирами для формування нового трудового законодавства [11].

Адаптація до європейських стандартів. Адаптація національного трудового законодавства до стандартів Європейського Союзу є ключовим напрямом реформування. Європейська соціальна хартія (переглянута) закріплює комплекс соціальних прав, що становлять орієнтир для національного законодавця, зокрема: право на працю (ст. 1), право на справедливі умови праці (ст. 2), право на безпечні та здорові умови праці (ст. 3), право на справедливу винагороду (ст. 4), право на об'єднання (ст. 5) та право на колективні переговори (ст. 6) [3]. Ратифікація Хартії Україною зумовлює необхідність приведення національ-

ного законодавства у відповідність із цими стандартами.

Проект Трудового кодексу передбачає імплементацію понад 30 директив ЄС [5], серед яких ключовими є: Директива 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці, Директива 2003/88/ЄС про організацію робочого часу, Директива 2019/1158 про баланс між роботою та особистим життям батьків та осіб, які здійснюють догляд. Аналіз В. Поліщук засвідчив, що проект кодексу не повною мірою відповідає Директиві 2019/1152, зокрема в частині обов'язкового інформування працівника про умови трудового договору [12]. Це підтверджує необхідність подальшого доопрацювання проекту.

Закон України «Про відпустки» регулює відносини щодо надання відпусток, встановлюючи мінімальні гарантії для працівників [6]. Проте чинне законодавство не повною мірою враховує європейські стандарти щодо тривалості та порядку надання відпусток. Закон України «Про оплату праці» визначає основні принципи та гарантії у сфері оплати праці [7], водночас механізми захисту заробітної плати потребують суттєвого вдосконалення, особливо в частині відповідальності роботодавця за затримку виплат. Проект кодексу пропонує запровадити пеню в розмірі 0,05 % суми боргу за кожен день затримки виплати заробітної плати понад 15 календарних днів [5], що є прогресивним кроком порівняно з чинним регулюванням.

Окремим напрямом адаптації є впровадження нових підходів до врегулювання індивідуальних трудових спорів, зокрема на основі процедур медіації. Як зазначається у

порівняльному дослідженні, недостатня увага до альтернативних методів вирішення спорів є однією з проблем вітчизняного законодавства порівняно зі стандартами ЄС [13]. Проект кодексу робить важливий крок у цьому напрямі, закріплюючи можливість медіації у трудових спорах.

Соціальний діалог та колективно-договірне регулювання. Колективно-договірне регулювання є фундаментальним елементом системи трудового права, що забезпечує участь працівників у визначенні умов праці. Закон України «Про колективні договори і угоди» визначає правові засади розробки, укладення та виконання колективних договорів і угод [8]. Водночас цей акт потребує узгодження з новими підходами, закладеними у проекті Трудового кодексу.

Принципово важливим є положення чинного законодавства про те, що колективний договір, угода набирають чинності з дня їх підписання представниками сторін та продовжують діяти після закінчення строку до укладення нового [8]. Це забезпечує безперервність колективно-договірного регулювання та захист працівників у період переговорів. Положення генеральної, галузевої та територіальної угод діють безпосередньо і є обов'язковими для всіх суб'єктів, що перебувають у сфері дії сторін [8]. Цей принцип *erga omnes* забезпечує універсальність захисту незалежно від членства працівника у профспілці.

Разом з тим, як зазначають дослідники, соціальний діалог є складною та динамічною системою взаємодії, що передбачає різноманітні форми його здійснення. Роз-

ширення цих форм у новому кодексі сприятиме демократизації трудових відносин. Проєкт кодексу пропонує розвиток інституту трудової медіації, удосконалення порядку та процедури проведення страйків, збалансування інституту відповідальності та інтересів працівників і роботодавців [5].

Закон України «Про зайнятість населення» визначає, що відносини у сфері зайнятості регулюються комплексом нормативних актів, включаючи Господарський та Цивільний кодекси [9]. Це засвідчує міжгалузевий характер регулювання трудових відносин та необхідність системного узгодження норм різних галузей права при розробці нового кодифікованого акта.

Захист трудових прав у судовому порядку. Концептуальні засади проєкту кодексу мають забезпечити ефективний судовий захист трудових прав. Аналіз судової практики засвідчує як позитивні приклади такого захисту, так і системні проблеми, що потребують вирішення. Солом'янський районний суд міста Києва у справі про незаконне звільнення визнав незаконним наказ роботодавця та стягнув середній заробіток за час вимушеного прогулу [2]. Суд наголосив, що припинення трудового договору є правомірним лише за одночасної наявності всіх передбачених законом умов [2], що підкреслює необхідність неухильного дотримання процедурних вимог при звільненні.

Шевченківський районний суд міста Києва у справі про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні підтвердив право працівника на компенсацію у разі порушення робо-

тодавцем строків виплати належних при звільненні сум [10]. Водночас Велика Палата Верховного Суду сформувала правову позицію щодо можливості зменшення розміру такого відшкодування з урахуванням принципу пропорційності, що є свідченням еволюції судової практики в напрямі збалансованого підходу до захисту інтересів обох сторін трудових відносин.

Як обґрунтовано у дослідженні захисту трудових прав та законних інтересів працівників, ефективність судового захисту визначається не лише якістю нормативного регулювання, а й доступністю правосуддя, строками розгляду справ та можливістю реального виконання судових рішень [14]. Проєкт кодексу має деталізувати умови та чіткі наслідки порушення процедури звільнення, а також запровадити механізми оперативного поновлення порушених трудових прав.

Проблеми та перспективи реформування. Попри загалом прогресивний характер проєкту Трудового кодексу, він містить низку положень, що потребують доопрацювання. По-перше, як засвідчив аналіз В. Поліщук, проєкт не в повній мірі відповідає Директиві ЄС 2019/1152, зокрема в частині обов'язкового письмового інформування працівника про ключові умови праці [12]. По-друге, залишається проблема узгодження норм проєкту кодексу зі спеціальним трудовим законодавством, оскільки до проєкту включено норми законів «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про охорону праці», «Про колективні угоди та договори», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [5], що

потребує чіткого визначення їхнього подальшого статусу.

По-третє, потребує вдосконалення механізм захисту від необґрунтованого звільнення. Чинний КЗпП встановлює, що однією із гарантій забезпечення права громадян на працю є правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення [1], проте практика засвідчує недостатню ефективність цих гарантій. Проект кодексу розширює можливості роботодавця щодо одностороннього розірвання трудового договору, зокрема у разі відмови працівника підписувати додаткову угоду [5], що потенційно може послабити захист працівника і потребує додаткових компенсаційних механізмів.

Разом із тим, слід позитивно оцінити закладені у проекті механізми запобігання виробничим ризикам, засновані на принципах оцінювання, контролю ризиків та управління ними, що відповідають базовим стандартам розвинених європейських країн [5]. Запровадження нової національної системи охорони праці є необхідним кроком для виконання євроінтеграційних зобов'язань України та підвищення рівня захисту життя і здоров'я працівників.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки щодо концептуальних засад проекту Трудового кодексу України.

По-перше, концептуальні засади проекту кодексу відображають сучасні тенденції розвитку трудового права, зокрема поєднання принципу гнучкості трудових відносин із посиленням соціальним захистом працівників. Аналіз чинного КЗпП засвідчує необхідність модернізації

правових гарантій з урахуванням нових форм зайнятості та викликів цифрової економіки, що підтверджується і позицією провідних науковців у сфері трудового права [11].

По-друге, проект кодексу забезпечує адаптацію національного законодавства до європейських стандартів, закріплених у Європейській соціальній хартії та директивах ЄС. Водночас порівняльно-правовий аналіз засвідчив наявність прогалин у частині імплементації окремих директив [12, 13], що потребує додаткового доопрацювання перед прийняттям кодексу.

По-третє, важливим елементом концептуальних засад є посилення ролі соціального діалогу та колективно-договірного регулювання. Проект кодексу закріплює розширення форм соціального партнерства, запровадження медіації у трудових спорах та удосконалення порядку проведення страйків. Ці зміни сприятимуть демократизації трудових відносин та забезпеченню балансу інтересів сторін.

По-четверте, проект кодексу потребує подальшого вдосконалення в частині механізмів захисту трудових прав. Судова практика засвідчує випадки порушень при звільненні працівників [2, 10], що вимагає посилення гарантій та відповідальності роботодавців. Вважаємо за доцільне: деталізувати умови застосування строкових трудових договорів для запобігання зловживанням; посилити механізми контролю за дотриманням трудового законодавства; розширити повноваження профспілок у сфері захисту трудових прав; забезпечити ефективну імплементацію європейських директив з урахуванням національної специфіки.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом практики застосування нового Трудового кодексу після його прийняття та

оцінкою ефективності запроваджених механізмів регулювання трудових відносин.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 14.02.2026).
2. Рішення Солом'янського районного суду міста Києва : справа № 760/10698/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127689322> (дата звернення: 14.02.2026).
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Рада Європи, 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 14.02.2026).
4. Декларація МОП про основоположні принципи і права у сфері праці : Міжнародна організація праці, 1998 (зі змінами 2022). URL: <https://www.ilo.org/declaration> (дата звернення: 14.02.2026).
5. Проект Трудового кодексу України : оприлюднено Міністерства економіки, 30.12.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyl-proekt-trudovoho-kodeksu-ta-podav-ioho-na-rozghliad-do-verkhovnoi-rady> (дата звернення: 14.02.2026).
6. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр> (дата звернення: 14.02.2026).
7. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (дата звернення: 14.02.2026).
8. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12> (дата звернення: 14.02.2026).
9. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 14.02.2026).
10. Рішення Шевченківського районного суду міста Києва : справа № 761/1944/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89907432> (дата звернення: 14.02.2026).
11. Іншин М. І., Щербина В. І. Ідеологічні основи сучасного трудового права України : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 328 с.
12. Поліщук В. Проект Трудового кодексу України 2025 року: чи відповідають запропоновані його положення вимогам законодавства ЄС? Вища школа адвокатури НААУ. 2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/proekt-trudovogo-kodeksu-ukrayini-2025-roku-ci-vidpovidaiut-zaproponovani-iogo-polozenia-vimogam-zakonodavstva-jes> (дата звернення: 14.02.2026).
13. Приведення трудового законодавства України у відповідність до стандартів ЄС: порівняльний аналіз прозорості та передбачуваності умов працевлаштування. LEGAL HORIZONS. 2024. Том 22, № 3. С. 75–88. DOI: <https://doi.org/10.54477/LH.25192353.2024.3.pp.75-88>.
14. Середа О. Г. Концептуальні засади державно-правового механізму захисту прав працівників в умовах інтеграції України до Європейського Союзу : монографія. Харків : Право, 2016. 312 с.
15. Костюченко О. Є. Гармонізація трудового права України із законодавством ЄС у контексті забезпечення інтересів працівників. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2017. № 6. Т. 1. С. 130–134.

References

1. Labor Code of Ukraine No. 322-VIII. (1971, December 10). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
2. Solomianskyi District Court of Kyiv. (2024). *Decision in case No. 760/10698/24*. Unified State Register of Court Decisions. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127689322>
3. European Social Charter (Revised). (1996, May 3). Council of Europe. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062
4. ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. (1998, amended 2022). International Labour Organization. <https://www.ilo.org/declaration>
5. Ministry of Economy of Ukraine. (2024, December 30). *Proiekt Trudovoho kodeksu Ukrainy* [Draft Labor Code of Ukraine]. Cabinet of Ministers of Ukraine. <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-proekt-trudovoho-kodeksu-ta-podav-iho-na-rozghliad-do-verkhovnoi-rada>
6. Law of Ukraine on Leave No. 504/96-VR. (1996, November 15). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-vr>
7. Law of Ukraine on Remuneration of Labor No. 108/95-VR. (1995, March 24). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr>
8. Law of Ukraine on Collective Agreements and Accords No. 3356-XII. (1993, July 1). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>
9. Code of Ukraine on Employment No. 5067-VI. (2012, July 5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
10. Shevchenkivskyi District Court of Kyiv. (2020). *Decision in case No. 761/1944/20*. Unified State Register of Court Decisions. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89907432>
11. Inshyn, M. I., & Shcherbyna, V. I. (2016). *Ideolohichni osnovy suchasnoho trudovoho prava Ukrainy: monohrafiia* [Ideological foundations of modern labor law of Ukraine: a monograph]. Disa plus.
12. Polishchuk, V. (2025). *Proekt Trudovoho kodeksu Ukrainy 2025 roku: chy vidpovidaiut zaproponovani yoho polozhennia vymoham zakonodavstva Yes?* [Draft Labor Code of Ukraine 2025: do its proposed provisions meet the requirements of EU legislation?]. Higher School of Advocacy of the NAAU. <https://www.hsa.org.ua/blog/proekt-trudovogo-kodeksu-ukrayini-2025-roku-ci-vidpovidaiut-zaproponovani-iogo-polozennia-vimogam-zakonodavstva-jes>
13. Pryvedennia trudovoho zakonodavstva Ukrainy u vidpovidnist do standartiv Yes: porivnialnyi analiz prozorosti ta peredbachuvanosti umov pratsevlashtuvannia [Bringing the labor legislation of Ukraine into line with EU standards: a comparative analysis of transparency and predictability of employment conditions]. (2024). *LEGAL HORIZONS*, 22(3), 75–88. <https://doi.org/10.54477/LH.25192353.2024.3.pp.75-88>
14. Sereda, O. H. (2016). *Kontseptualni zasady derzhavno-pravovoho mekhanizmu zakhystu prav pratsivnykiv v umovakh intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu: monohrafiia* [Conceptual foundations of the state-legal mechanism for the protection of workers' rights in the context of Ukraine's integration into the European Union: a monograph]. Pravo.
15. Kostiuhenko, O. Ye. (2017). *Harmonizatsiia trudovoho prava Ukrainy iz zakonodavstvom Yes u konteksti zabezpechennia interesiv pratsivnykiv* [Harmonization of labor law of Ukraine with EU legislation in the context of ensuring the interests of employees]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Yurydychni nauky»* [Scientific Herald of Kherson State University. Series "Legal Sciences"], 6(1), 130–134.

Salenko I. V., Candidate of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Labour Law and Social Security Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7165-7533>

Conceptual Foundations for Reforming Ukraine's Labour Legislation in the Context of European Integration and Modernisation of Labour Relations

The article provides a comprehensive analysis of the conceptual foundations of the draft Labour Code of Ukraine and the mechanisms for adapting national labour legislation to European standards. It is substantiated that the current Labour Code of Ukraine, adopted in 1971, no longer corresponds to the modern conditions of labour market development, the digital economy and the spread of non-standard forms of employment. It is established that the existing model of legal regulation of labour relations does not ensure a proper balance between the flexibility of labour relations and the effective protection of employees' rights, while formal compliance with the current legislation does not always guarantee effective protection in legal practice.

The provisions of the draft Labour Code are analysed through the prism of the requirements of the International Labour Organization, the provisions of the European Social Charter (Revised) and the labour directives of the European Union. It is determined that the draft Code is aimed at de-Sovietising labour legislation, regulating individual and collective labour relations on the principles of freedom, equality and decent work, and implementing more than thirty European directives. Particular attention is paid to the issues of transparent and predictable working conditions, regulation of working time, reconciliation of professional and family responsibilities, and improvement of occupational safety mechanisms.

It is proved that one of the key conceptual foundations of the draft is the combination of the principle of flexibility of labour relations with strengthened guarantees of social protection for employees. At the same time, the existence of certain gaps in the implementation of EU directives is established, in particular regarding the written notification of employees about the terms of the employment contract and the detailed regulation of non-standard forms of employment. The article emphasises the need to strengthen the role of social dialogue, collective bargaining regulation and mediation in the resolution of labour disputes. It is concluded that the draft Labour Code requires further improvement with regard to guarantees for the protection of labour rights, control over compliance with labour legislation, prevention of abuses related to fixed-term employment contracts, and expansion of the powers of trade unions.

Keywords: *labour legislation, Labour Code of Ukraine, European integration, flexibility of labour relations, social dialogue, employment contract, labour rights protection, collective bargaining.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Саленко І. В. Концептуальні засади реформування трудового законодавства України в контексті європейської інтеграції та модернізації трудових відносин. *Вісник Пенітенціарної асоціації*

України. 2026. № 1(35). С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.07>

Citation APA: Salenko, I. V. (2026). Kontseptualni zasady reformuvannia trudozakhodiv zakonodavstva Ukrainy v konteksti yevropeiskoi intehtratsii ta modernizatsii trudovykh vidnosyn [Conceptual foundations for reforming Ukraine's labour legislation in the context of European integration and modernisation of labour relations]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 5–12. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.07>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтвердила оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчила, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 07.03.2026

Прийнята до друку: 25.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 07 March 2026

Accepted for publication: 25 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.08

УДК 349.2

Філіпенко Н. Є.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Національного
аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»
e-mail: n.filipenko@khai.edu
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>

Павликівський В. І.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Національного
аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»
e-mail: pvictor@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1190-9303>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ

У статті досліджено теоретико-правові засади юридичної відповідальності як складного правового явища та багатофункціонального інституту. Розкрито етапи становлення юридичної відповідальності, визначено її як загальносоціальну і юридичну категорію. Обґрунтовано, що юридична відповідальність є нормативно визначеною, гарантованою та забезпеченою державою формою реагування на дотримання, виконання або порушення норм права. Її охарактеризовано як інститут об'єктивного права, елемент змісту правовідносин і форму державного примусу. Узагальнено наукові підходи щодо підстав юридичної відповідальності, до яких віднесено нормативно-правову, фактичну та процесуальну.

Особливу увагу приділено класифікації юридичної відповідальності за галузевим критерієм. Визначено основні її види: конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну та трудову. У межах трудового права проаналізовано дисциплінарну та матеріальну відповідальність, зокрема їх загальні та спеціальні різновиди. Встановлено, що відповідальність у трудовому праві має низку специфічних ознак: її суб'єкти несуть відповідальність насамперед один перед одним, а не перед державою; порядок притягнення визначається нормами трудового, а не процесуального законодавства; матеріальна відповідальність допускає добровільне відшкодування шкоди; одночасно

можливе поєднання дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та, у передбачених законом випадках, кримінальної відповідальності.

Доведено, що відповідальність у трудовому праві застосовується як в індивідуальних трудових відносинах, що виникають на підставі трудового договору, так і в колективних, урегульованих колективним договором. За порушення його умов можуть наставати дисциплінарна, матеріальна, адміністративна та кримінальна відповідальність. Зроблено висновок, що відповідальність за порушення колективного договору має бути спрямована на реальний захист трудових прав працівників. Запропоновано законодавчо закріпити обов'язок роботодавця ініціювати укладення колективного договору. Окремо акцентовано, що в умовах воєнного стану зупинення дії окремих положень колективного договору можливе лише за взаємною згодою його сторін.

Ключові слова: трудові відносини, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, кримінальна відповідальність, матеріальна відповідальність, захист трудових прав, колективний договір, юридична відповідальність.

Постановка проблеми. Права людини в Україні, належать до найвищих соціальних цінностей, що передбачається Конституцією України. Стосовно трудових прав працівників в умовах нестабільного ринку праці завжди є ризики їх необґрунтованого порушення роботодавцем, а в період воєнного стану у державі така проблема постає особливо гостро. Колективний договір під час воєнного стану залишається ключовим інструментом захисту прав працівників, регулювання трудових відносин та соціальної підтримки на локальному рівні. Тому недотримання умов колективних договорів та проблема притягнення до юридичної відповідальності внаслідок їх порушення набуває на сьогодні особливої актуальності та викликає науковий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню юридичної відповідальності як правового явища приділили увагу чимало науковців. Серед них Б. Т. Базілев, О. В. Зайчук, В. В. Мальцев, О. Ф. Скакун та інші

правознавці. Їх наукові доробки становлять теоретико-правові засади для наукового подальшого аналізу цієї тематики. Відповідальність в трудовому праві, зокрема відповідальність за порушення умов колективного договору завжди була актуальною темою наукових досліджень. Їй присвятили свої роботи С. М. Прилипка, О. І. Процевський, Г. І. Чанишева, Н. М. Хуторян, О. М. Ярошенко та багато інших відомих українських вчених, що є визнаними авторитетами у галузі трудового права. Але ж, на наш погляд, не можна сказати, що відповідна тематика наразі є вичерпаною та досліджена всебічно, враховуючи нові соціально-економічні реалії, воєнний стан у державі та трансформацію правовідносин в інформаційному суспільстві. Є багато відкритих питань, які потребують аналітики та залишаються актуальними, що зумовило дослідницький інтерес авторів до обраної теми.

Постановка завдання. З урахуванням окресленої проблеми,

мета даної роботи полягає у огляді наукових напрацювань за темою «юридична відповідальність: історичний аспект та правова природа», визначенні особливостей відповідальності у трудовому праві, зокрема відповідальності за порушення умов колективного договору, виділенні її видів та підстав притягнення до певного виду відповідальності.

Виклад основного матеріалу.

Історичний розвиток юридичної відповідальності пройшов шлях від звичаєвого права (кровна помста, *Lex Talionis*) через середньовічні покарання до сучасних гуманістичних концепцій. Еволюція включала перехід від колективної до індивідуальної відповідальності під впливом стародавнього римського права, релігійний вплив Середньовіччя та утвердження прав людини у Новий та Новітній періоди розвідку людства. Саме у ці часи з'явилась ідея прав людини, обмеження свавілля держави, закріплення принципу «немає провини – немає відповідальності» (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). Сьогодні юридична відповідальність спрямована на захист демократичних цінностей, є інструментом захисту прав людини та забезпечення законності у державі.

Відповідно до науково-довідкового джерела в українській мові «відповідальність» означає покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну роботу, дії, вчинки, слова [1].

Як загальносоціальна категорія, відповідальність виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільства, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей, усвідомлення суті та значення своєї діяль-

ності, її наслідків для суспільства, певної соціальної групи або конкретної особи. Категорія «юридична відповідальність» є різновидом соціальної відповідальності, тому що вона відіграє роль саме у суспільстві та захищає суспільні інтереси. Також необхідно врахувати і її самостійний характер, що зумовлює існування особливих рис, які надають можливість віднести цю категорію до правових понять.

Отже, як юридична категорія відповідальність – це нормативна, гарантована та забезпечена державою міра реагування уповноваженого суб'єкта на дотримання, виконання або порушення норм права [2]. Ознаки, що вирізняють юридичну відповідальність як правове явище, можуть бути як негативного (наявність правопорушення, правової основи, визначеного суб'єкта, правового обов'язку, державного примусу, втрати благ майнового чи немайнового характеру, юридичних санкцій, процесуальної форми, громадського осуду, негативної оцінки поведінки органами державної влади), так і позитивного характеру (засіб державного переконання, засіб правового стимулювання, можливість добровільного відшкодування шкоди).

Сучасні науковці при вивченні юридичної відповідальності як правового явища, розглядають її як: інститут об'єктивного права, елемент у змісті правовідносин, форму державного примусу. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права – це передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких відповідний суб'єкт

зазнає за вчинене правопорушення (порушення суб'єктивних прав) і які процесуально закріплені в передбаченому законодавством порядку. Юридична відповідальність в змісті правовідносин, тобто як один з елементів в їх структурі – це передбачені санкціями норм права вид і міра обов'язку суб'єкта права зазнати позбавлення особистого, майнового, організаційного характеру, що виникають із факту правопорушення. Юридична відповідальність як форма державного примусу – це передбачені нормами права та здійснювані у процесуальній формі спеціально уповноваженими суб'єктами заходи негативного характеру, які застосовуються до суб'єкта правопорушення за умови наявності необхідних підстав [4].

Такими підставами, наприклад, на думку Л.І. Каленіченко є: «нормативно-правова підстава, тобто наявність відповідної норми права в системі чинного законодавства, яка закріплює юридичну можливість застосування заходів юридичної відповідальності щодо відповідного конкретного суб'єкта права; фактична підстава, тобто вчинення забороненого в чинній системі норм протиправного діяння, яке є конкретним передбаченим у чинній системі права (законодавства) складом правопорушення; процесуальна підстава, тобто правозастосовний акт, у якому містяться встановлені фактична та юридична підстави застосування заходів юридичної відповідальності до конкретної особи і котрий вступив у законну силу» [4. с. 23].

Аналітичний огляд юридичної відповідальності обов'язково передбачає виділення її видів, інакше кажучи, класифікацію за різними кри-

теріями, що дозволяє з'ясувати її місце у системі соціальної відповідальності та дослідити як складний, системний та багатофункціональний інститут. Найбільш оптимальною та істотною визнається класифікація за галузевим критерієм. За цим критерієм виділяють такі її основні види: конституційна, кримінальна, адміністративна, цивільна, трудова.

У даному контексті авторами поставлено за мету – приділити увагу особливостям юридичної відповідальності саме в площині трудового права. Як правило, ця відповідальність виникає між основними суб'єктами трудових відносин – роботодавцями та працівниками. Трудовим законодавством визначаються її спеціальні види: дисциплінарна та матеріальна (статті 147-150, глава IX Кодексу законів про працю (далі – КЗпП).

У дисциплінарній відповідальності виділяються два підвиди: загальна (для всіх працівників) та спеціальна (лише для певних категорій працівників – держслужбовців, суддів, прокурорів тощо). Загальна відповідальність передбачає застосування тільки двох видів стягнень: догану та звільнення. Спеціальна відповідальність передбачає окрім названих додаткові види стягнень, наприклад сувора догана, штраф, пониження в званні тощо. Особливістю дисциплінарної відповідальності є те, що вона передбачається тільки для працівника, тобто має односторонній характер та спрямована на підтримання правил внутрішнього розпорядку. Підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності – вчинення дисциплінарного проступку, тобто неви-

конання чи неналежне виконання працівником своїх обов'язків (статті 147-150 КЗпП) [5].

Матеріальна відповідальність на відміну від дисциплінарної має двосторонній характер, тобто передбачена трудовим законодавством як для працівника, так і для роботодавця, інакше кажучи – їй притаманний взаємний характер. Відповідно до ч. 1 ст. 130 КЗпП працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок покладених на них трудових обов'язків. Матеріальна відповідальність визначається у двох видах: обмежена (у межах середнього місячного заробітку) та повна (у повному розмірі шкоди заподіяної з вини працівників підприємству, установі, організації) (ст. 132, ч. 1 ст. 134 КЗпП) [5]. Таким чином, матеріальна відповідальність становить собою обов'язок однієї сторони трудового договору – працівника або роботодавця відшкодувати іншій стороні шкоду, у встановленому законом порядку, заподіяну внаслідок винного, протиправного невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків.

На думку дослідників інституту відповідальності у трудовому праві, зокрема І. Ю. Слободян І. Ю., В. П. Роман її специфіка полягає у наступному: суб'єкти відносин у сфері праці несуть відповідальність перш за все не перед державою, а один перед одним. Ані сама держава, ані її органи не є суб'єктами відповідальності у трудовому праві; порядок притягнення до відповідальності у трудовому праві визначається не процесуальним законодавством, а нормами трудового права; у матеріальній відповідальності існує механізм доб-

ровільного відшкодування завданої шкоди, тоді як дисциплінарна відповідальність виключає ініціативу працівника [6]. З аналітичними висновками науковців можна погодитися, але вважаємо, що слід додати до цих специфічних рис ще декілька. Зокрема визначити, що: 1. притягнення працівника до матеріальної відповідальності не виключає застосування до нього певного виду дисциплінарного стягнення, а також притягнення до кримінальної відповідальності у встановлених законом випадках (ст. 130 КЗпП); 2. притягнення роботодавця до матеріальної відповідальності не виключає можливості притягнення його до адміністративної відповідальності, а якщо роботодавцем є фізична особа підприємець то і до кримінальної відповідальності також у встановлених законом випадках.

Також важливої специфічною ознакою відповідальності у трудовому праві є її поділення за критерієм застосування у різних видах трудових відносин: або в індивідуальних трудових відносинах, або в колективних. Перші виникають на підставі трудового договору між працівником та роботодавцем (і саме в цьому разі застосовується, як правило, дисциплінарна та матеріальна відповідальність), а другі регулюються між суб'єктами колективно-договірних відносин відповідно до Законів України «Про колективні договори і угоди», «Про соціальний діалог». Отже в контексті дослідження виникає важливий його аспект, який передбачає акцентування на питанні колективно-договірної відповідальності, що визначається колективним договором підприєм-

ства, установи, організації, тобто на локальному рівні.

Відповідно до чинного на сьогодні ЗУ «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. визначаються мета укладання колективних договорів та угод, сфера їх укладання та сторони (ст. 1-3), однак поняття колективного договору відсутнє. У новому ЗУ «Про колективні угоди та договори», який був прийнятий 23.02.2023 р. та має набрати чинності через 6 місяців після відміни чи скасування воєнного стану у державі, у ст. 2 колективний договір визначається: «як письмовий нормативний документ, що укладається відповідно до Закону з метою регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин між роботодавцем і працівниками, їх представниками. В ч. 2 ст. 4 нового Закону прописано: «колективний договір укладається на локальному рівні (на підприємстві, в установі, організації, з фізичною особою, яка використовує найману працю» [7; 8].

Сторонами колективного договору відповідно до ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про колективні договори та угоди» та ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про колективні угоди та договори» є: сторона роботодавця, суб'єктами якої є роботодавець та, або у повноважені представники роботодавця, зокрема відокремлені підрозділи юридичної особи; сторона працівників, суб'єктами якої є первинні профспілкові організації, які створені на підприємстві, в установі, організації, відокремлених підрозділах юридичної особи, об'єднують працівників фізичної особи, яка використовує найману працю, та представляють інтереси працівників, які працюють на підставі трудових до-

говорів у цього роботодавця, а вразі їх відсутності – вільно обрані працівниками для ведення колективних переговорів представники (представник) [7; 8]. Тобто і у чинному на сьогодні та новому законах зміст норми, що визначає сторони колективного договору прописаний аналогічно, відповідно й суб'єкти колективно-договірних відносин, що мають бути притягнені до відповідальності за порушення його умов також є ідентичними, і з боку суб'єктивного складу в новому законі про колективні угоди ніяких змін не відбулося. Але норми, що присвячені відповідальності у відповідних законах неоднакові.

Так, у чинному Законі від 01.07.1993 р. ст. 17 передбачає відповідальність за ухилення від участі в переговорах щодо укладання, зміни чи доповнення колективного договору для роботодавців чи профспілок або інших уповноважених трудовим колективом представників. У ст. 18 прописано про відповідальність за порушення і невиконання колективного договору, до неї можуть бути притягнені особи, які представляють роботодавця чи профспілки або інші уповноважені трудовим колективом органи з вини яких порушено чи не виконано зобов'язання щодо колективного договору. Стаття 19 регламентує відповідальність за ненадання інформації, необхідної для колективних переговорів і здійснення контролю, вона поширюється на тих самих осіб, що передбачаються статтями 17, 18 закону. В ст. 20 визначений порядок притягнення до відповідальності з посиленням на Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). А з

цього виходить, що всі штрафні санкції встановлені за порушення з боку суб'єктів колективно-договірних відносин є адміністративною відповідальністю. Щодо розміру адміністративної відповідальності, то за ухилення від участі в переговорах щодо укладання, зміни або доповнення колективного договору, угоди згідно зі ст. 41-1 КУпАП на винних осіб накладається штраф від трьох до десяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, за порушення чи невиконання колективного договору згідно зі ст. 41-2 КУпАП встановлено штраф від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, за ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод відповідно до ст. 41-3 КУпАП передбачено накладання штрафу від одного до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Окрім того за зазначені правопорушення передбачається дисциплінарна відповідальність для винних осіб [7; 9].

У новому Законі від 23.02.2023 р. всі підстави притягнення до відповідальності сторін колективного договору, які визначені у чинному Законі, встановлюються в одній ст. 32. Зокрема в ч. 1 цієї норми наголошується: «за ухилення від участі в колективних переговорах, порушення чи невиконання колективних угод, договорів, ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконання колективних угод, договорів, ненадання особами, які представляють роботодавця, інформації працівнику про укладання колективного договору, внесення до нього змін і до-

повнень винні особи притягуються до адміністративної відповідальності». Із змісту даного положення Закону йдеться про можливість притягнення винних осіб лише до адміністративної відповідальності, про дисциплінарну вже не йдеться. На наш погляд, це не коректний підхід законодавця, оскільки вплив певної людини як суб'єкта (тобто керівника підприємства, установи організації або інших представників адміністрації або представників від трудового колективу) на колективно-договірні відносини (зокрема, негативний вплив) нікуди не зникає. Тож індивідуальна дисциплінарна відповідальність за порушення обов'язків за колективним договором мала б бути передбачена у новому Законі. Тим більш, що у ст. 45 КЗпП визначено, що: «на вимогу профспілкового органу, який за дорученням трудового колективу підписав колективний договір, власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір із керівним працівником або усунути його із займаної посади, якщо він порушує законодавство про працю та не виконує зобов'язань за колективним договором» А положення будь-якого спеціального закону мають відповідати нормам кодифікованого закону, а не протирічити ним за змістом [5].

Окрім адміністративної та дисциплінарної відповідальності за порушення обов'язків за колективним договором при наявності визначених законодавством підстав винні особи можуть бути притягнуті до матеріальної відповідальності (наприклад, у разі правопорушення з боку роботодавця умов колективного договору, профспілка або працівник мають

право звернутися до суду з позовною вимогою щодо відшкодування матеріальної шкоди), а в окремих випадках навіть до кримінальної відповідальності, хоча у законодавстві про колективні договори це прямо не передбачається. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю визначена у Кримінальному кодексі України (далі – КК), а саме, за грубі порушення законодавства про працю (ст. 172 КК), грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК), примушування до участі у страйку або перешкоджання у часті у страйку (ст. 174 КК), невикплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат [10].

Як пов'язана відповідальність за порушення умов колективного договору з кримінальною відповідальністю можемо встановити після аналізу змісту колективного договору. Отже, в змісті колективного договору відповідно до чинного Закону «Про колективні договори і угоди» від 1993 р., що визначається сторонами в межах їх компетентності встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання: «виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, передбачається, зокрема: зміни в організації виробництва і праці; забезпечення продуктивної зайнятості; нормування і оплата праці встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.)» тощо (ст. 7 ЗУ «Про колективні договори і угоди»).

Так, відповідно до ст. 7 встановлюються взаємні зобов'язання сторін колективного договору, зокрема щодо виплати заробітної плати в колек-

ворі визначаються строки її виплати. Якщо роботодавець не дотримується цих строків, тобто має місце безпідставна невикплат заробітної плати своєчасно, то в даному випадку виникають підстави для застосування ст. 175 КК, де за ч. 1 передбачено, що : безпідставна невикплат заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати громадянам більш як за один місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності чи громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, – карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років або пробачінням на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. За ч. 2 ст. 175 КК за те саме діяння, якщо воно було вчинене внаслідок нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших встановлених законом виплат, – карається штрафом від тисячі до півтори тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років». Але при цьому ч. 3 ст. 175 КК прописує про те, що «особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії пенсії чи іншої установленої законом виплати

громадянам [10]. Таким чином, можемо зробити висновок, що за порушення обов'язків, встановлених колективним договором, винні особи (наприклад, керівник підприємства, установи, організації, головний бухгалтер та інші відповідальні особи) можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності.

Після виділення певних видів відповідальності та підстав притягнення до неї за порушення умов колективного договору вважаємо, що доцільно б було визначити в законодавстві про працю таку підставу для притягнення роботодавця до адміністративної як відсутність колективного договору на підприємстві, установі та організації як локального нормативного акту або хоча б обов'язок роботодавця ініціювати в обов'язковому порядку колективні переговори. Оскільки колективний договір є інститутом демократії в трудовому праві, а в Конституції України наша держава згідно зі ст. 1 визначається як демократична, то у будь-якій галузі права мають бути втілені демократичні підходи до регулювання суспільних відносин. У трудовому праві захист трудових прав працівників у демократичному суспільстві забезпечується розвитком їх колективно-договірних регулювань. Основне значення колективного договору полягає у поліпшенні правового становища працівників у порівнянні з нормами трудового законодавства, шляхом визначення у ході колективних переговорів такого змісту, що передбачатиме заповнення прогалин у законодавстві про працю, актуалізацію нормативних положень з оглядом на активне використання новітніх технологічних досягнень у сфері трудових відносин

(зокрема технологій штучного інтелекту), і в результаті, – забезпечення максимально ефективного захисту трудових прав працівників [11; 12].

Проте з урахуванням сучасних українських реалій слід зазначити, що згідно зі ст. 11 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»: «У період дії воєнного стану роботодавець може ініціювати зупинення дії окремих положень колективного договору, які регулюють відносини, визначені зазначеним законом. Дія таких положень може бути зупинена тільки за взаємною згодою сторін колективного договору у порядку, визначеному цим колективним договором» [13]. Це положення закону слід брати до уваги при виникненні підстав для трудового спору з проваду порушення або обмеження трудових прав працівників.

Висновки. Отже, після проведеного аналітичного огляду за обраною темою, можемо зробити наступні висновки:

1. Юридична відповідальність на сучасному етапі історичного розвитку людства спрямована на захист демократичних цінностей, є інструментом захисту прав людини та забезпечення законності держави. І як юридична категорія відповідальність – це нормативна, гарантована та забезпечена державою міра реагування уповноваженого суб'єкта на дотримання, виконання або порушення норм права. Сучасні науковці при вивченні юридичної відповідальності як правового явища, розглядають її як: інститут об'єктивного права, елемент у змісті правовідносин, форму державного примусу. Для розуміння юридичної відповідальності як системного та

багатофункціональний інституту виділяють її види за галузевим критерієм: конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну та трудову відповідальність.

2. Відповідальність у трудовому праві виникає між основними суб'єктами трудових відносин – роботодавцями та працівниками. Трудовим законодавством визначаються спеціальні види відповідальності: дисциплінарна та матеріальна. Як дисциплінарна в трудовому законодавстві виділяється загальна та спеціальна відповідальність, як матеріальна – повна та обмежена. До дисциплінарної відповідальності може бути притягнений працівник з будь-яким статусом (рядовий працівник або керівник підприємства установи, організації тощо). Матеріальна відповідальність на відміну від дисциплінарної має двосторонній характер, тобто передбачена трудовим законодавством як для працівника, так і для роботодавця, тобто їй притаманний взаємний характер.

3. Відповідальність у трудовому праві має специфічні ознаки: суб'єкти відносин у сфері праці несуть відповідальність перш за все не перед державою, а один перед одним. Сама держава, її органи не є суб'єктами відповідальності у трудовому праві; порядок притягнення до відповідальності у трудовому праві визначається не процесуальним законодавством, а нормами трудового права; у матеріальній відповідальності існує механізм добровільного відшкодування завданої шкоди, тоді як дисциплінарна відповідальність виключає ініціативу працівника; притягнення працівника до матеріальної відповідальності не виключає застосування до нього

певного виду дисциплінарного стягнення та притягнення до кримінальної відповідальності у встановлених законом випадках; притягнення роботодавця до матеріальної відповідальності не виключає притягнення його до адміністративної відповідальності, а якщо роботодавцем є фізична особа-підприємець то й до кримінальної відповідальності у встановлених законом випадках. Також важливою специфічною ознакою відповідальності у трудовому праві є її поділення за критерієм застосування у різних видах трудових відносин: в індивідуальних або в колективних. Перші виникають на підставі трудового договору між працівником та роботодавцем, а другі регулюються між суб'єктами колективно-договірних відносин.

4. Основне значення колективного договору полягає у поліпшенні правового становища працівників у порівнянні з нормами трудового законодавства, шляхом визначення у ході колективних переговорів такого його змісту, який передбачатиме заповнення прогалин у законодавстві про працю. Відповідальність за порушення умов колективного договору має бути спрямована на забезпечення ефективного захисту прав працівників. Враховуючи велике значення колективного договору як інституту демократії у трудовому праві, вважаємо доцільним встановити в трудовому законодавстві обов'язок для роботодавця ініціювати укладання колективного договору як локального нормативного акту, що регламентує трудові відносини на підприємстві установі, організації.

5. Підстави для настання відповідальності визначені КЗпП та ЗУ «Про колективні договори та уго-

ди» за порушення обов'язків за колективним договором його сторонами, які можуть бути притягнені до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та навіть кримінальної відповідальності (наприклад особи, винні у безпідставній невивлаті заробітної плати).

6. В умовах воєнного стану при виникненні підстав для трудового спору з приводу порушення або обмеження трудових прав працівників

слід брати до уваги ст. 11 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», в якій прописано що у період дії воєнного стану роботодавець може ініціювати зупинення дії окремих положень колективного договору, які регулюють відносини, визначені зазначеним законом, але тільки за взаємною згодою сторін колективного договору у порядку, визначеному цим колективним договором.

Список використаних джерел

1. Академічний словник української мови: в 11 томах. Т. 1. 1970. 620 с.
2. Теорія держави та права : мультимедійний посібник. НАВС, 2024. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/tdp_2024/start.html (дата звернення: 07.03.2026).
3. Каленіченко, Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 1 (67), т. 1. С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.2>
4. Каленіченко Л. І. Загальнотеоретична характеристика підстав юридичної відповідальності. Право і безпека. 2016. № 4 (63). С. 20–24.
5. Кодекс законів України про працю від 10.12.1971 № 322-VIII URL: <https://zacon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page> (дата звернення: 07.03.2026).
6. Слободян І. Ю. Ролан В. П. Окремі аспекти відповідальності у трудовому праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Том 2 № 89: С. 195–200. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.29>
7. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII (Редакція від 11.12.2022) URL: <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (дата звернення: 08.03.2026).
8. Про колективні угоди і колективні договори : Закон України від 23.02.2023 р. № 2937-IX (Набрання чинності пізніше) URL: <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text> (дата звернення: 08.03.2026).
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text> (дата звернення: 09.03.2026).
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.03.2026).
11. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96BP. URL: <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.03.2026).
12. Гордеюк А. О. Колективний договір як правове забезпечення у регулюванні трудових відносин на локальному рівні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Вип. № 01. С. 54–58. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.8>
13. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 09.03.2026).

References

1. *Akademichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh* [Academic dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] (Vol. 1). (1970). Naukova dumka.
2. National Academy of Internal Affairs. (2024). *Teoriia derzhavy ta prava: multymediynyi posibnyk* [Theory of state and law: multimedia textbook]. https://arm.navs.edu.ua/books/tdp_2024/1lec/lec_12.html
3. Kalienichenko, L. I. (2020). Yurydychna vidpovidalnist: Poniattia, oznaky [Legal liability: Concept and features]. *Derzhava ta Rehiony. Seriia: Pravo*, 1(67), 12–17. <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.2>
4. Kalienichenko, L. I. (2016). Zahalnoteoretychna kharakterystyka pidstav yurydychnoi vidpovidalnosti [General theoretical characteristics of the grounds for legal liability]. *Pravo i bezpeka [Law and Safety]*, 4(63), 20–24.
5. Labor Code of Ukraine No. 322-VIII. (1971, December 10). <https://zacon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page>
6. Slobodian, I. Yu., & Rolan, V. P. (2025). Okremi aspekty vidpovidalnosti u trudovomu pravi [Certain aspects of liability in labour law]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia: Pravo*, 2(89), 195–200. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.29>
7. Law of Ukraine on Collective Agreements and Accords No. 3356-XII. (1993, July 1). <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>
8. Law of Ukraine on Collective Accords and Collective Agreements No. 2937-IX. (2023, February 23). <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text>
9. Code of Ukraine on Administrative Offenses No. 8073-X. (1984, December 7). <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text>
10. Criminal Code of Ukraine No. 2341-III. (2001, April 5). <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
11. Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR. (1996, June 28). <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Hordiuk, A. O. (2026). Kolektyvnyi dohovir yak pravove zabezpechennia u rehuliuванні trudovykh vidnosyn na lokalnomu rivni [Collective agreement as legal support in regulating labour relations at the local level]. *Analitychno-Porivnialne Pravo navstvo*, 1, 54–58. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.8>
13. Law of Ukraine on the Organization of Labor Relations under Martial Law No. 2136-IX. (2022, March 15). <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

Filipenko N. Ye., Doctor of Law, Professor, Professor of the Law Department of National Aerospace University “Kharkiv Aviation institute”

e-mail: n.filipenko@khai.edu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>

Pavlykivskiy V. I., Doctor of Law, Professor, head of the law department of the humanitarian and legal faculty of National Aerospace University “Kharkiv Aviation institute”

e-mail: pvictor@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1190-9303>

Liability for Violation of the Terms of a Collective Bargaining Agreement

The article examines the theoretical and legal foundations of legal liability as a complex legal phenomenon and a multifunctional legal institution. The stages of

the development of legal liability are outlined, and liability is defined both as a general social and as a legal category. It is substantiated that legal liability constitutes a normatively determined, state-guaranteed and state-enforced form of response to compliance with, fulfilment of, or violation of legal norms. Legal liability is characterised as an institution of objective law, an element of the content of legal relations, and a form of state coercion. Scientific approaches to the grounds of legal liability are summarised, including normative-legal, factual and procedural grounds.

Particular attention is paid to the classification of legal liability according to the branch criterion. Its main types are identified as constitutional, criminal, administrative, civil and labour liability. Within labour law, disciplinary and material liability, including their general and special forms, are analysed. It is established that liability in labour law has a number of specific features: its subjects bear liability primarily to each other rather than to the state; the procedure for imposing liability is determined by labour law rather than procedural legislation; material liability allows for voluntary compensation for damage; disciplinary, material, administrative and, in cases provided for by law, criminal liability may be combined.

It is proved that liability in labour law applies both in individual labour relations arising from an employment contract and in collective labour relations regulated by a collective agreement. Violation of the terms of a collective agreement may entail disciplinary, material, administrative and criminal liability. It is concluded that liability for breach of a collective agreement should be aimed at ensuring the effective protection of employees' labour rights. The authors propose to establish in labour legislation the employer's obligation to initiate the conclusion of a collective agreement. Particular emphasis is placed on the fact that, under martial law, suspension of certain provisions of a collective agreement is possible only by mutual consent of the parties thereto.

Keywords: *labor relations, administrative liability, disciplinary liability, criminal liability, material liability, protection of labor rights, collective agreement, legal liability.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Філіпенко Н. Є., Павликівський В. І. Відповідальність за порушення умов колективного договору. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 82-95. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.08>

Citation APA: Filippenko N. E., & Pavlikivskyi V. I. (2026). Vidpovidalnist za porushennia umov kolektyvnoho dohovoru [Liability for violation of the terms of a collective bargaining agreement]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1 (35), 82-95. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.08>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 11.03.2026

Прийнята до друку: 26.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 11 March 2026

Accepted for publication: 26 March 2026

Published: 30 April 2026

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.09

УДК 342.98.007.62

Армаш Н. О.,

доктор юридичних наук, доцент,
в.о. старшого наукового співробітника
відділу цивільно-правових дисциплін
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького Національної
академія наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8286-5857>

Беззубов Д. О.,

доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії наук вищої освіти
України, провідний науковий співробітник
відділу проблем державного управління та
адміністративного права Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
Національної академія наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7183-5206>

ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА СУДОМ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті здійснено комплексний науковий аналіз оцінки висновку експерта судом в адміністративному судочинстві з урахуванням меж судової дискреції та стандартів доказування. Обґрунтовано, що висновок експерта є особливим засобом доказування, використання якого пов'язане із залученням спеціальних знань і потребує від суду дотримання балансу між свободою внутрішнього переконання та процесуальними гарантіями справедливого судового розгляду.

Проаналізовано правову природу висновку експерта, особливості його оцінки в умовах активної ролі суду та принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи. Визначено межі судової дискреції при оцінці експертного висновку та розкрито значення стандартів доказування як інструменту забезпечення обґрунтованості судових рішень.

Зроблено висновок про необхідність формування доктринально вивіре-них підходів до оцінки висновку експерта з метою підвищення єдності су-дової практики в адміністративному судочинстві.

Ключові слова: висновок експерта; судова експертиза; експерт; доказ; доказування; судова дискреція; стандарти доказування; адміністративне су-дочинство.

Постановка проблеми. Су-часний розвиток адміністративного судочинства в Україні характери-зується зростанням ролі доказуван-ня як ключового елементу забезпе-чення ефективного судового захисту прав, свобод та інтересів особи у публічно-правових спорах. У цьому контексті особливого значення набуває висновок експерта як спе-цифічний засіб доказування, що ґрунтується на застосуванні спеціальних знань і використовуєть-ся для встановлення фактичних об-ставин справи, які виходять за межі загальноюридичної компетенції су-ду.

Водночас практика адміністра-тивних судів свідчить про наявність складних і часто дискусійних питань, пов'язаних з оцінкою висновку експерта. З одного боку, суд не пов'язаний висновком експерта і здійснює його оцінку на загальних засадах доказування. З іншого – саме експертний висновок нерідко є єди-ним або визначальним джерелом відомостей щодо технічних, еко-номічних, фінансових чи інших спеціалізованих аспектів спірних правовідносин. За таких умов постає проблема визначення меж судової дискреції при оцінці висновку експерта та співвідношення свободи внутрішнього переконання суду зі стандартами доказування, власти-вими адміністративному процесу.

Актуальність зазначеної про-блематики зумовлена також особли-

востями адміністративного судочин-ства, зокрема принципом офіційного з'ясування всіх обставин справи та активною роллю суду у процесі дока-зування. На відміну від змагальних моделей, адміністративний процес покладає на суд обов'язок не лише оцінювати подані докази, а й у разі необхідності ініціювати їх витребу-вання або призначення експертизи. Це, своєю чергою, посилює відповідальність суду за обґрунто-ваність підходів до оцінки експерт-них висновків і потребує чіткого доктринального розмежування до-пустимої судової дискреції та непри-пустимого втручання у сферу спеціальних знань.

У сучасній науковій доктрині адміністративного процесуального права відсутній усталений підхід до визначення стандартів оцінки вис-новку експерта судом. Нерідко експертний висновок розглядається або як допоміжний доказ, що не має самостійної доказової сили, або, навпаки, як фактично вирішальний елемент доказування, який істотно обмежує суд у формуванні внутрішнього переконання. Така неоднозначність негативно впливає на єдність судової практики та по-роджує ризики як формального ігно-рування експертних висновків, так і їх некритичного сприйняття.

У зв'язку з цим особливої ваги набуває дослідження меж судової дискреції при оцінці висновку експерта та визначення стандартів

доказування, які мають застосовуватися в адміністративному судочинстві. Наукове осмислення цих питань є необхідним для забезпечення балансу між принципом незалежності суду, вимогами обґрунтованості судових рішень та належним використанням спеціальних знань у процесі доказування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика доказування в адміністративному судочинстві традиційно перебуває в центрі уваги науки адміністративного процесуального права, проте питання оцінки висновку експерта як самостійного засобу доказування досі не отримало комплексного та узгодженого доктринального висвітлення. У наукових працях переважає загальний аналіз доказів або судової експертизи без належного акценту на межах судової дискреції та стандартах доказування, що зумовлює фрагментарність наукових підходів.

У працях вітчизняних науковців з адміністративного процесуального права основна увага зосереджується на принципах доказування, зокрема принципі офіційного з'ясування всіх обставин справи, активній ролі суду та співвідношенні змагальності й диспозитивності. Водночас висновок експерта у таких дослідженнях, як правило, розглядається поряд з іншими доказами, без виокремлення його специфіки, пов'язаної з використанням спеціальних знань та неможливістю повноцінної перевірки експертних суджень судом поза межами процесуальних механізмів.

Упродовж останніх років науковці звертали увагу на деякі аспекти проблематики, зокрема це бачимо

в працях багатьох учених, серед яких наукові дослідження В. Б. Авер'янова, О. А. Банчука, Д. О. Беззубова, І. П. Голосніченка, О. В. Когут, Т. О. Кравчук, Т. О. Коломoeць, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, В. О. Тімашов, Є. Халюзов, О. М. Шевчук, Н. В. Янюк та ін. [2-12]/

Окремі наукові розвідки присвячені судовій експертизі як процесуальному інституту, зокрема її призначенню, проведенню та процесуальним гарантіям незалежності експерта. У цих працях акцент робиться на процесуальному статусі експерта, вимогах до висновку експерта та підставах для призначення повторної або додаткової експертизи. Проте питання оцінки експертного висновку судом часто зводиться до загального положення про його оцінювання за правилами внутрішнього переконання без розкриття критеріїв такої оцінки та без аналізу меж допустимого відхилення судом експертних висновків.

У контексті судової дискреції в адміністративному судочинстві науковці звертають увагу на необхідність поєднання свободи внутрішнього переконання суду з обов'язком належного обґрунтування судового рішення. Разом із тим спеціально питання співвідношення судової дискреції та експертного знання залишається недостатньо дослідженим. У результаті в науковій доктрині не сформовано чітких орієнтирів щодо того, в яких випадках суд вправі відхилити висновок експерта, а в яких – зобов'язаний надати йому визначальне значення для встановлення обставин справи.

Проблематика стандартів доказування в адміністративному судочинстві також перебуває на стадії

становлення. У наукових публікаціях переважно аналізуються загальні підходи до доказування, запозичені з цивільного або кримінального процесу, без урахування специфіки публічно-правових спорів. Це зумовлює відсутність єдиного розуміння того, яким чином стандарти доказування мають впливати на оцінку висновку експерта, особливо у справах, де суд відіграє активну роль у збиранні доказів.

Таким чином, аналіз наукових досліджень свідчить про наявність суттєвої прогалини у доктрині адміністративного процесуального права щодо комплексного осмислення оцінки висновку експерта судом. Відсутність чітко сформульованих критеріїв судової дискреції та стандартів доказування у цій сфері негативно позначається на єдності судової практики та створює ризики як необґрунтованого відхилення експертних висновків, так і їх формального або некритичного сприйняття. Це зумовлює необхідність подальшого наукового дослідження зазначеної проблематики з урахуванням особливостей адміністративного судочинства.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне наукове дослідження правових підходів до оцінки висновку експерта судом в адміністративному судочинстві з метою визначення меж судової дискреції та формування доктринально обґрунтованих стандартів доказування при використанні експертних висновків як засобів доказування у публічно-правових спорах.

Виклад основного матеріалу. Висновок експерта посідає особливе місце у системі доказів адміністративного судочинства, оскільки є за-

собом доказування, що ґрунтується на застосуванні спеціальних знань і використовується для встановлення фактичних обставин справи, які не можуть бути з'ясовані судом самостійно. Його правова природа поєднує елементи процесуальної форми та науково-спеціалізованого пізнання, що зумовлює необхідність особливого підходу до оцінки такого доказу.

На відміну від письмових чи речових доказів, висновок експерта не відтворює безпосередньо факти об'єктивної дійсності, а містить їх професійне осмислення крізь призму спеціальних знань. Саме ця обставина визначає специфіку його використання в адміністративному процесі, де суд, здійснюючи оцінку доказів, не може замінити експерта у сфері спеціальної компетенції, але водночас не позбавлений повноважень щодо перевірки належності, допустимості, достовірності та достатності експертного висновку.

Процесуальне законодавство виходить із того, що висновок експерта не має наперед встановленої доказової сили та підлягає оцінці судом за правилами внутрішнього переконання. Водночас така загальна формула не розкриває критеріїв оцінки експертного висновку та не враховує специфіку адміністративного судочинства, для якого характерні активна роль суду та принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи. За цих умов висновок експерта нерідко стає ключовим джерелом інформації для суду, що об'єктивно посилює його вплив на результат розгляду справи.

Особливістю адміністративного судочинства є також те, що експертиза може бути призначена як за ініціа-

тивою сторін, так і з ініціативи суду. Це свідчить про підвищену відповідальність суду не лише за оцінку вже наданого експертного висновку, а й за визначення доцільності залучення спеціальних знань на стадії доказування. У цьому контексті висновок експерта виступає не лише результатом процесуальної діяльності експерта, а й елементом судової стратегії з'ясування фактичних обставин справи.

Водночас правова природа висновку експерта зумовлює обмеженість судового контролю за його змістом. Суд не вправі підміняти експертні судження власними припущеннями або переоцінювати наукові чи технічні висновки без належного процесуального інструментарію. Єдиними допустимими способами перевірки експертного висновку є аналіз дотримання процесуальних вимог до його отримання, повноти та логічної узгодженості викладених у ньому висновків, а також призначення додаткової чи повторної експертизи у разі виникнення обґрунтованих сумнівів щодо його достовірності.

З огляду на це висновок експерта в адміністративному судочинстві доцільно розглядати як особливий доказ, який поєднує ознаки самостійного засобу доказування та допоміжного інструменту судового пізнання. Його використання має забезпечувати об'єктивність і повноту встановлення обставин справи, але не повинно призводити до фактичного перенесення функції вирішення спору з суду на експерта. Саме баланс між використанням спеціальних знань та збереженням провідної ролі суду у встановленні юридично значущих фактів визначає

специфіку оцінки висновку експерта в адміністративному процесі.

Судова дискреція є невід'ємним елементом здійснення правосуддя в адміністративному судочинстві, оскільки саме через неї реалізується принцип внутрішнього переконання суду та забезпечується індивідуалізація судового рішення з урахуванням обставин конкретної справи. У сфері доказування дискреція суду проявляється насамперед у процесі оцінки доказів, зокрема висновку експерта, який за своєю природою поєднує правові та спеціально-наукові елементи.

У доктринальному розумінні судова дискреція не означає довільність чи необмежену свободу суду у прийнятті рішень. Вона має чіткі правові межі, зумовлені процесуальними принципами, вимогами обґрунтованості судового рішення та необхідністю забезпечення справедливого судового розгляду. У контексті оцінки висновку експерта це означає, що суд не пов'язаний експертним висновком формально, проте не вправі ігнорувати його без наведення переконливих і належним чином мотивованих аргументів.

Особливістю адміністративного судочинства є поєднання дискреції суду з принципом офіційного з'ясування всіх обставин справи. Цей принцип зобов'язує суд активно сприяти встановленню фактичної істини, у тому числі шляхом ініціювання проведення експертизи. Водночас активна роль суду не трансформує його у суб'єкта спеціальних знань і не надає повноважень підміняти експертні висновки власними міркуваннями щодо питань, які потребують спеціальної компетенції.

Межі судової дискреції при оцінці висновку експерта визначаються, по-перше, процесуальними вимогами до допустимості та належності доказів. Суд вправі відхилити експертний висновок у разі встановлення порушень процедури призначення або проведення експертизи, невідповідності висновку поставленим питанням чи використання експертом неналежних методик. По-друге, такими межами є вимоги логічної узгодженості та повноти експертного дослідження. Висновок експерта підлягає критичній оцінці з погляду внутрішньої послідовності, достатності обґрунтування та зв'язку між вихідними даними і сформульованими висновками.

Водночас суд не може відхилити висновок експерта виключно на підставі власного переконання щодо неправильності спеціальних висновків без застосування процесуальних механізмів перевірки. Такими механізмами є призначення додаткової або повторної експертизи, допит експерта в судовому засіданні, а також зіставлення експертного висновку з іншими доказами у справі. Ігнорування цих інструментів та заміна експертного знання суддівськими припущеннями свідчитиме про вихід суду за межі допустимої дискреції.

Обмеження судової дискреції при оцінці висновку експерта впливають також із принципу обґрунтованості судового рішення. Відхиляючи експертний висновок або надаючи йому вирішального значення, суд зобов'язаний чітко мотивувати своє рішення, зазначивши, які саме обставини вплинули на таку оцінку. Формальні посилання на внутрішнє переконання або загальні міркування щодо недовіри до експертного вис-

новку не відповідають вимогам належного здійснення правосуддя в адміністративному процесі.

Таким чином, судова дискреція при оцінці висновку експерта в адміністративному судочинстві має функціональний характер і спрямована на забезпечення ефективного та справедливого розгляду справи. Вона обмежена як процесуальними нормами, так і об'єктивною необхідністю збереження меж між юридичною оцінкою доказів та сферою спеціальних знань. Дотримання цих меж є ключовою умовою формування єдиної та послідовної судової практики у справах, де використовується експертний висновок як засіб доказування.

Стандарти доказування в адміністративному судочинстві виконують функцію методологічного орієнтира для оцінки доказів і визначають рівень переконливості, необхідний для встановлення обставин справи. Їх значення особливо зростає у справах, де ключову роль відіграє висновок експерта як доказ, що ґрунтується на спеціальних знаннях і не може бути безпосередньо перевірений судом без використання процесуальних механізмів.

На відміну від кримінального процесу, адміністративне судочинство не оперує жорстко формалізованими стандартами доказування. Це зумовлює підвищену роль суддівського розсуду при оцінці доказів і водночас актуалізує потребу у формуванні доктринально вивірених підходів до визначення достатності та переконливості доказової бази. У такому контексті висновки експерта набуває особливого значення, оскільки саме він часто формує фактичну основу судового рішення.

Застосування стандартів доказування при оцінці експертного висновку в адміністративному судочинстві передбачає, що суд має оцінювати не лише сам результат експертного дослідження, а й його здатність забезпечити достатній рівень переконливості для встановлення відповідних обставин справи. Висновок експерта не може визнаватися належним і достатнім доказом автоматично, однак і його відхилення потребує доведення того, що він не відповідає вимогам переконливості, повноти або внутрішньої узгодженості.

Особливістю адміністративного процесу є поєднання стандартів доказування з принципом офіційного з'ясування всіх обставин справи. Це означає, що у разі недостатності експертного висновку для досягнення необхідного стандарту доказування суд не вправі обмежитися його відхиленням, а має вжити заходів для усунення прогалин у доказовій базі, зокрема шляхом призначення додаткової або повторної експертизи. Такий підхід сприяє реалізації активної ролі суду без порушення меж судової дискреції.

Водночас стандарти доказування виступають обмежувачем некритичного сприйняття експертних висновків. Навіть за відсутності формальних порушень процедури експертизи суд зобов'язаний перевіряти, чи дозволяє наданий висновок досягти рівня переконливості, необхідного для прийняття рішення у конкретній справі. Це особливо актуально у спорах, де експертний висновок фактично є єдиним джерелом доказової інформації.

Таким чином, стандарти доказування в адміністративному судочинстві

відіграють ключову роль у формуванні збалансованого підходу до оцінки висновку експерта. Вони дозволяють поєднати свободу внутрішнього переконання суду з вимогами обґрунтованості судового рішення та забезпечують процесуальні гарантії використання спеціальних знань у доказуванні публічно-правових спорів.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що висновок експерта є одним із найбільш складних та водночас значущих засобів доказування в адміністративному судочинстві. Його використання зумовлює необхідність особливого підходу до оцінки доказів, що поєднує правову форму судового розсуду зі специфікою спеціальних знань.

Обґрунтовано, що судова дискреція при оцінці висновку експерта має функціональний, а не довільний характер і обмежується процесуальними вимогами, принципами адміністративного судочинства та необхідністю належного обґрунтування судового рішення. Відхилення або надання вирішального значення експертному висновку можливе лише за умови чіткого дотримання процесуальних механізмів його перевірки.

Встановлено, що стандарти доказування в адміністративному судочинстві виступають ключовим інструментом забезпечення балансу між свободою внутрішнього переконання суду та об'єктивною необхідністю використання спеціальних знань. Їх застосування дозволяє уникнути як формального ігнорування експертних висновків, так і їх некритичного сприйняття.

Зроблено висновок, що ефективна оцінка висновку експерта в адміністративному судочинстві можлива лише за умови чіткого розмежування судової дискреції та сфери спеціальних знань, а також фор-

мування доктринально обґрунтованих стандартів доказування. Це є необхідною передумовою забезпечення єдності судової практики та підвищення якості судового захисту у публічно-правових спорах.

Список використаних джерел

1. Опришко Л. В. Аналіз рішень Вищого адміністративного суду України, ГО «Платформа прав людини». | м. Київ, 2017, 16 с.
2. Банчук О. А. Доповідь «Адміністративно-деліктне законодавство в європейських державах і пропозиції щодо його реформування в Україні». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2006. № 2. С. 183–185. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2016/53.pdf.
3. Когут О. В. Правовий статус експерта в адміністративному процесі. *Вісник Хмельницького регіонального університету управління та права*. 2002. № 3. С. 97–103
4. Савіцька В. В. Актуальні питання адміністративно-деліктного права України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Вип. 84. Ч. 3. С. 186–191. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.28>
5. Лоза Ю. Я. Допустимість висновку експерта в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2011. № 2. С. 531–534 URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11ljavac.pdf>
6. Тімашов В. О., Ковальова Д. С. Експертиза в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 426–429. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/105>
7. Трубіна В. М., Середа А. В. Організаційно-правове забезпечення здійснення експертиз в митній сфері. *Правові горизонти*. 2018. С. 68–74. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i11.p68>
8. Халюзов, Є. 2025. Експертний висновок в адміністративному судочинстві. *Ius Modernum*. 139, 2 (Чер 2025), 95–105. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2025\(139\)08](https://doi.org/10.31617/3.2025(139)08)
9. Шевчук О. М., Сідак А. П. Експертизи у адміністративному судочинстві щодо встановлення право військових на компенсацію. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 36 (75) №6 2025*. С. 155–161. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.6/25>
10. Янюк Н. Участь експерта в адміністративно-деліктному провадженні: проблеми правового регулювання. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2024. Випуск 79. С. 166–174 DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.79.166>
11. Янюк Н. В. Участь експерта у провадженні в справах про адміністративні правопорушення: прогалини у правовому регулюванні. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 7 червня 2024 р.)*. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С 416–419.
12. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія. Київ : Атіка. 2005. 352 с.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 7 грудня 1984 року № 8073-X, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 02.11.2025).

14. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 02.11.2025).

15. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n935>.

16. Адміністративне право України : підручник / за ред Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.

17. Митний кодекс України : Кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 02.11.2025).

References

1. Opryshko, L. V. (2017). *Analiz rishen Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy* [Analysis of decisions of the Higher Administrative Court of Ukraine]. Platforma Prav Liudyny.

2. Banchuk, O. A. (2016). Dopovid "Administratyvno-deliktnе zakonodavstvo v yevropeyskykh derzhavakh i propozytsii shchodo yoho reformuvannia v Ukraini" [Report "Administrative tort legislation in European states and proposals for its reform in Ukraine"]. *Iurydychnyi Naukovyi Elektronnyi Zhurnal*, 2, 183–185. http://www.lsej.org.ua/2_2016/53.pdf

3. Kohut, O. V. (2002). Pravovyi status eksperta v administratyvnomu protsesi [Legal status of an expert in administrative proceedings]. *Visnyk Khmelnytskoho Rehiionalnoho Universytetu Upravlinnia ta Prava*, 3, 97–103.

4. Savitska, V. V. (2024). Aktualni pytannia administratyvno-deliktnoho prava Ukrainy [Current issues of administrative tort law of Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Pravo*, 84(3), 186–191. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.28>

5. Loza, Yu. Ya. (2011). Dopustymist vysnovku eksperta v administratyvnomu sudochynstvi [Admissibility of expert opinion in administrative proceedings]. *Forum Prava*, 2, 531–534. <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11javac.pdf>

6. Timashov, V. O., & Kovalova, D. S. (2023). Ekspertyza v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [Expert examination in administrative proceedings of Ukraine]. *Iurydychnyi Naukovyi Elektronnyi Zhurnal*, 4, 426–429. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/105>

7. Trubina, V. M., & Sereda, A. V. (2018). Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia zdiisnennia ekspertyz v mytnii sferi [Organisational and legal support for conducting examinations in the customs sphere]. *Pravovi Horyzonty*, 11, 68–74. <https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i11.p68>

8. Khaliuzov, Ye. (2025). Ekspertnyi vysnovok v administratyvnomu sudochynstvi [Expert opinion in administrative proceedings]. *Ius Modernum*, 139(2), 95–105. [https://doi.org/10.31617/3.2025\(139\)08](https://doi.org/10.31617/3.2025(139)08)

9. Shevchuk, O. M., & Sidak, A. P. (2025). Ekspertyzy u administratyvnomu sudochynstvi shchodo vstanovlennia prava viiskovykh na kompensatsiiu [Examinations in administrative proceedings concerning the establishment of military personnel's right to compensation]. *Vcheni Zapysky TNU Imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Yurydychni Nauky*, 36(75)(6), 155–161. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.6/25>

10. Yaniuk, N. (2024). Uchast eksperta v administratyvno-deliktnomu provadzheni: Problemy pravovoho rehuliuвання [Participation of an expert in administrative tort

proceedings: Problems of legal regulation]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Yurydychna*, 79, 166–174. <https://doi.org/10.30970/vla.2024.79.166>

11. Yaniuk, N. V. (2024). Uchast eksperta u provadzhenni v spravakh pro administratyvni pravoporushennia: Prohalyny u pravovomu rehuliuванні [Participation of an expert in proceedings in cases of administrative offences: Gaps in legal regulation]. In *Sudovo-ekspertna diialnist: Zberezhennia naukovooho ta kadrovoho potentsialu v umovakh voien-noho stanu: IV Vseukrainskyi forum sudovykh ekspertiv (Lviv, 7 chervnia 2024 r.)* [Forensic expert activity: Preservation of scientific and personnel potential under martial law: IV All-Ukrainian Forum of Forensic Experts] (pp. 416–419). Yurydyka.

12. Kuzmenko, O. V. (2005). *Teoretychni zasady administratyvnoho protsesu* [Theoretical foundations of administrative procedure]. Atika.

13. Code of Ukraine on Administrative Offences No. 8073-X (1984, December 7). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

14. Law of Ukraine “On Administrative Procedure” No. 2073-IX (2022, February 17). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

15. Criminal Procedure Code of Ukraine No. 4651-VI (2012, April 13). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n935>

16. Bytiak, Yu. P. (Ed.). (2000). *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine]. Pravo.

17. Customs Code of Ukraine No. 4495-VI (2012, March 13). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

Armash N. A., Doctor in Law, Associate Professor, senior research fellow of the Department of Civil and Legal Sciences of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8286-5857>

Bezzubov D. O., Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Leading Researcher of the Department of Public Administration and Administrative Law Problems V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7183-5206>

Evaluation of an Expert's Opinion by a Court in Administrative Proceedings

The article provides a comprehensive scholarly analysis of the court's evaluation of expert opinions in administrative judicial proceedings, with particular attention to the limits of judicial discretion and standards of proof. It is substantiated that the expert opinion constitutes a specific means of evidence based on the use of specialised knowledge and requires the court to maintain a balance between the freedom of inner conviction and procedural guarantees of a fair trial.

The legal nature of expert opinions, the peculiarities of their evaluation in the context of the active role of the court, and the principle of official clarification of all circumstances of the case are examined. The article identifies the boundaries of judicial discretion in assessing expert opinions and reveals the role of standards of proof as a mechanism for ensuring the reasonableness and validity of judicial decisions.

It is concluded that the development of doctrinally grounded approaches to the evaluation of expert opinions is essential for ensuring consistency in administrative judicial practice.

Keywords: *expert opinion; forensic examination; expert; evidence; proof; judicial discretion; standards of proof; administrative justice.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Армаш Н. О., Беззубов Д. О. Оцінка висновку експерта судом в адміністративному судочинстві. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 96-106. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.09>

Citation APA: Armash, N. A., & Bezzubov, D. O. (2026). Otsinka vysnovku eksperta sudom v administratyvnomu sudochynstvi [Evaluation of an expert's opinion by a court in administrative proceedings]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1 (35), 96-106. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.09>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 24.02.2026

Прийнята до друку: 17.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 24 February 2026

Accepted for publication: 17 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.10

УДК 342.9

Борис С. А.,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6593-0804>

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті досліджено сутність фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів як особливого виду фінансово-правової діяльності, спрямованої на забезпечення законності у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Обґрунтовано, що правоохоронні органи, здійснюючи багатoproфільну діяльність та маючи складну організаційну структуру, потребують значних матеріальних і фінансових ресурсів, а тому вступають у численні фінансово-правові відносини з органами державної влади, місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. Водночас їх діяльність обмежується принципом законності, відповідно до якого органи публічної влади зобов'язані діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння категорій «контроль» і «фінансовий контроль», а також встановлено, що у сучасній правовій науці відсутній єдиний підхід до визначення сутності фінансового контролю. Одні науковці розглядають його як правовий інститут, інші – як різновид публічно-владної діяльності, а треті – як форму контролю, що може здійснюватися не лише державними органами, а й суб'єктами приватного сектору. Доведено, що фінансовий контроль має комплексну природу та поєднує правові, економічні й організаційно-управлінські ознаки, а тому його одновимірне тлумачення не дозволяє повною мірою розкрити зміст цього явища.

На підставі проведеного дослідження запропоновано розглядати фінансовий контроль за діяльністю правоохоронних органів у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні він визначається як окремий юридичний інститут, що охоплює сукупність правових норм, спрямованих на забезпечення дотримання правоохоронними органами вимог фінансового законодавства, попередження та припинення фінансових правопорушень, а також удосконалення їх фінансово-господарської діяльності. У вузькому значенні фінансовий контроль розглядається як діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, що полягає у систематичному нагляді, перевірці та коригуванні діяльності правоохоронних органів щодо дотримання норм фінансового законодавства. Наукова новизна статті полягає у наведенні

комплексного визначення сутності фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів.

Ключові слова: *контроль, фінансовий контроль, органи державної влади, правоохоронні органи, державний контроль.*

Постановка проблеми. Правоохоронні органи мають розгалужену структуру, здійснюють багатoproфільну діяльність і забезпечують роботою значну кількість людей, тому потребують значних матеріальних і фінансових ресурсів. Для їх отримання та подальшого використання ці органи вступають у фінансово-правові відносини з іншими суб'єктами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також фізичними і юридичними особами. Водночас, діяльність правоохоронних органів обмежена їх нормативно-встановленою компетенцією та повноваженнями, що виходить із закріпленого Конституцією України принципу законності, який передбачає: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та іншими законами» [1]. З метою забезпечення дотримання правоохоронними органами існуючих нормативних вимог в процесі реалізації діяльності щодо набуття та управління фінансовими ресурсами, стосовно них провадиться фінансовий контроль, який відрізняється особливою сутністю та змістом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові основи, а також практика організації та здійснення фінансового контролю в різних сферах суспільного життя, досліджувалась у працях великої кількості науковців. Зокрема, даній тематиці в тій чи іншій мірі приділяли увагу:

М. Т. Білуха, Л. К. Воронова, В. М. Гарашук, О. П. Гетьмнець, Л. М. Горбунова, В. М. Горшеньова, П. Є. Недбайло, В. М. Орел, О. П. Орлюк, О. П. Пашенко, С. М. Петренко, Л. А. Савченко, І. Б. Шазов та багато інших. Втім, попри широкий науковий доробок, досі існує багато сфер суспільно-правових відносин, в яких явище фінансового контролю не отримало комплексного наукового опрацювання, наприклад, діяльність правоохоронних органів.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів. Розкриття поставленої мети зумовлює необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань: визначити етимологічний зміст поняття «контроль»; проаналізувати вчені інтерпретації контролю в сфері управління та державного управління; виділити концептуальні підходи до тлумачення фінансового контролю; сформулювати авторське визначення фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначається в наукових джерелах, слово «контроль» французького походження: «controle» – перевірка або спостереження з метою перевірки. Воно, у свою чергу, утворилось від латинського «contra» – префікс, що означає «протидію», «протилежність», та латинського «gole» – міра впливу, значення, ступень участі у чомусь [2, с. 19]. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови «контроль» – це:

а) перевірка відповідності контролюваного об'єкта встановленим вимогам; б) перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимсь, чимось; в) установа чи організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його; г) громадська контролююча організація і таке інше [3, с. 569]. Натомість в окремих наукових роботах зауважується, що контроль – це діяльність, спрямована на вивчення і оцінку стану справ на підконтрольному об'єкті, а також на попередження та усунення можливих порушень [4, с. 77]. В дисертаційній роботі О. Є. Омельченко обстоюється точка зору, відповідно до якої контроль – це найважливіша соціальна функція, складова організуючої діяльності з виконання прийнятих рішень, без якої немислиме виконання відповідальних завдань, що стоять перед нашим суспільством [5, с. 131]. Зважаючи на загальну етимологію можемо дійти до висновку, що контроль – це діяльність із перевірки кого-, чого-небудь на предмет відповідності якимось правилам, вимогам, стандартам і таке інше. Найбільшого вжитку та дослідження ця категорія набуває в царині управління і державного управління.

Наприклад, О. М. Курко займає наступну позицію: контроль – це функція управління, основною метою якої є виявлення недоліків та їх своєчасне виправлення шляхом корегування дій підконтрольного об'єкту. «Хоча заходи контролю здійснюються шляхом різноманітних планових і позапланових перевірок, ревізій, обстежень, контроль є комплексною функцією і не зводиться лише до процесу перевірки», – пише автор [6, с. 253]. За визначенням М. Т. Білухи, контроль – це система

спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, встановлення результатів управлінського впливу на керований об'єкт через виявлення відхилень, допущених у ході виконання цих рішень [7, с. 6]. В свою чергу, Т. В. Майорова та В. М. Орел зауважують, що контроль в системі управління забезпечує отримання інформації про відповідність фактичного стану справ рівня, передбаченого планами та іншими рішеннями. Контроль є безперервним процесом, який йде від початку до кінця управлінського рішення – це його особливість [8, с. 8-9; 9].

А. В. Духневич розкриває зміст контролю як внутрішній аспект керівництва організацією та доводить, що він є процесом забезпечення досягнень останньою своїх цілей. Цей процес складається з встановлення стандартів, вимірів фактично досягнутих результатів і проведення корегувань в тому випадку, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від встановлених стандартів [10, с. 13]. В тому ж аспекті категорію визначено С. М. Петренко, який описує його, як «внутрішній контроль», що є комплексом контрольних дій, організованих власником і керівництвом підприємства, спрямованих на досягнення мети підприємства з позиції оцінки управлінської діяльності щодо різних рівнів управління в частині ідентифікації і зниження ризику ведення бізнесу. Запропоноване визначення враховує суб'єкти формування інформації для здійснення внутрішнього контролю та особливості її накопичення відповідно до потреб користувачів різних рівнів управління підприємством [11, с. 10].

До юридичної сфери тяжіє тлумачення В. К. Колпакова, який вказує, що «контроль є одним із найбільш поширених і дієвих засобів забезпечення законності. Його сутність полягає в тому, що суб'єкт контролю здійснює перевірку і облік того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання і реалізує свої функції» [12, с. 622-675].

Тож, аналіз зазначених вище наукових підходів дає змогу виділити наступні характерні особливості контролю: по-перше, він передбачає відносини влади і підпорядкування де одна сторона, контролююча (суб'єкт), інша – підконтрольна (об'єкт); по-друге, контроль включає в себе нагляд та перевірку підконтрольного об'єкта на предмет відповідності його діяльності визначеним правилам, вимогам, стандартам принципам, якості виконання ним тих чи інших дій, обов'язків тощо; по-третє, контрольні відносини допускають оперативне втручання контролюючої сторони в діяльність підконтрольної, надання обов'язкових до виконання настанов, корегування конкретних дій, а також можливість застосування санкцій відповідальності. Водночас, наведені ознаки характеризують базову концепцію досліджуваної категорії. Вони можуть змінюватись та доповнюватись залежно від сфери, суб'єкта застосування контролю, а також підконтрольного об'єкта. На підставі цього вчені виділяють різновиди контролю, одним з яких є фінансовий.

Як зауважує в своєму дослідженні О. П. Угровецький, термін «фінанси» походить від латинського «finis», тобто кінець, «фініш» у спортивній термінології. За Середніх віків це слово вживали для позначення

терміну сплати боргів, а потім – для позначення документів, що підтверджують сплату боргу. Пізніше словом «finis» стали називати будь-яку обов'язкову примусову сплату [13, с. 29]. В сучасному Економічному словнику-довіднику за редакцією С. В. Мочерного, фінанси – це система економічних відносин, які складаються між державою, підприємствами і громадянами щодо привласнення частини національного доходу через механізм оподаткування та його розподілу відповідно до виконуваних державою соціально-економічних функцій. З точки зору речового змісту фінанси є сукупністю всіх грошових коштів, їх розподілу і використання. Так, фінанси підприємств – це певна сукупність грошових фондів, що забезпечують процес виробництва та відтворення у рамках даного підприємства, а також сукупність форм і методів їх утворення й витрачання; фінанси населення – грошові фонди, що формуються з доходів громадян, отриманих на основі трудової, господарської та іншої діяльності або із спадщини; державні фінанси – сукупність грошових фондів, зосереджених у руках держави і призначених для забезпечення властивих їй функцій [14, с. 345-346].

Щодо фінансового контролю, то, наприклад, О. П. Орлюк розкриває його, як цілеспрямовану діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, спрямовану на додержання законності, фінансової дисципліни і раціональності у забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави, тобто мобілізації, розподілу й використання централізова-

них та децентралізованих фондів коштів із метою виконання завдань і функцій держави та ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин [15, с. 41]. Згідно до схожого висновку В. М. Гаращука, фінансовий контроль – це врегульована нормативними актами діяльність державних та недержавних контролюючих органів спеціалізованої спрямованості, яка здійснюється шляхом проведення ревізій, перевірок, інших процесуально окреслених контрольних дій і має на меті забезпечення законності й дисципліни у сфері фінансових та господарських правовідносин, викриття порушень фінансового або господарського законодавства, усунення недоліків у їх застосуванні, притягнення винних до правової відповідальності, а також надання допомоги підконтрольній структурі в налагодженні справи на об'єкті [16, с. 23]. Л. А. Савченко розкрив категорію, як діяльність органів і недержавних організацій, наділених відповідними повноваженнями, що спрямована на забезпечення законності, фінансової дисципліни, раціональності в ході мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів держави [17, с. 26]. Досить широкою за змістом є підхід О. П. Гетманець, яка констатує, що фінансовий контроль – це різновид контрольної діяльності та одна з ключових і обов'язкових умов якісного функціонування фінансової системи. В свою чергу, остання, на думку автора, є сукупністю фінансових інститутів, кожен з яких сприяє утворенню та використанню відповідних централізованих та децентралізованих фондів коштів для здійснення фінансової діяльності держави [18, с. 20].

М. В. Петричук, на підставі аналізу різних концептуальних підходів до визначення фінансового контролю, виділив два основних аспекти цього поняття. З одного боку, науковець пропонує тлумачити категорію як установлену фінансово-правову діяльність органів фінансового контролю чи їх представників, структурних підрозділів, а також осіб, які уповноважені здійснювати фінансовий контроль, який базується на основі актів чинного законодавства, та встановлює фактичний стан справ на підконтрольному об'єкті відносно його фінансово-господарської діяльності та надає можливість забезпечити фінансову дисципліну, законність та раціональність у процесі володіння, формування, розподілу, використання грошових активів для соціально-економічного зростання всіх суб'єктів фінансових правових відносин. Тобто фінансовий контроль – це перевірка фінансово-господарських операцій відповідного об'єкта фінансового контролю на відповідність чинному фінансовому законодавству. В іншому аспекті вчений пропонує фінансовий контроль визначати як урегульовану чинним законодавством діяльність державних, галузевих, регіональних органів, саморегульованих організацій, громадськості, суб'єктів господарювання з контролю за дотриманням фінансового планування, своєчасністю і повнотою надходжень до фондів фінансових ресурсів, а також ефективністю й законністю їх використання [19, с. 478].

Висновки. Таким чином, в науковій площині на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід до визначення змісту та тлумачення сутності категорії «фінансовий контроль». Одні

науковці наділяють його ознаками правового інституту, другі – наголошують на виключній публічно-правовій природі, треті – вважають даний різновид контролю прерогативою діяльності не тільки державних органів, але й організацій приватного сектору і таке інше. Тим більше, практично не виділяється зміст поняття в розрізі діяльності окремих суб'єктів владних повноважень, наприклад правоохоронних органів.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що фінансовий контроль є складним явищем, якому притаманні одночасно правові, економічні та організаційно-управлінські ознаки. У зв'язку із цим помилково тлумачити його з якоїсь однієї позиції, що перешкоджає висвітленню всіх притаманних контролю характеристик. Отже, пропонуємо фінансовий контроль за діяльністю правоохоронних органів розкривати в широкому та вузькому сенсі. Так, за широким розумінням – це окремий юридичний

інститут, а саме сукупність правових норм, які регламентують однорідні суспільно-правові відносини, що виникають в сфері забезпечення повного та неухильного дотримання правоохоронними органами вимог фінансового законодавства України, попередження, викриття та припинення фінансових правопорушень в їх роботі, а також виправлення прогалин та недоліків в організації і реалізації фінансово-господарської діяльності останніх. У вузькому тлумаченні фінансовий контроль за діяльністю правоохоронних органів – це діяльність спеціально-уповноважених на її проведення законодавством суб'єктів, яку виражено в систематичному нагляді та перевірці правоохоронних органів на предмет порушення в їх роботі норм та вимог фінансового законодавства України, а також корегуванні недоліків та комплексному вдосконаленні внутрішніх фінансово-господарських процесів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Конституція, Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 2010. №72/1. Ст. 2598.
2. Контроль і ревізія : підруч. для вищ. навч. закл., що навч. за освітньо- професійною програмою підгот. бакалавра з економіки зі спец. "Облік і аудит" Ф. Ф. Бутинець, С. В. Бардаш, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко. 2-е вид., доп. і перероб. Житомир : ПП "Рута", 2000. 509 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Краснолюбов І., Яковець І. Актуальні питання організації та здійснення громадського контролю за поведінкою осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарань. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 74–79.
5. Омельченко О. Є. Процесуальна діяльність слідчого по попередженню злочинів : дис... канд. юрид. наук. : 12.00.09. К., 2004. 189 с.
6. Курко О. М. Контроль за реалізацією адміністративно-правових форм органами прокуратури. *Адміністративне право і процес*. 2014. №2(8). С. 253–261.
7. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту. К. : Манускрипт, ПП „Влад і Влада”. 1996. 320 с.

8. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 472 с.
9. Орел В. М. Сутність і роль контролю як функцій управління. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2013. №6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_83 (дата звернення: 21.01.2026).
10. Духневич А. В. Правове становище кредитних спілок в Україні : автореф... дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Харків, 2005. 20 с.
11. Петренко С. М. Внутрішній контроль діяльності підприємства і його інформаційне забезпечення: теорія, методологія, організація : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2010. 39 с.
12. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
13. Угровецький О. П. Система оподаткування в Україні: становлення, адміністрування, реформування : дис... д.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2009. 365 с.
14. Економічний словник-довідник. За ред. С. В. Мочерного. Київ : Феміна, 1995. 368 с.
15. Орлюк О. П. Фінансове право : навчальний посібник. К., 2003. 528 с.
16. Гаращук В. М. Теоретично-правові проблеми контролю та нагляду у державному правлінні: автореф... дис... д.ю.н.: 12.00.07. Харків, 2003. 34 с.
17. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : монографія. Ірпінь, 2001. 407 с.
18. Гетьманець О. П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні : дис... д.ю.н. : 12.00.07. Харків, 2009. 427 с.
19. Петричук М. В. Поняття та основні завдання державного фінансового контролю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 476–479. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/115>

References

1. Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 72/1, Art. 2598.
2. Butynets, F. F., Bardash, S. V., Maliuha, N. M., & Petrenko, N. I. (2000). *Kontrol i reviziia* [Control and audit] (2nd ed.). Ruta.
3. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Perun.
4. Krasnoliubov, I., & Yakovets, I. (2010). Aktualni pytannia orhanizatsii ta zdiisnennia hromadskoho kontroliu za povedinkoiu osib, umovno-dostrokovu zvilnenykh vid vidbuvannia pokarannia [Current issues of organisation and implementation of public control over the behaviour of persons conditionally released from serving punishment]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Prokuratury Ukrainy*, 2, 74–79.
5. Omelchenko, O. Ye. (2004). *Protsesualna diialnist slidchoho po poperedzhenni zlochyniv* [Procedural activity of an investigator in crime prevention] (Candidate dissertation, Kyiv).
6. Kurko, O. M. (2014). Kontrol za realizatsiieiu administratyvno-pravovykh form orhanamy prokuratury [Control over the implementation of administrative-legal forms by prosecution bodies]. *Administratyvne Pravo i Protses*, 2(8), 253–261.
7. Bilukha, M. T. (1996). *Teoriia finansovo-hospodarskoho kontroliu i audytu* [Theory of financial and economic control and audit]. Manuscript.
8. Maiorova, T. V. (2004). *Investytsiina diialnist* [Investment activity]. Tsentr Navchalnoi Literatury.

9. Orel, V. M. (2013). Sutnist i rol kontroliu yak funktsii upravlinnia [The essence and role of control as a management function]. *Efektivna Ekonomika*, 6. http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_83
10. Dukhnevych, A. V. (2005). *Pravove stanovyshe kredytnykh spilok v Ukraini* [Legal status of credit unions in Ukraine] (Candidate dissertation abstract, Kharkiv).
11. Petrenko, S. M. (2010). *Vnutrishnii kontrol diialnosti pidpriemstva i yoho informatsiine zabezpechennia: Teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia* [Internal control of enterprise activity and its information support: Theory, methodology, organisation] (Doctoral dissertation abstract, Kyiv).
12. Kolpakov, V. K. (1999). *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine]. Yurinkom Inter.
13. Uhrovetskyi, O. P. (2009). *Systema opodatkuvannia v Ukraini: Stanovlennia, administruvannia, reformuvannia* [The taxation system in Ukraine: Formation, administration, reform] (Doctoral dissertation, Kyiv).
14. Mochernyi, S. V. (Ed.). (1995). *Ekonomichniy slovnyk-dovidnyk* [Economic dictionary-reference book]. Femina.
15. Orliuk, O. P. (2003). *Finansove pravo* [Financial law].
16. Harashchuk, V. M. (2003). *Teoretychno-pravovi problemy kontroliu ta nahliadu u derzhavnomu pravlinni* [Theoretical and legal problems of control and supervision in public administration] (Doctoral dissertation abstract, Kharkiv).
17. Savchenko, L. A. (2001). *Pravovi problemy finansovoho kontroliu v Ukraini* [Legal problems of financial control in Ukraine].
18. Hetmanets, O. P. (2009). *Pravove rehuliuвання biudzhethnoho kontroliu v Ukraini* [Legal regulation of budgetary control in Ukraine] (Doctoral dissertation, Kharkiv).
19. Petrychuk, M. V. (2022). Poniattia ta osnovni zavdannia derzhavnoho finansovoho kontroliu [Concept and main tasks of state financial control]. *Iurydychnyi Naukovyi Elektronnyi Zhurnal*, 11, 476–479. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/115>

Borys S. A., Ph.D. student of the Kharkiv National University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6593-0804>

The Essence of Financial Control Over the Activities of Law Enforcement Agencies

The article examines the essence of financial control over the activities of law enforcement agencies as a specific type of financial and legal activity aimed at ensuring legality in the process of formation, distribution and use of financial resources. It is substantiated that law enforcement agencies, due to their multifaceted activities and complex organisational structure, require considerable material and financial resources and therefore enter into numerous financial and legal relations with state authorities, local self-government bodies, individuals and legal entities. At the same time, their activities are limited by the principle of legality, according to which public authorities are obliged to act solely on the basis of, within the limits of and in the manner prescribed by law.

The article analyses scholarly approaches to the understanding of the categories of “control” and “financial control” and establishes that modern legal science lacks a unified approach to defining the essence of financial control. Some scholars

consider it a legal institution, others regard it as a type of public authority activity, while still others view it as a form of control exercised not only by state bodies but also by private sector entities. It is proved that financial control has a complex nature and combines legal, economic and organisational-managerial features, and therefore its one-dimensional interpretation does not make it possible to fully reveal the content of this phenomenon.

Based on the conducted research, it is proposed to consider financial control over the activities of law enforcement agencies in both a broad and a narrow sense. In the broad sense, it is defined as a separate legal institution encompassing a set of legal norms aimed at ensuring compliance by law enforcement agencies with financial legislation, preventing and suppressing financial offences, and improving their financial and economic activities. In the narrow sense, financial control is understood as the activity of specially authorised entities consisting in the systematic supervision, inspection and correction of the activities of law enforcement agencies with regard to compliance with the norms of financial legislation. The scientific novelty of the article lies in providing a comprehensive definition of the essence of financial control over the activities of law enforcement agencies.

Keywords: control, financial control, public authorities, law enforcement agencies, state control.

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Борис С. А. Сутність фінансового контролю за діяльністю правоохоронних органів. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 107-116. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.10>

Citation APA: Borys, S. A. (2026). Sutnist finansovoho kontroliu za diialnistiu pravookhoronnykh orhaniv [The essence of financial control over the activities of law enforcement agencies]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 107-116. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.10>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 02.02.2026

Прийнята до друку: 16.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 02 February 2026

Accepted for publication: 16 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.11
УДК 342.9

Віницький В. О.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4421-2775>

ПОНЯТТЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ ЯК ОБ'ЄКТУ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджено поняття грошового обігу як об'єкта фінансово-правового регулювання та розкрито його значення для забезпечення стабільного функціонування національної економіки. Обґрунтовано, що гроші є базовим елементом економічної системи, виконують функції міри вартості, засобу обігу, платежу та накопичення, а тому потребують чіткої правової регламентації. Доведено, що ефективно фінансово-правове регулювання грошового обігу є необхідною умовою підтримання стабільності національної валюти, забезпечення належного рівня купівельної спроможності населення та реалізації економічної політики держави.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння категорії «грошовий обіг», а також етимологію понять «гроші» та «обіг». Встановлено, що у сучасній фінансово-правовій науці відсутній єдиний підхід до визначення сутності грошового обігу, хоча більшість наукових концепцій пов'язують його зі здійсненням руху грошових коштів у процесі економічної діяльності. На підставі узагальнення наукових позицій запропоновано авторське визначення грошового обігу як організованого та регламентованого законодавством України руху грошових коштів у готівковій і безготівковій формах, у національній та іноземній валюті, що охоплює їх емісію, переміщення між суб'єктами фінансових відносин і використання для задоволення суспільних та державних потреб шляхом оплати товарів, робіт і послуг.

Визначено основні ознаки грошового обігу як об'єкта фінансово-правового регулювання. Зокрема, встановлено, що він безпосередньо впливає на поточний стан і перспективи розвитку економіки, визначає стабільність національної валюти та її купівельну спроможність, має публічно-правовий характер і перебуває під постійним державним контролем. Особливу увагу приділено тому, що держава володіє монополією на емісію грошей, а важливу роль у забезпеченні грошового обігу відіграють банківські установи та Національний банк України, діяльність яких суворо регламентована законодавством. Наукова новизна дослідження полягає у подальшому розвитку теоретичного підходу до визначення поняття грошового обігу як самостійного об'єкта фінансово-правового регулювання.

Ключові слова: гроші, обіг, грошовий обіг, фінансова система, фінансово-правове регулювання, Національний банк України.

Постановка проблеми. Економіка України складається із багатьох взаємопов'язаних елементів, але основою її стабільного та якісного функціонування, як і в інших світових державах, є гроші. Це ключовий фінансовий актив, який впливає на ефективність роботи економічних ринків, розвиток господарювання, визначає покупну спроможність населення, виступає мірою вартості, а також засобом обміну та накопичення. Викладене зумовлює необхідність фінансово-правового регулювання грошового обігу з метою його систематизації та забезпечення законності. Суворе регламентація останнього сприятиме стабільності національної економіки та добробуту населення.

Стан дослідження проблеми. Окремі проблемні питання, присвячені регулюванню грошового обігу, як самостійного фінансово-правового явища, досліджувались у роботах різних науковців. Значний вклад у розвиток теоретичних положень щодо даної проблеми внесли: Л. К. Воронова, А. О. Нечай, О. П. Орлюк, Л. А. Савченко, Я. І. Чайковський та інші. Однак, незважаючи на широкий спектр наукових праць, у зазначеній сфері залишається чимала кількість проблем, зокрема щодо впорядкування фінансово-правового регулювання грошового обігу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому щоб визначити поняття грошового обігу як об'єкту фінансово-правового регулювання. З огляду на виділено мету, завданнями статті є наступні: розкрити етимологію понять «гроші» та «обіг»; про-

аналізувати наукові підходи до визначення грошового обігу; виділити ключові особливості та сформулювати власне визначення грошового обігу, як об'єкту фінансово-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Почати наукове дослідження доцільно із уточнення його термінологічної основи. Так, категорія «грошовий обіг» змістовно включає в себе два самостійні терміни: «обіг» та «гроші». Перше, означає обіг, рух товарів та інших цінностей в суспільстві [1, с. 290]. Відповідно до Економічного словника, гроші – це економічна категорія, що означає специфічний товар, який виконує у суспільстві роль загального еквівалента. Гроші обслуговують всі сфери економічних відносин і виконують при цьому п'ять функцій міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобу нагромадження, світових грошей. У кожній з цих функцій категорія має свою специфічну форму вияву. Тому в господарській практиці назву грошей можуть носити явища, які зовні дуже відмінні одне від одного: одиниці рахунку, в яких визначені ціни на товари; національні грошові знаки; іноземна валюта; записи на банківських рахунках, кошти, витрачені на придбання цінних паперів; боргові зобов'язання, які використовуються для платежів тощо. Гроші виникли у зв'язку з розвитком товарного виробництва, є складовим елементом товарного господарства і відіграють важливу роль у забезпеченні нормального обміну між виробниками результатами своєї праці [2].

Термін «гроші» активно використовується на рівні законодавства

України, проте не самотійно, а лише у зв'язці із категоріями «валюта», «грошові знаки», «кошти» і таке інше. Наприклад, Закон України «Про валюту і валютні операції» визначає, що валютні цінності держави – це національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали. При цьому, національну валюту складають: а) грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні; в) електронні гроші, номіновані у гривні; г) цифрові гроші Національного банку України. Відповідно, іноземна валюта – це: а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті; в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах [3].

Досліджуваний термін також зустрічається в положеннях Закону України «Про платіжні послуги». Зокрема, стаття 3 нормативного акту декларує, що грошові кошти існують в Україні у готівковій (формі грошових знаків) та безготівковій (формі записів на рахунках) формах, а також включають в себе електронні та цифрові гроші. Останні існують лише в безготівковій формі. Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість. Гривня як грошова одиниця України є законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення платіжних операцій та розрахунків. Електронні гроші, номіновані в гривні, та цифрові гроші використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків виключно у випадках, передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами Національного банку України. Крім того, відповідно до статті 1 Закону, електронні гроші – це одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей. В свою чергу, цифрові гроші визначено, як електронну форму грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк України [4].

Тож, виходячи з положень словникової літератури та чинного законодавства України, гроші – це встановлений законом загальний еквівалент, що виконує функції міри вартості, засобу обігу, платежу та накопичення та існує у формі готівкових коштів (банкнот і монет), емітованих Національний банк України та визнаних законним платіжним засобом на території України, а також у формі безготівкових коштів на рахунках у банках. Гроші, відповідно до законодавства, мають самостійну економічну цінність та функціональне призначення – ними можна розплачуватись за товари та послуги.

Щодо безпосередньо обігу грошей, то це складний та комплексний процес, сутність якого неодноразово досліджувалась в енциклопедичних та наукових джерелах. Наприклад, за Економічним словником-довідником С. В. Мочерного грошовий обіг визначено, як безперервний рух грошей у сфері обігу і виконання ними функції засобу обігу та платежу. Він здійснюється в межах грошової системи тієї чи іншої країни і обслуговує обіг всього суспільного сукупного продукту та відтворення робочої сили. Кількість грошей, необхідна для обігу, визначається законом грошового обігу. У підтриманні рівноваги в економіці, збалансованості попиту та пропозиції важливу роль відіграє грошова маса – сума купівельних та платіжних засобів, що обслуговують господарський обіг і належать державі, фірмам та окремим особам. У грошовій масі розрізняють активні гроші, що застосовуються у готівковому та безготівковому обігу, та пасивні (нагромадження, резерви, залишки на рахунках), які лише потенційно мо-

жуть використовуватись в угодах [5, с. 63].

Згідно положень Енциклопедії сучасної України, грошовий обіг – це рух грошей у готівковій та безготівковій формах і виконання ними функцій засобу обігу та платежу. Грошовий обіг обслуговує кругообіг товарів та послуг у процесі розширеного відтворення і здійснюється в межах грошової системи певної країни. Він підпорядкований дії закону про кількість грошей, необхідну для обігу. На грошовий обіг впливають обсяги банківського кредитування і ділова активність ринку: чим вища ділова активність і позичковий відсоток, тим швидше обертається грошова одиниця і зростає грошова маса, що знаходиться в обігу. Категорія значною мірою залежить від грошово-кредитної політики, яку проводять держава і центральний банк. За допомогою таких інструментів, як облікова ставка, норма резерву, операції на відкритому ринку, центр. банк може впливати на ціну грошей і їх кількість в обігу [6].

Сутність грошового обігу неодноразово ставала предметом індивідуальних досліджень представників як економічної, так і правової теорії. Наприклад, Н.М. Ковалко визначає категорію, як процес руху грошових коштів для обслуговування економіки, соціальної сфери і населення. Схематично, на думку автора, рух грошових коштів виглядає таким чином: а) центробанк випускає грошові кошти у обіг; б) підприємства, установи, організації отримують готівкові кошти в банках за рахунок коштів на їх рахунках або кредиту; в) вони використовуються на оплату праці, інші виплати населенню; г) населення, в свою чергу, викорис-

товує їх для купівлі товарів, оплати послуг, інші платежі; д) в результаті ці кошти знову надходять до підприємств, установ, організацій, які повертають їх до банків (хоча частина залишається на руках у населення). Розрахунки є формами грошового обороту, переміщення коштів між суб'єктами господарювання та іншими відміченими вище суб'єктами. Здійснюючись між сторонами, вони, тим не менш, підлягають регулюючому впливу зі сторони держави [7, с. 42].

В підручнику з банківського права О. А. Костюченко, грошовий обіг – це рух коштів у внутрішньому обороті в готівковій і безготівковій формах, що обслуговують реалізацію товарів, а також нетоварні платежі та розрахунки в господарстві. Грошова система України становить організацію грошового обігу, яка закріплена національним законодавством, і складається з таких елементів: грошової одиниці та її найменування; масштабу цін; видів законних платіжних засобів; платіжного обороту та його організації; механізму регулювання грошового обігу та органів, що його здійснюють. Грошова система України характеризується тим, що вирішальну роль в організації та функціонуванні її відіграють Верховна Рада України та Національний банк України. Основними завданнями регулювання грошового обігу в Україні автором визначено: а) забезпечення чіткого розмежування повноважень і відповідальності в сфері грошового обігу між органами держави; б) забезпечення органам держави за допомогою норм оперативного регулювати і контролювати грошовий обіг в країні; в) підтримання необхідного темпу

зростання грошової маси в обігу і правильного співвідношення між готівковим і безготівковим грошовим обігом з метою ефективного функціонування економіки країни [8, с. 119]. І. М. Проць дійшов в своїх дослідженнях висновку, що грошовий обіг – це невід'ємна частина грошової системи держави, яка будучи добре налагодженим і врегульованим механізмом, служить фундаментом для розвитку банківської і інвестиційної діяльності в державі із залученням іноземного капіталу, оптимізації розвитку ринку фінансових послуг. Ефективний механізм організації та регулювання грошового обігу – базис для стабільної фінансової структури держави, запорука дотримання інтересів кредитних інститутів і їх клієнтів [9, с. 219].

В своєму науковому дослідженні Я. І. Чайковський пропонує розглядати грошовий обіг, як макроекономічну систему, яка забезпечує відтворювальний процес переміщення грошей між суб'єктами грошових відносин. Обіг складається з окремих каналів руху грошей між: 1) юридичними особами (підприємствами, організаціями, установами різних організаційно-правових форм); 2) підприємствами, організаціями і фізичними особами (населенням); 3) фізичними особами (населенням); 4) банківськими установами і юридичними особами (підприємствами, організаціями, установами різних організаційно-правових форм); 5) банківськими установами і фізичними особами (населенням); 6) банківськими установами; 7) центральним банком і банківськими установами; 8) фінансовими інститутами різного призначення і банківськими установами; 9) фінансовими інститутами різного

призначення і фізичними особами (населенням); 10) окремими фінансовими інститутами різного призначення. Грошовий обіг відбувається за участю та активної ролі банківських установ, які є фінансовими посередниками у взаємних розрахунках між суб'єктами грошового обороту. У процесі проведення розрахунків і платежів гроші проходять через банківські установи, які цілеспрямовано регулюють грошові потоки у господарському обороті. Операції банків пов'язані з розрахунково-касовим обслуговуванням своїх клієнтів [10, с. 21].

Комплексно до визначення змісту та сутності грошового обігу підходить О.О. Дмитрик, який доводить, що гроші, виконуючи свої функції, знаходяться у постійній динаміці. В цьому, на його думку, уособлюється зміст категорії грошовий обіг. Останній становить собою безперервний рух грошей при виконанні ними своїх функцій у певних формах, який обслуговує реалізацію товарів, а також нетоварні платежі і розрахунки в господарстві. На думку вченого, грошовому обігу властиві певні ознаки. По-перше, динамічною ознакою грошового обігу є здійснюваний у його межах рух, переміщення певних цінностей. По-друге, такими рухомими цінностями є гроші. По-третє, обертаючись, гроші виконують певні функції в економіці. По-четверте, рух грошей передбачає визначеність меж його реалізації, відповідно у просторі, по колу осіб та в часі. По-п'яте, грошовому обігу властива юридична оформленість і врегульованість його проявів, будови, складових елементів тощо. По-шосте, він передбачає рух грошей у відповідних формах (готівковій, безготівко-

вій, електронній, цифровій). Структурно грошовий обіг залежно від площин руху грошей поділяється на вертикальний та горизонтальний, відбиваючи особливості напрямів діяльності держави: 1) емісійну роботу центрального банку; 2) організацію розрахунково-касових і кредитних відносин в економіці країни [11, с. 51-52].

Висновки. Проведений науковий аналіз показав відсутність загальноприйнятого наукового підходу до визначення грошового обігу в Україні. Вчені трактування мають спільні аспекти, але в цілому пропонують різні бачення даного явища. Вищевикладене дає підстави сформулювати наступний висновок: грошовий обіг – це організований, суворо регламентований законодавством України рух грошових коштів у готівковій та безготівковій формі (у національній та/або іноземній валюті) на території держави, що включає в себе їх емісію, переміщення між суб'єктами фінансових відносин, а також задоволення інтересів суспільства та держави через оплату товарів і послуг. Як об'єкт фінансово-правового регулювання, грошовий обіг характеризується наступними ознаками: 1) він впливає на поточний стан та визначає перспективи розвитку національної економіки; 2) визначає стабільність національної валюти України та її купівельну спроможність; 3) держава має монополію на організацію емісії грошових коштів (грошової маси), яка перебуває в обігу; 4) має публічно-правовий характер, адже прямо пов'язаний з інвестиційною, кредитно-фінансовою, економічною політикою держави; 5) однією з груп суб'єктів, яка забезпечують грошовий обіг, є банківські установи, діяльність

яких суворо врегульована вітчизня- вується та контролюється Націона-
ним законодавством, а також спрямо- льним банком України.

Список використаних джерел

1. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків: ФОЛІО, 2002. 543 с.
2. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 356 с.
3. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 №2473-VIII. Урядовий кур'єр. 2018. №139.
4. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 №1591-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №10-11. Ст.26.
5. Економічний словник-довідник. За ред. С. В. Мочерного. Київ: Феміна, 1995. 368 с.
6. Грошовий обіг. І. О. Лютий. Енциклопедія Сучасної України. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-32040>. (дата звернення: 20.02.2026).
7. Ковалко Н. М. Фінансово-правове регулювання спеціальних режимів розрахункових відносин (на прикладі паливно-енергетичного комплексу України) : дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Київ, 2007. 228 с.
8. Костюченко О. А. Банківське право : підручник. 3-тє вид. К. : Видавництво А.С.К., 2003. 928 с.
9. Проць І. М. Грошова емісія і грошовий обіг: поняття та сутність. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2021. Випуск 67. С.218–219.
10. Чайковський Я. І. Платіжний оборот і грошовий обіг : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2012. 336 с.
11. Фінансове право : підручник. О. О. Дмитрик, Є. О. Алісов, Д. А. Кобильнік та ін. ; за ред. О. О. Дмитрик. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 466 с.

References

1. Ivchenko, A. O. (2002). *Tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Folio.
2. Zavadskyi, Y. S., Osovskaya, T. V., & Yushkevych, O. O. (2006). *Ekonomichnyi slovnyk* [Economic dictionary]. Kondor.
3. Law of Ukraine "On Currency and Currency Transactions" No. 2473-VIII (2018, June 21). *Uriadovyi Kurier*, 139.
4. Law of Ukraine "On Payment Services" No. 1591-IX (2021, June 30). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 10–11, Art. 26.
5. Mochernyi, S. V. (Ed.). (1995). *Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk* [Economic dictionary-reference book]. Femina.
6. Liutyi, I. O. (2006). Hroshovyi obih [Money circulation]. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, & M. H. Zhelezniak (Eds.), *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopaedia of Modern Ukraine]. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-32040>
7. Kovalko, N. M. (2007). *Finansovo-pravove rehuliuвання spetsialnykh rezhymiv rozrakhunkovykh vidnosyn (na prykladi palyvno-enerhetychnoho kompleksu Ukrainy)* [Financial and legal regulation of special regimes of settlement relations (on the example of the fuel and energy complex of Ukraine)] (Candidate dissertation, Kyiv).

8. Kostiuchenko, O. A. (2003). *Bankivske pravo* [Banking law] (3rd ed.). A.S.K.
9. Prots, I. M. (2021). Hroshova emisiia i hroshovyi obih: Poniattia ta sutnist [Money emission and money circulation: Concept and essence]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 67, 218–219.
10. Chaikovskiy, Ya. I. (2012). *Platizhnyi oborot i hroshovyi obih* [Payment turnover and money circulation]. TNEU.
11. Dmytryk, O. O., Alisov, Ye. O., Kobylnik, D. A., et al. (2022). *Finansove pravo* [Financial law] (O. O. Dmytryk, Ed.). Yurydyka.

Vynytskyi V. O., Ph.D. student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4421-2775>

The Concept of Monetary Circulation as an Object of Financial and Legal Regulation

The article examines the concept of monetary circulation as an object of financial and legal regulation and reveals its significance for ensuring the stable functioning of the national economy. It is substantiated that money is the fundamental element of the economic system, performing the functions of a measure of value, means of circulation, payment and accumulation, and therefore requires clear legal regulation. It is proved that effective financial and legal regulation of monetary circulation is a necessary condition for maintaining the stability of the national currency, ensuring an adequate level of the population's purchasing power, and implementing the state's economic policy.

The article analyses scholarly approaches to understanding the category of "monetary circulation" as well as the etymology of the concepts of "money" and "circulation". It is established that modern financial and legal doctrine lacks a unified approach to defining the essence of monetary circulation, although most scholarly concepts associate it with the movement of funds in the course of economic activity. Based on the generalisation of scholarly positions, the author proposes a definition of monetary circulation as the organised and legally regulated movement of funds in cash and non-cash forms, in national and foreign currencies, which includes their issuance, movement between subjects of financial relations, and use to satisfy public and state needs through payment for goods, works and services.

The main features of monetary circulation as an object of financial and legal regulation are identified. In particular, it is established that it directly affects the current state and prospects of economic development, determines the stability of the national currency and its purchasing power, has a public-law nature, and remains under constant state control. Particular attention is paid to the fact that the state possesses a monopoly on money issuance, while an important role in ensuring monetary circulation is played by banking institutions and the National Bank of Ukraine, whose activities are strictly regulated by law. The scientific novelty of the research lies in the further development of the theoretical approach to defining monetary circulation as an independent object of financial and legal regulation.

Keywords: money, circulation, monetary circulation, financial system, financial and legal regulation, National Bank of Ukraine.

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Віницький В. О. Поняття грошового обігу як об'єкту фінансово-правового регулювання. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 117-125. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.11>

Citation APA: Vynitskyi, V. O. (2026). Poniattia hroshovoho obihu yak ob'ektu finansovo-pravovoho rehuliuвання [The concept of monetary circulation as an object of financial and legal regulation]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 117-125. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.11>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 27.02.2026

Прийнята до друку: 21.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 27 February 2026

Accepted for publication: 21 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.12
УДК 342.951

Гусаров С. М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту № 3 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
академік Національної академії правових
наук України, заслужений юрист України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1137-4312>

Кириченко О. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту № 3 Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-6175>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції України як суб'єкта публічної адміністрації у період дії правового режиму воєнного стану. Обґрунтовано, що адміністративно-правові засади за різних правових режимів становлять сукупність принципів, норм і процедур, які визначають правовий статус поліції, межі реалізації владних повноважень та механізми забезпечення прав і свобод людини у сфері публічної безпеки.

Проаналізовано нормативні джерела правового регулювання поліцейської діяльності, охарактеризовано принципи законності, верховенства права, пропорційності та сервісної орієнтації діяльності поліції. Особливу увагу приділено адміністративно-юрисдикційній діяльності поліції як формі реалізації адміністративно-правових засад у призмі провадження у справах про адміністративні правопорушення та застосування заходів адміністративного примусу у період дії правового режиму воєнного стану.

Доведено, що ефективність діяльності Національної поліції у тому числі і під час дії правового режиму воєнного стану безпосередньо залежить від належного нормативного забезпечення, процесуальних гарантій прав особи

та узгодженості публічно-владних повноважень із конституційними стандартами прав людини. Сформульовано пропозиції щодо напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності поліції в умовах трансформації публічного управління та у період дії правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: Національна поліція, адміністративно-правові засади, адміністративне право, адміністративна діяльність, адміністративна юрисдикція, публічна безпека.

Постановка проблеми. Реформування правоохоронної системи України, започатковане після 2014 року, зумовило суттєве переосмислення ролі та місця Національної поліції України у механізмі публічного управління та забезпечення прав і свобод людини. Перехід до сервісно-орієнтованого правоохоронного органу європейського зразка об'єктивно актуалізували питання юридичного аналізу адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом. Особливого значення ці питання набувають в умовах воєнного стану, коли правоохоронні органи функціонують у режимі підвищеного навантаження, а межі втручання держави у сферу приватних прав зазнають суттєвого коригування.

Актуальності питання юридичного аналізу адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції України набуває ще і тому, що їй притаманний виражений адміністративно-правовий характер, оскільки вказана діяльність пов'язана із реалізацією владних управлінських повноважень, застосуванням заходів адміністративного примусу та заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, здійсненням адміністративно-юрисдикційної діяльності тощо. Згідно зі статистичними даними за

2024 рік, органами Національної поліції України було складено близько 803000 протоколів про адміністративні правопорушення, що прямо свідчить про яскраво виражену адміністративну складову діяльності органів Національної поліції України [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню адміністративно-правових засад діяльності правоохоронних органів, у тому числі і органів Національної поліції, у різні часи були предметом наукового пошуку багатьох вчених-адміністративістів, зокрема В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, К. Л. Бугайчука, Т. О. Коломoeць, А. Т. Комзюка, Р. В. Мironюка, О. М. Музичука, О. С. Проневича, О. Ю. Салманової, А. О. Собакаря, В. В. Сокурeнка, В. А. Трояна, С. О. Шатрави, І. М. Шопіної тощо. Незважаючи на достатню розробленість означеної теми, значна кількість дискусійних аспектів у вказаній сфері і досі залишаються у колі жвавої дискусії науковців. Особливої актуальності вказані питання набули в умовах здійснення трансформації публічного управління та під час виконання Національною поліцією покладених на неї завдань у період дії правового режиму воєнного стану.

Постановка завдання. Метою статті є науковий аналіз адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції України, а та-

кож встановлення та дослідження ключових складових елементів означеної юридичної категорії: характеристика її завдань, функцій та принципів діяльності; визначення особливостей адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції у тому числі і у період дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу.

Слід зазначити, що доктринальне значення адміністративно-правових засад діяльності органів публічної влади відбиває фундаментальні та системні закономірності організації та функціонування публічної адміністрації в демократичній правовій державі.

У теорії адміністративного права вказана дефініція традиційно розглядається як сукупність основоположних правових ідей, принципів, норм та інституційних механізмів, які визначають організацію, компетенцію та функціонування суб'єктів публічної адміністрації. Як слушно зазначав В. Б. Авер'янов, адміністративно-правові засади відображають інституційну природу адміністративного права та слугують концептуальною основою регулятивного впливу держави на управлінські відносини [2, с. 112]. Вони забезпечують внутрішню узгодженість публічного управління, правову визначеність відповідних рішень та стабільність правопорядку.

В свою чергу Ю. П. Битяк обґрунтовував, що адміністративно-правові засади виконують водночас регулятивну та гарантійну функції, оскільки спрямовані на досягнення балансу між публічними інтересами та правами приватних осіб [3, с. 67]. Особливої ваги ця теза набуває у діяльності правоохоронних органів,

які за своєю природою наділені широкими владними повноваженнями та правом застосування примусових заходів.

Законодавчі підвалини адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції України формуються на основі Конституції України, яка закріплює принцип верховенства права, пріоритет прав і свобод людини та визначає загальні засади організації виконавчої влади. Безпосереднє нормативне закріплення ці засади отримали у Законі України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року № 580-VIII, який визначає правовий статус поліції, її завдання, функції, принципи діяльності та систему повноважень. Відповідно до цього Закону Національна поліція є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ [10].

Базовою складовою адміністративно-правових засад діяльності органів публічного управління, у тому числі і Національної поліції, без сумнівів, є їх правовий статус.

Слід зазначити, що правовий статус Національної поліції України має комплексний адміністративно-правовий характер і охоплює мету її діяльності, компетенцію, завдання та функції, повноваження, обов'язки та юридичну відповідальність. Як зазначає О. М. Бандурка, особливістю правового статусу поліції є поєднання управлінських і правоохоронних функцій, що зумовлює необхідність підвищених правових гарантій діяльності цього органу [4, с. 214]. Поліція виступає самостійним суб'єктом адміністративного права,

наділений спеціальною адміністративною правосуб'єктністю, що дозволяє їй вступати у владні адміністративні правовідносини з фізичними та юридичними особами.

Початковим кроком у аналізі адміністративно-правового статусу Національної поліції України вбачається визначення завдань та функцій вказаного правоохоронного органу.

Як справедливо зазначають науковці, сьогодні в Україні правоохоронна система знаходиться у постійній динаміці, яка зумовлює постійне коригування завдань і функцій правоохоронних органів, зміну ставлення осіб органів правопорядку до виконання службових обов'язків у напрямку усвідомлення їх як надання оплачуваних державою послуг із забезпечення насамперед безпеки кожної особи, її особистих та майнових прав, суспільних і державних інтересів [5].

Досягнення стратегічної мети діяльності будь-якого суб'єкта публічної влади передбачає послідовну реалізацію комплексу взаємопов'язаних завдань. Саме завдання відображають соціальне призначення відповідного органу, визначають його місце у системі публічної влади та конкретизують мету його створення. Вони є первинними орієнтирами діяльності, що зумовлюють формування та зміст функцій. Функції ж, своєю чергою, виступають похідними від завдань і виражають основні напрями діяльності суб'єкта, у межах яких забезпечується практична реалізація визначених завдань. Таким чином, функціональна характеристика органу публічної влади деталізує та інституціоналізує його завдання,

надаючи їм конкретного організаційно-правового змісту. У зв'язку з цим варто погодитися з думкою Л. В. Ковалю про те, що природним посередником між завданнями й очікуваним результатом (метою) управління виступає управлінська функція як практична діяльність на шляху реалізації цих завдань [6, с. 22]

Основні завдання Національної поліції України закріплені у ст. 2 Закону України «Про національну поліцію» та полягають у наданні поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Як бачимо, запровадження юридичного терміна «поліцейські послуги» для характеристики завдань Національної поліції України прямо свідчить про екзистенціальний намір законодавців переформувати філософію діяльності цього виду правоохоронного органу – трансформувати його функції з контрольно-репресивних на сервісні, про що вже наголошувалося вище.

Аналізуючи таку невід'ємну складову адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції України як її функції слід погодитися із міркуванням О. С. Проневича, який зазначає, що специфіка виконавчої влади об'єктивно зумовлює необхідність дворівневого аналізу функцій поліції. З одного боку, їх слід розглядати крізь призму загальної функціональної спрямованості дер-

жави, відповідальної за внутрішній спокій та мир, а також забезпечення безперешкодної реалізації конституційних прав і свобод. З іншого боку мова йде про наявність конкретних функцій поліції, що мають допоміжний характер і фактично є організаційно-технічними засобами реалізації основоположних функцій держави. Вони не є статичними, оскільки змінюються залежно від напрямів трансформації суспільства та коригування функцій держави. Функції поліції реалізуються уповноваженими суб'єктами (посадовими особами), які несуть юридичну відповідальність за обґрунтованість і законність конкретних дій. З огляду на необхідність пріоритетного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, одним з основних завдань держави має стати вичерпна процедурна урегульованість поліцейсько-правових відносин, а також забезпечення зовнішнього контролю за діями поліції, що є галузевою підсистемою прямого та зворотного зв'язку в інформаційних відносинах «держава – суспільство» [7; 5].

Цікавою також є позиція К. Л. Бугайчука, який пропонує функції Національної поліції розглядати за трьома векторами реалізації: правотворчому, виконавчо-розпорядчому та практично правоохоронному. Вчений підкреслює, що в рамках правотворчого напрямку поліція може створювати відповідні правові норми, що втілюються у певні нормативні акти, які є підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин; за виконавчо-розпорядчим напрямом керівник поліції у межах компетенції організовує та контролює виконання поліцією Конституції та законів України, актів

Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів міністерств, а також наказів і доручень міністра внутрішніх справ України з питань, що належать до сфери діяльності поліції тощо; практично-правоохоронний напрям реалізується в рамках повноважень (прав та обов'язків) поліції, що закріплені законом України «Про Національну поліцію» [8].

Підсумовуючи вказані думки вчених, функції Національної поліції можна класифікувати наступним чином: 1) адміністративна; 2) оперативно-розшукова; 3) кримінально-процесуальна (слідча); 4) превентивно-соціальна; 5) охоронна; 6) дозвільна; 7) матеріально-технічного забезпечення; 8) міжнародного співробітництва; 9) інформаційного забезпечення; 10) науково-методична; 11) кадрова; 12) публічно-сервісна [9].

Логічно продовжуючи наукову триаду складових адміністративно-правового статусу Національної поліції «завдання – функції – повноваження» зазначимо, що всі повноваження правоохоронного органу, що досліджується, закріплені у розділі IV Закону України «Про Національну поліцію» та змістовно класифіковані на основні, додаткові та повноваження у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення [10]. Зазначимо, що обсяг повноважень Національної поліції є вкрай об'ємним та був ще більш розширений у період дії правового режиму воєнного стану, зокрема у частині реалізації повноважень поліції під час застосування поліцейських заходів.

Так, відповідно до ст. 32 Закону поліція отримала можливість

здійснювати перевірку документів та фіксувати дані, що містяться в документах, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених, а також у період дії воєнного стану та під час мобілізації поліцейський має право вимагати в особи чоловічої статі віком від 18 до 60 років пред'явлення нею військово-облікового документа разом з документом, що посвідчує особу, у спосіб, який дає можливість поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в документах [10]. Окрім означеного поліція має право зупиняти транспортні засоби, якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених.

Відповідно до змін до ст. 40 вищевказаного Закону поліція може використовувати у своїй діяльності такі технічні засоби, як безпілотні літальні апарати та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню; спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- й відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів. Свою фото- та відеотехніку, технічні прилади та технічні засоби з виявлення та фіксації правопорушень, а також з виявлення радіаційних, хімічних, біологічних та ядерних загроз, поліція має змогу закріплювати на однострої, на безпілотних літальних апаратах, службових транспортних засобах, судах чи інших плавучих засобах, у тому числі тих, що не мають кольорографічних схем, розпізнавальних знаків та

написів, які свідчать про належність до поліції, а також розміщувати їх по зовнішньому периметру доріг і будівель. За необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського чи іншої особи, та усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення або чинить опір, поліцейський має право застосовувати будь-які підручні засоби, а не тільки ті спеціальні засоби, які передбачені ст. 45 Закону [10; 11].

Наступним важливим критерієм адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції України є принципи їх діяльності, оскільки вони становлять системоутворюючий елемент її адміністративно-правового статусу та виконують функцію нормативних орієнтирів, що визначають характер, межі та спрямованість реалізації поліцейських повноважень. Крім того саме принципи виступають юридичними гарантіями недопущення свавільного втручання у сферу прав і свобод людини та водночас забезпечують ефективність виконання поліцією її функцій.

Розділ II Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. встановлює наступні принципи діяльності поліції: верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність, відкритість і прозорість, політичну нейтральність, взаємодію з населенням на засадах партнерства, безперервність та інші [10].

Принцип верховенства права має інтегративний характер і визначає зміст усієї правозастосовної діяльності Національної поліції. Його сутність не зводиться виключно до

формальної відповідності дій поліції нормам закону, а передбачає обов'язковість дотримання критеріїв правової визначеності, пропорційності, недискримінації та справедливості. У практичному вимірі це означає, що будь-яке обмеження прав особи під час здійснення поліцейських заходів повинно бути не лише формально передбачене законом, а й об'єктивно необхідне для досягнення легітимної мети. З огляду на це, принцип верховенства права виконує функцію матеріального критерію оцінки правомірності адміністративних актів та дій поліцейських.

Принцип законності конкретизує базовий конституційний імператив і передбачає, що поліція діє виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені законом. У призмі доктрини адміністративного права це означає обмеження дискреційних повноважень поліції чітко окресленими нормативними межами, в свою чергу у площині адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції, зокрема під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, принцип законності зумовлює обов'язок суворого дотримання процесуальних гарантій особи, належного документування правопорушень, забезпечення права на захист та неухильного виконання вимог щодо допустимості доказів тощо.

Принцип дотримання прав і свобод людини має пріоритетний характер у системі принципів діяльності поліції. Його зміст полягає у визнанні людини найвищою соціальною цінністю та у зобов'язанні поліції спрямовувати свою діяльність на охорону і захист її прав.

Принцип відкритості та прозорості діяльності поліції спрямований на забезпечення публічного контролю за реалізацією поліцейських повноважень та формування довіри суспільства до правоохоронних органів. У площині адміністративно-правового регулювання це проявляється у зобов'язанні поліції інформувати суспільство про результати своєї діяльності, надавати доступ до публічної інформації, забезпечувати належну комунікацію з громадськістю. Реалізація цього принципу корелює з вимогами інформаційного законодавства та слугує інструментом мінімізації корупційних ризиків.

Важливим є також принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства, який відображає трансформацію традиційної каральної моделі правоохоронної діяльності у сервісно-орієнтовану, на чому ми вже наголошували вище. Практично вказаний принцип проявляється у процесі інтеграції механізмів громадської участі у формування та реалізацію політики у сфері публічної безпеки, розвиток форм співпраці з органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та іншими інститутами громадянського суспільства. Партнерський характер взаємодії підсилює превентивну складову діяльності поліції та сприяє підвищенню ефективності профілактики правопорушень.

Принцип політичної нейтральності забезпечує інституційну незалежність поліції від впливу політичних партій та інших суб'єктів політичного процесу. У правовому вимірі він означає заборону використання повноважень поліції в інтересах окремих політичних сил, а також

обов'язок посадових осіб утримуватися від демонстрації політичних уподобань під час виконання службових обов'язків. Такий підхід гарантує рівність усіх перед законом та недопущення дискримінаційного застосування поліцейських заходів.

Формуючи попередній висновок можна констатувати, що система принципів Національної поліції України має комплексний, ієрархічно структурований характер і синтезує у собі як фундаментальні конституційні засади, так і спеціально-визначені галузеві вектори діяльності вказаного правоохоронного органу. Вони виконують нормативно-обмежувальну, орієнтаційну та гарантійну функції, визначаючи як стратегічну спрямованість діяльності поліції, так і конкретні межі реалізації її владних повноважень. У доктринальному вимірі подальший розвиток принципів діяльності поліції пов'язаний із поглибленням стандартів верховенства права, посиленням процесуальних гарантій особи та імплементацією європейських підходів до публічного адміністрування у сфері забезпечення безпеки і правопорядку.

Слід зазначити, що однією з ключових форм реалізації адміністративно-правового статусу Національної поліції України, що виступає інституційним механізмом практичного забезпечення публічного порядку, законності та правопорядку, є адміністративно-юрисдикційна діяльність. У системі адміністративно-правових засад діяльності поліції вказана діяльність виконує функцію процесуальної конкретизації владних повноважень, через які держава реагує на адміністративні правопорушення, відновлює порушені права та

забезпечує превенцію протиправної поведінки. Її значення зумовлене тим, що саме у межах адміністративної юрисдикції відбувається безпосереднє застосування адміністративно-правових норм до конкретних життєвих ситуацій, що потребує поєднання владних повноважень із процесуальними гарантіями прав людини.

У науці адміністративного права адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції традиційно визначається як врегульована нормами адміністративного права владна процесуальна діяльність уповноважених посадових осіб поліції, спрямована на розгляд справ про адміністративні правопорушення, встановлення юридично значущих обставин, прийняття індивідуальних адміністративних актів та застосування заходів адміністративної відповідальності чи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Така діяльність має чітко виражений правоохоронний характер, проте водночас є складовою публічного адміністрування, оскільки реалізується у різних його формах. У цьому контексті Т. О. Коломєць підкреслює, що адміністративно-деліктне провадження є різновидом адміністративного процесу, спрямованого на реалізацію матеріальних норм адміністративного права та охорону правопорядку [12, с. 97]. Зі свого боку О. Ю. Салманова вказує, що адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції є ключовою формою реалізації її функцій у сфері охорони правопорядку і водночас виступає окремою підкатегорією виконавчо-розпорядчої діяльності публічних органів влади [13].

Ще однією особливістю адміністративно-юрисдикційної діяль-

ності Національної поліції у рамках дослідження адміністративно-правових засад її діяльності можна виокремити поєднання функцій виявлення, припинення та процесуального оформлення адміністративних правопорушень. Поліція одночасно виступає суб'єктом адміністративного нагляду, суб'єктом адміністративного примусу та суб'єктом, уповноваженим на здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Така концентрація повноважень зумовлює підвищені вимоги до правової визначеності процедур та ефективності механізмів контролю за діяльністю поліції [14, с. 158].

Слід наголосити, що безпрецедентної важливості адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України набувають в умовах правового режиму воєнного стану, оскільки його запровадження в Україні об'єктивно зумовило розширення значного спектру повноважень поліції, посилення її ролі у забезпеченні публічної безпеки, охороні критичної інфраструктури, підтриманні громадського порядку. Водночас це вимагає більш суворого контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, а також запобігання зловживанням владними повноваженнями, адже саме адміністративно-правові механізми мають забезпечити баланс між ефективністю поліцейської діяльності та недопущенням надмірного втручання у приватну сферу.

Висновки. Підсумовуючи наведене зазначимо, що адміністративно-правові засади діяльності

Національної поліції України становлять складну багаторівневу систему правових, інституційних та функціональних елементів, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері публічної безпеки та правопорядку. Їх подальше вдосконалення є необхідною умовою підвищення ефективності діяльності поліції, зміцнення законності та зростання довіри суспільства до правоохоронних органів.

При цьому, незважаючи на суттєвий прогрес у реформуванні державної правоохоронної системи взагалі та адміністративно-правових засад діяльності органів Національної поліції зокрема, існує ряд проблем, які знижують ефективність вказаного вище процесу. Серед основних можна виділити нормативну фрагментарність, колізійність адміністративно-правових норм, застарілість багатьох положень Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також недостатню процесуальну регламентацію окремих адміністративних процедур. Подолання окреслених проблем потребує системного підходу, спрямованого на подальший розвиток та реформування доктрини адміністративного права, актуалізацію положень чинного адміністративно-правового законодавства, зокрема норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, гармонізацію національного законодавства із правовою системою Європейського Союзу, імплементацію стандартів Європейського суду з прав людини тощо, що особливо важливо в умовах військової агресії проти України.

Список використаних джерел

1. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2024 році. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf? (дата звернення: 05.02.2026).
2. Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Битяк Ю. П., Голосніченко І. П., Ківалов С. В. *Адміністративне право України : академічний курс : підручник : у 2 т. / відп. ред. В. Б. Авер'янов; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького*. Київ : Юридична думка, 2004. Т. 1 : Загальна частина. 583 с.
3. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гарашук, В. В. Богущий та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2020. 392 с.
4. Бандурка, О. М. *Теорія держави і права* : підручник / О. М. Бандурка та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 415 с.
5. Троян В. А. Завдання та функції Національної поліції України як складова реалізації її публічно-сервісної діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4 (75). С. 12–18.
6. Коваль Л. Адміністративне право України : курс лекцій (Загальна частина). Київ: Основи, 1994. 154 с.
7. Проневич О. С. Функції поліції (міліції) : нормативно доктринальна інтерпретація. *Право і Безпека*. 2010. № 4 (36). С. 141–146.
8. Бугайчук К.Л. Національна поліція України як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доповідей Круглого столу, м. Харків, 27 жовтня 2017 р. / МВС України, ХНУВС. Харків, 2017. С. 30–33.
9. Денисюк Д. С. Функції Національної поліції України: поняття та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 114–117. URL: http://lsei.org.ua/4_2016/32.pdf (дата звернення: 05.02.2026).
10. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.
11. Драган О. В. Щодо повноважень Національній поліції України в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1 (2024). С. 375–379. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.66>
12. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
13. Салманова О. Ю. *Особливості правового регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України в період дії правового режиму воєнного стану* / О. Ю. Салманова // Адміністративно-правове, соціологічне та психологічне забезпечення діяльності Національної поліції України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Вінниця, 14 листоп. 2025 р.). Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 348–352.
14. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: підручник. Київ : Баїте, 2014. 376 с.

References

1. Analiz stanu zdiisnennia pravosudiva u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia u 2024 rotsi [Analysis of the state of administration of justice in criminal proceedings and cases of administrative offences in 2024]. (2025). Retrieved from https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf

2. Averianov, V. B., Andriiko, O. F., Bytiak, Yu. P., Holosnichenko, I. P., & Kivalov, S. V. (2004). *Administrativne pravo Ukrainy: Akademichnyi kurs* [Administrative law of Ukraine: Academic course] (Vol. 1, V. B. Averianov, Ed.). Yurydychna Dumka.
3. Bytiak, Yu. P., Harashchuk, V. M., Bohutskyi, V. V., et al. (2020). *Administrativne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine] (Yu. P. Bytiak, Ed.). Pravo.
4. Bandurka, O. M., et al. (2018). *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of state and law] (O. M. Bandurka, Ed.). Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.
5. Troian, V. A. (2016). Zavdannia ta funktsii Natsionalnoi politsii Ukrainy yak skladova realizatsii yii publichno-servisnoi diialnosti [Tasks and functions of the National Police of Ukraine as a component of implementation of its public service activity]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, (4(75)), 12–18.
6. Koval, L. (1994). *Administrativne pravo Ukrainy: Kurs lektsii: Zahalna chastyna* [Administrative law of Ukraine: Course of lectures: General part]. Osnovy.
7. Pronevych, O. S. (2010). Funktsii politsii (militsii): Normativno-doktrynalna interpretatsiia [Functions of the police (militia): Normative and doctrinal interpretation]. *Pravo i Bezpeka*, (4(36)), 141–146.
8. Buhaichuk, K. L. (2017). Natsionalna politsiia Ukrainy yak subiekt realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy [The National Police of Ukraine as a subject of implementation of the law enforcement function of the state]. In *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: Teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy: Tezy dopovidei kruhloho stolu, m. Kharkiv, 27 zhovtnia 2017 r.* [Law enforcement function of the state: Theoretical, methodological and historical-legal issues: Proceedings of the round table, Kharkiv, 27 October 2017] (pp. 30–33). KhNUVS.
9. Denysiuk, D. S. (2016). Funktsii Natsionalnoi politsii Ukrainy: Poniattia ta klasyfikatsiia [Functions of the National Police of Ukraine: Concept and classification]. *Iurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 4, 114–117.
10. Law of Ukraine “On the National Police” No. 580-VIII (2015, July 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
11. Drahan, O. V. (2024). Shchodo povnovazhen Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [On the powers of the National Police of Ukraine under martial law]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 1, 375–379. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.66>
12. Kolomoiets, T. O. (2011). *Administrativne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs* [Administrative law of Ukraine. Academic course]. Yurinkom Inter.
13. Salmanova, O. Yu. (2025). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання administrativno-iurydyktsiinoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy v period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Peculiarities of legal regulation of administrative-jurisdictional activity of the National Police of Ukraine during martial law]. In *Administrativno-pravove, sotsiolohichne ta psykhologichne zabezpechennia diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy: Zbirnyk materialiv nauково-praktychnoi konferentsii (Vinnytsia, 14 lystopada 2025 r.)* [Administrative-legal, sociological and psychological support for the activity of the National Police of Ukraine: Proceedings of the scientific and practical conference (Vinnytsia, 14 November 2025)] (pp. 348–352). KhNUVS.
14. Melnyk, R. S., & Bevzenko, V. M. (2014). *Zahalne administrativne pravo* [General administrative law]. Vaite.

Husarov S. M., Doctor of Law, Professor, Professor of Department of Administrative Law and Procedure of the Educational and Research Institute No. 3 of Kharkiv National University of Internal Affairs, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1137-4312>

Kyrychenko O. Yu., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Department of Administrative Law and Procedure of the Educational and Research Institute No. 3 of Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-6175>

Administrative and Legal Foundations of the Activities of the National Police of Ukraine During the Period of the Legal Regime of Martial Law

The article carries out a comprehensive theoretical and legal study of the administrative and legal principles of the activities of the National Police of Ukraine as a subject of public administration during the period of the legal regime of martial law. It is substantiated that administrative and legal principles constitute a set of principles, norms and procedures that determine the legal status of the police, the limits of the exercise of authority and mechanisms for ensuring human rights and freedoms in the field of public security.

The normative sources of legal regulation of police activity are analyzed, the principles of legality, rule of law, proportionality and service orientation of police activity are characterized. Special attention is paid to the administrative and jurisdictional activity of the police as a form of implementation of administrative and legal principles in the context of proceedings in cases of administrative offenses and the application of administrative coercion measures during the period of the legal regime of martial law.

It is proven that the effectiveness of the National Police, including during the legal regime of martial law, directly depends on proper regulatory support, procedural guarantees of individual rights, and the consistency of public authority powers with constitutional standards of human rights. Proposals are formulated regarding areas for improving the administrative and legal regulation of police activities in the context of the transformation of public administration and during the period of the legal regime of martial law.

Keywords: *National Police, administrative and legal foundations, administrative law, administrative activity, administrative jurisdiction, public safety.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Гусаров С. М., Кириченко О. Ю. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України у період дії правового режиму воєнного стану. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 126-138. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.12>

Citation APA: Husarov, S. M., & Kyrychenko O. Yu. (2026). Administratyvno-pravovi zasady diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy u period dii pravovoho

rezhymu voiennoho stanu [Administrative and legal foundations of the activities of the National police of Ukraine during the period of the legal regime of martial law]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 126-138. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.12>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 12.02.2026

Прийнята до друку: 23.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 12 February 2026

Accepted for publication: 23 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.13
УДК 342.9

Зіганшин А. І.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2728-8581>

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ

У статті на основі аналізу чинного законодавства, а також теоретичних підходів вчених, розкрито окремі аспекти правового статусу громадських об'єднань в Україні. Зокрема досліджено проблему визначення мети та завдань діяльності громадських об'єднань в Україні, а також їх значення для суспільства. Встановлено, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, у законодавстві та доктрині відсутній єдиний підхід до розуміння цільового призначення таких об'єднань.

Проаналізовано теоретичні підходи до визначення ролі та місця громадських об'єднань у політичній, соціальній та економічній сферах, а також норми чинного законодавства, що регулюють їх діяльність. Проаналізовано установчі документи окремих громадських організацій та виокремлено закріплені в них цілі та завдання діяльності. Сформульовано авторське бачення мети і завдань діяльності громадських об'єднань в Україні.

Обґрунтовано, що основною метою діяльності громадських об'єднань є захист прав, свобод та інтересів окремих груп населення, а також задоволення їх матеріальних і духовних потреб у різних сферах суспільного життя. Визначено основні завдання громадських об'єднань, до яких віднесено представництво інтересів учасників, сприяння реалізації їх прав, участь у громадському контролі за діяльністю органів публічної влади, вплив на формування та реалізацію державної політики, а також здійснення інформаційно-просвітницької діяльності. Наукова новизна дослідження полягає у формулюванні авторського підходу до визначення мети та системи завдань діяльності громадських об'єднань в Україні.

Ключові слова: громадськість, громадські об'єднання, мета діяльності, завдання, правовий статус.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні функціонує велика кількість різноманітних громадських об'єднань, які здійснюють діяльність у сферах благодійності,

захисту прав і свобод людини, охорони здоров'я, спорту тощо. Незважаючи на єдність їх правового статусу, визначеного Конституцією України та Законом України «Про громад-

ські об'єднання», специфіка діяльності кожного з них відрізняється. Це зумовлено сукупністю юридичних, економічних, організаційних та інших чинників. Водночас, ключова відмінність громадських об'єднань полягає у притаманній їм суспільній ролі, яка знаходить своє вираження у меті та завданнях їх діяльності.

Стан дослідження проблеми.

Окремі проблемні питання присвячені характеристиці діяльності громадських об'єднань, досліджувались у працях: В. П. Беха, Л. І. Гурняка, О. В. Заїки, В. П. Ковальчука, І. Ю. Мельника та багатьох інших вчених. Водночас, незважаючи на значний науковий доробок, науковці досі не конкретизували та не виділили мету і завдання діяльності громадських об'єднань в Україні.

Мета і завдання дослідження.

Мета статті полягає у тому щоб встановити мету і розкрити завдання діяльності громадських об'єднань на території України. Для реалізації вказаної мети необхідним є вирішення наступних завдань: узагальнити теоретичні підходи щодо визначення ролі громадських об'єднань в політичній, соціальній, економічній сферах держави та соціуму; здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює діяльність цих об'єднань; сформулювати власний підхід до визначення мети та завдань останніх.

Наукова новизна дослідження. У роботі дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення мети та характеристики завдань діяльності громадських об'єднань в Україні

Виклад основного матеріалу.

Етимологічно, «мета» – це те, що хтось намагається досягнути, здобути, до чого прямує [1, с. 236]. Слово «за-

вдання» розкривається, як: а) наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа, ціль тощо; б) настанова, розпорядження виконати певне доручення [2, с. 40]. Незважаючи на близький характер термінів, вони не замінюють одне одного, а знаходяться у взаємозв'язку, як частина та ціле, що відмічається науковцями. Наприклад, І. І. Котюк пише: «Завдання відображають зміст діяльності, а мета – очікуваний її результат. Мета – те, що ми хочемо, а завдання – те, що для цього потрібно зробити» [3, с. 176]. В роботі В. І. Фелика наголошено, що співвідношення мети і завдань полягає в наступному: завдання є окремим моментом стану мети, який виявляється в даності мети в конкретних умовах її існування. Тобто, мета – більше загальне та абстрактне поняття; в його змісті виявляється стратегічна спрямованість певної діяльності. Завдання – більш чіткі та конкретні; вони окреслені більш чіткими часовими межами та заздалегідь встановленими засобами їх досягнень [4, с. 36-37]. В статті Г. П. Середи акцентовано увагу, що мета і завдання є парними категоріями які не тільки зумовлюються одне одного, але й взаємодоповнюють. При цьому, в рамках однієї мети може бути сформульовано одразу декілька завдань, які конкретизують та розкривають її [5, с. 15].

Отже, мета – це кінцевий, бажаний, ідеальний результат певної діяльності, процесу, операції тощо. В свою чергу, завдання є складовими мети, тактичними цілями, реалізація яких забезпечує досягнення останньої. Звідси, мета і завдання співвідносяться, як частина та ціле. Щодо вираження даних категорій у контексті діяльності громадських

об'єднань, то, наприклад, за Конституцією України, останні створюються «для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів» [6]. Аналогічну мету створення та діяльності декларовано в положеннях Закону України «Про громадські об'єднання» [7].

Відсутність належного розмежування мети і завдань діяльності громадських об'єднань також зберігається на рівні наукової доктрини. Як правило, вчені розкривають загальне призначення вказаних суб'єктів в суспільстві, державі, економіці, а також їх місце в системі якихось окремих суспільно-правових відносин. Наприклад, наступну думку з цього приводу має Л. І. Гурняк: «Діяльність громадських об'єднань охоплює різноманітні аспекти, зокрема правозахист, екологічні ініціативи, соціальну підтримку, розвиток освіти, боротьбу з корупцією тощо. Вони створюють можливості для громадян не лише висловлювати свої позиції, а й реалізовувати конкретні проекти, спрямовані на покращення суспільного життя. Такі організації можуть діяти як незалежні спостерігачі за діяльністю органів влади, стимулюючи їхню прозорість та підзвітність перед суспільством. Громадські об'єднання сприяють розвитку політичної культури, оскільки навчають громадян механізмам впливу на управлінські процеси та залучають їх до участі у виборах, громадських слуханнях, експертних дискусіях. Вони також виконують функцію громадського контролю, аналізуючи рішення уряду та органів місцевого самоврядування, моніторячи виконання законодавчих ініціатив і оцінюючи ефективність політичних реформ. Діяль-

ність таких організацій часто ґрунтується на волонтерстві, що сприяє розвитку громадянської відповідальності та солідарності» [8].

Цікаві висновки з приводу ролі та значення в державі громадських об'єднань, а саме однією з двох їх форм, громадських організацій, роблять В. П. Бех та Г. О. Нестеренко. Вчені доводять, що громадські організації є повноправними учасниками прийняття управлінських рішень у системі саморегуляції соціального організму країни, але роблять вони це не через інструменти насильницького характеру, що апіорі притаманні державі (армія, секретні служби, комітети/ради національної безпеки, поліція/міліція, розвідка і контррозвідка, митниця (деякою мірою), тюрми, виправні заклади тощо), а завдяки впливу, що ґрунтується на механізмі смислопороджені інноваційної діяльності (наука, захисні громадські ініціативи, наприклад, екологічні, антивоєнні, ресурсозберігаючі та інше) і одночасно виконують функцію зворотної складової механізму реалізації владних повноважень державою [9, с. 6]. Також, з приводу ролі та цільового призначення саме громадських організацій висловлюється О. В. Заїка. Позиція автора одна з найбільш точних та структурованих. Так, науковець відмічає, що: 1) громадські організації виступають ключовим чинником в системі реформ та прийняття публічно-управлінських рішень; 2) громадські організації виступають не лише елементом, що контролює владні структури, але й активним учасником процесу реформування публічної служби. Вони здатні забезпечити додатковий ресурс експертного потенціалу та взяти участь у ство-

ренні ефективних механізмів управління; 3) громадські організації можуть виступати посередниками між владою та громадськістю, сприяючи взаєморозумінню та створенню політик, що відповідають реальним потребам громадян. Їхня роль полягає не лише в критиці, але і в конструктивній співпраці, спрямованій на досягнення загальних цілей суспільства; 4) громадські організації стають важливим чинником у формуванні публічно-управлінських рішень. Вони не лише реагують на вже прийняті рішення, а й активно беруть участь у їхньому формуванні. Це забезпечує більш широкий спектр поглядів та думок у процесі ухвалення стратегічних рішень; 5) громадські організації займають важливе місце у системі реформи публічної служби та прийнятті публічно-управлінських рішень. Їхня участь сприяє більш ефективному та демократичному управлінню, забезпечуючи представленість громадянського суспільства та сприяючи формуванню більш справедливого та відповідального управління [10].

Звернутись необхідно також до положень дисертаційної роботи Д. В. Губачової, яка аналізує роль громадських об'єднань в сфері публічного адміністрування. Так, вчена доводить, що останні є тим суб'єктом адміністративного права, який може реалізувати окремі владно-управлінські функції та взаємодіяти із суб'єктами публічної адміністрації у процесі реалізації наданих правомочностей. До характеристик, що вказують на специфіку громадських об'єднань як суб'єктів адміністративного права, авторкою віднесено: а) можливість бути учасником конкретного виду адміністративних пра-

вовідносин; б) наявність правомочності на набуття делегованих повноважень владно-управлінського характеру; в) можливість вступу в адміністративні правовідносини щодо набуття статусу громадського об'єднання та щодо подальшої взаємодії громадського об'єднання і суб'єктів управлінського сектору; г) фактичне поширення на цього суб'єкта окремих видів адміністративного примусу на кшталт заборони продовжувати діяльність тощо. Д. В. Губачовою встановлено, що громадські об'єднання в ході здійснення регуляторної політики мають таке функціональне призначення: а) забезпечувальне (полягає в захисті прав та інтересів громадян у процесі реалізації конкретного регуляторного акту); б) сприяюче (проявляється у формуванні пропозицій до регуляторного акту); в) втручальне (проявляється під час здійснення контрольно-наглядових дій за розробленням, виконанням і моніторингом регуляторного акту) [11, с. 12].

Фокус досліджень Р. В. Ігоніна спрямовано на висвітлення ролі громадських організацій в системі інформаційно-правового забезпечення соціального захисту населення. Вчений обстоює висновок, що їх діяльність охоплює три основні цілі: а) інформаційне забезпечення, що включає поширення знань про соціальні права, механізми отримання соціальної допомоги, а також формування правової обізнаності громадян через освітні заходи, аналітику та публічну комунікацію; 2) правовий супровід, який полягає в наданні юридичних консультацій, адвокації інтересів соціально вразливих груп, участі у розробці законопроектів та здійсненні моніторингу дотримання

соціальних прав; 3) громадський контроль, що включає аналіз ефективності соціальних програм, оцінку державної політики у сфері соціального захисту, а також взаємодію з органами влади для вдосконалення системи підтримки населення. Крім того, в ході дослідження Р. В. Ігонін довів, що громадські організації не лише доповнюють зусилля держави, а й виступають каталізаторами соціальних змін, сприяючи підвищенню прозорості, підзвітності та якості соціальної політики [12, с. 392].

В процесі дослідження мети та завдань діяльності громадських об'єднань було б помилково не розглянути установчі документи окремих суб'єктів даного типу в яких зазначений момент освітлюється більш повно та точно, на відміну від законодавчої та доктринальної царини. Наприклад, Статут громадської організації «Ти потрібен Україні» затверджений протоколом позачергових зборів її учасників від 02.02.2023 №03/2023 визначає, що мета діяльності останньої – сприяння реалізації фізичними особами та юридичними особами в Україні своїх прав та свобод, у першу чергу захист прав, свобод та інтересів незахищених верств населення; сприяння Європейській інтеграції України та адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Цілями (завданнями) роботи організації визначено: 1) сприяння підвищенню інституційної обізнаності інститутів громадянського суспільства України та правова освіта волонтерів щодо їх правового стану, способів реалізації та захисту їх прав, інших аспектів їх діяльності; 2) сприяння реалізації та захисту прав людини в Україні, у першу чергу захист прав, свобод та інтересів неза-

хищених верств населення, а саме: осіб із багатодітних, малозабезпечених, неповних сімей, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, людей похилого віку, осіб із інвалідністю та людей, які піклуються за ними, осіб, що постраждали від торгівлі людьми або страждають від насильства у сім'ї, осіб, які постраждали від проведення Антитерористичної операції та воєнних дій на території України, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, ветеранів війни, добровольців, волонтерів тощо та інших уразлих категорій в Україні; 3) сприяння вирішенню проблеми дискримінації в суспільстві за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, в тому числі протидія гендерної нерівності та захист прав жінок і так інше [13].

Взяти до уваги також доцільно положення Статуту громадської організації «Оновлені і нездолані», який уведено в дію рішенням установчих зборів її учасників оформленого протоколом від 21.03.2024 № 1. Головною метою організації Статут визначає загальну профілактику злочинності, надання правової та психологічної допомоги громадянам, постраждалим від військової агресії, військовослужбовцям та ув'язненим, котрі перебувають в місцях позбавлення волі. Основними завдання роботи об'єднання відповідно до виділеної мети є: 1) організація та проведення освітньо-профілактичних заходів, направлених на попередження скоєння злочинів серед молоді; 2) організація та проведення освітньо-

профілактичних заходів, направлених на попередження скоєння злочинів для ув'язнених; 3) організація та проведення освітньо-профілактичних заходів, направлених на попередження скоєння злочинів серед колишніх воєнно службовців та постраждалих від військової агресії; 4) організація та надання правової та психологічної допомоги громадянам, постраждалим від військової агресії, військовослужбовцям та ув'язненим, котрі перебувають в місцях позбавлення волі; 5) створювання для своїх членів, відповідно до законодавства, умов для налагодження зв'язків з міжнародними громадськими організаціями для обміну досвідом в сферах реабілітації осіб з доведеним кримінальним минулим, профілактики злочинності, реабілітації осіб, котрі приймали участь в бойових діях, та особам, котрі постраждали від військової агресії; 6) здійснення громадського контролю за дотриманням законів в місцях позбавлення волі, медичних закладах та інших закладах, метою діяльності котрих являється надання допомоги військовослужбовцям та постраждалим від військової агресії, з використанням при цьому таких форм контролю, які не суперечать чинному законодавству; 7) співпраця з державними структурами, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, іншими об'єднаннями громадян тощо [14].

Висновки. Отже, проведенням дослідженням встановлено, що на

сьогоднішній день на законодавчому та доктринальному рівні не вироблено єдиного підходу до визначення мети і завдань діяльності громадських об'єднань в Україні. Натомість, в установчих документах подібних суб'єктів перелік цілей індивідуалізований згідно до сфери функціонування. Зважаючи на існуючі прогалини, можемо зробити висновок, що мета діяльності громадських об'єднань полягає у захисті прав, свобод та інтересів окремих груп населення України, а також задоволенні їх матеріальних та духовних потреб в соціально-культурній, фінансово-економічній, політичній, правовій та інших сферах.

Завданнями діяльності громадських об'єднань, з огляду на визначену мету, є: 1) представництво учасників об'єднань у відносинах із іншими фізичними, юридичними особами всіх форм власності; 2) сприяння в реалізації учасниками об'єднань їх суб'єктивних прав, досягненні інтересів та виконанні покладених обов'язків; 3) участь в роботі інституцій громадського контролю органів публічної влади та забезпечення прозорості й підзвітності їх діяльності; 4) участь в процесі формування та реалізації державної політики, а також просування інтересів відповідних верст населення під час її проведення; 5) забезпечення формування громадської думки та проведення інформаційно-просвітницької діяльності щодо підвищення правової культури та юридичної обізнаності громадян України.

Список використаних джерел

1. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків : ФОЛІО, 2002. 543 с.

2. Словник української мови: Том 3. Білодід І. К. та ін. В 11 т. (1970-1980). 741 с.
3. Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис... д.ю.н. : 12.00.09. Київ, 2008. 427 с.
4. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України : дис... д.ю.н.: 12.00.07. Харків, 2017. 479 с.
5. Серeda Г. Законність оперативно-розшукової діяльності як мета та завдання прокурорського нагляду. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. №4. С. 11–17.
6. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 2.
8. Гурняк Л. І. Громадянське суспільство в Україні : сучасний стан та перспективи розвитку. Київ: *Наукова думка*, 2021. 312 с.
9. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства : монографія. За наук. ред. В. П. Бега, редкол. : В. П. Бех, Г. О. Нестеренко та ін. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. 680 с.
10. Заїка О. В., Товстик З. О. Роль громадських організацій у прийнятті публічно-управлінських рішень. *Публічне управління і адміністрування*. 2024. № 1. С.180–184. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.1.29>
11. Губачова Д. В. Взаємодія громадських об'єднань з суб'єктами публічної адміністрації: адміністративно-правовий аспект : автореф... дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Запоріжжя, 2024. 18 с.
12. Ігонін Р. В. Роль громадських організаційні в інформаційно-правовому забезпечення соціального захисту населення. *Науковий віник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Вип. 88: ч. 2. С.388–393. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.53>
13. Статут громадської організації «Ти потрібен Україні» : протокол від 02.02.2023 №03/2023. Офіційний веб-сайт громадської організації «Ти потрібен Україні». URL: <https://www.uny.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/statut-go-ty-potriben-ukrayini.pdf>. (дата звернення: 24.01.2026).
14. Статут громадської організації «Оновлені і нездолані» : протокол від 21.03.2024 №1. Офіційний веб-сайт громадської організації «Оновлені і нездолані». URL: <https://upgraded-undefeated.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/Статут.pdf>. (дата звернення: 24.01.2026).

References

1. Ivchenko, A. O. (2002). *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Folio.
2. Bilodid, I. K., et al. (Eds.). (1972). *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (Vol. 3). Naukova Dumka.
3. Kotiuk, I. I. (2008). *Sudova hnoсеолоhiiа: Problemy metodolohii ta praktyky* [Judicial gnoseology: Problems of methodology and practice] (Doctoral dissertation, Kyiv).
4. Felyk, V. I. (2017). *Administratyvno-pravove zabezpechennia profilaktychnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy* [Administrative and legal support of preventive activity of the National Police of Ukraine] (Doctoral dissertation, Kharkiv).
5. Sereda, H. (2009). *Zakonnist operatyvno-rozshukovoi diialnosti yak meta ta zavdannia prokurorskoho nahliadu* [Legality of operational-search activity as the purpose

and task of prosecutorial supervision]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Prokuratury Ukrainy*, 4, 11–17.

6. Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR (1996, June 28). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

7. Law of Ukraine “On Public Associations” No. 4572-VI (2012, March 22). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

8. Hurniak, L. I. (2021). *Hromadianske suspilstvo v Ukraini: Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku* [Civil society in Ukraine: Current state and development prospects]. Naukova Dumka.

9. Bekh, V. P., & Nesterenko, H. O. (Eds.). (2011). *Hromadski orhanizatsii u dyskursi demokratyzatsii suspilstva* [Public organisations in the discourse of democratisation of society]. Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova.

10. Zaika, O. V., & Tovstyk, Z. O. (2024). Rol hromadskykh orhanizatsii u pryiniatti publichno-upravlynskykh rishen [The role of public organisations in making public administration decisions]. *Publichne Upravlinnia i Administruvannia*, 1, 180–184. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.1.29>

11. Hubachova, D. V. (2024). *Vzaimodiia hromadskykh obiednan z subiektamy publichnoi administratsii: Administratyvno-pravovyi aspekt* [Interaction of public associations with subjects of public administration: Administrative and legal aspect] (Candidate dissertation abstract, Zaporizhzhia).

12. Ihonin, R. V. (2025). Rol hromadskykh orhanizatsii v informatsiino-pravovomu zabezpechenni sotsialnoho zakhystu naselennia [The role of public organisations in the information and legal support of social protection of the population]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 88(2), 388–393. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.53>

13. Hromadska orhanizatsiia “Ty Potriben Ukraini” [Public Organisation “You Are Needed by Ukraine”]. (2023, February 2). *Statut hromadskoi orhanizatsii “Ty Potriben Ukraini”* [Charter of the public organisation “You Are Needed by Ukraine”]. <https://www.uny.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/statut-go-ty-potriben-ukrayini.pdf>

14. Hromadska orhanizatsiia “Onovleni i Nezdolani” [Public Organisation “Renewed and Unconquered”]. (2024, March 21). *Statut hromadskoi orhanizatsii “Onovleni i Nezdolani”* [Charter of the public organisation “Renewed and Unconquered”]. <https://upgraded-undefeated.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82.pdf>

Zihanshyn A. I., Ph.D. student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2728-8581>

The Goal and Objectives of Public Associations in Ukraine

The article, based on the analysis of current legislation, as well as theoretical approaches of scientists, reveals certain aspects of the legal status of public associations in Ukraine. In particular, the problem of determining the purpose and objectives of the activities of public associations in Ukraine, as well as their significance for society, is investigated. It is established that, despite a significant number of scientific works, there is no unified approach to understanding the purpose of such associations in the legislation and doctrine.

Theoretical approaches to determining the role and place of public associations in the political, social and economic spheres are analyzed, as well as the norms of current legislation regulating their activities. The constituent documents of individual public organizations are analyzed and the goals and objectives of their activities are singled out. The author's vision of the goals and objectives of the activities of public associations in Ukraine is formulated.

It is substantiated that the main goal of the activities of public associations is to protect the rights, freedoms and interests of individual groups of the population, as well as to satisfy their material and spiritual needs in various spheres of public life. The main tasks of public associations are identified, which include representing the interests of participants, promoting the implementation of their rights, participating in public control over the activities of public authorities, influencing the formation and implementation of state policy, as well as carrying out information and educational activities. The scientific novelty of the study lies in the formulation of the author's approach to determining the purpose and system of tasks of public associations in Ukraine.

Keywords: public, public associations, purpose of activity, tasks, legal status.

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Зіганшин А. І. Мета та завдання діяльності громадських об'єднань в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 139-147. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.13>

Citation APA: Zihanshyn, A. I., (2026). Meta ta zavdannia diialnosti hromadskykh obiednan v Ukraini [The goal and objectives of public associations in Ukraine]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 139-147. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.13>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 10.02.2026

Прийнята до друку: 18.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 10 February 2026

Accepted for publication: 18 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.14
УДК 342.9

Рудой К. М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
права і процесу Одеського державного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8169-0028>

Удренас Г. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної та
спеціальної фізичної підготовки Одеського
державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5403-9654>

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ПСИХІЧНИМИ ТА ПОВЕДІНКОВИМИ РОЗЛАДАМИ, СПРИЧИНЕНИМИ ВЖИВАННЯМ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН

У статті досліджено проблему психічних і поведінкових розладів, спричинених уживанням психоактивних речовин серед військовослужбовців України, а також обґрунтовано необхідність їх комплексної психологічної реабілітації. Встановлено, що залежність від психоактивних речовин є складним біопсихосоціальним явищем, яке поєднує фізіологічні, психологічні та соціальні чинники й відповідно до МКХ-10 належить до психічних і поведінкових розладів. Доведено, що в умовах війни, тривалого перебування в зоні бойових дій, втрати побратимів, хронічного стресу та посттравматичного стресового розладу ризик формування хімічної залежності серед військових істотно зростає. Психоактивні речовини нерідко сприймаються як засіб тимчасового полегшення симптомів тривоги, депресії та емоційного виснаження, що, своєю чергою, призводить до поглиблення психічних порушень і соціальної дезадаптації.

Проаналізовано взаємозв'язок між бойовим стресом, ПТСР та формуванням залежності, а також охарактеризовано юридичні наслідки цього явища, зокрема можливість визнання особи обмежено осудною чи неосудною. Обґрунтовано, що традиційні медичні методи лікування не забезпечують стійкого результату без поєднання з психосоціальною реабілітацією. Доведено, що саме реабілітація є найбільш ефективним способом подолання залежності серед військовослужбовців, оскільки поєднує психологічну підтримку, соціальну адаптацію та формування нових моделей поведінки.

Особливу увагу приділено програмі психосоціальної реабілітації, яка включає терапевтичні групи, індивідуальну роботу з психологом, моделювання життєвих ситуацій, фізичну активність і сприяє відновленню внутрішньої стабільності особи. Зроблено висновок про необхідність розроблення та впровадження державної програми реабілітації військовослужбовців із залежністю від психоактивних речовин, що має ґрунтуватися на принципах доказової медицини, гуманізму та міжвідомчої взаємодії.

Ключові слова: *військовослужбовці, залежність, психоактивні речовини, ПТСР, нормативне регулювання, реабілітація, профілактика, психологічна реабілітація, соціальна адаптація.*

Постановка проблеми. Залежність від психоактивних речовин є складним біопсихосоціальним явищем, яке поєднує фізіологічну потребу організму в речовині, психологічну прив'язаність до її впливу та соціальні наслідки, що виникають у результаті її вживання. Відповідно до Міжнародної класифікації хвороб десятого перегляду (МКХ-10), залежність класифікується як психічний і поведінковий розлад, що виникає внаслідок вживання психоактивних речовин, таких як алкоголь, опіати, канабіноїди, стимулятори, седативні засоби та інші субстанції, що впливають на центральну нервову систему [1, с. 47-49].

Цей розлад характеризується нав'язливим бажанням приймати речовину, втратою контролю над її вживанням, розвитком толерантності та абстинентного синдрому, а також поступовим руйнуванням особистості, соціальних зв'язків і професійної діяльності. У медичній практиці залежність розглядається як хронічне рецидивуюче захворювання, що потребує комплексного лікування, включаючи медикаментозну терапію, психотерапію та соціальну реабілітацію. У юридичному контексті залежність може бути підставою для визнання особи неосудною або обмежено осудною, що має зна-

чення при кваліфікації кримінального правопорушення та визначенні заходів впливу [2, с. 92-94].

Особливої актуальності проблема залежності набуває в умовах соціальної нестабільності, збройного конфлікту та посттравматичних переживань, коли психіка людини перебуває в стані хронічного стресу. Військовослужбовці, які зазнали бойових травм, втрати побратимів, тривалого перебування в зоні бойових дій, часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), що супроводжується тривожністю, депресією, емоційною нестабільністю та порушенням сну. У таких умовах психоактивні речовини можуть сприйматися як засіб тимчасового полегшення симптомів, що призводить до формування залежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними МКХ-10, ПТСР класифікується як окремий психічний розлад, який часто супроводжується коморбідними станами, включаючи залежність від ПАР [1, с. 112-115]. Вживання наркотиків або алкоголю в таких випадках не лише поглиблює психічні порушення, а й підвищує ризик вчинення суспільно небезпечних діянь, що підтверджується статистикою судово-психіатричних експертиз: 60-70 %

наркозалежних мають психічні порушення, з них 30 % – психотичні стани, а 40 % – агресивні або кримінальні прояви [6, с. 27-29].

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування психологічної реабілітації як основного та найбільш ефективного методу лікування військовослужбовців, які страждають на психічні та поведінкові розлади, спричинені вживанням психоактивних речовин, у контексті сучасної кримінальної, медичної та соціальної політики України. У межах цієї мети дослідження спрямоване на виявлення масштабів поширення залежності серед військових, аналіз причинно-наслідкових зв'язків між бойовим стресом, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) та формуванням хімічної залежності, а також на оцінку ефективності існуючих методів лікування, зокрема реабілітаційних програм. Завданням даного дослідження є комплексне вивчення проблеми психічних та поведінкових розладів, спричинених вживанням психоактивних речовин серед військовослужбовців, з метою обґрунтування реабілітації як основного методу лікування та соціальної адаптації.

Виклад основного матеріалу. Залежність від психоактивних речовин серед військовослужбовців України в умовах війни та поствоєнного періоду набуває загрозливих масштабів. За даними Центру громадського здоров'я МОЗ України, у 2023 році було зафіксовано 38 670 кримінальних правопорушень, пов'язаних із наркотиками, що на 69,4 % більше, ніж у 2016 році [6, с. 11-13]. Хоча ці дані охоплюють загальну статистику, експертні оцінки вказують на те, що значна частка таких

правопорушень припадає саме на осіб, які мають досвід участі в бойових діях. Зокрема, серед затриманих за насильницькі злочини 47 % перебували під впливом психоактивних речовин, а 25 % випадків хуліганства були вчинені у стані наркотичного або алкогольного сп'яніння [6, с. 27-29]. Це свідчить про те, що військові, які повертаються з фронту, часто стикаються з труднощами адаптації, що призводить до зловживання ПАР як форми саморегуляції або втечі від реальності. Судово-психіатрична експертиза, проведена у 2023 році, виявила, що 60–70 % наркозалежних осіб мають психічні порушення, з яких 30 % – психотичні стани, а 40 % – агресивні або кримінальні прояви [6, с. 27-29]. У контексті військовослужбовців ці показники можуть бути ще вищими, враховуючи специфіку бойового стресу, посттравматичних переживань та соціальної ізоляції. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади, емоційна нестабільність – усе це супутні стани, які часто поєднуються з хімічною залежністю. У військовому середовищі ці речовини можуть використовуватись як засіб тимчасового полегшення симптомів ПТСР, що лише поглиблює проблему.

Ухвалення Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII стало переломним моментом у формуванні правових засад реабілітації осіб із залежністю. У цьому законі вперше визначено поняття реабілітаційного центру, його функціональні вимоги, умови роботи та стандарти надання реабілітаційних послуг [3, с. 5-8]. Постанова Кабінету Міністрів України № 741 від 04.10.2017 року деталізує

типові положення про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді, включно з реабілітаційними установами, що працюють із залежними особами [5, с. 3-6]. Однак, попри наявність нормативної бази, державні реабілітаційні центри часто не забезпечують належної ефективності лікування, мають низький рівень соціальної інтеграції та дисципліни, що знижує їхню результативність. Натомість приватні організації, зокрема ті, що працюють за програмою Громадської Співки «Міжнародна Антинаркотична Асоціація», впроваджують сучасні методи реабілітації, базовані на терапевтичному середовищі, індивідуальній та груповій терапії, мотивації до змін та особистісному розвитку [4, с. 17-23]. Комплексна програма психосоціальної реабілітації, розроблена ГС «МАН», передбачає поетапне відновлення особистості, включаючи стабілізацію психоемоційного стану, формування мотивації до змін, розвиток навичок саморегуляції, відновлення соціальних зв'язків та інтеграцію в суспільство. За даними програми, рівень соціальної адаптації після проходження повного курсу реабілітації сягає 70 %, а рівень повторних злочинів знижується на 40–50 %, що свідчить про високу ефективність такого підходу [4, с. 164].

В умовах війни та поствоєнного періоду актуальність проблеми психічного здоров'я військовослужбовців із залежністю від ПАР зростає. Це не лише медичне чи соціальне питання, а й питання національної безпеки, прав людини та ефективності державної політики. Відсутність системної реабілітації для військових із залежністю створює ризики повторної злочинності,

соціальної ізоляції, втрати трудового потенціалу та загострення психічних розладів. У цьому контексті реабілітаційні центри мають стати не винятком, а нормою, не альтернативою, а стандартом, не приватною ініціативою, а державною гарантією. Реабілітація повинна бути інтегрована в систему охорони здоров'я та соціального захисту, забезпечена належним фінансуванням, нормативним регулюванням та міжвідомчою координацією. Лише за таких умов можливо створити ефективну модель підтримки військовослужбовців, яка дозволить не лише лікувати залежність, а й відновлювати особистість, забезпечувати соціальну адаптацію та знижувати рівень рецидивної злочинності [10, с. 8].

Профілактика залежності серед військовослужбовців є не лише питанням медичної та психологічної підтримки, а й викликом для безпеки, правопорядку та морального стану армії. В умовах війни, коли психоемоційне навантаження досягає критичних меж, військові стають особливо вразливими до вживання психоактивних речовин. Проблема ускладнюється тим, що доступ до таких речовин у військовому середовищі часто є легким. Частина військових не чинить опору цьому процесу, адже вживання ПАР сприймається як єдиний спосіб подолати страх, зняти напругу, відчути легкість і тимчасову емоційну стабільність. У стані бойового стресу це дає ілюзію контролю, сміливості та внутрішнього спокою, що, однак, швидко переростає в залежність. Цей механізм саморегуляції через ПАР формує особливий психологічний феномен – синдром «недопрожитої травми». За спостереженнями, багато

військовослужбовців після демобілізації прагнуть повернутися в те саме середовище, де панував вирій емоцій, адреналін, небезпека та гранична напруга [3, с. 31-34]. Вони не можуть адаптуватися до мирного життя, відчують емоційну порожнечу, втрату сенсу, і тому шукають способи повернення до «бойового стану» – через вживання речовин, агресивну поведінку або навіть повторне залучення до бойових дій. У таких випадках профілактика залежності має бути не лише превентивною, а й реадaptaційною – тобто спрямованою на формування нової системи цінностей, мотивації та соціальних зв'язків.

Найефективнішим інструментом у роботі з такими військовослужбовцями є реабілітація в спеціально сконструйованому середовищі. Програма ГС «МАН» передбачає шестимісячний курс, який базується на принципах дисципліни, колективної відповідальності, рівності всіх учасників процесу та чітких правилах поведінки. Заборонені скандали, сварки, лихослів'я – натомість культивується просте, чесне спілкування, що дозволяє людині поступово відновити внутрішню стабільність [4, с. 35-38]. У центрі працюють терапевтичні групи, де учасники отримують зворотний зв'язок від спеціалістів та інших членів спільноти, але не мають права відповідати – лише слухати, аналізувати, приймати. Це створює умови для глибокого внутрішнього діалогу, саморефлексії та переосмислення власного досвіду. Важливим елементом програми є письмові роботи, які містять провокаційні запитання, що змушують задуматися про якість життя, цінності, втрати та травми. Учасники

мають змогу «перепрожити» свої травматичні події в безпечному середовищі, де їх не засуджують, а підтримують. Профілактика зривів здійснюється через моделювання конкретних життєвих ситуацій, аналіз ризиків та формування стратегії поведінки. Крім того, важливу роль відіграє фізична активність – спорт, бокс, тренування, які допомагають стабілізувати емоційний фон, зняти напругу та сформувати нові звички. Психологи працюють індивідуально та в групах, проводять лекції, тренінги, мотиваційні зустрічі, що дозволяє учасникам поступово інтегруватися в нову реальність.

У контексті державної політики важливо враховувати, що профілактика залежності серед військовослужбовців не може бути зведена лише до медичних заходів. Вона має включати соціальну підтримку, правове регулювання, освітні програми та міжвідомчу координацію. Досвід Національної гвардії України, яка впроваджує комплексні програми психологічної підтримки, раннього виявлення ознак залежності та роботи з ризиковими групами, є прикладом ефективного моделі [8, с. 12-18]. Залучення сімей військових до процесу реабілітації, регулярні психологічні обстеження, індивідуальні консультації та освітні заходи – усе це створює підтримувальне середовище, яке знижує ризик ізоляції та формування залежності. Правові аспекти профілактики можуть бути підсилені через адаптацію досвіду реабілітації осіб з інвалідністю, який передбачає не лише медичне втручання, а й соціальну інтеграцію, професійну орієнтацію та правовий захист [9, с. 21-25]. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє враховувати ком-

плексність проблеми та забезпечити її вирішення на різних рівнях – медичному, соціальному, правовому [7, с. 19-21].

Незважаючи на зростаючу актуальність проблеми залежності серед військовослужбовців, в українському законодавстві досі відсутнє чітке регулювання реабілітації цієї категорії осіб. Норми Кримінального кодексу України (ст. ст. 92-94) передбачають можливість застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили злочини у стані психічного розладу або залежності, однак ці положення не деталізують механізм реабілітації саме військових, які постраждали внаслідок бойового стресу та вживання психоактивних речовин [1, с. 92-94]. Відсутність спеціалізованих нормативних актів, які б регламентували порядок, умови та стандарти надання реабілітаційних послуг військовослужбовцям, створює прогалину між медичною потребою та правовим забезпеченням. Аналіз Державної стратегії у сфері протидії наркотикам на період до 2030 року свідчить про поступовий перехід від каральної моделі до моделі зменшення шкоди. У документі наголошується на необхідності розвитку системи реабілітації, інтеграції послуг з лікування залежності в загальну систему охорони здоров'я, а також на важливості міжвідомчої координації [10, с. 12]. Проте стратегія не містить конкретних положень щодо військовослужбовців як окремої цільової групи, що ускладнює її практичне застосування в умовах війни. Водночас, у стратегії декларується підтримка недержавних реабілітаційних центрів, що відкриває можливості для партнер-

ства, але не гарантує стабільного фінансування чи нормативного захисту таких ініціатив. У цьому контексті особливої уваги потребує питання закріплення реабілітації як гарантованої соціальної послуги для військовослужбовців із залежністю. Закон України «Про соціальні послуги» визначає реабілітаційні заходи як один із видів підтримки, проте не деталізує механізм їх реалізації для осіб, які мають бойовий досвід і психічні розлади, спричинені війною [3, с. 5-8]. Відсутність чітких стандартів, фінансових механізмів та міжвідомчої відповідальності призводить до того, що реабілітація залишається переважно ініціативою недержавних організацій [4, с. 17-23].

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що проблема залежності від психоактивних речовин серед військовослужбовців України є системною, багатофакторною та надзвичайно актуальною в умовах війни та поствоєнного періоду. Високий рівень бойового стресу, психоемоційне виснаження, посттравматичні розлади, а також легкий доступ до наркотичних речовин створюють сприятливе середовище для формування хімічної залежності. У межах роботи розглянуто поняття залежності, хімічної залежності та посттравматичного стресового розладу відповідно до МКХ-10, що дозволило сформулювати науково обґрунтовану базу для подальшого аналізу [1, с. 47-49; 112-115]. Виявлено, що саме ПТСР у поєднанні з бойовим досвідом є ключовим тригером для розвитку залежності серед військових. У таких умовах традиційні медичні підходи виявляються недостатніми, а тому

особливу увагу слід приділяти реабілітаційним програмам, які враховують психологічні, соціальні та поведінкові аспекти. Реабілітація є єдиним ефективним способом подолання залежності серед військовослужбовців. Програма психосоціальної реабілітації, розроблена ГС «МАН», демонструє високу результативність: рівень соціальної адаптації після проходження курсу сягає 70 %, а рівень повторних злочинів знижується на 40–50 % [4, с. 24-26]. Шестимісячна програма включає терапевтичні групи, письмові роботи, моделювання життєвих ситуацій, фізичну активність та індивідуальну роботу з психологом, що створює умови для глибокої трансформації особистості. Учасники програми поступово відновлюють внутрішню

стабільність, переосмислюють травматичний досвід та формують нову систему цінностей. У зв'язку з цим перспективним напрямом є розробка державної програми реабілітації військовослужбовців із залежністю, яка має включати стандартизацію послуг, міжвідомчу координацію, фінансування та інтеграцію реабілітації в систему охорони здоров'я та соціального захисту. Така програма повинна базуватися на принципах доказової медицини, гуманізму та соціальної справедливості. Закріплення реабілітації як гарантованої соціальної послуги дозволить не лише знизити рівень рецидивної злочинності, а й відновити людський потенціал, забезпечити гідне повернення військових до мирного життя та зміцнити національну безпеку.

Список використаних джерел

1. Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я. Табличний перелік. Десяте переглянуте видання, адаптоване (МКХ-10-AM). Київ : Укрмедпатентінформ, 2017. 1147 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
3. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 20. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
4. Комплексна програма психосоціальної реабілітації осіб з хімічної та нехімічної залежності / Громадська Спілка «Міжнародна Антинаркотична Асоціація». Київ : ГС «МАН», 2016. 171 с.
5. Про затвердження Типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.2017 № 741. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-п#Text> (дата звернення: 12.02.2026).
6. Наркотична ситуація в Україні за даними 2023 року : звіт за 2024 рік / Центр громадського здоров'я МОЗ України. Київ : Центр громадського здоров'я, 2024. 117 с.
7. Психологічна реабілітація особистості: програма для військовослужбовців – учасників бойових дій : монографія / програма. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2021. 160 с.
8. Профілактика вживання психоактивних речовин військовослужбовцями Національної гвардії України : навч.-метод. посібник / Я. В. Мацегора, О. С. Колесніченко, І. І. Приходько та ін. Харків : НА НГУ, 2021. 184 с.

9. Костюк Ю. В. Ознаки реабілітації осіб з інвалідністю: теоретичне дослідження правових аспектів та практичних підходів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 87, ч. 4. С. 52–59.

10. Державна стратегія у сфері протидії наркотикам на період до 2030 року [Електронний ресурс] : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2024 р. № 596-р. Київ : Міністерство охорони здоров'я України, 2024. 52 с.

References

1. Mizhnarodna statystychna klasyfikatsiia khvorob ta sporidnennykh problem okhorony zdorov'ia. Tablychnyi perelik. Desiate perehliadnute vydannia, adaptovane (MKKh-10-AM). Kyiv: Ukrmedpatentinform, 2017. [International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems. Tabular List. Tenth Revised Edition, Adapted (ICD-10-AM)] [in Ukrainian].

2. Kryminal'nyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. Vido-mosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2001. № 25–26. St. 131. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine] [in Ukrainian].

3. Pro sotsial'ni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2019 r. № 2671-VIII. Vido-mosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 20. St. 73. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [On Social Services: Law of Ukraine dated January 17, 2019 No. 2671-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine] [in Ukrainian].

4. Kompleksna prohrama psykhosotsial'noi rehabilitatsii osib z khimichnoi ta nekhimichnoi zalezhnosti / Hromads'ka Spilka "Mizhnarodna Antynarkotychna Asotsiatsiia". Kyiv: HS "MAA", 2016. [Comprehensive Program of Psychosocial Rehabilitation of Persons with Chemical and Non-Chemical Addiction] [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Typovykh polozhen' pro zaklady sotsial'noi pidtrymky simei, ditei ta molodi: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04.10.2017 № 741. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-п#Text> [On Approval of Model Regulations on Institutions of Social Support for Families, Children and Youth: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 4, 2017 No. 741] [in Ukrainian].

6. Narkotychna sytuatsiia v Ukraini za dannyi 2023 roku: zvit za 2024 rik / Tsentr hromads'koho zdorov'ia MOZ Ukrainy. Kyiv: Tsentr hromads'koho zdorov'ia, 2024. [Drug Situation in Ukraine According to 2023 Data: Report for 2024] [in Ukrainian].

7. Psykholohichna rehabilitatsiia osobystosti: prohrama dlia viiskovosluzhbovtziv - uchashnykiv boiovykh dii: monohrafiia / prohrama. Kharkiv: Natsional'na akademiia Natsional'noi hvardii Ukrainy, 2021. [Psychological Rehabilitation of Personality: Program for Military Personnel - Combat Participants: Monograph / Program] [in Ukrainian].

8. Profilyaktyka vzhivannia psykhoaktyvnykh rehovyn viiskovosluzhbovtsiamy Natsional'noi hvardii Ukrainy: navch.-metod. posibnyk / Ya. V. Matsiehora, O. S. Kolesnichenko, I. I. Prykhod'ko ta in. Kharkiv: NA NGU, 2021. [Prevention of Psychoactive Substance Use by Military Personnel of the National Guard of Ukraine: Educational and Methodical Manual] [in Ukrainian].

9. Kostiuk Yu. V. Oznaky rehabilitatsii osib z invalidnistiu: teoretychne doslidzhen-nia pravovykh aspektiv ta praktychnykh pidkhodiv. Nauk. visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriia: Pravo. 2025. № 87, ch. 4. S. 52–59. [Signs of Rehabilitation of Persons with Disabilities: Theoretical Study of Legal Aspects and Practical Approaches. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law] [in Ukrainian].

10. Derzhavna stratehiia u sferi protydii narkotykam na period do 2030 roku [Elektronnyi resurs]: skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 lypnia 2024 r. № 596-r. Kyiv: Ministerstvo okhorony zdorov'ia Ukrainy, 2024. [State Strategy in the Field of Drug Control for the Period Until 2030: Approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 12, 2024 No. 596-r] [in Ukrainian].

Rudoi K. M., Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative Law and Procedure of Odesa State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8169-0028>

Udrenas G. I., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tactical and Special, Fire and Physical Training of Odessa State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5403-9654>

Rehabilitation of Military Personnel with Mental and Behavioural Disorders Caused by the Use of Psychoactive Substances

The article examines the problem of mental and behavioural disorders caused by the use of psychoactive substances among Ukrainian military personnel and substantiates the need for their comprehensive psychological rehabilitation. It is established that dependence on psychoactive substances is a complex biopsychosocial phenomenon combining physiological, psychological and social factors and, according to ICD-10, belongs to the category of mental and behavioural disorders. It is proved that under conditions of war, prolonged stay in combat zones, loss of comrades, chronic stress and post-traumatic stress disorder, the risk of developing substance dependence among military personnel significantly increases. Psychoactive substances are often perceived as a means of temporary relief from anxiety, depression and emotional exhaustion, which, in turn, leads to aggravation of mental disorders and social maladjustment.

The relationship between combat stress, PTSD and the development of addiction is analysed, and the legal consequences of this phenomenon, including the possibility of recognising a person as having diminished responsibility or being legally insane, are characterised. It is substantiated that traditional medical treatment methods do not ensure sustainable results without psychosocial rehabilitation. The study proves that rehabilitation is the most effective way to overcome addiction among military personnel, since it combines psychological support, social adaptation and the formation of new behavioural patterns.

Particular attention is paid to a psychosocial rehabilitation programme including therapeutic groups, individual counselling with a psychologist, modelling of life situations and physical activity, which contribute to restoring the individual's inner stability. It is concluded that there is a need to develop and implement a state programme for the rehabilitation of military personnel suffering from psychoactive substance dependence, based on the principles of evidence-based medicine, humanism and interagency cooperation.

Keywords: military personnel, addiction, psychoactive substances, PTSD, regulatory regulation, rehabilitation, professional, psychological rehabilitation, social adaptation.

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Рудой К. М., Удренас Г. І. Реабілітація військовослужбовців із психічними та поведінковими розладами, спричиненими вживанням психоактивних речовин. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 149-158. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.14>

Citation APA: Rudoi, K. M., & Udrenas, G. I. (2026). Reabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv iz psykhhichnymy ta povedinkovymy rozladamy, sprychynenymy vzhyvanniam psykhoaktyvnykh rehovyn [Rehabilitation of military personnel with mental and behavioural disorders caused by the use of psychoactive substances]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1 (35), 149-158. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.14>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 04.03.2026

Прийнята до друку: 26.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 04 March 2026

Accepted for publication: 26 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.15

УДК 342.9:614.88(477)

Савченко П. Д.,

аспірант Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України
e-mail: exspertprava@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7838-2902>

Жуков П. І.,

кандидат юридичних наук, ФОП «Жуков П.І.»
e-mail: cray0000us@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0239-4285>

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний юридичний аналіз загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги в Україні. Обґрунтовано, що екстрена медична допомога посідає особливе місце у системі охорони здоров'я, оскільки забезпечує невідкладне реагування на стани, які безпосередньо загрожують життю чи здоров'ю особи, та виступає одним із практичних механізмів реалізації конституційного права на охорону здоров'я. Мета статті – визначити загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги в Україні та з'ясувати їх значення для забезпечення права особи на охорону здоров'я.

Встановлено, що нормативне підґрунтя її надання має багаторівневий характер і охоплює положення Конституції України, Основ законодавства України про охорону здоров'я, Закону України «Про екстрену медичну допомогу», а також підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють порядок дій працівників системи екстреної медичної допомоги, професійну підготовку персоналу, цифрову взаємодію та організаційне забезпечення функціонування відповідної системи.

Доведено, що до основних загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги належать нормативна визначеність, невідкладність, доступність, безоплатність, процедурна та організаційна врегульованість, кадрова забезпеченість, цифрова координація та міжвідомча взаємодія. На підставі аналізу офіційних аналітичних і статистичних матеріалів показано, що екстрена медична допомога є одним із найбільш навантажених сегментів системи охорони здоров'я, а тому ефективність її правового регулювання безпосередньо впливає на реальну доступність медичної допомоги для населення.

Окрему увагу приділено значенню екстреної медичної допомоги в умовах воєнного стану, коли її правові засади мають забезпечувати не лише звичайне функціонування системи, а й її стійкість у кризових обставинах, зокрема за умов пошкодження медичної інфраструктури та зростання потреби в невідкладній допомозі. Зроблено висновок, що загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги в Україні мають розглядатися як цілісний правовий механізм забезпечення права особи на охорону здоров'я та як важлива передумова стабільного функціонування системи охорони здоров'я в сучасних умовах.

Ключові слова: *екстрена медична допомога, право на охорону здоров'я, правове регулювання, система охорони здоров'я, доступність медичної допомоги, воєнний стан, міжвідомча взаємодія, цифрова координація, ЄС.*

Постановка проблеми. Право на охорону здоров'я належить до основоположних соціальних прав людини і громадянина та закріплено в конституції України. Відповідно до ст. 49 Конституції України держава зобов'язана створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1], а Конституційний Суд України у Рішенні від 29.05.2002 № 10-рп/2002 наголосив, що безоплатна медична допомога в державних і комунальних закладах охорони здоров'я має надаватися у повному обсязі відповідно до потреб людини у збереженні або відновленні здоров'я [2].

У системі гарантій реалізації цього права особливе місце посідає екстрена медична допомога, оскільки саме вона забезпечує невідкладне реагування на стани, що безпосередньо загрожують життю чи здоров'ю особи. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» відносять екстрену медичну допомогу до окремих видів медичної допомоги [3], а Закон України «Про екстрену медичну допомогу» визначає її поняття, систему суб'єктів та базові організаційно-правові параметри надання [4]. Попри це, загальні правові засади

надання екстреної медичної допомоги як цілісна наукова проблема залишаються недостатньо систематизованими, оскільки в чинному законодавстві вони розосереджені між актами різної юридичної сили, а в доктрині переважно аналізуються фрагментарно – через окремі питання доступності, організації або фінансування.

Актуальність такого дослідження суттєво посилюється сучасними умовами функціонування системи охорони здоров'я України. За матеріалами Національної служби здоров'я України у 2026 році екстрена медична допомога надається в межах Програми медичних гарантій, а в невідкладних станах медична допомога надається без направлення та незалежно від наявності декларації з лікарем [5]. Це свідчить, що на нормативному рівні законодавець розглядає екстрену медичну допомогу як максимально доступний вид медичної допомоги, однак така доступність потребує належного правового, організаційного й кадрового забезпечення. У цьому контексті показово, що Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) нормативно врегулювало питання підготовки, перепідготовки та підвищення

кваліфікації працівників системи екстреної медичної допомоги, а в офіційних матеріалах міністерства щодо реформи екстреної медичної допомоги окреслено подальші напрями удосконалення освіти, фінансування, принципів роботи персоналу та протоколів надання такої допомоги [6; 7]. Отже, проблема полягає не лише у наявності формального законодавчого регулювання, а й у необхідності наукового осмислення тих правових засад, які забезпечують реальне та належне функціонування системи екстреної медичної допомоги в Україні.

Додаткової гостроти цій проблематиці надає повномасштабна війна, яка зумовила підвищене навантаження на систему екстреної медичної допомоги, пошкодження медичної інфраструктури та необхідність адаптації механізмів реагування до умов особливого періоду. Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) у матеріалах щодо України наголошує, що війна спричиняє перебої в безперервному наданні критично важливих медичних послуг, а тому право на здоров'я та доступ до послуг мають залишатися захищеними навіть у кризових умовах [8]. Показово, що у 2025 році у партнерстві з МОЗ України було розгорнуто п'ять модульних станцій для екстрених медичних команд у Херсонській, Харківській та Дніпропетровській областях, покликаних забезпечити швидший і надійніший доступ до екстреної медичної допомоги в районах, де наявна інфраструктура пошкоджена або більше не функціонує повною мірою [9]. За таких умов дослідження загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги в Україні набуває

не лише теоретичного, а й практичного значення, оскільки безпосередньо пов'язане з гарантуванням права особи на охорону здоров'я, стійкістю системи охорони здоров'я та здатністю держави забезпечувати безперервність життєво необхідних медичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання охорони здоров'я та механізмів реалізації права на медичну допомогу вже були предметом наукової уваги вітчизняних вчених. Так, у праці В. І. Теремецького та Г. В. Муляр досліджено сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я та окреслено проблеми функціонування відповідного правового механізму [10]. У статті О. В. Батрин, В. І. Теремецького та О. А. Івахненка проаналізовано ефективність нормативно-правових актів, спрямованих на покращення доступу до медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану, що має безпосереднє значення і для розуміння правових засад надання екстреної медичної допомоги [11]. Близькою за спрямуванням є праця М. Д. Дячука, у якій обґрунтовано значення нормативної інтеграції в системі охорони здоров'я України та підкреслено, що фрагментація структур і функцій негативно позначається на ефективності медичної допомоги [12]. Ці дослідження формують важливе теоретичне підґрунтя для аналізу правових засад надання екстреної медичної допомоги, проте не зосереджуються спеціально на їх комплексному визначенні.

Окремий напрям становлять праці, безпосередньо присвячені організації та функціонуванню системи

екстреної медичної допомоги. Так, у статті Є. Д. Мороз та співавторів на підставі звітів центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф досліджено основні показники діяльності системи екстреної медичної допомоги в Україні [13]. У роботі І. В. Кочіна та О. В. Кошового розкрито питання планування, управління та організації надання екстреної медичної допомоги в осередках надзвичайних ситуацій з великою кількістю постраждалих, що дає змогу глибше осмислити окремі організаційні засади функціонування цієї системи [14]. Водночас навіть у зазначених працях переважає медико-організаційний підхід, тоді як загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги в Україні не виступають у них самостійним предметом повноцінного юридичного аналізу.

Поряд із науковими публікаціями, важливе значення для сучасного стану дослідження проблеми мають офіційні аналітичні та емпіричні матеріали. У щорічному звіті ВООЗ про реагування на надзвичайні ситуації в Україні за 2024 рік наголошено, що організація та її партнери продовжували підтримувати надання критично важливих медичних послуг в Україні, водночас сприяючи побудові сталої та стійкої системи охорони здоров'я [6]. Офіційні документи НСЗУ щодо Програми медичних гарантій 2026 року та звітності за 2024 рік відповідно дають можливість оцінити сучасні підходи до гарантування доступу до екстреної медичної допомоги та фактичне навантаження на цю систему [5; 15]. Отже, нинішній стан дослідження проблеми характеризується наявністю доктриналь-

ного, організаційного та емпіричного підґрунтя, однак загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги в Україні досі не одержали належного висвітлення в юридичній науці.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги в Україні та з'ясуванні їх значення для забезпечення права особи на охорону здоров'я. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: охарактеризувати нормативне підґрунтя надання екстреної медичної допомоги в системі чинного законодавства України; визначити основні загальні правові засади її надання, зокрема нормативну визначеність, невідкладність, доступність, безоплатність, організаційну забезпеченість та міжвідомчу координацію; встановити місце екстреної медичної допомоги в механізмі реалізації права особи на охорону здоров'я в сучасних умовах, у тому числі з урахуванням викликів воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги в Україні формуються на кількох взаємопов'язаних рівнях правового регулювання. Їх вихідне конституційне підґрунтя становлять положення ст. 49 Конституції України, відповідно до яких держава зобов'язана створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, а також правова позиція Конституційного Суду України про обов'язок держави забезпечити надання медичної допомоги в обсязі, що відповідає потребам людини у

збереженні або відновленні здоров'я. Саме в цій площині екстрена медична допомога набуває особливого значення, оскільки її надання безпосередньо пов'язане з відверненням загрози життю чи здоров'ю особи, а отже, з практичною реалізацією однієї з базових конституційних гарантій у соціальній сфері.

На законодавчому рівні загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги визначаються насамперед Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та Законом України «Про екстрену медичну допомогу». Основи прямо відносять екстрену медичну допомогу до видів медичної допомоги, що надаються громадянам, а також містять загальне визначення екстреної медичної допомоги як допомоги, що полягає у здійсненні медичними працівниками відповідно до закону невідкладних організаційних, діагностичних і лікувальних заходів [3]. Водночас спеціальний Закон України «Про екстрену медичну допомогу» деталізує її поняття, окреслює систему екстреної медичної допомоги, визначає повноваження центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, права та обов'язки працівників цієї системи, а також засади державного управління у відповідній сфері [4]. Отже, першою загальною правовою засадою надання екстреної медичної допомоги є *нормативна визначеність*, тобто чітке законодавче закріплення її місця в системі охорони здоров'я, правового статусу суб'єктів її надання та загальних правил функціонування відповідної системи.

Разом із тим законодавче регулювання не є вичерпним. На підзаконному рівні загальні правові заса-

ди надання екстреної медичної допомоги конкретизуються нормативно-правовими актами МОЗ України та спільними актами інших органів публічної влади. Наказ МОЗ України від 24.09.2020 № 2179 затвердив нормативно-правові акти з питань надання екстреної медичної допомоги, а також порядок дій працівників системи екстреної (швидкої) медичної допомоги на випадок надзвичайної ситуації [16]. Наказ МОЗ України від 16.02.2024 № 262 унормував підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників системи екстреної медичної допомоги [6]. Крім того, спільний наказ МВС України та МОЗ України від 09.02.2024 № 78/225 закріпив порядок електронної інформаційної взаємодії системи 112 та оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф [17]. Саме тому другою загальною правовою засадою є *процедурна та організаційна врегульованість*, що забезпечує практичну реалізацію законодавчих положень через деталізовані алгоритми реагування, порядок дій працівників, вимоги до професійної підготовки та правила інформаційної взаємодії.

Однією з основних загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги є *невідкладність*. На відміну від інших видів медичної допомоги, у цій сфері вирішальне значення має саме фактор часу: правовий обов'язок системи охорони здоров'я виникає тоді, коли стан особи об'єктивно потребує негайного реагування для врятування життя або мінімізації тяжких наслідків для здоров'я. Невідкладність зумовлює особливий правовий режим функціонування всієї системи екс-

треної медичної допомоги: оперативно-диспетчерську організацію, прискорений порядок прийняття рішень, спеціальні алгоритми виїзду бригад, термінову маршрутизацію пацієнта та пріоритетність медичного втручання над плановими процедурами. Тому невідкладність у цьому випадку є не лише медичною, а й власне юридичною характеристикою, що визначає специфіку правового регулювання відповідної сфери.

Не менш важливими загальними правовими засадами виступають *доступність і безоплатність* екстреної медичної допомоги. Офіційні матеріали НСЗУ свідчать, що екстрена медична допомога включена до Програми медичних гарантій, а в невідкладних станах медична допомога надається без направлення та незалежно від наявності декларації з лікарем [5]. У «Посібнику ПМГ 2026» екстрена медична допомога та медицина катастроф віднесені до гарантованих державою медичних послуг [5]. Це означає, що законодавець і органи, відповідальні за реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я, виходять із презумпції максимальної відкритості доступу до цього виду допомоги. Отже, доступність і безоплатність є не другорядними характеристиками, а засадничими правовими орієнтирами, без яких екстрена медична допомога не могла б виконувати свою конституційно значущу функцію.

Самостійне значення серед загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги має *організаційна забезпеченість*. Право особи на екстрену допомогу реалізується не через ізольовану дію окремого медичного працівника, а через діяльність спеціально ор-

ганізованої системи, що поєднує диспетчерські служби, бригади екстреної медичної допомоги, центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, а також профільні підрозділи лікарень. У сучасних умовах ця організаційна забезпеченість тісно пов'язана з цифровізацією. За офіційною інформацією МОЗ України, інформаційно-аналітична система «Централь 103» призначена для організації та контролю якості надання екстреної медичної допомоги та є «містком» для обміну інформацією між диспетчерськими службами [18]. Отже, до загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги необхідно віднести також *цифрову координацію* як інструмент забезпечення оперативності, безперервності та контрольованості надання відповідної допомоги.

Похідною, але не менш важливою загальною правовою засадою виступає *міжвідомча координація*. Екстрена медична допомога в сучасному правовому полі України вже не обмежується лише межами суто медичної системи. Її ефективне надання передбачає взаємодію центрів екстреної медичної допомоги, органів внутрішніх справ, диспетчерських служб, цифрових систем, а в умовах надзвичайних ситуацій – також інших суб'єктів публічної влади. Саме цим пояснюється значення нормативного врегулювання взаємодії системи 112 та оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги [17]. У правовому сенсі це означає, що держава гарантує особі не лише сам факт існування екстреної медичної допомоги, а й функціонування координаційного механізму, здатного забезпе-

чити реальне та своєчасне прибуття допомоги.

Зміст загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги особливо виразно проявляється через офіційні аналітичні та статистичні дані. За звітом НСЗУ про виконання паспорта бюджетної програми на 2024 рік фактична загальна кількість звернень до екстреної медичної допомоги становила 7 318 117, а частка виїздів бригад у загальній кількості звернень склала 66,1 % [15]. Це свідчить, що відповідний вид допомоги має не маргінальне, а системоутворююче значення для всієї сфери охорони здоров'я. За таких умов належне правове регулювання має враховувати не лише абстрактний зміст законодавчих норм, а й реальне навантаження на систему, її ресурсну спроможність і здатність функціонувати безперервно. Саме тому загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги повинні включати також орієнтацію на *функціональну спроможність системи*, яка підтверджується емпіричними показниками її діяльності.

Місце екстреної медичної допомоги у механізмі реалізації права особи на охорону здоров'я визначається тим, що саме вона забезпечує найбільш інтенсивну, безпосередню та своєчасну форму державного реагування на загрозу життю чи здоров'ю. Якщо інші види медичної допомоги переважно пов'язані з плановим лікуванням, профілактикою, тривалим супроводом або спеціалізованим втручанням, то екстрена медична допомога виконує функцію первинного правозахисного бар'єра, який не допускає втрати людиною можливості реалізувати саме право на життя і здоров'я через

організаційну бездіяльність держави. Саме тому вона є не лише окремим видом медичної допомоги, а й важливою складовою механізму реалізації конституційного права на охорону здоров'я. У цьому сенсі загальні правові засади її надання набувають значення загальних гарантій реалізації відповідного права.

У сучасних умовах, особливо в період дії воєнного стану, місце екстреної медичної допомоги у механізмі реалізації права на охорону здоров'я ще більше посилюється. У своєму щорічному звіті за 2024 рік ВООЗ зазначає, що попри триваючу війну організація та її партнери продовжували підтримувати надання критично важливих медичних послуг в Україні, одночасно сприяючи побудові сталої та стійкої системи охорони здоров'я [14]. У березні 2026 року ВООЗ повідомила про створення модульних станцій для екстрених медичних команд у прифронтових регіонах України; за офіційним повідомленням, ці станції покликані забезпечити швидший і надійніший доступ до екстреної медичної допомоги, особливо там, де існуюча медична інфраструктура пошкоджена або функціонує не повністю [9]. Це означає, що в умовах війни до загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги додається ще одна важлива складова – *стійкість системи в особливий період*, тобто здатність правового та організаційного механізму зберігати функціональність навіть за умов руйнування інфраструктури, перебоїв енергопостачання, ускладненої логістики та інших кризових чинників.

Отже, загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги в Україні охоплюють: нормативну

визначеність, процедурну та організаційну врегульованість, невідкладність, доступність, безоплатність, організаційну й кадрову забезпеченість, цифрову координацію, міжвідомчу взаємодію та стійкість системи в умовах особливого періоду. Саме сукупність цих засад дозволяє розглядати екстрену медичну допомогу не лише як один із видів медичної допомоги, а як цілісний правовий механізм забезпечення права особи на охорону здоров'я в Україні.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави дійти висновку, що загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги в Україні мають комплексний і багаторівневий характер та формуються на конституційному, законодавчому й підзаконному рівнях. Їх нормативне підґрунтя становлять, з одного боку, конституційні гарантії права на охорону здоров'я та правова позиція Конституційного Суду України щодо обов'язку держави забезпечити надання медичної допомоги в обсязі, що відповідає потребам особи, а з іншого – спеціальні приписи Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Закону України «Про екстрену медичну допомогу», а також підзаконні нормативно-правові акти МОЗ України та спільні акти інших органів публічної влади, які конкретизують порядок надання екстреної медичної допомоги, підготовку її працівників, алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях і механізми міжвідомчої взаємодії. Це дає підстави розглядати екстрену медичну допомогу не лише як окремий вид медичної допомоги, а як цілісний правовий механізм практичного за-

безпечення права особи на охорону здоров'я.

Під час дослідження встановлено, що до основних загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги в Україні належать нормативна визначеність, невідкладність, доступність, безоплатність, процедурна й організаційна врегульованість, кадрова забезпеченість, цифрова координація та міжвідомча взаємодія. На відміну від інших видів медичної допомоги, екстрена медична допомога функціонує в умовах підвищеної часової чутливості, а тому її правова природа визначається передусім необхідністю негайного реагування на загрозу життю чи здоров'ю особи. Водночас офіційні матеріали НСЗУ підтверджують, що екстрена медична допомога входить до Програми медичних гарантій, є безоплатною та надається без направлення і незалежно від наявності декларації з лікарем. Це свідчить, що доступність і безоплатність у цій сфері є не факультативними характеристиками, а засадничими правовими орієнтирами, без яких неможливе належне забезпечення права особи на охорону здоров'я.

Окремо обґрунтовано, що важливою складовою загальних правових засад надання екстреної медичної допомоги є належна організаційна та функціональна спроможність відповідної системи. Емпіричні дані НСЗУ щодо мільйонів звернень по екстрену медичну допомогу та значної частки виїздів бригад у структурі цих звернень підтверджують, що вона є одним із найбільш навантажених сегментів системи охорони здоров'я. Саме тому правове регулювання цієї сфери повинно бути орієнтоване не лише на формальне закріплення пов-

новажень суб'єктів, а й на підтримання реальної кадрової, організаційної, цифрової та координаційної спроможності всієї системи.

Додатково встановлено, що в умовах воєнного стану загальні правові засади надання екстреної медичної допомоги набувають особливого значення, оскільки мають забезпечувати не лише звичайне функціонування системи, а й її стійкість у кризових обставинах. Підтримка критично важливих медичних послуг, розвиток додаткової інфраструктури для екстрених медичних команд у прифронтових регіонах, а також необхідність збереження безперервного доступу до екстреної допомоги в

умовах пошкодження медичної інфраструктури свідчать, що в сучасних умовах екстрена медична допомога виступає одним із базових елементів життєстійкості системи охорони здоров'я України. У зв'язку з цим перспективним напрямом удосконалення законодавства є подальше посилення нормативної узгодженості між базовими законами та підзаконними актами у частині організації надання екстреної медичної допомоги, підготовки персоналу, цифрової взаємодії, маршрутизації пацієнтів і гарантування безперервності функціонування цієї системи в особливий період.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.02.2026).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29.05.2002 № 10-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v010p710-02> (дата звернення: 14.02.2026).
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 14.02.2026).
4. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text> (дата звернення: 14.02.2026).
5. Національна служба здоров'я України. Посібник ПМГ 2026. 31.03.2026. URL: https://academy.nszu.gov.ua/pluginfile.php/207391/mod_folder/content/0/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D0%9C%D0%93_2026.pdf (дата звернення: 14.02.2026).
6. Деякі питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників системи екстреної медичної допомоги : наказ МОЗ України від 16.02.2024 № 262. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0535-24> (дата звернення: 14.02.2026).
7. Міністерство охорони здоров'я України. Реформа екстреної медичної допомоги: працювати, щоб рятувати життя. 14.08.2017. URL: <https://moz.gov.ua/uk/reforma-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi-pracjuvati-schob-rjativati-zhittja> (дата звернення: 14.02.2026).
8. World Health Organization. Ukraine emergency : Overview. URL: <https://www.who.int/europe/emergencies/situations/ukraine-emergency> (дата звернення: 17.02.2026).

9. World Health Organization. WHO establishes modular ambulance stations to strengthen emergency medical response in Ukraine. News release. 18.03.2026. URL: <https://www.who.int/europe/news/item/18-03-2026-who-establishes-modular-ambulance-stations-to-strengthen-emergency-medical-response-in-ukraine> (дата звернення: 15.02.2026).

10. Теремецький В. І., Муляр Г. В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 48–51. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10>

11. Батрин О. В., Теремецький В. І., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 2 (15). С. 46–58. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-46-58](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58).

12. Дячук М. Д. Нормативна інтеграція в сфері охорони здоров'я України. Клінічна та профілактична медицина. 2025. № 1. С. 153–161. DOI: <https://doi.org/10.31612/2616-4868.1.2025.18>

13. Мороз Є. Д., Близнюк М. Д., Волошин В. Д., Хорошун Е. М., Тодуров І. М., Печиборщ В. П., Якимець В. М. Екстрена медична допомога в Україні в 2020 році, основні показники діяльності. Харківська хірургічна школа. 2021. № 3(108). С. 48–54. DOI: <https://doi.org/10.37699/2308-7005.3.2021.10>

14. World Health Organization. Regional Office for Europe. *WHO's response to health emergencies in Ukraine: annual report 2024*. Copenhagen, 2025. 26 p. URL: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2025-12500-52274-80390> (дата звернення: 15.02.2026).

15. Національна служба здоров'я України. Звіт про виконання паспорта бюджетної програми на 2024 рік. URL: <https://backend.nszu.gov.ua/storage/application/25/07/29/LJa0a9n9PS6jbkkXhpJhjUAXcYx1V85IOaPlAkL.pdf> (дата звернення: 15.02.2026).

16. Про затвердження нормативно-правових актів з питань надання екстреної медичної допомоги : наказ МОЗ України від 24.09.2020 № 2179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-20#Text> (дата звернення: 15.02.2026).

17. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії інформаційно-комунікаційної системи 112 та інформаційно-комунікаційних систем оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф для забезпечення виклику екстреної медичної допомоги в Україні за єдиним телефонним номером 112 : спільний наказ МВС України, МОЗ України від 09.02.2024 № 78/225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0289-24#Text> (дата звернення: 15.02.2026).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 53 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhennia chastyny tretoi statti 49 Konstytutsii Ukrainy «u derzhavnykh i komunalnykh zakladakh okhorony zdorovia medychna dopomoha nadaetsia bezoplatno» (sprava pro bezoplatnu medychnu dopomogu) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the official interpretation of the provision of part three of Article 49 of the Constitution of Ukraine "in state and communal healthcare facilities, medical care is provided free of

charge" (Case on free medical care)] dated May 29, 2002 No. 10-rp/2002. <https://zakon.rada.gov.ua/go/v010p710-02>

3. Zakon Ukrainy Pro osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia [Law of Ukraine On Fundamentals of Health Legislation of Ukraine] dated November 19, 1992 No. 2801-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

4. Zakon Ukrainy Pro ekstrenu medychnu dopomohu [Law of Ukraine On Emergency Medical Assistance] dated July 5, 2012 No. 5081-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text>

5. National Health Service of Ukraine. (2026). Posibnyk PMH 2026 [Guide to the Program of Medical Guarantees 2026]. March 31, 2026. https://academy.nszu.gov.ua/pluginfile.php/207391/mod_folder/content/0/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D0%9C%D0%93_2026.pdf

6. Nakaz MOZ Ukrainy Deiaki pytannia pidhotovky, perepidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii pratsivnykiv systemy ekstrenoi medychnoi dopomohy [Order of the Ministry of Health of Ukraine On Some Issues of Training, Retraining and Advanced Training of Emergency Medical Services Personnel] dated February 16, 2024 No. 262. <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0535-24>

7. Ministry of Health of Ukraine. (2017). Reforma ekstrenoi medychnoi dopomohy: pratsiuvaty, shchob riaduvaty zhyttia [Reform of emergency medical assistance: work to save lives]. August 14, 2017. <https://moz.gov.ua/uk/reforma-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi-pracjuvati-schob-rjaduvati-zhittja>

8. World Health Organization. Ukraine emergency : Overview. <https://www.who.int/europe/emergencies/situations/ukraine-emergency>

9. World Health Organization. (2026, March 18). WHO establishes modular ambulance stations to strengthen emergency medical response in Ukraine. News release. <https://www.who.int/europe/news/item/18-03-2026-who-establishes-modular-ambulance-stations-to-strengthen-emergency-medical-response-in-ukraine>

11. Teremetskyi, V. I., & Muliar, H. V. (2020). Suchasnyi stan administratyvno-pravovoho zabezpechennia realizatsii prava na okhoronu zdorovia [Current state of administrative and legal support for the realization of the right to health]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence], (43), 48–51. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10>

12. Batryn, O. V., Teremetskyi, V. I., & Ivakhnenko, O. A. (2024). Pravovi harantii dostupnosti medychnoi ta rehabilitatsiinoi dopomohy v period dii voiennoho stanu [Legal guarantees of the availability of medical and rehabilitation care during martial law]. Irpinskyi yurydychnyi chasopys [Irpın Law Journal], 2 (15), 46–58. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-46-58](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58)

13. Diachuk, M. D. (2025). Normatyvna intehratsiia v sferi okhorony zdorovia Ukrainy [Regulatory integration in the healthcare sector of Ukraine]. Klinichna ta profilaktychna medytsyna [Clinical and Preventive Medicine], 1, 153–161. <https://doi.org/10.31612/2616-4868.1.2025.18>

14. Moroz, Ye. D., Blyzniuk, M. D., Voloshyn, V. D., Khoroshun, E. M., Todurov, I. M., Pechyborshch, V. P., & Yakymets, V. M. (2021). Ekstrena medychna dopomoha v Ukraini v 2020 rotsi, osnovni pokaznyky diialnosti [Emergency medical assistance in Ukraine in 2020, main activity indicators]. Kharkivska khirurhichna shkola [Kharkiv Surgical School], 3(108), 48–54. <https://doi.org/10.37699/2308-7005.3.2021.10>

15. World Health Organization. Regional Office for Europe. (2025). WHO's response to health emergencies in Ukraine: annual report 2024. Copenhagen. <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2025-12500-52274-80390>

16. National Health Service of Ukraine. (2024). Zvit pro vykonannya pasporta biudzhetnoi prohramy na 2024 rik [Report on the implementation of the budget program passport for 2024]. <https://backend.nszu.gov.ua/storage/application/25/07/29/LJa0aqn9PS6JbkkXhpJhjJUAxcYx1V85IOaPlAkL.pdf>

17. Nakaz MOZ Ukrainy Pro zatverdzhennia normatyvno-pravovykh aktiv z pytan nadannia ekstrenoi medychnoi dopomohy [Order of the Ministry of Health of Ukraine On approval of regulatory acts on the provision of emergency medical assistance] dated September 24, 2020 No. 2179. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-20#Text>

18. Spilnyi nakaz MVS Ukrainy, MOZ Ukrainy Pro zatverdzhennia Poriadku elektronnoi informatsiinoi vzaiemodii informatsiino-komunikatsiinoi systemy 112 ta informatsiino-komunikatsiinykh system operatyvno-dyspetcherskykh sluzhbb tsestriv ekstrenoi medychnoi dopomohy ta medytsyny katastrof dlia zabezpechennia vyklyku ekstrenoi medychnoi dopomohy v Ukraini zaiedynym telefonnym nomerom 112 [Joint Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ministry of Health of Ukraine On approval of the Procedure for electronic information interaction of the information-communication system 112 and information-communication systems of operational-dispatch services of emergency medical assistance and disaster medicine centers to ensure the call for emergency medical assistance in Ukraine by a single phone number 112] dated February 09, 2024 No. 78/225. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0289-24#Text>

Savchenko D. P., Graduate Student of the Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after academician F. G. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

e-mail: expertprava@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7838-2902>

Zhukov P. I., Candidate of Law, Individual Entrepreneur Zhukov P. I.

e-mail: cray0000us@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0239-4285>

General Principles of the Provision of Emergency Medical Care in Ukraine

The article presents a comprehensive legal analysis of the general legal principles governing the provision of emergency medical care in Ukraine. It is substantiated that emergency medical care occupies a special place in the health care system, as it ensures an immediate response to conditions that directly threaten a person's life or health and serves as one of the practical mechanisms for the implementation of the constitutional right to health care.

The purpose of the article is to determine the general legal principles governing the provision of emergency medical care in Ukraine and to clarify their significance for ensuring an individual's right to health care.

It is established that the regulatory framework for its provision has a multi-level character and includes the provisions of the Constitution of Ukraine, the Fundamentals of Ukrainian Health Care Legislation, the Law of Ukraine "On Emergency Medical Care", as well as subordinate normative legal acts regulating the procedure for the actions of emergency medical care personnel, professional

training of staff, digital interaction, and organizational support for the functioning of the relevant system.

It is proved that the main general legal principles governing the provision of emergency medical care include normative certainty, urgency, accessibility, gratuitousness, procedural and organizational regulation, staffing support, digital coordination, and interagency interaction. Based on the analysis of official analytical and statistical materials, it is shown that emergency medical care is one of the most heavily burdened segments of the health care system, and therefore the effectiveness of its legal regulation directly affects the real accessibility of medical care for the population.

Particular attention is paid to the importance of emergency medical care under martial law, when its legal principles must ensure not only the ordinary functioning of the system, but also its resilience in crisis circumstances, in particular under conditions of damaged medical infrastructure and an increased need for urgent assistance. It is concluded that the general legal principles governing the provision of emergency medical care in Ukraine should be regarded as an integral legal mechanism for ensuring the individual's right to health care and as an important precondition for the stable functioning of the health care system under current conditions.

Keywords: *emergency medical care, right to health care, legal regulation, health care system, accessibility of medical care, martial law, interagency interaction, digital coordination, EU.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Савченко П. Д., Жуков П. І. Загальні засади надання екстреної медичної допомоги в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.15>

Citation APA: Husarov, S. M., & Kyrychenko O. Y. (2026). Zahalni zasady nadannia ekstrenoi medychnoi dopomohy v Ukraini [General principles of the provision of emergency medical care in Ukraine]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 5–12. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.15>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 21.02.2026

Прийнята до друку: 29.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 21 February 2026

Accepted for publication: 29 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.16
УДК 342.9 (477)

*Сібільєв М. А.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2666-847X>*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено сутність забезпечення законності в адміністративній діяльності органів Національної поліції України як однієї з ключових умов функціонування держави, заснованої на принципах верховенства права, законності та поваги до прав і свобод людини. Обґрунтовано, що адміністративна діяльність поліції є однією з основних форм реалізації її повноважень поза межами кримінального провадження та охоплює прийняття владних індивідуальних рішень, застосування заходів адміністративного примусу, здійснення профілактичної, дозвільної, контрольно-наглядової та юрисдикційної діяльності. Саме тому забезпечення законності у цій сфері має особливе значення, оскільки будь-яке відхилення від вимог закону може призвести до порушення прав людини, зловживання владою, перевищення службових повноважень і зниження рівня суспільної довіри до поліції.

Проаналізовано наукові підходи до визначення змісту адміністративної діяльності поліції та категорії «законність», а також положення чинного законодавства, що регламентує діяльність органів Національної поліції України. Встановлено, що законність у сфері адміністративної діяльності поліції повинна розглядатися не лише як формальна вимога точного дотримання норм права, але і як комплексний правовий режим, який передбачає обов'язковість діяльності поліцейських виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом. Акцентовано увагу на тому, що законність є необхідною передумовою легітимності рішень і дій поліції, а також гарантією недопущення свавільного втручання у сферу прав і свобод особи.

У результаті дослідження сформульовано авторський підхід, відповідно до якого забезпечення законності в адміністративній діяльності поліції визначено як сукупність адміністративно-правових дій, процедур, рішень, заходів контролю та нагляду, спрямованих на перевірку й гарантування відповідності діяльності органів Національної поліції України вимогам чинного законодавства. Доведено, що забезпечення законності виконує низку важливих функцій: гарантує дотримання прав і свобод людини, забезпечує правомірність та обґрунтованість управлінських рішень, запобігає зловживанню владою, підвищує ефективність адміністративної діяльності поліції, зміцнює

правопорядок та сприяє формуванню довіри суспільства до правоохоронних органів.

Ключові слова: Національна поліція України. адміністративна діяльність поліції, адміністративно-правове забезпечення, об'єкт забезпечення, законність, права і свободи людини.

Постановка проблеми. Забезпечення законності у діяльності органів Національної поліції є однією з ключових умов забезпечення належного функціонування України, як правової держави, та гарантування прав і свобод людини. Особливого значення у цьому контексті набуває адміністративна діяльність поліції, яка виступає однією з основних форм реалізації її повноважень поза межами кримінального провадження та пов'язана із застосуванням адміністративно-правових засобів впливу. Саме в процесі здійснення такої діяльності приймається значна кількість владних рішень індивідуального характеру, застосовуються заходи адміністративного примусу, а також здійснюється безпосередній вплив на учасників суспільних відносин. Це обумовлює підвищені вимоги до дотримання законності, оскільки навіть незначні відхилення від встановлених правових приписів можуть призводити до порушення прав людини та зниження рівня довіри до поліції. У зв'язку з цим забезпечення законності в адміністративній діяльності має важливе та над принципове значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адміністративна діяльність поліції неодноразово потрапляла у поле зору різних науковців. Зокрема, увагу цьому питанню приділяли: О. Ю. Дрозд, В. І. Дьордйай, Т. О. Карабін, В. М. Попович, Я. В. Ступник, І. С. Сухан, В. В. Тимчак, П. А. Трачук, П. П. Черевко та багато інших.

Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, а також враховуючи сучасні виклики та загрози, на сьогоднішній день нової актуальності та значення набуває проблематика адміністративної діяльності поліції як об'єкта забезпечення законності.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб визначити сутність забезпечення законності в адміністративній діяльності Національної поліції України. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: здійснити аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, на основі чого з'ясувати сутність адміністративної діяльності поліції; розкрити загальнотеоретичні підходи щодо розуміння категорії «законність».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», Національної поліції України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Її завданнями є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

ги [1]. В даному контексті зауважимо, що Закон України «Про Національну поліцію» прямо не визначає поняття адміністративної діяльності поліції, однак її зміст розкривається через визначені законом завдання та функції поліції, зокрема у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також надання поліцейських послуг. Саме ці напрями діяльності мають адміністративно-правовий характер і становлять основу адміністративної діяльності поліції.

У науковій літературі існують різні підходи щодо визначення поняття «адміністративна діяльність поліції». Взагалі, зазначає Р. В. Гречанюк, адміністративна діяльність характеризує систему управлінських, а також похідних і суміжних із ними процедур, необхідних для якісного й ефективного внутрішньо організаційного упорядкування процесів управління персоналом, наділеного владними повноваженнями та компетенцією, спрямованих на реалізацію функцій, досягнення мети та завдань публічного адміністрування у певній сфері [2]. Автор відзначає, що в сучасній правовій науці дотепер немає однозначного підходу до розуміння категорії адміністративної діяльності. Адже побудована на традиційних постулатах концепція адміністративно-правового забезпечення певної царини суттєво змінюється шляхом осучаснення та застосування нових визначень, понять, категорій, притаманних іншим науковим напрямам [2]. Разом із тим, в рамках окремих проблематик вказана категорія досліджувалась досить змістовно. Зокрема це стосується адміністративної діяльності поліції.

Так, відповідно до точки зору С. Ф. Константінова та інших акторів, адміністративна діяльність НПУ є виконавчо-розпорядчою, підзаконною, державно-владною діяльністю, яка здійснюється з метою забезпечення публічної безпеки та порядку, попередження і припинення злочинів та інших правопорушень, а також надання публічних послуг фізичним і юридичним особам адміністративно-правовими засобами [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 9]. О. Ю. Дрозд вказує, що адміністративна діяльність поліції – це врегульована нормами адміністративного права її виконавчо-владна діяльність, спрямована на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, прав і інтересів юридичних осіб, громадського порядку, громадської безпеки та боротьбу з правопорушеннями. Предметом адміністративної діяльності поліції є управлінські відносини, що складаються у сфері організації та практичного здійснення охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, боротьби зі злочинністю і окремими адміністративними правопорушеннями в громадських місцях, відносини, в яких проявляється нормотворча, правозастосовча [4]. Адміністративна поліцейська діяльність, на думку О. І. Безпалової є підзаконною, організаційно-розпорядчою, врегульованою нормами адміністративного права, насамперед пов'язаною із застосуванням заходів адміністративного примусу та адміністративного нагляду у процесі реалізації державними органами закріплених повноважень із забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії злочинності, охорони прав і

свобод громадян, надання допомоги особам, які її потребують [5].

Досить розгорнутою та цікавою видається позиція П. А. Трачука, який доводить, що ознаками адміністративної діяльності органів поліції України є наступні:

1) здебільшого врегульована нормами адміністративного права. Предметом регулювання адміністративно – правових норм є суспільні відносини, пов'язані з функціонуванням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, уповноважених на здійснення функцій публічного управління. Ці норми права у більшості випадків мають імперативний характер;

2) державно – владний характер. Органи Національної поліції реалізують надані їм повноваження від імені держави як її представники. Здійснюючи адміністративну діяльність, поліцейські мають право давати обов'язкові для виконання приписи, вказівки та застосовувати, за необхідності, примусові заходи впливу, що дозволені їм державою;

3) організаційно – розпорядчий характер. Організаційна сутність адміністративної діяльності поліції полягає у спільній цілеспрямованій скоординованій діяльності уповноважених осіб Національної поліції щодо вирішення завдань у сфері забезпечення публічної безпеки й порядку, а також функціонування системи органів поліції України. Розпорядчий характер адміністративної діяльності полягає в тому, що уповноважені особи Національної поліції мають право видавати обов'язкові для виконання під порядковими органами і підрозділами, а також фізичним та юридичними особами приписи, вказівки і розпорядження;

4) підзаконний характер. Національна поліція, реалізуючи надані їй повноваження, діє виключно на підставі та в рамках чинних законів і Конституції України. Усі форми та методи адміністративної діяльності органів поліції мають здійснюватися з урахуванням вимог чинного законодавства та відповідати йому;

5) соціальна спрямованість. Поліція, здійснюючи адміністративну діяльність, перш за все надає у визначених законом сферах поліцейські послуги та допомогу особам, які її потребують. Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їх потреб. Крім того, планування службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад [6, с. 23-24].

Варто зауважити, що адміністративна діяльність поліції є досить широкою та охоплює, як внутрішні, так і зовнішні вектори реалізації. Так, внутрішня (внутрішньосистемна) адміністративна діяльність включає: визначення структури поліції; планування роботи; контроль і перевірку виконання; розповсюдження позитивного досвіду; добір, розстановку та виховання кадрів; атестування поліцейських. В свою чергу зовнішня включає: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзви-

чайних ситуацій потребують такої допомоги [4, с. 9].

Тож, наведені вище наукові позиції дають змогу дійти до висновку, що адміністративна діяльність поліції – це врегульована нормами адміністративного права підзаконна, владно-розпорядча діяльність органів Національної поліції, що здійснюється: по-перше, у зовнішній сфері – шляхом реалізації публічно-владних повноважень щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини та надання поліцейських послуг; по-друге, у внутрішній сфері – через організаційно-управлінські дії, спрямовані на забезпечення належного функціонування самих органів поліції.

Зазначене вище дає змогу констатувати, що забезпечення законності адміністративної діяльності поліції має принципове значення, оскільки така діяльність пов'язана із реалізацією владних повноважень і безпосереднім втручанням у сферу прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Недотримання вимог законності у цій сфері може призводити до неправомірного обмеження прав особи, зловживання владою, а також підриву довіри суспільства до правоохоронних органів і держави в цілому. Крім того, законність є необхідною умовою ефективності адміністративної діяльності поліції, оскільки лише діяльність, що здійснюється у межах і у спосіб, визначений законом, є легітимною та здатною забезпечити стабільність публічно-правових відносин.

Так, В. А. Грабельников вказує, що у загальному розумінні, законність – це містке і багатопланове явище, а тому, тому поширені численні визначення, що розкривають

той чи інший аспект законності, той чи інший зв'язок її із соціальними процесами. Це і принцип діяльності державних органів, і своєрідний політико-правовий режим громадського життя, і сувора вимога дотримання законів. Таким чином, законність – це сукупність різноманітних, але однопланових вимог, пов'язаних із відношенням до законів і втілення їх у життя: вимоги точно і неухильно дотримувати закони усіма, кому вони адресовані; вимоги дотримувати ієрархії законів та інших нормативних актів – конституційний закон володіє вищою юридичною чинністю, закон Верховної Ради вище постанови уряду; вимоги того, щоб ніхто не міг скасувати закон, крім органу, що його видав (незаперечність закону) [7, с. 141]. О. Г. Колб пише: законність – це режим суспільно-політичного життя; стан, відповідно до якого діяльність всіх суб'єктів права ґрунтується на законі, а ідеї права, гуманізму, справедливості, свободи і відповідальності панують над особистими, вузько груповими інтересами. Змістом принципу законності у зв'язку з цим автор пропонує вважати таку діяльність уповноважених суб'єктів, при якій в суспільному житті точне виконання законів, реальність і непорушність прав людини визначаються обов'язковим правилом [8, с. 237]. Відповідно до точки зору В. В. Копейчикова, законність – це такий режим державного й суспільного життя, за якого забезпечується повне та неухильне дотримання і виконання законів, підзаконних актів усіма без винятку органами держави, громадськими організаціями, посадовими особами та громадянами. Поняття законності охоплює до-

тримання і виконання всієї системи нормативних актів держави. Автор також зауважив, що законність означає, що під час здійснення посадовими особами своїх владних функцій не має місця суб'єктивізму і сваволі, що ведеться рішуча боротьба з різного роду зловживаннями, фактами зневаження законів, порушенням прав і законних інтересів громадян, а також з неправомірною поведінкою громадян [9, с. 208].

Тож, зазначене вище дає можливість дійти до висновку, що законність у діяльності поліції – це принцип і правовий режим функціонування органів Національної поліції України, що полягає у неухильному дотриманні та виконанні ними вимог законодавства під час реалізації своїх повноважень, а також у здійсненні діяльності виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом. Вона передбачає правомірність дій і рішень поліцейських, їх відповідність правовим нормам, недопущення зловживання владою та забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина.

Висновки. Підбиваючи підсумок наукового дослідження слід зазначити, що забезпечення законності в адміністративній діяльності поліції – це сукупність адміністративно-правових дій і рішень органів Національної поліції України, що підлягають правовому контролю та нагляду з

метою забезпечення їх відповідності вимогам та правилам чинного законодавства. У цьому аспекті вона розглядається як сфера реалізації владних повноважень поліції, в межах якої має бути гарантовано дотримання правових приписів, недопущення порушень прав і свобод людини та забезпечення належного правопорядку.

Значення забезпечення законності полягає у наступному: гарантує дотримання прав і свобод людини у діяльності поліції; забезпечує правомірність і легітимність рішень та дій поліцейських; запобігає зловживанню владою та перевищенню повноважень; сприяє ефективності адміністративної діяльності поліції; підвищує довіру суспільства до поліції та зміцнює правопорядок.

З урахуванням проведеного у статті аналізу варто зауважити, що перспективи подальших наукових досліджень означеної тематики стосуються розроблення питання дієвих адміністративно-правових механізмів контролю та нагляду за дотриманням законності в діяльності органів Національної поліції України, зокрема в умовах воєнного стану та цифровізації сфери публічного управління. Також окремої уваги потребує вивчення зарубіжного досвіду забезпечення законності в діяльності поліції та можливостей його адаптації до національної правової системи та практики функціонування поліції в Україні.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text> (дата звернення: 19.01.2026).
2. Гречанюк Р. В. Адміністративна діяльність: загальні концептуальні аспекти розуміння. *Право і Суспільство*. 2019. № 4. С. 173–179. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-25>

3. Адміністративна діяльність Національної поліції: навчальний посібник для підготовки до іспиту / Калюк О. М., Константинов С. Ф., Куліков В. А. та ін.; за ред. Кулікова В. А. К.: «Освіта України», 2016. 230 с.
4. Дрозд О. Ю. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навч. посіб. К.: Видавництво «ЦУЛ» 2016. 196 с.
5. Поліцейська (Поліцейська (адміністративна) діяльність : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. І. Безпалової ; [О. В. Джафарова, С. О. Шатрава та ін. ; передм. О. І. Безпалової] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 396 с.
6. Адміністративна діяльність органів поліції України : академічний курс : підручник / За заг. ред. П. А. Трачука. Ужгород: ТОВ «РІК-У». 2024. 316 с.
7. Грабельников В. А. Організація охорони громадського порядку в санаторно-курортних та інших зонах відпочинку громадян: дис... канд. юрид. наук : Київ : Національний аграрний університет. 2007. 202 с.
8. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис... д-ра. юрид. наук : Київ. 2007. 509 с.
9. Загальна теорія держави і права. за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 320 с.

References

1. Law of Ukraine "On the National Police" No. 580-VIII (2015, July 2). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>
2. Hrechaniuk, R. V. (2019). Administratyvna diialnist: Zahalni kontseptualni aspekty rozuminnia [Administrative activity: General conceptual aspects of understanding]. *Pravo i Suspilstvo*, 4, 173–179. <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-25>
3. Kaliuk, O. M., Konstantinov, S. F., Kulikov, V. A., et al. (2016). *Administratyvna diialnist Natsionalnoi politsii* [Administrative activity of the National Police] (V. A. Kulikov, Ed.). Osvita Ukrainy.
4. Drozd, O. Yu. (2016). *Administratyvna diialnist politsii u pytanniakh ta vidpovidakh* [Administrative activity of the police in questions and answers]. TsUL.
5. Bezpalova, O. I. (Ed.). (2020). *Politseiska (administratyvna) diialnist* [Police (administrative) activity]. Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.
6. Trachuk, P. A. (Ed.). (2024). *Administratyvna diialnist orhaniv politsii Ukrainy: Akademichniy kurs* [Administrative activity of police bodies of Ukraine: Academic course]. RIK-U.
7. Hrabelnykov, V. A. (2007). *Orhanizatsiia okhorony hromadskoho poriadku v sanatorio-kurortnykh ta inshykh zonakh vidpochynku hromadian* [Organisation of public order protection in sanatorium-resort and other recreation areas for citizens] (Candidate dissertation, Natsionalnyi ahrarnyi universytet, Kyiv).
8. Kolb, O. H. (2007). *Ustanova vykonannia pokaran yak subiekt zapobihannia zlochynam* [Penitentiary institution as a subject of crime prevention] (Doctoral dissertation, Kyiv).
9. Kopieichykov, V. V. (Ed.). (1997). *Zahalna teoriia derzhavy i prava* [General theory of state and law]. Yurinkom.

Sibiliev M. A., Ph.D. student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2666-847X>

Ensuring Legality in the Administrative Activities of the National Police of Ukraine

The article examines the essence of ensuring legality in the administrative activities of the National Police of Ukraine as one of the key conditions for the functioning of a state based on the principles of the rule of law, legality and respect for human rights and freedoms. It is substantiated that the administrative activities of the police are one of the main forms of exercising its powers outside the criminal proceedings and include the adoption of individual decisions by the authorities, the application of administrative coercion measures, the implementation of preventive, permitting, control and supervision and jurisdictional activities. That is why ensuring legality in this area is of particular importance, since any deviation from the requirements of the law can lead to a violation of human rights, abuse of power, abuse of official authority and a decrease in the level of public trust in the police.

The scientific approaches to determining the content of the administrative activities of the police and the category of "legality", as well as the provisions of the current legislation regulating the activities of the National Police of Ukraine are analyzed. It is established that legality in the field of administrative police activity should be considered not only as a formal requirement of strict compliance with the rules of law, but also as a comprehensive legal regime that provides for the obligation of police officers to act exclusively on the basis, within the limits of their powers and in the manner specified by law. Attention is focused on the fact that legality is a necessary prerequisite for the legitimacy of police decisions and actions, as well as a guarantee of preventing arbitrary interference in the sphere of individual rights and freedoms. As a result of the study, the author's approach was formulated, according to which ensuring legality in the administrative police activity is defined as a set of administrative and legal actions, procedures, decisions, control and supervision measures aimed at verifying and guaranteeing compliance of the activities of the National Police of Ukraine with the requirements of current legislation. It has been proven that ensuring the rule of law performs a number of important functions: it guarantees respect for human rights and freedoms, ensures the legality and validity of administrative decisions, prevents abuse of power, increases the efficiency of police administrative activities, strengthens law and order, and contributes to the formation of public trust in law enforcement agencies.

Keywords: *National Police of Ukraine. administrative activities of the police, administrative and legal support, object of support, legality, human rights and freedoms.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Сібілев М. А. Забезпечення законності в адміністративній діяльності Національної поліції України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 5-12. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.15>

Citation APA: Sibilev, M. A. (2026). Zabezpechennia zakonnosti v administratyvnyi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Ensuring legality in the administrative activities of the National Police of Ukraine]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 5–12. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.15>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 26.01.2026

Прийнята до друку: 13.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 26 January 2026

Accepted for publication: 13 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.17
УДК 342.9:349.6(477)

Цибенко О. В.,
кандидат юридичних наук, адвокат,
керівник Адвокатського об'єднання
«Юридична консультація № 2
Шевченківського району міста Києва»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9591-0629>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

У статті досліджено адміністративно-правовий аспект правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні. Обґрунтовано, що цей аспект слід розглядати як самостійний і системно організований сегмент публічно-правового регулювання, у межах якого поєднуються матеріально-правові приписи, діяльність уповноважених органів, адміністративні процедури, засоби контролю, припинення, документування та правового переслідування екологічно протиправної поведінки. Встановлено, що його юридична природа формується через взаємодію владно-управлінського, правоохоронного і правозахисного начал, а зміст охоплює не лише застосування санкцій, а й превенцію, фіксацію порушень, процедурне оформлення рішень, відшкодування шкоди та відновлення порушеного екологічного правопорядку. Окрему увагу приділено системі правових засобів, адміністративних процедур і суб'єктів, через які реалізується протидія правопорушенням у природоохоронній сфері, зокрема ролі органів екологічного контролю, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування та механізмів міжвідомчої взаємодії. З'ясовано, що результативність чинного адміністративно-правового механізму істотно знижується через нормативну фрагментарність, неповноту окремих юридичних конструкцій, недостатню узгодженість процедур, слабку координацію між суб'єктами реагування, а також через складність доказування й документування екологічної шкоди, особливо в умовах воєнного стану. На цій основі обґрунтовано напрями вдосконалення правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони довкілля, які пов'язані із систематизацією нормативної бази, процедурним упорядкуванням адміністративних проваджень, інституційним посиленням системи екологічного контролю, переходом до превентивної та ризик-орієнтованої моделі реагування, розвитком цифрового моніторингу та гармонізацією національного механізму із європейськими стандартами. До-

ведено, що комплексне оновлення нормативної, інституційної та інформаційної складових має ключове значення для підвищення ефективності протидії екологічним правопорушенням, зміцнення екологічної безпеки держави та реального захисту права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, протидія правопорушенням, охорона навколишнього природного середовища, екологічна безпека, державний екологічний контроль.

Постановка проблеми. Адміністративно-правовий аспект правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні набуває особливої ваги в умовах, коли забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги Конституцією України прямо віднесено до обов'язків держави, а право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля закріплено як самостійну конституційну гарантію. За такого нормативного підходу правопорушення у природоохоронній сфері слід розглядати не лише як порушення спеціальних правил природокористування, а як посягання на публічний порядок у сфері охорони довкілля, екологічну безпеку, здоров'я населення та гарантовані державою екологічні права людини. Саме тому проблема протидії таким правопорушенням виходить за межі суто карального реагування і постає як складова системи публічного адміністрування, у межах якої поєднуються превенція, контроль, припинення, фіксація правопорушень, притягнення до відповідальності та відновлення порушеного правопорядку.

Правове забезпечення цієї протидії ґрунтується на багаторівневій нормативній конструкції. Базовим актом у цій сфері є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначає

правові, економічні та соціальні засади організації природоохоронної діяльності, коло уповноважених суб'єктів і загальну логіку державного впливу у відповідній сфері. Водночас сучасний адміністративно-правовий вимір цієї проблеми істотно посилюється чинністю Закону України «Про адміністративну процедуру» та пов'язаним з ним законодавчими змінами 2024 року, адже правове реагування на порушення у сфері довкілля дедалі більшою мірою має спиратися на чіткі правила розгляду адміністративних справ, прийняття вмотивованих адміністративних актів, дотримання процедурних гарантій і належне оскарження рішень публічної адміністрації. Наведене свідчить, що адміністративно-правовий аспект протидії природоохоронним правопорушенням охоплює не лише матеріальні заборони та санкції, а й процедурну якість державного реагування.

Актуальність цього дослідження додатково посилюється сучасним етапом реформування системи державного екологічного контролю. 25 червня 2025 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища на період до 2029 року, а в урядовій комунікації окремо наголошено на переході від переважно каральної моделі екологічного контролю до

превентивної, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю. Така зміна акцентів свідчить, що традиційні механізми реагування вже не повною мірою відповідають сучасним екологічним ризикам, євроінтеграційним вимогам і завданню забезпечення реальної результативності правового впливу. Отже, дослідження адміністративно-правового аспекту правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони довкілля є необхідним для з'ясування змісту відповідного механізму, виявлення його слабких місць і вироблення науково обґрунтованих підходів до його подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна юридична наука вже сформувала значний масив праць, присвячених адміністративно-правовому забезпеченню екологічної безпеки, державному управлінню у природоохоронній сфері та юридичній відповідальності за екологічні правопорушення, однак ці напрацювання залишаються переважно тематично розосередженими. Так, Л. Остапенко, Д. Хомин і М. Басараб [1] зосередили увагу на адміністративно-правових аспектах управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави, а також на місці адміністративно-правового забезпечення у механізмі гарантування екологічних прав. М. Сірант [2] суттєво поглибила цей напрям, обґрунтувавши, що адміністративно-правове регулювання відіграє провідну роль у визначенні правового статусу органів виконавчої влади, адміністративно-правових режимів охорони природних об'єктів, системи засобів охорони довкілля та відповідальності за екологічні правопорушення, а відповідний механізм охоплює нор-

мативно-інституційний, процедурно-процесуальний та інструментальний блоки. Отже, загальнотеоретичний і управлінський виміри цієї проблеми в науці вже окреслено досить виразно, однак вони переважно розкриваються через категорію екологічної безпеки, а не через спеціально сформульований механізм протидії правопорушенням у природоохоронній сфері.

Найбільш розробленим у доктрині є адміністративно-деліктний блок досліджень. О. Базан [3] звертає увагу на неоднозначність законодавчого визначення відповідальності, фрагментарність попередніх розробок, складність кваліфікації правопорушень і необхідність точного встановлення нормативної, фактичної та процесуальної підстав адміністративної відповідальності. Л. Ємець [4] досліджує поняття, ознаки, об'єкт, суб'єктний склад та об'єктивну сторону відповідних проступків і прямо зазначає, що спеціальних наукових досліджень системи адміністративних правопорушень у сфері екологічної безпеки до того фактично не проводилося. І. Денисюк [5] конкретизує процесуально значущі ознаки окремої групи таких деліктів. Зазначене дає підстави стверджувати, що на рівні складу правопорушення, підстав відповідальності та окремих елементів адміністративно-юрисдикційного реагування проблема опрацьована значно глибше, ніж на рівні цілісного механізму правового забезпечення протидії.

Водночас сучасний етап дослідження демонструє помітний рух від опису складів правопорушень до аналізу ефективності правового реагування. С. Кідалов і В. Сніжна [6] розглядають не лише сутність і види

адміністративного примусу та стягнень, а й причини й умови вчинення правопорушень, а також механізми їх попередження. А. Демчук і Я. Ленгер [7] аналізують співвідношення адміністративної та кримінальної відповідальності як складника механізму стримування порушень. Ю. Дереш і А. Романчук [8] вже прямо констатують, що чинна система юридичної відповідальності за екологічні правопорушення не відповідає європейським стандартам і сучасним реаліям, а тому потребує суттєвого оновлення. Таким чином, наукова думка поступово переходить від суто класифікаційного підходу до оцінки реальної результативності адміністративно-правового впливу, хоча й тут переважає дослідження відповідальності, а не всієї сукупності форм правового забезпечення протидії.

Водночас нерозкритими проблемами і питаннями залишаються відсутність єдиного доктринального визначення поняття «адміністративно-правовий аспект правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища», нечітке розмежування категорій «правове забезпечення», «протидія», «запобігання», «екологічна безпека» та «адміністративна відповідальність», а також недостатня цілісність дослідження суб'єктної взаємодії між органами екологічного контролю, поліцією, прокуратурою, судами та органами місцевого самоврядування. Окремого теоретико-прикладного опрацювання потребують адміністративні процедури фіксації та доказування екологічних правопорушень, вплив Закону України «Про адміністративну процедуру» на природоохоронні провадження, цифровізація екологічного

моніторингу, використання екологічних даних як доказової бази, а також правове забезпечення протидії правопорушенням, пов'язаним із воєнною шкодою довкіллю. Отже, наведені прогалини формують основу для подальшого дослідження, оскільки наявні праці висвітлюють окремі елементи проблеми, але ще не сформували цілісної адміністративно-правової концепції правового забезпечення протидії екологічним правопорушенням в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування сутності, змісту та особливостей адміністративно-правового аспекту правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні, виявлення основних проблем його нормативного закріплення і практичної реалізації, а також обґрунтування напрямів удосконалення відповідного механізму.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи сутність, зміст і юридичну природу адміністративно-правового аспекту правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища, передусім слід виходити з того, що в сучасній науці адміністративного права він розглядається не як сукупність окремих санкцій, а як упорядкована система норм, принципів, методів, уповноважених суб'єктів та їхньої діяльності, спрямованої на охорону екологічно значущих благ. Саме такий підхід простежується у статті Д. Запольського [9], у якій адміністративно-правове забезпечення права на безпеку для життя і здоров'я довкілля визначено як взаємоузгоджену сукупність норм і принципів права, мето-

дів адміністративного права, уповноважених суб'єктів та їхньої діяльності, зорієнтованих на фактичне забезпечення цього права. У проєкції на досліджувану тему це означає, що адміністративно-правовий аспект правового забезпечення протидії правопорушенням у природоохоронній сфері охоплює не лише каральне реагування, а й нормативне упорядкування, інституційне забезпечення, превенцію, фіксацію порушень, процедурне оформлення рішень і подальше відновлення порушеного екологічного правопорядку.

Поглибленню цього висновку сприяє праця І. В. Костенка, В. Ю. Оксіня та Д. С. Левченка [10], у якій адміністративно-правовий механізм захисту екологічних прав громадян охарактеризовано як системно впроваджену сукупність правових норм, інституційних структур і процедур, спрямованих на реалізацію, охорону та відновлення цих прав у разі їх порушення. Така позиція має принципове значення для визначення змісту першого завдання дослідження, оскільки засвідчує, що адміністративно-правовий аспект протидії екологічним правопорушенням охоплює щонайменше три взаємопов'язані компоненти:

- матеріально-правовий, який закріплює обов'язкові вимоги та заборони;
- інституційний, що визначає компетенцію органів контролю, нагляду та реагування;
- процедурний, який охоплює порядок доступу до екологічної інформації, участі громадськості, видання приписів, застосування адміністративно-господарських санкцій, тимчасового зупинення діяльності та судового захисту.

Отже, юридична природа цього аспекту полягає у поєднанні владно-управлінського, правоохоронного та правозахисного начал у межах єдиного механізму публічного впливу.

Таким чином, адміністративно-правовий аспект правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища доцільно визначати як системно організований сегмент публічно-правового регулювання, в межах якого через норми адміністративного права, діяльність уповноважених органів, спеціальні процедури і засоби примусу здійснюються попередження, виявлення, припинення, документування та правове переслідування екологічно протиправної поведінки, а також захист і відновлення екологічних прав. Зокрема, аналіз наукових джерел свідчить, що ключовою рисою цього аспекту є його орієнтація не лише на формальне дотримання природоохоронних приписів, а на фактичну охорону довкілля як конституційної цінності, причому в сучасних умовах до традиційних функцій додалися воєнні та післявоєнні виклики, пов'язані з документуванням шкоди, міжнародним співробітництвом і відновленням екологічної інфраструктури. Саме тому адміністративно-правовий вимір правового забезпечення протидії екологічним правопорушенням слід розглядати як центральну ланку всієї системи охорони довкілля в Україні.

Також слід зазначити, що система правових засобів і адміністративних процедур, через які реалізується протидія правопорушенням у природоохоронній сфері, має не випадковий, а послідовно структурований характер. У статті Г. Манько [11]

обґрунтовано, що адміністративна процедура в цій сфері охоплює п'ять основних стадій, зокрема, звернення особи і прийняття заяви до розгляду, розгляд справи, прийняття рішення, оскарження рішення та його виконання. Г. Манько окремо наголошує на потребі чіткої регламентації порядку подання заяв, ведення реєстрації, визначення вичерпного переліку документів, мінімізації надмірних формальностей, залучення додаткових доказів і забезпечення участі заінтересованих осіб у провадженні. Отже, окреслений підхід має принципове значення для досліджуваної теми, оскільки показує, що протидія правопорушенням у сфері охорони довкілля реалізується не лише через санкцію, а через процедурно впорядкований адміністративний процес, у межах якого юридично оформлюються контроль, реагування, перевірка доказів, прийняття рішень і їх подальше оскарження.

Не менш важливим є дослідження системи суб'єктів, через які фактично здійснюється така протидія. У статті О. Яри, О. Улютіної та О. Калмикової [12] наголошено, що ключове місце в цій системі посідають органи державного екологічного контролю, Національна поліція України та органи прокуратури, а результативність охорони довкілля прямо залежить від узгодженості та процесуальної наступності їхньої діяльності. Автори обґрунтовують, що фрагментарність нормативно-правового регулювання, недостатній рівень інформаційного обміну та роз'єднаність контрольно-наглядової і правоохоронної стадій реагування істотно ускладнюють документування екологічної шкоди та своєчасне притягнення винних осіб до юри-

дичної відповідальності. У межах цього підходу суб'єктний склад протидії постає не як механічна сукупність окремих органів, а як організаційно-правова система, в якій якість взаємодії між інспекцією, поліцією і прокуратурою прямо впливає на повноту доказування, ефективність провадження та реальність правового реагування.

Отже, система правових засобів, адміністративних процедур і суб'єктів протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні має розглядатися як цілісний адміністративно-правовий механізм, у якому матеріальні приписи екологічного законодавства поєднуються з процедурами подання й розгляду заяв, оцінки доказів, прийняття адміністративних актів, оскарження рішень, а також із міжвідомчою діяльністю контролюючих і правоохоронних органів. На основі викладеного можна дійти до висновку, що результативність цього механізму залежить не лише від наявності компетентних органів, а й від якості процедурної регламентації, інформаційної взаємодії, своєчасного використання спеціальних знань і здатності перевести факт виявленого порушення у завершене адміністративне чи правоохоронне реагування. Саме у наведеному розумінні друге завдання дослідження розкриває внутрішню логіку функціонування всієї системи протидії екологічним правопорушенням.

Важливо констатувати також, що однією з ключових проблем нормативного регулювання адміністративно-правового механізму протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середо-

вища є його внутрішня неузгодженість і фрагментарність. Д. Є. Запольський [13] підкреслює, що зазначена система має бути внутрішньо взаємоузгодженою сукупністю норм і принципів внутрішньодержавного та міжнародного права, однак сама постановка питання про необхідність її спеціального наукового осмислення свідчить про наявність прогалин у структурі чинного регулювання та в практиці діяльності уповноважених суб'єктів. У свою чергу І. Мачуська, аналізуючи адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері надрокористування [14], прямо вказує на суттєві недоліки інституту адміністративної відповідальності як у побудові норм, так і в змісті санкцій, а також на те, що відповідні положення Кодексу України про адміністративні правопорушення не охоплюють усіх необхідних елементів відповідальності за такі порушення. Отже, наведене дає підстави стверджувати, що нормативна проблема полягає не лише у великій кількості розпорошених приписів, а й у неповноті юридичних конструкцій, які мають забезпечувати належне реагування на екологічно протиправну поведінку.

Не менш істотні труднощі виявляються на рівні практичного застосування адміністративно-правових механізмів протидії. О. Макаренко та Н. Макаренко [15] акцентують увагу на проблемних питаннях притягнення до відповідальності за правопорушення щодо екологічної безпеки в умовах війни та обґрунтовують потребу у спеціальній методиці встановлення збитків, заподіяних довкіллю внаслідок збройної агресії, а також у спеціальному законі щодо фіксації таких збитків і визначення

кола уповноважених осіб. Автори окремо наголошують на необхідності екологічного аудиту територій після завершення бойових дій для найшвидшої фіксації шкоди та встановлення осіб, причетних до її спричинення. У практичному вимірі це означає, що навіть за наявності загальних адміністративно-правових інструментів система реагування стикається з дефіцитом спеціальних процедур доказування, стандартизованих методик обрахунку шкоди, чіткої компетенції суб'єктів фіксації та належної підготовки доказової бази для національних і міжнародних проваджень.

Отже, основні проблеми нормативного регулювання та практичного застосування адміністративно-правових механізмів протидії правопорушенням у сфері охорони довкілля концентруються у двох взаємопов'язаних площинах. Перша полягає у фрагментарності й неповноті правового регулювання, коли окремі склади правопорушень, санкції та процедурні правила не утворюють цілісної і внутрішньо узгодженої системи. Друга пов'язана з практикою правозастосування, де особливо в умовах воєнного стану виявляються слабкі місця доказування, документування екологічної шкоди, визначення уповноважених суб'єктів і процесуальної завершеності реагування. Саме ці обставини підтверджують, що подальше вдосконалення адміністративно-правового механізму протидії екологічним правопорушенням має ґрунтуватися не лише на перегляді санкцій, а й на глибокому оновленні процедурної та інституційної основи його реалізації.

Удосконалення адміністративно-правового механізму правового

забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні насамперед має бути пов'язане із систематизацією нормативної бази та процедурним упорядкуванням діяльності публічної адміністрації. Закон України «Про адміністративну процедуру» [16] регулює відносини органів публічної адміністрації з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів, а отже, саме він має стати процесуальною основою для уніфікації природоохоронних проваджень. У сфері протидії правопорушенням це означає потребу чіткого закріплення стадій реагування на порушення, строків проведення процедур, вимог до мотивування приписів і заборон, стандартів фіксації доказів, правил інформування особи, а також узгодженого порядку адміністративного оскарження. За відсутності зазначеної процедурної єдності навіть наявність матеріально-правових заборон і санкцій не формує достатньо цілісного механізму, оскільки правозастосування зберігає ризик фрагментарності, дублювання дій та неоднакової практики прийняття рішень.

Другим стратегічним напрямом має стати інституційне посилення системи державного екологічного контролю та переорієнтація її з переважно каральної моделі на превентивну і ризик-орієнтовану. Кабінет Міністрів України 25 червня 2025 року схвалив Стратегію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища [17], а в урядовому повідомленні

прямо вказано, що основою реформи є перехід від «каральної» моделі до «превентивної», спрямованої на запобігання шкоді. Із наведеного випливає, що вдосконалення механізму протидії правопорушенням має охоплювати чіткіше розмежування компетенції між суб'єктами реагування, уніфікацію стандартів контрольної діяльності, розвиток аналітичної й лабораторної спроможності, кадрове зміцнення інспекційної ланки та ширше використання цифрових інструментів моніторингу. Лише за окреслених умов фіксація порушень набуде не формального, а превентивного змісту, коли правовий вплив спрямовується не лише на покарання після настання шкоди, а й на своєчасне виявлення екологічного ризику та його нейтралізацію ще до настання тяжких наслідків.

Третій напрям удосконалення повинен поєднувати євроінтеграційний вектор, цифровізацію доказування та врахування воєнних екологічних викликів. У Звіті Європейської комісії щодо України за 2025 рік [18] зазначено, що Україна має певний рівень підготовки у сфері довкілля і зміни клімату та продемонструвала значний прогрес [19], однак потребує подальшого посилення відповідальних органів, кращого застосування горизонтального екологічного законодавства, зміцнення систем моніторингу, збору даних і належного впровадження екологічних процедур [20]. Для адміністративно-правового механізму протидії зазначене означає необхідність інтеграції національної моделі правоохоронних органів до стандартів ЄС, формування єдиних цифрових масивів екологічної інформації, підвищення якості доказової бази у справах про шкоду

довкіллю та розроблення спеціальних процедур фіксації правопорушень, пов'язаних із наслідками збройної агресії і післявоєнного відновлення.

Таким чином, саме комплексне оновлення нормативної, інституційної та інформаційної складових здатне сформувати більш результативний адміністративно-правовий механізм протидії правопорушенням у природоохоронній сфері, зорієнтований на реальний стан довкілля, а не лише на формальне виконання контрольних функцій.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави дійти висновку, що адміністративно-правовий аспект правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні становить самостійний і системно організований сегмент публічно-правового регулювання, у межах якого поєднуються матеріально-правові приписи, діяльність уповноважених органів, адміністративні процедури, контрольні та юрисдикційні форми реагування, а також інструменти захисту й відновлення екологічних прав. Встановлено, що його зміст не вичерпується накладенням санкцій за вже вчинене порушення, а охоплює повний цикл правового впливу, а саме від попередження, виявлення і документування екологічно небезпечної поведінки до притягнення винних осіб до відповідальності, компенсації шкоди та відновлення порушеного екологічного правопорядку. Водночас доведено, що результативність цього механізму істотно знижується через нормативну фрагментарність, неповну узгодженість процедур, слабку координацію між суб'єктами реагу-

вання, недостатню доказову й аналітичну спроможність, а також через ускладнення, спричинені воєнним станом і необхідністю фіксації масштабної шкоди довкіллю, пов'язаної зі збройною агресією. Саме тому подальше вдосконалення адміністративно-правового механізму має бути зорієнтоване на систематизацію правового регулювання, процедурну єдність адміністративних проваджень, інституційне зміцнення екологічного контролю, цифровізацію моніторингу та гармонізацію національної моделі правового реагування з європейськими стандартами.

Перспективи подальших наукових досліджень доцільно пов'язувати з поглибленим осмисленням кількох взаємопов'язаних напрямів. Насамперед потребують додаткового опрацювання категоріальні межі понять «адміністративно-правове забезпечення», «протидія правопорушенням», «екологічний контроль», «екологічна безпека» та «правове реагування», оскільки саме нечіткість їх співвідношення значною мірою зумовлює фрагментарність наукових підходів і неоднорідність правозастосовної практики. Окрему увагу слід зосередити на розробленні цілісної моделі міжвідомчої взаємодії органів екологічного контролю, поліції, прокуратури, суду та органів місцевого самоврядування, на дослідженні цифрових засобів фіксації й доказування екологічних правопорушень, на формуванні процесуальних стандартів документування воєнної шкоди довкіллю, а також на виробленні критеріїв оцінювання ефективності адміністративно-правового механізму не лише за кількістю виявлених порушень, а за фактичним рівнем зниження еко-

логічної протиправності, реальним захищеності довкілля як конститу-
відшкодуванням шкоди та станом ційної цінності.

Список використаних джерел

1. Остапенко Л., Хомин Д. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 10, № 1 (37). С. 174–179. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.37.174>
2. Сірант М. М. Інструментальна основа механізму адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної безпеки. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 113–122. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-12>
3. Базан О. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23), т. 2. С. 110–114.
4. Ємець Л. О. Система та склад адміністративних правопорушень в сфері екологічної безпеки. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Вип. 1. С. 34–48.
5. Улютіна О. А., Денисюк І. І. Об'єктивна сторона підсудних екологічних адміністративних правопорушень. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 170–175. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.28>
6. Кідалов С. О., Сніжна В. М. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. Т. 12, № 3. С. 119–130. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2021.03.15>
7. Демчук А. М., Ленгер Я. І. Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин. *Нове українське право*. 2024. № 5. С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.5.8>
8. Дереш Ю. В., Романчук А. О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього середовища. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 278–281. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/70>
9. Запольський Д. Є. Поняття «адміністративно-правове забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні в умовах воєнного стану» та його характерні риси. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 540–544. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/133>
10. Костенко І. В., Оксін В. Ю., Левченко Д. С. Адміністративно-правові засади захисту екологічних прав громадян в Україні: проблеми та шляхи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 475–485. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/107>
11. Манько Г. В. Стадії здійснення адміністративної процедури у сфері захисту довкілля та природних ресурсів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 65. С. 242–247. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.44>
12. Яра О. С., Улютіна О. А., Калмикова О. В. Взаємодія правоохоронних та контролюючих органів у сфері забезпечення екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 352–355. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/73>
13. Запольський Д. Є. Нормативна система адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*.

2023. Т. 34 (73), № 6. С. 199–206. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/32>

14. Мачуська І. Б. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері надрокористування: теоретико-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 188–192. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.35>

15. Макаренко Н. А., Макаренко О. Ю. Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82, ч. 2. С. 201–209. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.32>

16. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> (дата звернення: 25.01.2026).

17. Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2025 № 625-р . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.12.2025).

18. European Commission. Ukraine 2025 Report : Commission Staff Working Document Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2025 Communication on EU enlargement policy. Brussels, 04.11.2025. SWD(2025) 759 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52025SC0759> (дата звернення: 25.01.2026).

19. Teremetskyi V., Popovych T., Poliakov Ye., Shchurat T., Terletskii A., Sidliar V. Sustainable Development: a Methodology for Combining Law, Economy, Ecology and Politics. *International Journal of Ecosystems and Ecology Science*. 2025. Vol. 15, No. 4. P. 97–102. DOI: <https://doi.org/10.31407/ijees15.412>

20. Теремецький В. І. Профілактика адміністративних деліктів у сфері використання й охорони лісового фонду України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 3. С. 71–77. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2020.03.093>

References

1. Ostapenko, L., & Khomyn, D. (2023). Administratyvno-pravovi zasady upravlinnia u sferi zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky derzhavy [Administrative and legal principles of management in the field of ensuring the environmental safety of the state]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*. Vol. 10, No. 1(37), pp.174–179. <https://doi.org/10.23939/law2023.37.174>

2. Sirant, M. M. (2020). Instrumentalna osnova mekhanizmu administratyvno-pravovoho rehuliuвання zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky [The instrumental basis of the mechanism of administrative and legal regulation of ensuring environmental safety]. *Publichne pravo* [Public Law], (3(39)), 113–122. <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-12>

3. Bazan, O. V. (2018). Administratyvna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Ukraini [Administrative liability for offenses in the field of environmental protection in Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk* [Precarpathian Legal Bulletin], (2(23), Pt. 2), 110–114.

4. Yemets, L. O. (2018). Systema ta sklad administratyvnykh pravoporushen v sferi ekolohichnoi bezpeky [The system and composition of administrative offenses in the field of environmental safety]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu "Odeska*

yurydychna akademiia” [Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University “Odesa Law Academy”], (1), 34–48.

5. Uliutina, O. A., & Denysiuk, I. I. (2020). Obiektivna storona pidsudnykh ekolohichnykh administratyvnykh pravoporushen [The objective side of justiciable environmental administrative offenses]. *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, Economy and Law], (10), 170–175. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.28>

6. Kidalov, S. O., & Snizhna, V. M. (2021). Administratyvna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [Administrative liability for offenses in the field of environmental protection]. *Pravo. Liudyna. Dovkillia* [Law. Human. Environment], 12(3), 119–130. <https://doi.org/10.31548/law2021.03.15>

7. Demchuk, A. M., & Lenher, Ya. I. (2024). Administratyvna ta kryminalna vidpovidalnist za ekolohichni pravoporushennia u sferi zemelnykh vidnosyn [Administrative and criminal liability for environmental offenses in the field of land relations]. *Nove ukrainske pravo* [New Ukrainian Law], (5), 60–65. <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.5.8>

8. Deresh, Yu. V., & Romanchuk, A. O. (2021). Udoskonalennia yurydychnoi vidpovidalnosti za porushennia vymoh zakonodavstva pro okhoronu navkolyshnoho seredovyscha [Improving legal liability for violations of environmental protection legislation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Juridical Scientific and Electronic Journal], (10), 278–281. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/70>

9. Zapolskyi, D. Ye. (2023). Normatyvna systema administratyvno-pravovoho zabezpechennia prava na bezpechne dlia zhyttia i zdorovia dovkillia v Ukraini [The normative system of administrative and legal support of the right to an environment safe for life and health in Ukraine]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Yurydychni nauky* [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Legal Sciences], 34(73)(6), 199–206. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/32>

10. Kostenko, I. V., Oksin, V. Yu., & Levchenko, D. S. (2025). Administratyvno-pravovi zasady zakhystu ekolohichnykh prav hromadian v Ukraini: problemy ta shliakhy udoskonalennia [Administrative and legal principles of protecting citizens’ environmental rights in Ukraine: Problems and ways of improvement]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Juridical Scientific and Electronic Journal], (5), 475–485. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/107>

11. Manko, H. V. (2021). Stadii zdiisnennia administratyvnoi protsedury u sferi zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv [Stages of implementation of the administrative procedure in the field of environmental and natural resources protection]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law], (65), 242–247. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.44>

12. Yara, O. S., Uliutina, O. A., & Kalmykova, O. V. (2025). Vzaiemodiia pravookhoronnykh ta kontroliuiuchykh orhaniv u sferi zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky [Interaction of law enforcement and supervisory bodies in the field of ensuring environmental safety]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Juridical Scientific and Electronic Journal], (11), 352–355. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/73>

13. Zapolskyi, D. Ye. (2023). Normatyvna systema administratyvno-pravovoho zabezpechennia prava na bezpechne dlia zhyttia i zdorovia dovkillia v Ukraini [The normative system of administrative and legal support of the right to an environment safe for life and health in Ukraine]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Yurydychni nauky* [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Legal Sciences], 34(73)(6), 199–206. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/32>

14. Machuska, I. B. (2022). Administratyvna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi nadrokorystuvannia: Teoretyko-pravovyi aspekt [Administrative liability for offenses in the field of subsoil use: Theoretical and legal aspect]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo* [Analytical and Comparative Jurisprudence], (1), 188–192. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.35>

15. Makarenko, N. A., & Makarenko, O. Yu. (2024). Pravove zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu [Legal support of environmental safety under martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law], (82, Pt. 2), 201–209. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.32>

16. Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2073-IX [On Administrative Procedure: Law of Ukraine dated February 17, 2022, No. 2073-IX]. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> [in Ukrainian].

17. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha, ratsionalnoho vykorystannia, vidtvorennia i okhorony pryrodnykh resursiv na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.06.2025 № 625-r [On approval of the Strategy for reforming the system of state supervision (control) in the field of environmental protection, rational use, reproduction and protection of natural resources until 2029 and approval of the operational action plan for its implementation in 2025–2027: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 25, 2025, No. 625-r]. (2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

18. European Commission. (2025, November 4). *Ukraine 2025 report: Commission staff working document accompanying the document communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2025 communication on EU enlargement policy* (SWD(2025) 759 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52025SC0759>

19. Teremetskyi, V., Popovych, T., Poliakov, Ye., Shchurat, T., Terletskii, A., & Sidliar, V. (2025). Sustainable development: A methodology for combining law, economy, ecology and politics. *International Journal of Ecosystems and Ecology Science*, 15(4), 97–102. <https://doi.org/10.31407/ijeec15.412>

21. Teremetskyi, V. I. (2020). Profilaktyka administratyvnykh deliktiv u sferi vykorystannia y okhorony lisovoho fondu Ukrainy [Prevention of administrative delicts in the field of use and protection of the forest fund of Ukraine]. *Aktualni problemy pravoznavstva* [Actual Problems of Jurisprudence], (3), 71–77. <https://doi.org/10.35774/app2020.03.093>

Tsybenko O. V., candidate of legal sciences, defence attorney, head of the Bae Association “Legal Consultation Office No. 2 of Shevchenkivskyi district of Kyiv”
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9591-0629>

Administrative and legal Aspect of Legal Support for Combating Offenses in the Environmental Protection in Ukraine Field

The article examines the administrative-legal aspect of legal support for combating violations in the field of environmental protection in Ukraine. It is substantiated that this aspect should be considered as an independent and systematically organized segment of public-legal regulation, within which substantive legal regulations, activities of authorized bodies, administrative procedures, means of control,

termination, documentation and legal prosecution of environmentally illegal behavior are combined. It is established that its legal nature is formed through the interaction of government, management, law enforcement and human rights principles, and the content covers not only the application of sanctions, but also prevention, recording of violations, procedural registration of decisions, compensation for damage and restoration of violated environmental law and order. Special attention is paid to the system of legal means, administrative procedures and entities through which combating violations in the environmental protection sphere is implemented, in particular the role of environmental control bodies, law enforcement bodies, local government bodies and mechanisms of interagency interaction. It was found that the effectiveness of the current administrative and legal mechanism is significantly reduced due to regulatory fragmentation, incompleteness of individual legal structures, insufficient consistency of procedures, weak coordination between response entities, as well as the complexity of proving and documenting environmental damage, especially in conditions of martial law. On this basis, directions for improving the legal support for combating environmental offenses are substantiated, which are associated with the systematization of the regulatory framework, procedural streamlining of administrative proceedings, institutional strengthening of the environmental control system, the transition to a preventive and risk-oriented response model, the development of digital monitoring and harmonization of the national mechanism with European standards. It is proven that a comprehensive update of the regulatory, institutional and informational components is of key importance for increasing the effectiveness of combating environmental offenses, strengthening the ecological security of the state and real protection of the human right to an environment safe for life and health.

Keywords: *administrative and legal support, combating offenses, environmental protection, ecological safety, state ecological control.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Цибенко О. В. Адміністративно-правовий аспект правового забезпечення протидії правопорушенням у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 182-196. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.16>

Citation APA: Tsybenko, O. V. (2026). Administratyvno-pravovyi aspekt pravovoho zabezpechennia protydii pravoporushenniam u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Ukraini [Administrative and legal aspect of legal support for combating offenses in the environmental protection in Ukraine field]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 182-196. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.16>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 21.01.2026

Прийнята до друку: 10.02.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 21 January 2026

Accepted for publication: 10 March 2026

Published: 30 April 2026

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.18
УДК 343.983

*Кришевич О. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6136-8106>*

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОВОДЖЕННЮ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ

У сучасних умовах збройних конфліктів питання контролю за обігом зброї, боєприпасів та вибухових речовин набуває особливої актуальності. Запобігання незаконному поводженню з небезпечними засобами серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях є важливим елементом національної безпеки та громадського порядку. Оскільки, в умовах війни кількість зброї як серед військових, так і серед цивільного населення значно зросла. Військовослужбовці, які брали безпосередню участь у бойових діях, мають унікальний досвід поводження зі зброєю, але саме ця обставина може створювати додаткові ризики у випадку їх повернення до мирного життя. Передусім слід зазначити, що участь у бойових діях формує у військовослужбовців специфічний досвід взаємодії зі зброєю, який у мирних умовах може трансформуватися у ризиковані моделі поведінки. Наявність бойового досвіду, звикання до постійної загрози життю, підвищена тривожність, а також можливі прояви посттравматичного стресового розладу впливають на здатність особи адекватно оцінювати наслідки використання зброї поза службою. У таких умовах зброя може сприйматися не лише як засіб захисту, але й як інструмент вирішення конфліктів, що підвищує ризик правопорушень.

У період активних бойових дій облік зброї та боєприпасів може ускладнюватися, що створює передумови для їх втрати або незаконного привласнення. Незаконне зберігання тягне кримінальну відповідальність (ст. 263 КК України), проте добровільна здача звільняє від неї (особа, яка добровільно здає органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, звільняється від кримінальної відповідальності).

Питання сьогодення це запобігання незаконному поводженню зі зброєю серед військових, який повинен включати суворий облік, вилучення трофейної

зброї, обов'язковий інструктаж перед ротацією та психологічну підтримку для профілактики ПТСР, що знижує ризик нелегального вивезення зброї.

Оскільки однією з ключових причин незаконного поводження зі зброєю є психологічні наслідки війни: існує посттравматичний стресовий розлад, підвищена тривожність, агресія або труднощі з адаптацією до цивільного життя можуть сприяти неналежному використанню або зберіганню зброї, а іншим фактором є недостатній контроль за обігом військового майна. Також, важливу роль відіграє соціально-економічний чинник: відсутність стабільного доходу, труднощі з працевлаштуванням після служби можуть підштовхувати окремих осіб до незаконної діяльності, пов'язаної зі зброєю.

Ключові слова: запобігання кримінальним правопорушенням, військово-службовці, бойові дії, злочинність, превенція, профілактика, предмет, кримінальне правопорушення, зброя, незаконне поводження, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, холодна зброя, експертизи.

Постановка проблеми. Проблема запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, є надзвичайно актуальною в умовах збройної агресії РФ на Україну. В умовах війни значна кількість військовослужбовців набуває практичних навичок поводження зі зброєю та має до неї безпосередній доступ, а після повернення із зони бойових дій більша частина з них стикається з труднощами адаптації до мирного життя, що може супроводжуватися підвищеним рівнем стресу, проявами посттравматичних розладів, агресією або девіантною поведінкою. За таких умов зростає ризик незаконного зберігання, носіння, збуту чи використання зброї, боєприпасів або вибухових речовин.

Додатковими чинниками, що ускладнюють ситуацію: недосконалість системи контролю за обігом зброї; недостатня ефективність механізмів обліку та утилізації бойових засобів; прогалини у правовому регулюванні відповідальності та профілактики правопорушень; об-

межений рівень психологічної реабілітації та соціальної підтримки ветеранів; наявність тіньового ринку зброї. А головною, ключовою суперечністю є розрив між: високим рівнем підготовки військовослужбовців у сфері застосування зброї; та недостатнім рівнем контролю й супроводу їх поведінки після завершення участі в бойових діях і це призводить до формування середовища, в якому потенційно можливе незаконне використання військових ресурсів у цивільному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням протидії та запобігання незаконному обігу об'єктів озброєння досліджували В. В. Агафонов (1995), А. Г. Андрєєв (2003), В. В. Арешонков (2012), І. І. Бікєєв (2000), Г. О. Бойко (2003), О. М. Бокій (2010), О. Ф. Бурлевич (2005), О. М. Вдовін (2015), В. В. Войнов (2001), В. В. Волченков (2000), А. В. Втюрін (1999), Є. Ю. Голуб (2002), С. А. Григорянц (2011), В. Є. Гудзь (2010), О. О. Долгополов (1999), Є. О. Дубинін (2001), В. В. Єфіменко (2002), В. Є. Зварігін (2002), І. В. Капустіна (1999), Р. Р. Карданов (2007), М. І. Катбамбе-

тов (2013), В. Д. Корма (2001), А. В. Кофанов (2000), В. В. Кубанов (2006), А. В. Кузнецов (2008), М. В. Лукашин (2008), М. М. Майстренко (2010), Н. Є. Міняйло (2012), О. А. Мокринський (2004), Ф. Ю. Назаршоев (2017), О. О. Нікітіна (2002), Я. В. Новак (2007), С. Г. Павликов (2000), С. П. Параниця (2009), М. Г. Пінчук (2007), В. М. Плещачевський (1999), І. Ю. Рагулін (2016), В. І. Рибачук (2001), М. Х. Рустамбаєв (1983), О. С. Самоделкін (2005), В. А. Саморока (2004), О. М. Сарнавський (2009), О. Ф. Соколов (2002), Е. С. Тенчов (1975), Є. С. Тесленко (2011), Є. В. Терентьева (2005), С. О. Торопов (2011), М. П. Тюлькін (2005), Е. М. Хастінов (2009), М. В. Щеголева (2001) та ін. Останніми роками в Україні захищено дисертації з цієї проблематики В. С. Шаповаловою (2015), С. П. Мельниченком (2016), О. С. Тарасенком (2017), В. В. Голубошем (2019) та інші.

Праці науковців збагатили науку кримінального права та кримінології, дозволили окреслити ряд напрямів запобігання кримінальним правопорушенням при незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, проте, в умовах воєнного стану, введення якого спровоковане широкомасштабною війною, яку розпочала держава-терорист рф проти України, виникає ряд проблемних питань детального аналізу питання запобігання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами серед військовослужбовців, які брали безпосередню участь у бойових діях.

Постановка завдання. Мета стаття полягає в дослідженні за-

побігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях.

Виклад основного матеріалу.

Участь у бойових діях формує у військовослужбовців специфічний досвід взаємодії зі зброєю, який у мирних умовах може трансформуватися у ризиковані моделі поведінки. Наявність бойового досвіду, звикання до постійної загрози життю, підвищена тривожність, а також можливі прояви посттравматичного стресового розладу впливають на здатність особи адекватно оцінювати наслідки використання зброї поза службою. У таких умовах зброя може сприйматися не лише як засіб захисту, але й як інструмент вирішення конфліктів, що підвищує ризик правопорушень. Важливим аспектом є недоліки у системі обліку, зберігання та списання зброї і боєприпасів, оскільки в період активних бойових дій контроль за матеріальними ресурсами часто ускладнюється, що може призводити до їх втрати, привласнення або незаконного переміщення. Відсутність ефективних механізмів перевірки та інвентаризації створює передумови для потрапляння зброї у незаконний обіг.

Законодавством визначено низку статей, що передбачають як кримінальну, так і адміністративну відповідальність за конкретно окреслені діяння, що за своїм змістом містять ознаки правопорушень. Зокрема, диспозиції статті 263 КК України передбачають санкції за протиправне використання зброї. Незаконне зберігання зброї КК України також може вважатися кримінально протиправним, так само як

і незаконне носіння зброї, виготовлення, ремонт, передача, незаконне придбання зброї, а також торгівля зброєю за відсутності спеціального дозволу встановленого законодавством, а саме Положенням про дозвільну систему, затвердженим постановою Уряду № 576 від 12.10.1992, Інструкцією, затвердженою наказом МВС №622 від 21.08.1998 та іншими законодавчими актами [2].

Що стосується предмету кримінального правопорушення за ст.263 КК України є: вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської); бойові припаси; вибухові речовини; вибухові пристрої; холодна зброя (кинджали, фінські ножі, кастети). До *вогнепальної зброї* відносяться: всі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухових речовин (пороху або інших спеціальних горючих сумішей) – пістолети, рушниці, автомати, кулемети та інші. *Бойовими припасами* визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. *Вибуховими речовинами* є порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню. Під *вибуховими пристроями* слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби од-

норазового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин. До *холодної зброї* належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючоріжучий, рубачий, роздрольючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нанчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою [6].

Необхідно зазначити, що не лише вогнепальна зброя підлягає легалізації, також різноманітні бойові припаси (патрони, міни, снаряди, бойові частини ракет, тощо), вибухові речовини (тротил, нітрогліцерин, порох, тощо) та пристрої зі здатністю вибухати, холодна зброя (арбалети, кинджали, ножі мисливські/фінські), але мисливська гладкоствольна зброя не підпадає під 263 КК України. Таким чином, гладкоствольна мисливська зброя, пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертель-

ної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, *не є предметами кримінального правопорушення за ст. 263 КК України* [3].

Одними за найважливіших доказів є висновки експертиз, які призначаються для визначення відповідності вилучених предметів критеріям зброї, боєприпасів, вибухових речовин або пристроїв, а також встановлення їхньої придатності до використання і такі експертизи проводяться для підтвердження факту наявності складу кримінального правопорушення. Основні види експертиз, які проводять у кримінальних справах за ст.263 КК України: *балістична експертиза*: визначає, чи є вилучений предмет вогнепальною зброєю, чи відповідає він певним технічним характеристикам, чи придатний для стрільби, а також досліджує сліди на стріляних гільзах та кулях; *експертиза вибухових речовин та пристроїв*: встановлює, чи є вилучені предмети вибуховими речовинами або пристроями, чи вони придатні для використання, а також досліджує характер вибуху та наслідки; *експертиза холодної зброї*: досліджує вилучені предмети на відповідність критеріям холодної зброї та визначає їхню придатність для нанесення ушкоджень [5].

Таким чином, беручи до уваги, судово-балістичну експертизу, можна окреслити види вогнепальної зброї, а саме: 1) за призначенням (бойова, цивільна, спортивна, спеціальна, кримінальна, мисливська); 2) за способом виготовлення: а) заводська; б) кустарна; в) саморобна (виготовлена з використанням за-

водських деталей, повністю виготовлена зброя, перероблена (обрізи, переробка зі спеціальних пристроїв (рушниць для підводного полювання, будівельномонтажних пістолетів, пневматичної зброї)), із розсвердлюванням ствола або його частини (стандартної вогнепальної зброї, газовосигнальних револьверів і пістолетів)); 3) за комплектацією та конструкцією каналів стволів зброї (нарізна, гладкоствольна, стволи «Парадокс» або зброя з комбінованими стволами); 4) за кількістю стволів (одноствольна, багатоствольна); 5) за кількістю набоїв у зброї (однзарядна, багато-зарядна); 6) за особливостями конструкції зброї (пістолети, пістолети-кулемети, револьвери, кулемети, гвинтівки, автомати, рушниці, карабіни); 7) за довжиною ствола (короткоствольна, довгоствольна, середньоствольна); 8) за способом заряджання (дульнозарядна, казнозарядна); 9) за класом (стандартна, нестандартна); 10) за характером ведення вогню (одиначного вогню, безперервного вогню, серійного вогню, комбінованого вогню); 11) за калібром (малого калібру (до 6,5 мм), середнього калібру (від 6,5 до 9 мм), великого калібру (більше 9 мм)); 12) за способом перезаряджання та ступенем авто-матизації (неавтоматична, автоматична); 13) за способом запалювання заряду (гнотова, запальна, кремнієва, капсульна); 14) за розміщенням капсульного складу в гільзі патрона (центрального бою, кільцевого бою, бокового бою) [4]. І головне, всім видам зброї властива основна характеристика: безпосереднє цільове призначення – нанесення ушкоджень аж до смертельних людині, тваринам і додатково – зни-

щення природних утворень або антропогенних споруд. На відміну від інших випадкових предметів, які можуть бути використані для нападу або захисту, зброя спеціально виготовляється з метою нанесення ушкоджень. Оскільки цільове призначення впливає на конструктивні особливості конкретних видів зброї та технологію її виготовлення [4]. Крім того, ще існують суттєві ознаки, притаманні зброї: 1) зброя є об'єктом матеріального світу у вигляді монолітних предметів, конструкцій, пристроїв, матеріалів, речовин, хімічних сполук, біологічних істот та ін.; 2) зброя створюється лише внаслідок цілеспрямованої діяльності людини; 3) основне призначення зброї – спричинення ураження, аж до летальних, живої цілі. Руйнівний вплив на флору, фауну, об'єкти неживої природи (природні та штучні) є факультативною ознакою зброї; 4) об'єкт, що використовується як зброя, повинен бути не тільки розроблений (сконструйований) і виготовлений, але і придатний для виконання свого призначення [5].

Проте питанням номер один на сьогодні залишається ефективно запобігання незаконному поводженню зі зброєю серед військовослужбовців, яке має включати комплекс заходів:

1) Удосконалити нормативно-правову базу: чітко регламентувати обіг зброї, посилити відповідальність за незаконні дії. Удосконалення та посилення обліку та контролю: необхідно покращити систему обліку зброї та боєприпасів, впроваджувати сучасні електронні реєстри зброї, регулярні перевірки її наявності та стану та аудит. Особливу увагу слід приділяти процесу де-

мобілізації військовослужбовців та посилення відповідальності посадових осіб за порушення порядку обліку.

2) Психологічна підтримка та реабілітація: організація програм психологічної допомоги є критично важливою, оскільки своєчасна діагностика та лікування психологічних розладів зменшує ризик девіантної поведінки, тому необхідно забезпечити доступ до психологів, реабілітаційних центрів та програм соціальної адаптації. Головний акцент необхідно зосередити на психологічний супровід організація програм психологічної реабілітації, раннє виявлення осіб із підвищеним ризиком агресивної поведінки, надання індивідуальної допомоги.

3) Правова обізнаність: проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо відповідальності адміністративної і кримінальної за незаконне поводження зі зброєю сприяє формуванню правосвідомості, оскільки військовослужбовці повинні чітко розуміти наслідки порушення законодавства.

4) Соціальна адаптація та підтримка: створення умов для успішної інтеграції ветеранів у цивільне життя, включаючи працевлаштування, освіту та соціальні гарантії, значно знижує ризики правопорушень.

5) Взаємодія між інституціями (посилити міжвідомчу взаємодію): ефективна координація між військовими структурами, правоохоронними органами, соціальними службами та громадськими організаціями є необхідною для комплексного вирішення проблеми для своєчасного реагування на ризики.

Крім того, необхідно окреслити, що основними заходами запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях повинні бути: контроль при ротації: ретельний огляд особистих речей, техніки та зброї військовослужбовців, які повертаються з зони бойових дій (ООС/АТО/БД), на блок-постах та при здачі зброї; посилити контроль та облік в державі – впровадження сучасних інформаційних систем відстеження зброї та боєприпасів; офіційне оформлення трофеїв: зброя, захоплена у ворога, має бути задокументована, поставлена на облік або здана, а не привласнена; інструктажі: регулярне проведення занять про відповідальність за незаконне зберігання, носіння, пересилання чи збут зброї, бойових припасів або вибухових речовин та інші види порушень у цій сфері; проводити профілактичну роботу – інформування, навчання та формування відповідального ставлення до зброї; психологічна допомога: проведення роботи з військовими, які брали участь у бойових діях, для запобігання неадекватному поводженню зі зброєю через психологічні травми, тобто необхідно розвивати психологічну реабілітацію, як системну допомогу військовослужбовцям після повернення з фронту, раннє виявлення осіб із підвищеним ризиком агресивної поведінки, надання індивідуальної допомоги, створення належних щодо психологічної допомоги воїнам для зниження рівня тривожності та агресії; підвищити рівень соціальної адаптації ветеранів – розвиток програм працевлашту-

вання, освіти, підтримки, тобто створення умов для успішної інтеграції ветеранів у цивільне життя через освітні програми, підтримку зайнятості та розвиток ветеранських спільно.

Висновки. Проблема незаконного поводження зі зброєю серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, має комплексний характер і потребує системного вирішення. Такий комплекс заходів повинен базуватися на поєднанні запобігання незаконному поводженню зі зброєю серед військових, які брали участь у бойових діях, базується на поєднанні правового контролю, психологічної реабілітації та превентивних заходів і соціальної інтеграції ветеранів у мирне життя. В умовах воєнного стану ключовим є недопущення винесення зброї із зони бойових дій, налагодження обліку та добровільна здача вибухонебезпечних та інших предметів. Держава повинна забезпечити належне нормативно-правове регулювання цієї сфери, контроль та надати ресурси для реалізації зазначеного комплексу заходів. Водночас держава має сприяти формуванню позитивного ставлення до військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, підтримувати їх адаптацію та уникати стигматизації, щоб мінімізувати ризики і забезпечити безпеку як самих ветеранів, так і всього суспільства. Перспективи розвитку особливості кримінально-правової складової профілактичної діяльності у сфері незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами стосується здійснення її серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях.

Список використаних джерел

1. Запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в умовах воєнного стану : метод. рек. / кол. авт.: О. С. Юнін, С. І. Шевченко, В. В. Шаблистий, В. С. Березняк та ін. Дніпро : ДДУВС, 2023. 108 с.
2. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE#Text> (дата звернення: 19.01.2026).
3. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами від 26 квітня 2002 року № 3 : постанова Пленуму Верховного суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text> (дата звернення: 19.01.2026).
4. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 340 с.
5. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів : навчально-практичний посібник / за заг. ред. В. М. Комарницького. Сєверодонецьк : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 800 с.
6. Щербаковський М. Г., Андрєєв Д. В. Розслідування незаконного обігу зброї : монографія. Харків, 2021. 192 с.

References

1. Yunin, O. S., Shevchenko, S. I., Shablysty, V. V., Berezniak, V. S., et al. (2023). *Zapobihannia nezakonnomu povodzhenniu zi zbroieiu, boiovymy prypasamy abo vybukhovymy rehovynamy v umovakh voiennoho stanu* [Prevention of illegal handling of weapons, ammunition or explosives under martial law]. DDUVS.
2. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (1998, August 21). *Instruktsiia pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analohichnymy za svoimy vlastyvostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovykh materialiv* [Instruction on the procedure for manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold and deactivated weapons, domestically produced devices for firing cartridges equipped with rubber or similar non-lethal projectiles, and cartridges for them, as well as ammunition, main parts of weapons and explosive materials], Order No. 622. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>
3. Supreme Court of Ukraine. (2002, April 26). *Pro sudovu praktyku v spravakh pro vykradennia ta inshe nezakonne povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy prypasamy, vybukhovymy rehovynamy, vybukhovymy prystroiamy chy radioaktyvnymy materialamy* [On judicial practice in cases concerning theft and other illegal handling of weapons, ammunition, explosives, explosive devices or radioactive materials], Resolution of the Plenum of

the Supreme Court of Ukraine No. 3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>

4. Holubosh, V. V. (2020). *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty hromadskoi bezpeky, predmetom yakyyh ye zbroia, boiovi prypasy, vybukhovi rehovyny ta vybukhovi prystroi (statti 262, 263, 263-1, 264 KK Ukrainy)* [Criminal liability for crimes against public safety involving weapons, ammunition, explosives and explosive devices (Articles 262, 263, 263-1, 264 of the Criminal Code of Ukraine)]. Symfoniia Forte.

5. Komarnytskyi, V. M. (Ed.). (2019). *Rozsliduvannia zlochyniv, shcho vchyniautsia u sferi obihu vohnepalnoi zbroi ta boieprypasiv* [Investigation of crimes committed in the sphere of circulation of firearms and ammunition]. LDUVS im. E. O. Didorenka.

6. Shcherbakovskyi, M. H., & Andrieiev, D. V. (2021). *Rozsliduvannia nezakonnogo obihu zbroi* [Investigation of illegal arms trafficking].

Kryshevych O. V., Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor in the Department of Criminal Law at the National Academy of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6136-8106>

Prevention of Illegal Handling of Weapons, Ammunition, or Explosives Among Military Personnel Who have Participated in Combat Operations

In the current context of armed conflicts, the issue of controlling the circulation of weapons, ammunition, and explosives has become particularly pressing. Preventing the illegal handling of dangerous materials among military personnel who have participated in combat operations is a crucial element of national security and public order. This is because, in wartime, the number of weapons in the hands of both military personnel and the civilian population has increased significantly. Service members who have directly participated in combat operations possess unique experience in handling weapons, but this very circumstance can create additional risks upon their return to civilian life. First and foremost, it should be noted that participation in combat operations shapes a specific experience of interacting with weapons among service members, which in peacetime can transform into risky patterns of behavior. Combat experience, acclimatization to a constant threat to life, heightened anxiety, and potential manifestations of post-traumatic stress disorder all affect an individual's ability to adequately assess the consequences of using weapons outside of service. Under such conditions, weapons may be perceived not only as a means of self-defense but also as a tool for resolving conflicts, which increases the risk of criminal offenses.

Under such conditions, weapons may be viewed not only as a means of self-defense but also as a tool for resolving conflicts, which increases the risk of criminal offenses.

During periods of active hostilities, keeping track of weapons and ammunition can become difficult, creating conditions for their loss or illegal appropriation. Illegal possession carries criminal liability (Article 263 of the Criminal Code of Ukraine), but voluntary surrender exempts one from it (a person who voluntarily surrenders weapons, ammunition, explosives, or explosive devices to the authorities is exempt from criminal liability).

A pressing issue today is preventing the illegal handling of weapons among military personnel, which must include strict accounting, the confiscation of captured weapons, mandatory pre-rotation training, and psychological support for PTSD prevention, thereby reducing the risk of illegal weapons smuggling.

Since one of the key causes of illegal weapons handling is the psychological impact of war – post-traumatic stress disorder, heightened anxiety, aggression, or difficulties adapting to civilian life – these factors can contribute to the improper use or storage of weapons; another factor is insufficient control over the circulation of military equipment. Additionally, socioeconomic factors play a significant role: the lack of a stable income and difficulties finding employment after military service can push individuals toward illegal activities involving weapons.

Keywords: *prevention of criminal offenses, military personnel, combat operations, crime, prevention, prophylaxis, subject, criminal offense, weapons, illegal handling, combat supplies, explosives, xplosives, explosive devices, cold weapons, expert examinations.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Кришевич О. В. Запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 197-207. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.18>

Citation APA: Kryshevych, O. V. (2026). Zapobihannia nezakonnomu povodzhenniu zi zbroieiu, boiovymy prypasamy abo vybukhovymy rehovynamy sered viiskovosluzhbovtsiv, yaki braly uchast u boiovykh diiakh [Prevention of illegal handling of weapons, ammunition, or explosives among military personnel who have participated in combat operations]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1 (35), 197-207. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.18>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 26.01.2026

Прийнята до друку: 22.02.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 26 January 2026

Accepted for publication: 22 February 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.19
УДК 344.13

Храмцов О. М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: akhramtsov@karazin.ua
ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗИ ТА ПОГРОЗИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ

Розв'язана війна росії проти України загострила проблему правового забезпечення прав та інтересів військовослужбовців. Це торкнулося і кримінально-правового забезпечення. В кримінальне законодавство була внесена низка змін та доповнень. В тому числі під кримінально-правову охорону були взяті професійні честь та гідність і психічна недоторканість військовослужбовців. Статтею 435-1 були криміналізовані образа та погроза військовослужбовцям та їх близьким. Одразу серед науковців і практичних працівників почалася дискусія по низці питань. В тому числі і проблемі криміналізації образу військовослужбовців.

В статті розглядається важлива підстава криміналізації таких суспільно небезпечних дій, якою є міжнародно-правова необхідність та припустимість такої декриміналізації. На підставі дослідження кримінального законодавства розвинутих країн світу робиться висновок про відповідність цій підставі криміналізації вказаного суспільно небезпечного діяння. Разом з тим наголошується, що в такому виді норма існує лише в Україні і необхідні зміни, які будуть відповідати і системі національного кримінального законодавства і світовій практиці протидії таким суспільно небезпечним діянням.

Автором пропонується два шляхи вирішення цієї проблеми. Наводяться аргументи на користь кожної з позицій. Законодавець може обрати кожен з цих шляхів. В статті пропонуються авторські редакції статей 435-1 та ст. 129 КК України. Запропонований також зміст статті про образу як честі та гідності взагалі так і професійної честі та гідності військовослужбовців. Такі зміни лише підвищать ефективність застосування кримінально-правової норми, яка захищає професійні честь та гідність військовослужбовців та їх психічну недоторканість.

Ключові слова: криміналізація; військове кримінальне правопорушення; суб'єкт кримінального правопорушення; професійні честь та гідність; образа; погроза; насильство; військовослужбовець.

Постановка проблеми. Військова агресія РФ проти України призвела до зміни підходів до кількісного і особливо якісного комплектування Збройних Сил України. Також актуальною стала потреба кримінально-правового забезпечення охорони прав та інтересів військовослужбовців. Поряд з життям та здоров'ям виникла необхідність захисту професійних честі та гідності та психічної недоторканості військовослужбовців. Така ситуація призвела до появи нової кримінально-правової норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за образи чи погрозу військовослужбовцям та їх близьким.

З появою даної норми виникла дискусія серед науковців і практичних працівників з наступних питань: 1) доречності криміналізації образи; 2) невизначеності змісту самої образи в законодавстві про кримінальну відповідальність; 3) помилковості розміщення даної норми в розділі «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби»; 4) визначення в самій нормі конкретної країни агресора, тощо.

Важливою умовою (підставою) криміналізації суспільно небезпечних діянь є міжнародно-правова необхідність і припустимість криміналізації. Саме ця підстава потребує дослідження з використанням методу порівняльного правознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання криміналізації суспільно-небезпечних діянь, які посягають на честь та гідність, психічну недоторканість особи в тому числі і на професійні були предметом дослідження таких науковців,

як Андрушко А. В.; Бондаренко О. С.; Грищук О. В.; Грищук В. К. Левицький М. О.; Маковій В. П.; Мельник М. І., Орлов Ю. В.; Серьогін С. М.; Сорокіна Н. Г. Хавронюк М. І.; Харитонов С. О.; Шеїн Д. С., Шурак С. П. та інші. Разом з тим, саме підставам криміналізації цих суспільно небезпечних діянь не приділялося достатньої уваги.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в дослідженні міжнародно-правової необхідності і припустимості криміналізації посягання професійну на честь та гідність військовослужбовця та його близьких та їх психічну недоторканість і надання авторських рекомендацій щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна протиправність правопорушення на пряму пов'язана з процесами криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь. Кримінально-правова заборона певної поведінки не є постійною і незмінною. Як відомо, загальною підставою криміналізації чи декриміналізації виступає переоцінка ступеню суспільної небезпечності діяння. Окрім цього, криміналізація і декриміналізація можуть бути обумовлені специфічними причинами, що існують у певний період існування держави.

До основних причин криміналізації суспільно небезпечних діянь можна віднести наступні: впевненість суспільства в неефективності протидії іншими (не кримінально-правовими) засобами певним діянням; принципова зміна характеру суспільних відносин, які знаходяться під кримінально-правовою охороною; зміна в державі уявлення про су-

пільну небезпечність діянь; зміна в суспільстві моральної оцінки певного діяння; виконання державою міжнародно-правових обов'язків. Ці причин впливають і на процеси декриміналізації суспільно небезпечних діянь.

Встановлення кримінальної відповідальності – це завжди обмеження прав і свобод людини. Тому такий процес повинен мати належне наукове забезпечення. Саме кримінально-правова наука визначає і обґрунтовує межі таких обмежень. Такі обґрунтування необхідні як для законодавця, так і для суспільства в цілому.

Цілу низку принципових положень, які обґрунтовують криміналізацію суспільно небезпечних діянь сформулював Чезаре Беккарія в своїй роботі «Про злочини і кари». Він зазначав, що кримінальний закон повинен нести користь суспільству і відображати не свавілля законодавця, а об'єктивну потребу. Єдиним виміром злочинів повинна бути така шкода, яку вони заподіюють нації [1, с. 67].

В подальшому були визначені основні фактори криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь. Їх ще називають факторами, підставами, принципами криміналізації. Сучасні дослідники даної проблеми нараховують їх близько двадцяти. Ми вважаємо за доцільне визначати їх як принципи криміналізації (декриміналізації). Умовно їх можна поділити на три самостійні групи:

- системно-правові;
- соціальні;
- соціально-психологічні.

Одним з системно-правових принципів є принцип міжнародно-

правової необхідності та припустимості криміналізації. Розглянемо відповідність йому криміналізації в Україні образи честі та гідності, погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї.

Україна стала повноправним членом світової спільноти і у відповідності з положеннями Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Європейської конвенції про захист прав людини та її основних свобод кожна людина має право на захист від незаконних посягань на честь та гідність особи. Це з одного боку, а із іншого нам слід проаналізувати кримінальне законодавство розвинутих країн Європи в інших країн на предмет подібної криміналізації такого суспільно небезпечного діяння. Зробимо це окремо для образи військовослужбовця та його близьких і погрози таким особам.

Кримінальне законодавство Австрії містить в собі дві самостійні норми, які передбачають відповідальність за образу. Параграф 115 містить загальну норму, що встановлює кримінальну відповідальність за публічну образу іншої людини, насмішки над нею, мордування та погрозу мордування. Як видно, в цій нормі образа і погроза об'єднані в одне суспільно небезпечне діяння, що є схожим в основних рисах зі ст. 435-1 КК України. В свою чергу, параграф 116 даного закону містить спеціальну норму про покарання за публічну образу конституційного представ-

ницького органу, федеральних Збройних Сил або адміністративних органів [2].

Кримінальний кодекс Республіки Болгарія в статті 375 встановлює відповідальність за наклеп або образу одним військовослужбовцем іншого. Частина 2 даної статті карає за такі дії з боку підлеглого до свого військового начальника [3, с. 105].

Законодавство про кримінальну відповідальність Голландії містить в собі цілий розділ з назвою «Фізична образа». В себе він включає, в першу чергу, норми про покарання за різні види фізичного насильства. До фізичної образи відносяться навіть тяжкі тілесні ушкодження і спричинення смерті іншої особи [4]. Вважаємо, що таке визначення фізичної образи підтверджує нашу думку, про те, що остання є саме проявом кримінального фізичного або психічного насильства поряд з погрозами.

Параграф 121 Кримінального кодексу Данії визначає покарання за напад на представників держави, який характеризується образами (інформаційними та фізичними), лайкою або іншими словами, жестами, які вчиняються під час здійснення потерпілими своїх службових функцій чи повноважень [5]. Таким чином, образа визначається як окреме суспільно небезпечне діяння, яке посягає на представників держави, якими можуть виступати і військовослужбовці Збройних Сил даної країни.

Кримінальне законодавство Латвійської Республіки містить в собі декілька норм про відповідальність за посягання на честь та гідність особи, в тому числі і професійні честь та гідність. Так стаття

156, яка має назву «Образа честі» встановлює покарання за умисну образу честі та гідності особи усно, письмово або певними діями. Стаття 158 визначає відповідальність за образу або наклеп з використанням засобів масової інформації.

Спеціальна норма, яка передбачена статтею 339 в якості кримінального правопорушення визначає образу честі військовослужбовця словами або діями, що не пов'язані з насильством, які вчинені начальником або старшим по відношенню до молодшого або молодшим щодо старшого, якщо хоча б один з них виконував обов'язки несення військової служби. Частина 2 містить кваліфікований склад, якщо такі дії пов'язані з насильством. В частині 3 визначене діяння у вигляді насильницької образи одним військовослужбовцем іншого при відсутності між ними відносин підлеглості, якщо хоча б один з них виконував обов'язки з військової служби [6].

Кримінальний кодекс Республіки Польща містить в собі норми, які визначають відповідальність за посягання як на честь та гідність особи, так і на професійну честь та гідність особи. Так і в параграфі 1 статті 212 зазначається, що той, хто приписує іншій особі, групі осіб, установі, юридичній особі або організаційній одиниці без створення особи таку поведінку або якості, що можуть принизити їх в очах суспільної думки і призвести до втрати довіри, як є необхідною для посади, професії або виду діяльності. Як ми бачимо мова йде не тільки про честь та гідність, а і ділову репутацію юридичної особи.

В параграфі 1 статті 216 мова йде про кримінальну відповідальність безпосередньо за образу іншої особи. В свою чергу, параграфи 1 ст.ст. 347 та 350 КК Республіки Польща в якості кримінального правопорушення визнають образу підлеглим військового начальника та образу військовим начальником підлеглого [7, с. 107].

Законодавство про кримінальну відповідальність Швейцарії містить в собі лише загальну норму, яка встановлює покарання за образу. В статті 177 «Образ» визначається достатньо широке коло способів висловлення образи, якими є слово, надписи, зображення, жестикуляція або образу дією [8].

Стаття 3 Кримінального кодексу Швеції встановлює відповідальність щодо особи, які використовує образливі епітети відносно потерпілого. Справи про такі правопорушення відносяться до справ приватного обвинувачення. Державний обвинувач має право порушити питання про притягнення до кримінальної відповідальності лише у випадку, коли образлива поведінка вчиняється по відношенню до особи, яка здійснює або у зв'язку зі здійсненням останньою своїх службових обов'язків [9].

Кримінальне законодавство Японії визначає відповідальність за образу лише в тих випадках, коли вона носила суцільно публічний характер і злочинець не надав фактів правдивості своїх висловлювань (ст. 231 КК Японії). В свою чергу, стаття 233 в якості кримінального правопорушення визнає підрив у різний спосіб репутації, яку має інша особа або перешкоджання її професійній діяльності

шляхом поширення чуток або наклепом [10].

Кримінальна відповідальність за образу військовослужбовців передбачена і в законодавствах країн колишнього СРСР.

Так Кримінальний кодекс Азербайджанської республіки кримінальним правопорушенням визнає образу одним військовослужбовцем іншого під час виконання або у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби (ч. 1 ст. 331). В частині 2 визначається відповідальність за образу начальника підлеглого, або підлеглим начальника під час виконання або у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби [11].

В кримінальному законодавстві Вірменії міститься декілька норм про відповідальність за образу та погрозу. Так стаття 136 встановлює кримінальну відповідальність за образу іншої особи, тобто приниження її честі та гідності у непристойній формі.

Окремо встановлюється і відповідальність за образу військовослужбовця. Частина 1 статті 360 КК Арменії визначає покарання за образу військовослужбовця, тобто приниження у непристойній формі честі та гідності військовослужбовця іншим військовослужбовцем. В частині другій передбачаються такі ж дії з боку військового начальника до підлеглого [12].

Таким чином, можна констатувати той факт, що кримінальне правопорушення, яке передбачене ст. 435-1 КК України у частині відповідальності за образу військовослужбовців та їх близьких не має аналогів в законодавствах інших країн. Разом з тим, в останній пе-

редбачена у різний спосіб кримінальна відповідальність за образу військовослужбовця як з боку інших військовослужбовців так і інших осіб. Що дозволяє зробити висновки про те, що кримінально-правова охорона професійних честі та гідності військовослужбовців здійснюється в законодавствах більшості розвинутих країн. І наша країна доєдналася до такої світової практики.

Розглянемо особливості кримінальної відповідальності за погрозу військовослужбовцям та їх близьким в законодавствах розвинутих країн світу.

Параграф 107 законодавства про кримінальну відповідальність Австрії містить в собі норму про «Небезпечну погрозу», яка в частині першій визначає те, що людині, хто погрожує іншій особі небезпекою для того, щоб ввести її в стан страху або занепокоєння підлягає покаранню Частина 2 цього параграфу визначає, що люба особа, яка вчиняє небезпечну погрозу, погрозу смерті, погрозу спричинення значного ушкодження, погрозу викрадення, підпалу, погрозу застосування ядерної енергії, іонізуючого випромінювання або вибухових речовин, знищенням екологічних умов існування особи підлягає кримінальному покаранню [2]. Як бачимо це загальна норма, яка має вичерпний (іноді надто конкретизований) перелік кримінально-караних погроз без урахування характеристики потерпілого.

Кримінальний кодекс Республіки Болгарія містить спеціальну норму про відповідальність за погрозу начальнику або іншій військовій посадовій особі, які

здійснюють свої обов'язки по військовій службі нанесенням тілесних ушкоджень або вбивством [3]. Суб'єкт даного кримінального правопорушення є спеціальним – тільки військовослужбовець.

Законодавство про кримінальну відповідальність Данії включає параграф 119, який знаходиться в главі, що присвячена кримінальним правопорушенням проти державної влади. В ньому зазначається, що люба особа, яка використовує силу чи погрозу її використання, здійснює напад на людину, яка діє у відповідності з обов'язками представника держави або робить спроби здійснити перешкоди такій людині ц виконанні законної функції чл змушує виконувати таку офіційну функцію підлягає кримінальному покаранню. В якості кваліфікованого складу даного кримінального правопорушення виступає погроза насильством, позбавленням волі або заявою про кримінальне діяння чи ганебну поведінку відносно любої особи, яка наділена повноваженнями представника держави або владою з прийняття рішення по любому питанню, яке призводить до правових наслідків [5]. Це повністю, на наш погляд, відноситься і до військовослужбовців.

Під охороною закону про кримінальну відповідальність в Китайській народній республіці знаходяться професійні честь та гідність військовослужбовців, а також їх фізична та психічна недоторканість. Розділ КК, який присвячений кримінальним правопорушенням проти національної безпеки містить низку таких норм.

Так, стаття 368 встановлює кримінальну відповідальність за перешкоджання військовим у виконанні їх службового обов'язку шляхом насильства та погроз. В свою чергу, стаття 378 передбачає покарання за провокування смуту у військовий час шляхом поширення наклепницької інформації, розкладання морального духу армії [13, с. 32,39].

У Польщі кримінальне законодавство закріплює в статті 346 відповідальність за застосуванням військовослужбовцем насильства або протизаконної погрози з метою перешкоджати начальнику у здійсненні ним службової діяльності або з метою примусити останнього до певних дій або до відмови від продовження службової діяльності.

В свою чергу, стаття 352 визначає відповідальність військовослужбовця за фізичне та психічне знуцання над підлеглими. В якості кваліфікуючої ознаки передбачене вчинення такого кримінального правопорушення з особливою жорстокістю [7].

У Німеччині кримінальне законодавство містить лише загальну норму про погрозу (параграф 241), в якому визначається відповідальність за погрозу вчинити злочин, який спрямований на самого потерпілого чи близьким йому особам [14].

В свою чергу, кримінальне законодавство Швеції має як загальні, так і спеціальні норми, які спрямовані на захист честі та гідності, психічної недоторканості особи та військовослужбовця. Стаття 3 Глави 7 визначає, що особа, яка використовує по відношенню до іншої

особи образливі епітети або висуває обвинувачення, або допускає іншу ганебну поведінку підлягає кримінальному покаранню. Стаття 3 Глави 17 в якості кримінального правопорушення визнає напад на особу при здійсненні нею владних повноважень шляхом насильства або погрози насильством.

Стаття 8 Глави 21, яка присвячена злочинам військовослужбовців, визнає кримінально протиправними дії військовослужбовця, який шляхом насильства або погрози насильством, нападі на командира при виконанні ним своїх обов'язків з метою примусити його або завадити йому виконувати свої службові обов'язки або по інших причинах, які виникають з природи його службової діяльності [9].

Кримінальний кодекс Японії містить в собі лише загальну норму про погрозу, в якій достатньо детально визначені об'єкти, на які посягає така погроза. Так стаття 222 встановлює кримінальну відповідальність за погрози тим, що може бути спричинена шкода життю, здоров'ю, свободі, честі або майну потерпілого чи його близьких родичів [10].

Перейдемо до законодавства республік колишнього СРСР.

Кримінальний кодекс Естонської Республіки має спеціальну норму про відповідальність військовослужбовців. Так стаття 249 в якості кримінального правопорушення визнає погрозу військовому начальнику вбивством, нанесенням тілесних ушкоджень, знищенням майна, а також погроза вчинення таких дій по відношенню до членів його сім'ї, якщо метою погрози було припинення обов'язків

по службі або зміна її характеру в інтересах того, хто погрожує, або погроза начальнику у зв'язку з його участю в припиненні злочину або іншої протиправної дії [15].

Кримінальний кодекс Киргизької Республіки в статті 113 передбачає відповідальність за погрозу вбивством при наявності достатніх підстав побоюватися здійснення такої погрози. Однією з кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення виступає вчинення таких дій про відношенню до особи або її близьких родичів у зв'язку з виконанням нею свого службового або громадського обов'язку [16].

Стаття 367 КК Молдови в якості кримінального правопорушення визнає погрозу військово-службовцю з боку начальника або підлеглого вбивством, нанесенням тілесних ушкоджень або іншої шкоди здоров'ю у зв'язку з виконанням ним обов'язків по військовій службі [17].

У Республіці Таджикистан кримінальним правопорушенням визнається погроза вбивством, нанесенням шкоди здоров'ю або погроза нанесення побоїв начальнику у зв'язку з виконанням ним обов'язків по військовій службі при наявності достатніх підстав побоюватися виконання цієї погрози. В якості кваліфікуючої ознаки виступає час вчинення – в бойовій обстановці або у військовий час [18].

КК Республіки Узбекистан має в собі як загальну так і спеціальну норму кримінальної відповідальності за погрозу. В частині 1 статті 112 в якості кримінального правопорушення визнається погроза вбивством або застосуванням

насилюства при наявності достатніх підстав побоюватися такої погрози. Частина 3 даної норми містить кваліфікуючий склад, яким є та ж сама дія, яка вчинена до особи або її близьких родичів у зв'язку з виконанням нею службового або громадського обов'язку. В свою чергу, стаття 282 визнає в якості кримінального правопорушення погрозу військовому начальнику вбивством або застосуванням насильства, при наявності достатніх підстав побоюватися цієї погрози, яка вчинена в бойовій обстановці [19, с. 48,105].

Законодавство про кримінальну відповідальність Вірменії містить в собі лише загальна норма про відповідальність за погрозу вбивством, нанесенням тяжкої шкоди здоров'ю або знищенням майна в крупному розмірі (стаття 137) [12].

Таким чином, можна констатувати той факт, що криміналізація образи та погрози військовослужбовцю та його близьким відповідає принципу міжнародно-правової необхідності і припустимості суспільно небезпечних діянь. Разом з ця норма потребує певного вдосконалення.

Нами пропонується два варіанти змін. Перший полягає в наступному: дана норма зараз розміщується в розділі XIX Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність, який має назву «Військові кримінальні правопорушення». Як відомо суб'єктом даних правопорушень може бути лише спеціальний суб'єкт, а саме військово-службовець, військовозобов'язаний або військовий резервіст під час проходження зборів. А в даній нормі – це загальний суб'єкт, тобто фізична

осудна особа, як досягла 16 років. Такий недолік може бути усунений двома способами :

1) В статті 401 КК України, в якій дається визначення поняття військового кримінального правопорушення може бути вказано, що це не стосується ст. 435-1 КК України.

2) Дана стаття повинна бути поміщена інший розділ Особливої частини КК України, наприклад в розділ 1 «Злочини проти основ національної безпеки України»

Також повинна бути в цьому випадку, змінена її редакція. Нами пропонується наступна редакція даної кримінально-правової норми :

Стаття 435-1. «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»

1. Образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, його близьким родичам чи членам сім'ї -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, його близьким родичам чи членам сім'ї, -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Другий варіант передбачає виключення даної статті із законо-

давства взагалі. Разом з тим, введення загальної норми про відповідальність за образу і внесення змін в норми, що передбачає кримінальну відповідальність за погрозу вбивством. Ці зміни можуть мати наступний вигляд:

Стаття 151-3 Образа

1. Образа, тобто приниження честі та гідності особи, - карається...

2. Образа особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку;

3. Дії, передбачені частинами 1 та 2 даної статті, які вчинені у публічному виступі, у творі, який публічно демонструється або у засобах масової інформації, а також вчинена особою, яка раніше була судима за образу, -

карається...

4. Образа, яка спричинила тяжкі наслідки, - карається...

Частина 2 даної статті буде стосуватися і військовослужбовців.

Дана норма повинна бути розміщена в розділі 3 Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність. Аналіз цього розділу, який має назву «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» дає підстави стверджувати про те, що Кримінальний кодекс нашої країни в своєму складі не має жодної кримінально-правової норми, яка б мала в якості безпосереднього основного об'єкта честь та гідність особи і як результат безпосередньо охороняла ці найвищі (згідно з Конституцією України) соціальні цінності в нашій державі. Такі зміни дозволять усунути ці недоліки.

В цьому випадку, під кримінально-правовим захистом будуть і професійні честь та гідність військовослужбовця. Під професійною честю військовослужбовця як об'єктом кримінально-правової охорони слід розуміти оцінку його особистості з боку суспільства, яка формується у відповідності із суспільно значущими вчинками та діями особи в межах її професійної діяльності і які відповідають соціальним нормам цього суспільства. Під професійною гідністю військовослужбовця як об'єктом кримінально-правової охорони розуміється самооцінка військовослужбовця своєї особистості, як представника певної професійної спільноти, але не люба самооцінка, а лише така, яка відповідає прийнятим в цьому суспільстві та загальновизнаним нормам і правилам поведінки;

Потребує змін і ст. 129 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за погрозу вбивством. Вона може мати наступну редакцію :

Стаття 129. Погроза вбивством

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози, -

карається ...

2. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна особі чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку

карається...

Ця кримінально-правова норма повинна бути розміщена в розділі II Особливої частини КК України – «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи».

Висновки. Підводячи підсумки слід зазначити наступне:

1) Криміналізація образи та погрози військовослужбовцям і їх близьким є важливим кроком захисту професійної честі та гідності, психічної недоторканості останніх.

2) Така криміналізація відповідає в цілому всім принципам (підставам) такої криміналізації в тому числі і принципу міжнародно-правової необхідності і припустимості.

3) Констатуємо, що лише в Україні існує в такому вигляді норма, що передбачена ст. 435-1 КК України.

4) Ця норма потребує певних змін і вдосконалення і автором пропонується два шляхи вирішення цієї проблеми і лише від законодавця залежить який шлях буде обрано.

Список використаних джерел

1. Чезаре Беккарія «Про злочини і кари». Київ, Хімджест. 2024. 192 с.
2. Федеральний закон від 23 січня 1974 р. про діяння, які караються по закону (Кримінальний кодекс Австрії). URL : <https://web.archive.org/web/20210608160908/https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=1000229> (дата звернення : 03.11.2025).
3. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія. Київ: ОВК, 2024. 294 с.

4. Кримінальний кодекс Нідерландів. URL: <https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Netherlands-Criminal-Code.pdf> (дата звернення: 03.11.2025)
5. Кримінальний Кодекс Данії. URL: <https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Denmark-Criminal-Code.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).
6. Кримінальний кодекс Латвії. URL : <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/ugolovnij-zakon-latvii.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).
7. Кримінальний кодекс Республіки Польща. Київ : ОБК, 2017. 138 с.
8. Кримінальний кодекс Швейцарії. URL : <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/20007> (дата звернення : 03.11.2025).
9. Кримінальний кодекс Швеції URL : [https://www.lotin.se/Fallor/Pdf/Brottsbalken_\(1962_700\).pdf](https://www.lotin.se/Fallor/Pdf/Brottsbalken_(1962_700).pdf) (дата звернення : 03.11.2025).
10. Кримінальний кодекс Японії : Закон № 45 від 24 квітня 1907 р. URL : <https://constitutions.ru/?p=407> (дата звернення: 03.11.2025).
11. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки (затверджений Законом Азербайджанської Республіки від 30 грудня 1999 р. № 787-IQ) (станом на 17 лютого 2023 р.) URL : https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353 (дата звернення: 03.11.2025).
12. Кримінальний кодекс Вірменії : Закон від 18 квітня 2003 р. URL : <https://faolex.fao.org/docs/pdf/arm197602.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).
13. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки Київ : ОБК, 2021. 196 с.
14. Кримінальний кодекс Німеччини URL : https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html (дата звернення: 03.11.2025).
15. Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки. URL : https://www.juristaitab.ee/sites/default/files/seaduste_tolked/%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%AB%D0%99%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0% (дата звернення: 03.11.2025).
16. Кримінальний кодекс Киргизької республіки URL : <https://web.archive.org/web/20210418030311/http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> 9A%D0%A1%2001.04.2023.pdf (дата звернення: 03.11.2025).
17. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. URL : <https://web.archive.org/web/20210418030311/http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> (дата звернення: 03.11.2025).
18. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан (затверджено Законом Республіки Таджикистан від 28 травня 1998 р. № 574). URL : https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325#pos=894;-54 (дата звернення: 03.11.2025).
19. Кримінальний закон Республіки Узбекистан із змінами і доповненнями від 1 січня 2019 р. Київ : ОБК, 2019. 194 с.

References

1. Cesare Beccaria "About Crimes and Punishments". Kyiv, Himdgest. 2024. 192 p.
2. Federal Law on Acts Punishable by Law (Criminal Code of Austria) of January 23, 1974. URL: <https://web.archive.org/web/20210608160908/> <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=1000229> (accessed: 25.08.2025).
3. Criminal Code of the Republic of Bulgaria. Kyiv: OVK, 2024. 294 p.
4. Criminal Code of the Netherlands. URL: <https://antislaverylaw.ac.uk/wp-content/uploads/2019/08/Netherlands-Criminal-Code.pdf> (accessed 03.11.2025).

changes and additions have been made to the criminal legislation, including provisions on bringing the professional honor, dignity and mental integrity of military servicemen under criminal law protection. Article 435-1 criminalized insults and threats to military servicemen and their relatives. These changes have led to a discussion among scientists and practitioners on a number of issues, in particular, on the problem of criminalizing insults to military servicemen.

The article thoroughly examines foreign experience in criminalizing such socially dangerous acts, as well as the possibility and admissibility of their decriminalization. The study of the criminal legislation of developed countries of the world conducted in the article led to the conclusion about the admissibility and necessity of criminalizing the specified socially dangerous act. At the same time, the article emphasizes the specificity of the relevant norm that exists in Ukraine and the appropriateness of making changes to it that will correspond to both the system of national criminal legislation and world practice of countering such socially dangerous acts.

The author considers two possible ways to solve this problem. Arguments are given in favor of each of the options and it is emphasized that the legislator can choose any of these ways. The article presents the author's versions of Articles 129 and 435-1 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the proposed draft content of the article on insulting both honor and dignity in general and professional honor and dignity of military servicemen.

In the author's opinion, the introduction of the proposed changes into domestic criminal legislation can increase the effectiveness of the application of the criminal law norm that protects the professional honor and dignity of military servicemen and their mental integrity.

Keywords: *criminalization; insult; military criminal offense; military serviceman; professional honor and dignity; subject of a criminal offense; threat; violence.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Храмцов О. М. Зарубіжний досвід криміналізації образи та погрози військовослужбовцю. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 208-221. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.19>

Citation APA: Khramtsov, O. M. (2026). Zarubizhnyi dosvid kryminalizatsii obrazy ta pohrozy viiskovosluzhbovtsiu [Foreign experience of criminalization of insults and threats to a military serviceman]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 208-221. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.19>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 11.01.2026

Прийнята до друку: 06.02.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 11 January 2026

Accepted for publication: 06 February 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.20
УДК 343.42

Юзікова Н. С.,
доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри адміністративного і кримінального
права Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0879-2228>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ОБРЯДУ

Стаття присвячена комплексному порівняльно-правовому аналізу міжнародного та національного законодавства, що регулює кримінальну відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду, як складової реалізації фундаментального права людини на свободу віросповідання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення належного рівня кримінально-правового захисту цього права в умовах сучасних викликів, пов'язаних із зростанням релігійної напруженості, конфліктів та різних форм дискримінації за релігійною ознакою.

У роботі визначені ключові міжнародно-правові акти у сфері прав людини, а також акти національного законодавства України, якими регламентовано право людини на свободу віросповідання, зокрема його частиною є норми кримінального права, що встановлюють відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійних обрядів. Обґрунтовано, що міжнародні стандарти закріплюють загальні гарантії свободи віросповідання та заборону дискримінації, тоді як національне законодавство конкретизує ці положення через встановлення складів кримінальних правопорушень і визначення відповідальності за їх вчинення.

Особливу увагу приділено дослідженню зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони свободи віросповідання на прикладі законодавства окремих європейських держав. Встановлено, що у більшості країн кримінально-правові норми, спрямовані на захист свободи совісті та релігійних почуттів, характеризуються більшою деталізацією та диференціацією складів правопорушень, ніж у національному законодавстві України. Зокрема, виокремлюються такі форми протиправної поведінки, як насильницьке перешкоджання богослужінням, образа релігійних почуттів, порушення громадського порядку під час релігійних церемоній, а також інші дії, що посягають на свободу релігійного самовираження.

На основі проведеного аналізу доведено, що чинна редакція ст. 180 Кримінального кодексу України містить низку оціночних і недостатньо кон-

кретизованих формулювань, що ускладнює її практичне застосування та створює передумови для неоднозначного тлумачення. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність удосконалення кримінально-правових норм шляхом їх уточнення, деталізації ознак складу правопорушення та врахування позитивного зарубіжного досвіду.

Зроблено висновок, що ефективний захист права на свободу віросповідання можливий лише за умови гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, підвищення якості кримінально-правових норм та забезпечення їх належного правозастосування. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою конкретних пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України у цій сфері.

Ключові слова: *свобода віросповідання, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, релігійний обряд, перешкоджання, міжнародні стандарти, порівняльне право, права людини.*

Постановка проблеми. Свобода віросповідання, складовою якої є можливість особи безперешкодно здійснювати релігійні обряди, є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у низці основоположних міжнародних актів з прав людини: Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р., ст. 18), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ООН, 1966 р., ст. 18), Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на підставі релігії чи переконань (ООН, 1981 р., ст. 1), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950 р., ст. 9), Хартії Європейського Союзу про основні права (2000 р., ст. 10), Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (ООН, 1992 р., ст. 2). Внаслідок ратифікації Верховною Радою України ці акти на підставі ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» є частиною національного законодавства України.

Щодо актів національного права, то свобода совісті та віросповідання регулюється такими актами

законодавства, як Конституція України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Крім того, у національному законодавстві кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійних обрядів передбачена ст. 180 КК України. Ключовим є положення про недопустимість застосування до людини примусу, який принижує її свободу мати чи приймати релігію або переконання.

Водночас кримінально-правова охорона цього права та його складових у різних державах істотно відрізняється: неоднаково визначаються ознаки перешкоджання релігійному обряду, межі криміналізації та зміст відповідальності. Попри наявність міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини з цього питання, у національному законодавстві зберігаються прогалини та неузгодженості щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання здійсненню релігійного обряду. Це породжує проблеми неоднозначного тлумачення відповідних

норм, ускладнює їх застосування та знижує ефективність захисту свободи віросповідання. У зв'язку з цим актуальним є з'ясування відповідності положень національного кримінального законодавства міжнародним стандартам, а також визначення напрямів удосконалення кримінально-правової охорони права на здійснення релігійного обряду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення свободи віросповідання в кримінально-правового ракурсу досліджували такі науковці: О. В. Білаш, О. І. Ковтун, М. М. Колиба, О. В. Кришевич, Ю. Кульчинська, В. В. Курафєєв, С. Я. Лихова, О. С. Лук'яненко, В. І. Маркін, О. С. Островський, М. В. Палій, В. М. Панькевич, І. О. Рощина, М. І. Хавронюк, О. М. Шармар, І. Г. Швидченко, Л. В. Ярмол та інші.

Значну увагу розкриттю питань кримінально-правової охорони права на свободу віросповідання в Україні приділено в докторській дисертації С. Я. Лихової (2006 р.) [9], також в кандидатських дисертаціях: М. В. Палія (2002 р.) [13], І. Г. Швидченко (2009 р.) [17], В. М. Панькевич (2010 р.) [14], В. І. Маркіна (2012 р.) [10], О. В. Білаша (2013 р.) [1], О. С. Островський (2014 р.) [12]. Щодо останніх досліджень, то слід відмітити захищену І. Т. Корінцем в 2025 році дисертацію доктора філософії на тему: «Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні», в якій розглядається забезпечення захисту права особи на свободу віросповідання у зарубіжних державах та з'ясовано, що безпосередньо перелік діянь, які підлягають кримінально-правовій охороні є доволі широким і залежить від кримінально-правової традиції й особливостей кожної кон-

кретної держави. Крім того, передбачає два підходи: нейтральний (держава декларує у національних нормативно-правових актах право громадян на свободу віросповідання та окреслює межі цього права, не втручається в нього і охороняє його) та позитивний (позитивне відношення держави до сповідання її громадянами релігії) [4]. Таким чином, підсумовуючи стан дослідження кримінально-правової охорони свободи віросповідання, необхідно окреслити, що, не зважаючи на зацікавленість наукової спільноти вказаним питанням, теоретична база з окресленої проблематики знаходиться лише на стадії свого формування.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні особливостей зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за перешкодження здійсненню релігійного обряду.

Виклад основного матеріалу. Дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони свободи віросповідання становить інтерес передусім з точки зору вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства. В національному законодавстві кримінальна відповідальність за перешкодження релігійним обрядам передбачена ст. 180 КК України, яка розглядає випадки, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд та примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду. Міститься вказівка на діяння «перешкодження діяльності» без опису його ознак, тобто перешкодження слід розуміти як діяння (дії чи бездіяльність) зі створення будь-яких перепон, які унеможливають або

істотно ускладнюють проведення релігійного обряду. Тобто, під перешкоджанням необхідно окреслити протиправну поведінку винного, спрямовану на втручання в діяльність особи або групи осіб із метою змусити вчинити або не допустити вчинення певних дій (бездіяльності) щодо проведення релігійного обряду.

Отже, перешкоджання проведення релігійного обряду може полягати у створенні як непереборних перешкод у реалізації права особи на певну законну діяльність, так і перешкод, що не виключають можливості здійснювати відповідну діяльність, а тільки ускладнюють реалізацію права на її здійснення. Також, перешкоджання може виступати і як процес, коли особа здійснює певне діяння, спрямоване на припинення проведення релігійного обряду, але їй це не вдається) і як результат, коли внаслідок певного впливу на суб'єкта діяльності він її припиняє. Таким чином, перешкоджання завжди є суспільно небезпечним діянням і полягає в обмеженні прав людини на проведення релігійного обряду, тобто в порушенні її прав та свобод, але ступінь суспільної небезпеки такого перешкоджання різний і залежить від різних чинників.

Для порівняння, хотілось відмітити зарубіжний досвід, де законодавець акцентує увагу на перешкоджанні законній діяльності під час проведення релігійного обряду, оскільки такі норми, що передбачають відповідальність за перешкоджання відправленню релігійних обрядів, культів, є традиційними для більшості кримінальних кодексів. Тобто, зацентровано увагу на незаконності перешкоджання, а також на

захисті від зриву обрядів, що супроводжується насильством, погрозами або образливими діями. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за перешкоджання здійсненню релігійного обряду свідчить про високий рівень правової охорони свободи совісті та віросповідання.

Законодавство багатьох країн (наприклад, Німеччини, Польщі, Іспанії) відносить перешкоджання релігійним обрядам до розділів, що захищають громадський спокій, свободу совісті та релігійні почуття громадян. Щодо відповідальності за перешкоджання вільному віросповіданню, здійсненню релігійних обрядів і служб, то кримінальне законодавство Республіки Болгарія в ст. 165, тобто діяння визнається злочином, якщо відповідні обряди не порушують законів країни, громадського порядку і загальноприйнятих норм поведінки. В КК Польщі (ст. 195) передбачено кримінальну відповідальність за перешкоджання публічному здійсненню релігійного обряду, що є захистом права на свободу віросповідання, а КК Албанії визнає злочином також перешкоджання вільному вираженню своїх релігійних вірувань, кримінальне законодавство Бельгії – перешкоджання присутності при здійсненні релігійного обряду, кримінальне законодавство Туркменістану містить більш загальну норму, яка передбачає відповідальність за перешкоджання здійсненню права на свободу совісті та віросповідання (ст. 154) [13, 16].

Якщо взяти для порівняння, то в Особливій частині КК ФРН передбачає окрему главу і в розділі 11 «Злочини, що стосуються світогляду та релігії» окреслені склади зло-

чинів: §166 «Образа віросповідання, релігійних громад і світоглядних об'єднань» та §167 «Перешкоджання відправленню релігійних обрядів, культів», §167а «Перешкоджання здійсненню похоронного обряду». Що і так, зупинимось на деталізації кримінально протиправних дій, що стосується образи віросповідання, релігійних громад і світоглядних об'єднань передбачені дії протиправного характеру публічного приниження чи образи будь-яким способом змісту релігійних переконань або світогляду іншого, якщо такі дії викликають порушення громадського порядку, також це стосується церкви, що діє на території держави, або іншого релігійного товариства, їх організації або звичаїв, якщо такі дії викликають порушення громадського порядку. Що стосується кримінально протиправних дій при перешкодженні відправленню релігійних обрядів, культів це може бути як умисне чи в в грубій формі порушення богослужіння на території церкви, яка діє на території держави чи будь-якої іншої релігійної громади, крім того скоєння будь-якого образливого бешкету в місці, яке призначено для проведення богослужіння релігійної громади, що діє на території держави. Також необхідно звернути увагу, що в кримінальному кодексі передбачено, перешкоджання здійсненню похоронного обряду, яке полягає в умисному перешкодженні проведенні поховального обряду на території церкви чи будь-якої іншої релігійної громади [8]. Враховуючи масив статей КК ФРН, який зосереджує увагу на захисті правових відносин віросповідання при цьому захищаючи релігійні переконання особи як прояву свободи

світогляду та передбачає захист церкви так і її членів, крім того порядок виконання релігійної діяльності, а головне приділяє увагу основним виявам здійснення релігійних обрядів щодо реалізації, таким чином, права на свободу віросповідання. Зокрема, у ФРН перешкоджання здійсненню релігійного обряду (застування насильства або погрози, тобто вчинення насильницьких дій або погроз щодо вірян чи організаторів обряду) є кримінальним злочином, передбаченим Кримінальним кодексом і згідно з § 167 StGB передбачає відповідальність за перешкоджання релігійним службам, а також за вчинення насильницьких чи хуліганських дій у місцях культу та за зрив релігійних заходів або насильницькі дії проти вірян передбачено штраф або позбавлення волі терміном до 3 років, що захищає свободу совісті та мирне проведення богослужінь. Що стосується понятійного аспекту, то незаконний зрив - умисне перешкоджання, зрив або порушення законного релігійного обряду (поширюється на всі зареєстровані релігійні громади та їх звичаї): богослужіння або поховання у церкві чи іншому місці поклоніння та це питання аналогічно окреслено щодо відповідальності і в національному кримінальному законодавстві.

Звертаючи увагу, для порівняння на кримінальне законодавство Австрії, то враховуючи розділ 8 «Злочинні діяння проти релігійного спокою та спокою померлих» де передбачено статті §189 «Порушення відправлення релігійних обрядів» в якому передбачена кримінальна відповідальність за перешкоджання здійснення релігійних обрядів, тому

має схожі властивості зі ст. 180 КК України. [6]. Що стосується кримінального законодавства Іспанії, то у розділі 2 «Про злочини проти свободи совісті, релігійних почуттів і поваги до померлих» глави IV яке передбачає кримінальну відповідальність за злочини проти свободи совісті й релігійних почуттів і також, зосереджує увагу на перешкоджанні, перериванні або серйозних порушеннях релігійних церемоній будь-якої конфесії, які не заборонені законодавством, що теж передбачено і в національному законодавстві. В ст. 522 КК Іспанії вказано, що є перешкоджанням насильством, залякуванням, застосуванням сили й будь-яким іншим протиправним примусом члену або членам якої-небудь релігійної конфесії для здійснення релігійних обрядів чи присутність на них. Також, в ст. 523 КК Іспанії окреслено, що кримінальна відповідальність за перешкоджання релігійним діям зареєстрованої конфесії шляхом насильства, погроз, організації заворушень або образи. Цікавим моментом виступає виділення статей в Кримінальному кодексі Іспанії складів злочинів, які безпосередньо деталізують порушень прав людини на віросповідання, а саме ст. 524 КК Іспанії передбачає образа релігійних почуттів віруючих та ч. 1 ст. 525 КК Іспанії знущання над переконаннями, обрядами і окремо ч. 2 ст. 525 КК Іспанії над особами, які не сповідує жодну релігію [5].

Узагальнюючи порівняльно-правову характеристику кримінального зарубіжного законодавства щодо відповідальності за правопорушення проти права людини на свободу віросповідання, то в більшості країн правовідносини з приводу ре-

лігії реалізуються в двох різних за спрямованістю, але однакових за кримінально-правовою складовою напрямках охорони та захисту правовідносин у сфері реалізації права на свободу віросповідання. Перший – це відносини держави та церкви, окрім кримінального законодавства, регулюються іншими нормативно-правовими актами щодо заборони дискредитувати визнані державою релігії, розпалювати ворожнечу або вчиняти насильницькі дії чи обмежувати права представників певної релігії. Другий – це визнання права людини на свободу віросповідання та забезпечення його охорони й захисту засобами шляхом встановлення кримінальної відповідальності з кримінальними правопорушеннями проти права особи на релігійні складові.

Таким чином, національне законодавство чітко визначає конкретні дії, які є кримінально протиправними (перешкоджання), тоді як міжнародне право дає більш ширші межі прав людини, які мають бути захищені. Що стосується міжнародного законодавства, то зосереджується на забороні дискримінації, тоді як національне законодавство деталізує відповідальність за насильство або руйнування культових споруд. Також, міжнародне право вимагає від держав криміналізувати будь-які форми перешкоджання здійсненню релігійних обрядів, що базуються на дискримінації та забезпечувати правовий захист релігійних громад. Тому, на даний час існує необхідність покращення норм у ст. 180 КК України, оскільки нечіткі формулювання ускладнюють притягнення до відповідальності, особливо у випадках прихованого або непрямого перешкоджання.

Висновки. Що стосується впливу церкви на суспільне життя та визнання ціннісними релігійних відносин, то вони залежить від характеру забезпечення захисту кримінально-правовими нормами, які виникають із приводу реалізації особами права на свободу віросповідання. Кримінально-правове забезпечення відносин у сфері віросповідання (пов'язані з релігією та правом людини) ґрунтується на тому, які саме правовідносини в цій сфері захищаються кримінальним правом у певний період розвитку держави. Однак наявні проблемні питання встановлення та застосування кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти права людини на свободу віросповідання певним чином знижують рівень гарантування його реалізації.

Ефективність захисту права на здійснення релігійних обрядів знач-

ною мірою залежить від практики її застосування, а напрямом розвитку виступає вдосконалення законодавства з урахуванням міжнародних стандартів та забезпечення реального механізму захисту прав людини. Крім того, кримінально правовий аспект встановлює межі поведінки і осіб, які реалізують право на свободу віросповідання та інших осіб, які вступають у сфері відносин релігії.

Таким чином, міжнародне право формує загальні стандарти захисту свободи віросповідання, тоді як національне законодавство України конкретизує ці стандарти через встановлення кримінальної відповідальності. Аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що правова охорона свободи віросповідання є комплексним механізмом, який забезпечує повагу до релігійних потреб громадян та запобігає конфліктам на ґрунті релігійної ворожнечі.

Список використаних джерел

1. Білаш О. В. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь : автореферат дис. ... к.ю.н. 12.00.08. Одеса, 2013. 21 с.
2. Загальна декларація прав людини : Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. Офіційний вісник України. № 93.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96- ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.02.2026).
4. Корінець І. Деякі питання кримінально-правової охорони свободи віросповідання за законодавством окремих держав. *Наше право*. 2024. № 2. С. 266–272. DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.2.37>
5. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія/ під. ред. В. М. Менчинського; переклад українською мовою О. В. Лішевської. Київ: ОВК, 2016. 284 с.
6. Кримінальний кодекс Республіки Австрія. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/202312/Criminal%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Austria%20%281974%2C%20as%20amended%201998%29%20%28English%29.pdf> (дата звернення: 13.02.2026).
7. Кримінальний Кодекс України : Кодекс України від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.02.2026).
8. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/14324>. (дата звернення: 13.02.2026).

9. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. Київ : Київський університет, 2006. 573 с.
10. Маркін В. І. Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні : автореферат дис. ... к.ю.н. 12.00.08. Львів, 2012. 21 с.
11. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 13.02.2026).
12. Островський О. С. Кримінальна відповідальність за порушення права людини на свободу віросповідання за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 21 с.
13. Палій М. В. Злочинність у сфері віросповідання та боротьба з нею : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 19 с.
14. Панькевич В. М. Кримінально-правова характеристика порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.
15. Про міжнародні договори України. Закон України від 29 червня 2006 р. № 1906-IV // ВВР України. 2004. № 50. Ст. 540.
16. Кримінальний кодекс Туркменістану від 17 квітня 2022 року. URL: <https://surl.li/uuhssii> (дата звернення: 13.02.2026).
17. Швидченко І. Г. Свобода віросповідання як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009.19 с.

References

1. Bilash, O. V. (2013). *Kryminalna vidpovidalnist za nezakonni dii shchodo relihiynykh sporud abo sviatyn* [Criminal liability for illegal actions concerning religious buildings or shrines] (Candidate dissertation abstract, Odesa).
2. Universal Declaration of Human Rights (Res. 217 A (III)). (1948, December 10). United Nations. *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy*, 93.
3. Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR (1996, June 28). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Korinets, I. (2024). Deiaki pytannia kryminalno-pravovoi okhorony svobody virospovidannia za zakonodavstvom okremykh derzhav [Some issues of criminal law protection of freedom of religion under the legislation of certain states]. *Nashe Pravo*, 2, 266–272. <https://doi.org/10.32782/NP.2024.2.37>
5. Menchynskyi, V. M. (Ed.). (2016). *Kryminalnyi kodeks Korolivstva Ispaniia* [Criminal Code of the Kingdom of Spain] (O. V. Lishevska, Trans.). OVK.
6. Criminal Code of the Republic of Austria. (1974). <https://legislationline.org/sites/default/files/202312/Criminal%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Austria%20%281974%2C%20as%20amended%201998%29%20%28English%29.pdf>
7. Criminal Code of Ukraine No. 2341-III (2001, April 5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Criminal Code of the Federal Republic of Germany. (n.d.). <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/14324>
9. Lykhova, S. Ya. (2006). *Zlochyyny u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (rozdil V Osoblyvoi chastyny KK Ukrainy)* [Crimes in the sphere of realisation of civil, political and social rights and freedoms of a person and citizen (Section V of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine)]. Kyivskyi universytet.

10. Markin, V. I. (2012). *Kryminalno-pravova okhorona svobody virospovidannia v Ukraini* [Criminal law protection of freedom of religion in Ukraine] (Candidate dissertation abstract, Lviv).
11. International Covenant on Civil and Political Rights. (1966). United Nations. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
12. Ostrovskiy, O. S. (2014). *Kryminalna vidpovidalnist za porushennia prava liudyny na svobodu virospovidannia za kryminalnym pravom Ukrainy* [Criminal liability for violation of the human right to freedom of religion under criminal law of Ukraine] (Candidate dissertation abstract, Lviv).
13. Palii, M. V. (2002). *Zlochynnist u sferi virospovidannia ta borotba z neiu* [Crime in the sphere of religion and combating it] (Candidate dissertation abstract, Kyiv).
14. Pankevych, V. M. (2008). *Kryminalno-pravova kharakterystyka porushennia rivnopravnosti hromadian zalezho vid yikh rasovoi, natsionalnoi nalezhnosti abo stavlennia do relihii* [Criminal law characteristics of violation of equality of citizens depending on their race, nationality or attitude to religion] (Candidate dissertation abstract, Kyiv).
15. Law of Ukraine “On International Treaties of Ukraine” No. 1906-IV (2006, June 29). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 50, Art. 540.
16. Criminal Code of Turkmenistan. (2022). <https://surl.li/uuhsii>
17. Shvydchenko, I. H. (2009). *Svoboda virospovidannia yak ob'ekt kryminalno-pravovoi okhorony* [Freedom of religion as an object of criminal law protection] (Candidate dissertation abstract, Kyiv).

Yuzikova N. S., Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative and Criminal Law of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0879-2228>

Foreign experience of criminal liability for obstructing the performance of religious rites

The article is devoted to a comprehensive comparative legal analysis of international and national legislation regulating criminal liability for obstruction of the performance of religious rites as an integral component of the fundamental human right to freedom of religion. The relevance of the study is обусловлена the need to ensure an adequate level of criminal law protection of this right in the context of contemporary challenges, including the growth of religious tensions, conflicts, and various forms of discrimination based on religion.

The paper identifies key international legal acts in the field of human rights, as well as acts of national legislation of Ukraine, which regulate the human right to freedom of religion. In particular, its part is the norms of criminal law that establish responsibility for preventing the performance of religious rites. It is substantiated that international standards enshrine general guarantees of freedom of religion and the prohibition of discrimination, while national legislation specifies these provisions by establishing the elements of criminal offenses and determining responsibility for their commission.

Particular attention is paid to the analysis of foreign experience in the criminal law protection of freedom of religion, based on the legislation of selected European states. It is established that in most countries, criminal law provisions aimed

at protecting freedom of conscience and religious feelings are characterized by a higher degree of detail and differentiation compared to Ukrainian legislation. In particular, such forms of unlawful conduct are distinguished as violent obstruction of religious services, insult to religious feelings, disturbance of public order during religious ceremonies, and other actions infringing upon the freedom of religious expression.

Based on the conducted analysis, it is argued that Article 180 of the Criminal Code of Ukraine contains a number of evaluative and insufficiently specific formulations, which complicates its practical application and creates prerequisites for inconsistent interpretation. In this regard, the necessity of improving criminal law provisions through clarification, specification of the elements of the offense, and consideration of positive foreign experience is substantiated.

It is concluded that effective protection of the right to freedom of religion is possible only through the harmonization of national legislation with international standards, improvement of the quality of criminal law norms, and ensuring their proper enforcement. Prospects for further research are associated with the development of specific proposals for improving the criminal legislation of Ukraine in this area.

Keywords: *freedom of religion, criminal liability, criminal offense, religious rites, obstruction, international standards, comparative law, human rights.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Юзікова Н. С. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за перешкоджання здійснення релігійного обряду. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 222-232. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.20>

Citation APA: Yuzikova, N. S. (2026). Zarubizhnyi dosvid kryminalnoi vidpovidalnosti za pereshkodzhannia zdiysnennia relihiinoho obriadu [Foreign experience of criminal liability for obstructing the performance of religious rites]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 222-232. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.20>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту). Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 20.02.2026

Прийнята до друку: 27.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 20 February 2026

Accepted for publication: 27 March 2026

Published: 30 April 2026

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.21

УДК 343.985.7

Бараш Л. Є.,

доктор філософії, старший науковий
співробітник ВКД Київського відділення
Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

e-mail: expert.le.gov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1762-3727>

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ

У статті досліджено теоретичні та прикладні засади криміналістичної класифікації правопорушень у сфері державного фінансування бюджетних програм. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України, гранична концентрація та раціональне використання державних ресурсів стають критичними для забезпечення обороноздатності країни. Протиправні посягання на бюджетні кошти в цей період набувають ознак особливої суспільної небезпеки, дестабілізуючи фінансову систему та створюючи загрози національній безпеці. Аналіз офіційної статистики свідчить про зростання кількості правопорушень у сфері державного управління й оборони, водночас результативність їх розслідування потребує вдосконалення через інтенсифікацію наукових розробок у галузі криміналістичної методики. Результати дослідження дозволили констатувати, що традиційний розподіл злочинів за родовим об'єктом, притаманний доктрині кримінального права, має вторинне значення для криміналістичної методики. Натомість фундаментом для побудови дієвих алгоритмів дій слідчого є криміналістична класифікація, яка виступає методологічним каркасом для систематизації окремих методик. Автором виокремлено та деталізовано ключові класифікаційні критерії: спосіб (технологія) вчинення, характеристика суб'єкта (особа злочинця) та обстановка (контекст) правопорушення. Особливу увагу приділено інтелектуальному характеру способів вчинення злочинів у сфері державного фінансування бюджетних програм, що виражаються у складних багатоепізодних схемах

маніпуляцій із тендерною документацією та цифровими даними. Доведено, що специфіка реалізації бюджетних програм полягає в їх суцільній документальній фіксації, що трансформує підходи до роботи з доказами: ключовими носіями інформації стають не лише паперові документи, а й цифрові сліди. Підкреслено, що розроблена класифікація створює необхідне підґрунтя для переходу від абстрактних положень до прикладних рекомендацій щодо виявлення та використання доказової бази у провадженнях про розкрадання та нецільове використання бюджетних коштів. Запропоновані підходи дозволяють оптимізувати процес доказування та підвищити ефективність протидії корупційним й економічним посяганням на фінансову систему держави в умовах воєнного стану.

Ключові слова: кримінальні правопорушення у бюджетній сфері, криміналістична класифікація злочинів, криміналістична методика розслідування економічних злочинів, досудове розслідування, криміналістична характеристика злочинів.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України пріоритетним завданням стає гранична концентрація та раціональне використання ресурсів держави. Протиправні посягання на бюджетні кошти в такий період набувають ознак особливої суспільної небезпеки, оскільки вони не лише дестабілізують фінансову систему, а й безпосередньо підривають обороноздатність країни, створюючи критичні загрози національній безпеці. Аналіз показників офіційної статистики свідчить про тенденцію до зростання кількості виявлених правопорушень у сфері державного управління й оборони, проте рівень результативності їх розслідування залишається недостатнім і не відповідає викликам воєнного часу.

Зазначене зумовлює гостру потребу в інтенсифікації наукових розробок у галузі криміналістичної методики. Фундаментальною передумовою створення дієвого інструментарію для правоохоронних органів є розробка розгалуженої криміналістичної класифікації кри-

мінальних правопорушень у бюджетній сфері. Саме класифікація виступає тим методологічним каркасом, на якому базується систематизація окремих методик розслідування. Без науково обґрунтованого групування злочинів за елементами їх криміналістичної характеристики (способом вчинення, типовими слідами, суб'єктивним складом тощо) неможливо сформувати алгоритми дій, що враховували б специфіку бюджетних процесів та механізми приховування злочинної діяльності.

Побудова дієвих науково-методичних рекомендацій можлива за умови обрання правильного методологічного підходу, заснованого на ретельному вивченні механізмів злочинної діяльності, а також практики виявлення та розслідування відповідних кримінальних правопорушень. У цьому питанні принципово важливою є криміналістична класифікація останніх, створення якої є найпершою передумовою систематизації окремих криміналістичних методик.

Незважаючи на наявність у науковій літературі певних напрацю-

вань щодо типізації кримінально караних бюджетних правопорушень, єдиний підхід до їх класифікації наразі відсутній. Існуючі концепції характеризуються фрагментарністю та методологічними суперечностями, що перешкоджає створенню цілісної системи методико-криміналістичного забезпечення. Таким чином, нагальна необхідність розв'язання практичних проблем розслідування злочинів проти державних фінансових ресурсів вимагає переосмислення класифікаційних підходів, що дозволить забезпечити логічну побудову методичних комплексів та підвищити ефективність протидії корупційним і економічним посяганням у бюджетній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика криміналістичної класифікації та методики розслідування злочинів в бюджетній сфері постійно перебуває у центрі уваги науковців. Концептуальні питання криміналістичного забезпечення протидії економічній злочинності та розробки відповідних методик розслідування досліджено Г.А. Матусовським, А.Ф. Волобуєвим, В.А. Журавлем, В.В. Лисенком, В.П. Корж, С.С. Чернявським, Б.В. Щуром та ін. Теоретичні та прикладні основи розслідування злочинів у бюджетній сфері, а також типізацію технологій злочинної діяльності в цій царині детально висвітлено у роботах Р.Л. Степанюка та С.В. Князева. Проблеми криміналістичної класифікації злочинів у різних галузях економіки та її співвідношення з кримінально-правовими категоріями аналізували О.В. Пчеліна, В.Д. Пчолкін, І.В. Пашинська, А.П. Запотоцький та ін. З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році акцент

наукових пошуків змістився у бік викликів воєнного стану. Так, у працях В.В. Пясковського, В.Ю. Шепітька, Н.В. Павлюк, О.Н. Татарина, А.А. Вознюка та ін. досліджуються особливості протидії злочинності в умовах війни, зокрема питання кваліфікації та методики розслідування розкрадань гуманітарної допомоги, бюджетних коштів, спрямованих на оборону, а також трансформація криміналістичної характеристики економічних злочинів у цей період.

Водночас, попри значний масив наукових напрацювань, проблема розробки багаторівневої криміналістичної класифікації правопорушень у сфері державного фінансування бюджетних програм залишається розв'язаною не до кінця. Існуючі підходи часто мають фрагментарний характер і не повною мірою враховують динамічні зміни у механізмах злочинів та процесах їх розслідування, що перешкоджає створенню цілісного методологічного підґрунтя для побудови відповідної міжвидової методики розслідування.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень у сфері державного фінансування бюджетних програм на основі кримінально-правових і криміналістичних ознак для розробки ефективної міжвидової методики розслідування.

Виклад основного матеріалу. В основі розподілу кримінальних правопорушень на роди та види лежить їхня кримінально-правова класифікація. Проте вона не завжди є достатньою для розроблення прикладних рекомендацій з організації

та планування розслідування у конкретних ситуаціях правозастосовної діяльності.

Криміналістична класифікація злочинів, на відміну від кримінально-правової, тісніше пов'язана з практичною діяльністю і традиційно слугує підґрунтям для формування окремих методик розслідування [1, с. 29]. Вона є методом пізнання, що полягає в систематизації злочинів за криміналістично значущими ознаками відповідно до законів логіки. Це дозволяє вдосконалювати теоретичні основи наявних і розробляти нові методики з метою задоволення потреб слідчої практики [2, с. 308].

Однією з визначальних рис криміналістичної класифікації злочинів є її цільове призначення. Вона виступає методом наукового пізнання та засобом поглибленого вивчення об'єкта, що забезпечує реалізацію інших методів криміналістичного дослідження. Така класифікація безпосередньо спрямована на практичну діяльність органів досудового розслідування та створює умови для ефективного виявлення і розкриття злочинів [3, с. 574]. Отже, її розробка є початковим етапом побудови системи методико-криміналістичного забезпечення для широких груп кримінальних правопорушень (економічних, податкових, бюджетних тощо).

Специфікою злочинів у певній сфері є їхня масштабність та багатаспектність, що зумовлює можливість групування за різними підставами. У цьому контексті криміналістична класифікація має не лише теоретичне значення, а й нагальну практичну цінність для систематизації матеріалу [4, с. 34].

Варто зауважити, що перелік криміналістичних ознак є ширшим за кримінально-правовий, проте останні обов'язково враховуються, що унеможливорює існування «чистої» криміналістичної класифікації. У криміналістиці систематизація ґрунтується на поєднанні кримінально-правових елементів із криміналістично значущими ознаками: способом, умовами, знаряддями та місцем вчинення злочину [5, с. 245-246]. Відповідно, у системі забезпечення протидії злочинності виокремлюють як видові та підвидові методики розслідування (сформовані за правовою ознакою), так і міжвидові та позавидові (в основу яких покладено суто криміналістичні критерії).

Диференціація кримінальних правопорушень за сферами економічної діяльності є традиційним підходом саме для криміналістичної класифікації. У цьому контексті прийнято розрізняти злочини у сферах підприємництва [6], в бюджетній сфері [7], податкові злочини [8], фінансові шахрайства і т.п. [9]. Ці категорії становлять найбільш широкі групи протиправних посягань, виокремлених за криміналістичними ознаками. У межах зазначених груп виділяють підгрупи, де враховують додаткові критерії: вид економічної діяльності, рівень організованості злочинних угруповань, масштаб злочинної діяльності тощо.

У межах нашого дослідження найбільший інтерес становить міжвидова методика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, представлена у працях Р.Л. Степанюка [7] та С.В. Князева [10]. У цих роботах систематизовано діяння, що посягають на фінансові ресурси держави на всіх

стадіях бюджетного процесу. Зазначені наукові праці слугують фундаментом для подальшої розробки проблематики криміналістичного забезпечення протидії злочинності в бюджетній сфері. Водночас вони потребують деталізації, оскільки бюджетна сфера є надзвичайно широкою категорією, що охоплює сукупність бюджетних установ, організацій та всі аспекти їхньої діяльності.

У бюджетній сфері вчиняються різноманітні кримінальні правопорушення, зокрема ухилення від сплати податків, а також загальнокримінальні злочини, як-от крадіжки чи підроблення документів. Тому як додаткові ознаки доцільно обрати вид і напрям економічної діяльності, що дозволить диференціювати сегмент економічних правопорушень, характерних саме для бюджетної сфери. Основним видом діяльності в цьому разі є державне управління, а її напрямом – виконання бюджетних програм. Отже, міжвидову методику розслідування варто формувати щодо групи правопорушень, які мають подібний механізм вчинення та спільні підходи до організації та планування розслідування. Цей сегмент дотепер не був об'єктом окремих наукових досліджень. Теоретичною основою для визначення підстав криміналістичної класифікації у цьому контексті можуть слугувати пропозиції, що стосуються економічних злочинів загалом та бюджетної сфери зокрема.

Концептуальний підхід до визначення підстав криміналістичної класифікації злочинів економічної спрямованості ґрунтується на поєднанні кримінально-правових і криміналістичних ознак. При цьому, як зазначає Б.В. Щур, базовою зали-

шається кримінально-правова класифікація. Водночас криміналістичні ознаки відображають специфіку виявлення та розкриття злочинів залежно від особливостей предмета посягання, обстановки, механізму та способів вчинення діяння, а також типології особи злочинця, мети й мотивації злочинних дій тощо [11, с. 223]. Обрання належних критеріїв класифікації є запорукою її якісної побудови та подальшої адаптації до формування наукових рекомендацій у межах методики розслідування.

Р.Л. Степанюк розробив криміналістичну класифікацію злочинів у бюджетній сфері за такими ознаками: форма вини, злочинна мета, стадія бюджетного процесу та предмет посягання. За першим критерієм виокремлено умисні та необережні діяння. Відповідно до стадій бюджетного процесу автор розрізняє злочини, що вчиняються під час складання проєктів бюджетів, їх розгляду, виконання, звітування, а також організації бюджетного процесу. Залежно від предмета посягання правопорушення поділено на ті, що спрямовані на бюджетні кошти, інші державні кошти, державне або комунальне майно. За метою злочинної діяльності диференційовано діяння, спрямовані на особисте збагачення, та злочини, не пов'язані з отриманням вигоди за рахунок бюджету. На думку науковця, більшу цінність для побудови методики розслідування має класифікація за галуззю економічної діяльності (паливно-енергетичний комплекс, житлово-комунальне господарство тощо), її різновидом (державні закупівлі, приватизація, соціальна сфера) та масштабом злочинної діяльності (поодинокі злочини або їх

поєднання у структурі злочинних схем: шахрайство, розкрадання, корупційні діяння) [7, с. 36-54].

Описаний підхід наразі є домінуючим у вітчизняній науковій доктрині. На думку С.В. Князева, який розвиває цей напрям, криміналістична класифікація правопорушень у бюджетній сфері має враховувати кримінально-правові ознаки, а саме: родовий об'єкт посягання (злочини проти власності, у сфері господарської, службової чи професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг) та характеристики суб'єкта (діяння, вчинені загальним або спеціальним суб'єктом, зокрема службовою особою; одноосібно або групою осіб). Також автор деталізує диференціацію правопорушень за стадіями бюджетного процесу, часом, епізодичністю, предметом, слідовою картиною, а також за секторами й галузями (напрямами) економічної діяльності [10, с. 91-102].

Отже, сучасні доктринальні підходи до криміналістичної систематизації правопорушень у бюджетній сфері передбачають розгалужену систему класифікаційних підстав. Ключовими серед них є кримінально-правова кваліфікація діяння, напрям економічної діяльності та масштаб злочинних посягань. У таких умовах група кримінальних правопорушень у сфері державного фінансування бюджетних програм має посідати одне з провідних місць у системі криміналістичного забезпечення розслідування злочинів проти бюджетних ресурсів держави. Ця категорія потребує внутрішнього впорядкування, що дасть змогу закласти основи міжвидової методики розслідування та здійснити подаль-

шу класифікацію окремих криміналістичних методик.

Насамперед варто зауважити, що до правопорушень досліджуваної категорії належать різні за кваліфікацією діяння. Тому кримінально-правова ознака обов'язково має бути доповнена криміналістичними критеріями. У цьому контексті визначальними є ті з них, що мають прикладне значення для формування методичних основ розслідування.

Фундаментальним орієнтиром для будь-якої методики розслідування є кримінально-правова кваліфікація діяння. У межах фінансування бюджетних програм юридична оцінка за статтями Кримінального кодексу України (зокрема, ст. 191 чи 210 КК України) визначає межі предмета доказування. Саме кваліфікація дає змогу слідчому встановити перелік обставин, що підлягають з'ясуванню: від форми вини до конкретного способу протиправного поводження з бюджетними активами.

Варто зауважити: хоча розподіл кримінальних правопорушень за родовим об'єктом (наприклад, злочини проти власності чи у сфері службової діяльності) є базовим для теорії кримінального права, для криміналістичної методики він має вторинне значення. На перший план виходить конкретний склад злочину, оскільки він детермінує правовий режим збирання доказів та підслідність. Наприклад, кваліфікація за ст. 210 КК України (нецільове використання бюджетних коштів) вимагає обов'язкового встановлення відповідності витрат цілям, визначеним у законі про Державний бюджет чи паспорті бюджетної програми. Таким чином, кримінально-правова

ознака слугує основою, на якій базується подальший процес доказування у кримінальному провадженні.

З-поміж кримінально-правових ознак ключове значення має юридична кваліфікація діянь, що полягає в їхньому віднесенні до складу конкретного кримінального правопорушення. Попри фундаментальну роль класифікації за родовим об'єктом у доктрині кримінального права, для розроблення методики розслідування цей критерій не є визначальним. Натомість найбільш вагомими є криміналістичні ознаки, що безпосередньо зумовлюють специфіку практичної діяльності на стадії досудового розслідування. Якщо кримінально-правова характеристика визначає правові межі, то криміналістичні ознаки наповнюють методику прикладним змістом, безпосередньо впливаючи на тактику розслідування.

Найбільш вагомими вбачаються такі ознаки.

Спосіб (технологія) кримінального правопорушення. Це визначальна ознака, що зумовлює алгоритм дій слідчого. У дослідженій сфері спосіб найчастіше має інтелектуальний характер: внесення недостовірних відомостей до актів виконаних робіт, маніпуляції з тендерною документацією в системі «Prozorro», створення ланцюгів фіктивних суб'єктів господарювання для переведення безготівкових коштів у готівку. Розуміння типових схем дає змогу правоохоронцям ефективно застосовувати методи аналізу управлінської та господарської діяльності для виявлення аномалій у документації.

На відміну від багатьох інших діянь, для економічної сфери характерним є вчинення винними особами

низки взаємопов'язаних дій у межах єдиного злочинного умислу. Наприклад, для розкрадання бюджетних коштів виготовляють підроблені документи, а після отримання фінансування – легалізують неправомірно одержані доходи тощо. Тому варто погодитися з А.Ф. Волобуєвим, С.С. Чернявським, Р.Л. Степанюком та іншими авторами, які класифікують правопорушення не лише за способами, а й за технологіями злочинної діяльності [12, с. 33; 9, с. 212; 13, с. 979]. Відповідно, у сфері державного фінансування бюджетних програм доцільно розрізняти окремі злочинні діяння та цілісні технології протиправного збагачення.

Особа злочинця (суб'єкт). Кримінальні правопорушення у сфері державного фінансування бюджетних програм неможливі без безпосередньої або опосередкованої (через корупційні зв'язки) участі осіб, наділених організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями. Криміналістичне значення має не лише процесуальний статус (посада), а й професійні навички суб'єкта, рівень його обізнаності з процедурами бюджетного процесу, а також контакти з представниками контролюючих органів. Ці дані є критично важливими для обрання тактики допиту, проведення обшуків та інших процесуальних дій. Отже, за суб'єктом посягання доцільно розрізняти правопорушення, вчинені особами, уповноваженими на розпорядження бюджетними ресурсами, та діяння, що вчиняються представниками бізнесу із залученням корупційних зв'язків з чиновниками.

Обстановка (контекст) кримінального правопорушення. У широ-

кому розумінні обстановку становлять умови, в яких діють зловмисники. Специфіка реалізації державних програм полягає в їхній суцільній документальній фіксації. Основними носіями криміналістично значущої інформації є не лише паперові документи, а й цифрові сліди у базах даних Державної казначейської служби та банківських виписках. Належна ідентифікація цих джерел відомостей дає змогу слідчому вчасно ініціювати тимчасовий доступ до речей і документів, що є визначальним для формування доказової бази. Крім того, до обстановки цього виду діянь належить нормативне середовище (специфіка конкретної бюджетної програми та межі бюджетного періоду). Знання циклів фінансування дозволяє прогнозувати періоди найбільшої активності зловмисників (наприклад, масове підписання актів виконаних робіт наприкінці бюджетного року) та відповідно планувати превентивні й слідчі заходи..

За обстановкою правопорушення у сфері державного фінансування бюджетних програм доцільно поділити на групи залежно від напрямку діяльності та спрямування фінансових ресурсів. Це, зокрема, капітальне будівництво та інфраструктура, соціальні виплати, державне фінансування освіти, науки й охорони здоров'я тощо.

Насамкінець підкреслимо, що криміналістична класифікація правопорушень у сфері державного фінансування бюджетних програм, як підґрунтя для формування міжвидової методики розслідування, має ґрунтуватися на комплексі ознак. Якщо кримінально-правовий критерій (юридична кваліфікація)

визначає загальний вектор розслідування, то сукупність криміналістичних ознак забезпечує слідчого інструментарієм для розкриття складних механізмів зловживань із державними фінансовими ресурсами. Важливість криміналістичних ознак зумовлена їхнім прямим зв'язком із процесами виявлення та вилучення доказів у специфічних умовах функціонування бюджетної системи.

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретичних та прикладних засад криміналістичної класифікації правопорушень у сфері державного фінансування бюджетних програм сформульовано низку концептуальних висновків. Обґрунтовано, що в умовах повномасштабної збройної агресії та воєнного стану стратегічним пріоритетом держави є максимальна концентрація та раціональне використання фінансових ресурсів. Це зумовлює нагальну потребу в інтенсифікації наукових розробок у галузі криміналістичної методики, де фундаментальною передумовою виступає розгалужена галузева класифікація злочинних діянь. Саме вона слугує тим методологічним підґрунтям, на якому базується систематизація окремих методик розслідування та формування дієвого інструментарію для правоохоронних органів.

Ефективна міжвидова методика розслідування має ґрунтуватися на комплексній криміналістичній класифікації, заснованій на інтеграції кримінально-правових ознак із системою криміналістично значущих елементів, що відображають специфіку відносин у сфері бюджетного фінансування. Встановлено, що класифікація за родовим об'єктом, попри її фундаментальність для кри-

мінального права, має вторинне значення для методики розслідування, оскільки не враховує механізмів приховування злочинної діяльності та специфіки бюджетних процедур.

Ключовими критеріями криміналістичної класифікації правопорушень у дослідженій сфері визначено такі ознаки: спосіб (технологія) вчинення, де спостерігаються не лише поодинокі протиправні акти, а й складні багатоепізодні інтелектуальні схеми (маніпуляції з тендерною документацією, створення фіктивних ланцюгів суб'єктів господарювання); характеристика суб'єкта, де визначальними є професійні навички, рівень обізнаності з процедурами бюджетного процесу та наявність організаційно-розпорядчих повноважень; обстановка вчинення, що характеризується суцільною документальною фіксацією процесів та на-

явністю розгалужених цифрових слідів у базах даних Державної казначейської служби та банківських установах.

Запропонована криміналістична класифікація створює необхідне наукове підґрунтя для формування алгоритмів дій слідчого. Це забезпечує перехід від абстрактних теоретичних положень до прикладних рекомендацій щодо виявлення, фіксації та використання доказової бази у кримінальних провадженнях про розкрадання державних фінансових ресурсів, нецільове використання бюджетних коштів та інші зловживання. Такий підхід дозволяє оптимізувати процес доказування, підвищити результативність розслідування та забезпечити належний рівень протидії злочинним посяганням на фінансову систему України в умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Журавель В. А. Криміналістичні методики : сучасні наукові концепції : монографія. Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
2. Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство*. 2014. № 1 (2). С. 304–309.
3. Пчолкін В. Д., Пашинська І. В. Криміналістична класифікація злочинів у сфері господарської діяльності. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 573–577.
4. Запотоцький А. П. Криміналістична класифікація злочинів у сфері будівництва. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 32–43.
5. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.
6. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 42 с.
7. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 491 с.
8. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: теорія та практика : монографія. Київ : Логос, 2004. 364 с.

9. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.
10. Князев С. В. Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2025. 517 с.
11. Щур Б. В. Проблеми співвідношення кримінально-правової та криміналістичної класифікацій злочинів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 217–224.
12. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 568 с.
13. Степанюк Р. Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України. *Форум права*. 2011. № 1. С. 977–981.

References

1. Zhuravel, V. A. (2012). *Kryminalistychni metodyky: Suchasni naukovi kontseptsii* [Criminalistic methodologies: Modern scientific concepts]. Apostil.
2. Pchelina, O. V. (2014). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv [Criminalistic classification of crimes]. *Pravo i Suspilstvo*, 1(2), 304–309.
3. Pcholkina, V. D., & Pashynska, I. V. (2024). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv u sferi hospodarskoi diialnosti [Criminalistic classification of crimes in the sphere of economic activity]. In *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh viiny ta u povoiennoi perspektyvi: Mizhdystsyplinarna panorama: Zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Vinnytsia, 19 kvitnia 2024 r.)* [Crime and counteraction to it in wartime and in the post-war perspective: An interdisciplinary panorama: Proceedings of the International scientific and practical conference (Vinnytsia, 19 April 2024)] (pp. 573–577). KhNUVS.
4. Zapototskyi, A. P. (2016). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv u sferi budivnytstva [Criminalistic classification of crimes in the field of construction]. *Iurydychnyi Chasopys Natsionalnoi Akademii Vnutrishnikh Sprav*, 1, 32–43.
5. Zhuravel, V. A. (2021). *Zahalna teoriia kryminalistyky: Heneza ta suchasnyi stan* [General theory of criminalistics: Genesis and current state]. Pravo.
6. Volobuiev, A. F. (2002). *Naukovi osnovy kompleksnoi metodyky rozsliduvannia koryslyvykh zlochyniv u sferi pidpriemnytstva* [Scientific foundations of a comprehensive methodology for investigating acquisitive crimes in the field of entrepreneurship] (Doctoral dissertation abstract, Kharkiv).
7. Stepaniuk, R. L. (2012). *Teoretychni zasady metodyky rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh u biudzhethnii sferi Ukrainy* [Theoretical principles of the methodology for investigating crimes committed in the budgetary sphere of Ukraine] (Doctoral dissertation, Kharkiv).
8. Lysenko, V. V. (2004). *Kryminalistychna zabezpechennia diialnosti podatkovoi militsii: Teoriia ta praktyka* [Criminalistic support of the activity of the tax police: Theory and practice]. Lohos.
9. Cherniavskyi, S. S. (2010). *Teoretychni ta praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia finansovoho shakhraistva* [Theoretical and practical foundations of the methodology for investigating financial fraud] (Doctoral dissertation, Kyiv).
10. Kniaziev, S. V. (2025). *Teoriia ta praktyka rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u biudzhethnii sferi Ukrainy* [Theory and practice of investigating criminal offences in the budgetary sphere of Ukraine] (Doctoral dissertation, Kyiv).
11. Shchur, B. V. (2016). Problemy spivvidnoshennia kryminalno-pravovoi ta kryminalistychnoi klasyfikatsii zlochyniv [Problems of correlation between criminal-law and criminalistic classifications of crimes]. *Visnyk Lvivskoho Torhovelno-Ekonomichnoho Universytetu. Yurydychni Nauky*, 3, 217–224.

12. Orlov, P. I., Volobuiev, A. F., Osyka, I. M., et al. (2004). *Protydiia ekonomichnii zlochynnosti* [Counteraction to economic crime]. Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.

13. Stepaniuk, R. L. (2011). *Typovi tekhnolohii zlochynnoi diialnosti v biudzhethnii sferi Ukrainy* [Typical technologies of criminal activity in the budgetary sphere of Ukraine]. *Forum Prava*, 1, 977–981.

Barash L. Ye., PhD in Law. Senior Research Fellow of Kyiv Branch of National Scientific Center «Hon. Prof. M.S. Bokarius Forensic Science Institute»

e-mail: expert.le.gov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1762-3727>

Forensic Classification of Criminal Offenses in the Field of State Financing of Budget Programs

The article explores the theoretical and applied foundations of the forensic classification of criminal offenses in the field of state financing of budget programs. In the context of full-scale armed aggression against Ukraine, the maximum concentration and rational use of state resources have become critical for ensuring the country's defense capabilities. During this period, unlawful encroachments on budget funds acquire signs of particular public danger, destabilizing the financial system and posing threats to national security. Analysis of official statistics indicates an upward trend in the number of offenses within the sphere of state administration and defense; however, the effectiveness of their investigation requires improvement through the intensification of scientific research in the field of forensic methodology.

The research results allow for the conclusion that the traditional division of crimes by the generic object, inherent in the doctrine of criminal law, is of secondary importance for forensic methodology. Instead, the foundation for developing effective investigative algorithms is forensic classification, which serves as a methodological framework for the systematization of specific investigative techniques. The author identifies and details key classification criteria: the mode (technology) of commission, the characteristics of the subject (the perpetrator), and the circumstances (context) of the offense. Particular attention is paid to the intellectual nature of the methods of committing crimes in the sphere of state financing of budget programs, which manifest in complex, multi-episode schemes involving manipulations of tender documentation and digital data.

It is proven that the specificity of budget program implementation lies in continuous documentary recording, which transforms approaches to evidence handling: the key information carriers become not only paper documents but also digital footprints. It is emphasized that the developed classification creates the necessary basis for transitioning from abstract propositions to practical recommendations for the identification and utilization of the evidence base in proceedings concerning the embezzlement and misuse of budget funds. The proposed approaches allow for the optimization of the evidentiary process and increase the efficiency of countering corrupt and economic encroachments on the state's financial system under martial law.

Keywords: *criminal offenses in the budgetary sphere, forensic classification of crimes, forensic methodology for investigating economic crimes, pre-trial investigation, forensic characteristics of crimes.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Бараш Л. Є. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері державного фінансування бюджетних програм. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 233-244. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.21>

Citation APA: Barash, L. Ye. (2026). Kryminalistychna klasyfikatsiia kryminalnykh pravoporushen u sferi derzhavnoho finansuvannia biudzhethnykh prohran [Forensic classification of criminal offenses in the field of state financing of budget programs]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 233-244. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.21>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 21.01.2026

Прийнята до друку: 15.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 21 January 2026

Accepted for publication: 14 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.22

УДК 34:004.8:351.74

Варинський В. О.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та україністики
Національного університету «Одеська
морська академія»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5837-6201>

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦСЛУЖБ

У статті досліджено основні практики застосування штучного інтелекту (ШІ) у правоохоронній діяльності та діяльності спецслужб і визначено ключові етичні та правові ризики, що виникають унаслідок використання предикативних моделей, аналітики великих даних (Big Data) і біометричних технологій. Показано, що ШІ здатен підвищувати оперативність превенції та розслідування правопорушень завдяки інтеграції розрізнених інформаційних ресурсів, швидкому опрацюванню значних масивів даних, підтримці оперативно-службових рішень і частковій автоматизації рутинних процедур досудового розслідування. Водночас встановлено, що робота з Big Data може відтворювати й посилювати упередження, закладені у даних та практиках їх збирання, формуючи дискримінаційні ефекти й алгоритмічне профілювання груп, а також створюючи ризики непропорційного втручання в приватність. Особливо гостро ці загрози проявляються у практиках прогнозування зон підвищеного ризику, пріоритизації ресурсів і застосуванні розпізнавання облич у публічному просторі, де технологічна «точність» сама по собі не гарантує правомірності та справедливості. Наголошено, що статистичні закономірності й прогнозні оцінки не можуть підміняти юридичну оцінку, доказові стандарти та індивідуалізацію рішень; результати роботи ШІ мають бути допоміжними, а відповідальність за рішення та втручання у права людини — залишатися за уповноваженим суб'єктом правозастосування за наявності належних процедурних гарантій і можливості оскарження. Зроблено висновок, що допустиме використання ШІ у правоохоронній діяльності та діяльності спецслужб можливе лише за умов чітких меж застосування, дієвого контролю та механізмів оскарження, а також збереження пріоритету людської гідності та верховенства права.

Ключові слова: правоохоронна діяльність; штучний інтелект (ШІ); етичні та правові ризики; права людини.

Постановка проблеми.

Стрімке впровадження систем штучного інтелекту (далі — ШІ) у сфері безпеки та правопорядку трансформує способи здійснення правоохоронної й спеціальної діяльності: від аналізу великих масивів даних (Big Data) і підтримки оперативно-службових рішень до біометричної ідентифікації, прогнозування ризиків та автоматизації окремих процедур досудового розслідування. Разом із потенціалом підвищення ефективності такі технології створюють якісно нові правові та етичні виклики, оскільки застосовуються у найбільш чутливих контекстах, де будь-яка помилка або упередженість може призводити до непропорційного втручання в права людини.

Проблемність використання ШІ у правоохоронній діяльності полягає в тому, що алгоритмічні рішення нерідко мають опосередкований характер: вони не лише обробляють інформацію, а фактично формують підстави для вибору тактики, пріоритизації ресурсів, визначення зон підвищеної уваги, а інколи — впливають на оцінку особи та її процесуальний статус. За відсутності належних запобіжників це породжує ризики алгоритмічної упередженості, непрямой дискримінації, масового нагляду, порушення принципів законності, необхідності та пропорційності, а також зниження ролі людини до пасивного виконавця алгоритмічних висновків, що не сумісно з логікою правопорядку, заснованого на верховенстві права. Особливо гостро ці загрози проявляються у випадках застосування біометричних технологій (зокрема розпізнавання облич) у

публічному просторі та при побудові прогнозних моделей злочинності, де статистичні закономірності можуть перетворюватися на механізми стигматизації цілих груп.

Актуальність дослідження додатково посилюється воєнним контекстом і зростанням навантаження на систему кримінальної юстиції, що підвищує попит на технологічні інструменти швидкого аналізу інформації та ідентифікації осіб. Водночас саме в умовах кризи зростає ризик некритичного застосування технологій та нормалізації практик, які в мирний час були б очевидно неприйнятними.

Зазначене зумовлює наукову й практичну потребу в окресленні ключових ризиків застосування ШІ у правоохоронній діяльності та діяльності спецслужб і визначенні критеріїв їх мінімізації, що поєднували б інтереси безпеки з гарантіями прав і свобод людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування технологій ШІ у сфері безпеки й правопорядку в сучасних фахових та медійних публікаціях осмислюється у двох взаємопов'язаних площинах: практичної доцільності та ефективності, з одного боку, і правової регулятивності – з іншого. Зокрема, розглядається потенціал ШІ щодо інтеграції розрізнених баз, пришвидшення обробки інформації та підтримки управлінських рішень, спрямованих на превенцію правопорушень. Ці підходи ілюструються матеріали *Financial Times* про поліцейську аналітику та практику *Met Police*. Водночас аналізуються нормативні межі допустимості таких підходів (М. Карчевський, О. Зачек, Ю. Дмитрик, В. Сенік, В. Пядишев та ін.).

Дискурс ризиків для прав людини, пов'язаних із використанням ШІ у правоохоронному контексті, охоплює питання конфіденційності, масового нагляду та захисту персональних даних, передусім у вимірі дотримання вимог приватності (privacy compliance) (Veritone, GIP Digital Watch, IBM Think), а також академічні підходи до екосистемних ризиків обробки даних, включно з деанонімізацією (K. Martin і J. Zimmermann). Таким чином, у наявних джерелах наскрізною є теза про необхідність поєднання технологічної ефективності ШІ з жорсткими правовими гарантіями підзвітності, пропорційності та недискримінації у найбільш чутливих практиках правоохоронної й спеціальної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення основних практик застосування ШІ у правоохоронній діяльності та діяльності спецслужб і визначення ключових етичних і правових ризиків, що виникають унаслідок використання предиктивних моделей, аналітики великих даних (Big Data) і біометричних технологій.

Виклад основного матеріалу. ШІ суттєво вплинув на розвиток різних галузей, зокрема сфери правоохоронної діяльності, запропонувавши нові інструменти та можливості для підвищення рівня суспільної безпеки. Хоча ШІ має величезний потенціал для підвищення ефективності превенції, виявлення та розслідування злочинів, його застосування супроводжується істотними етичними та юридичними викликами. У цій статті аналізуються перспективи та ризики, пов'язані з інтеграцією ШІ у правоохоронну діяльність.

Розслідування злочинів традиційно спиралося на людську інтуїцію, дедуктивні міркування та дослідницькі навички. Проте з упровадженням ШІ у процеси виявлення та розслідування правопорушень відбуваються якісні зміни. Системи ШІ здатні посилювати інформаційно-аналітичну підтримку досудового розслідування, зокрема через розширений аналіз даних, підтримку оцінювання ризиків і оптимізацію процесів розслідування.

Однією із суттєвих переваг застосування ШІ під час досудового розслідування є його здатність швидко та точно аналізувати величезні обсяги даних. Алгоритми ШІ можуть аналізувати значні масиви інформації, у тому числі звіти про злочини, записи камер спостереження та фінансові дані, щоб виявити закономірності та зв'язки, які людина може залишити поза увагою. Такі можливості здатні суттєво допомогти слідчим (детективам) у розкритті складних справ, ідентифікації ключових підозрюваних та встановленні прихованих зв'язків між, на перший погляд, непов'язаними інцидентами.

ШІ може використовуватися для прогнозування ризиків правопорушень, опрацьовуючи масиви даних та виявляючи закономірності, які часто передують вчиненню правопорушень. Ураховуючи такі фактори, як час, місце та соціально-демографічні характеристики (за умови законності та обґрунтованості їх використання), алгоритми ШІ можуть формувати прогнозні оцінки щодо потенційних зон підвищеного ризику та допомогти правоохоронним органам раціональніше розподіляти ресурси. Такий превентив-

ний підхід потенційно сприяє зниженню рівня злочинності та підвищенню суспільної безпеки.

Крім того, інструменти ШІ дають змогу частково автоматизувати рутинні та трудомісткі процедури досудового розслідування. Наприклад, алгоритми розпізнавання облич можуть порівнювати зображення можливих підозрюваних із наявними базами даних, зменшуючи часові витрати слідчих на первинну ідентифікацію. Аналогічно, інструменти на базі ШІ можуть швидко аналізувати телефонні з'єднання або фінансові операції, допомагаючи виявляти підозрілі зв'язки та точніше встановлювати часову послідовність подій.

Опрацювання великого обсягу актуальних зображень і відеозаписів точно та в стислі строки є трудомістким і кропітким завданням, де зростає ризик людської помилки через втому та інші людські чинники. На відміну від людини, алгоритмічні системи не знають втоми, що робить їх потенційно корисними для масштабного аналізу мультимедійних даних. Наприклад, у межах ініціатив на кшталт «Intelligence Advanced Research» [1], включно з проектами комп'ютерного зору (наприклад, «Janus Activity»), проводяться випробування алгоритмів, які можуть навчитися ідентифікувати одну людину від іншої, використовуючи риси обличчя, за принципом, подібним до роботи людського аналітика [2].

Окремі приклади аналітичних платформ на базі ШІ застосовуються в практиці поліції. Так, за наведеними джерелами, у підрозділах поліції Великої Британії використовується Qlik Sense - програмне забезпечення, розроблене Qlik Technologies [3], яке

забезпечує інтеграцію понад 10 раніше розрізнених баз даних, включно із журналом усіх екстрених викликів, реєстрами зареєстрованих злочинів, даними про судимості, відомостями про предмети/техніку, пов'язаними із злочинами тощо. Повідомляється, що така система застосовується на рівні патрульних підрозділів, може використовуватися як складова первинного реагування та перевірки відомостей на місці події, а також підтримує ухвалення превентивних рішень щодо запобігання правопорушень. За даними джерела, у 2024 році лондонська поліція розгорнула понад 117 точок застосування цієї технології [4], що позиціонується як підтвердження її результативності.

У Південній Кореї застосовується система розпізнавання облич Dejaview [5], розроблена ETRI, яка здійснює не лише моніторинг у реальному часі, а й аналізує докримінальні ситуації та може сприяти запобігання окремих правопорушень [6]. Ця система використовує машинне навчання для дослідження ситуативних патернів і виявлення ознак потенційних злочинів, враховуючи такі фактори, як час доби, місце події та історію інцидентів [7].

Однією з найвідоміших технологій ШІ у сфері ідентифікації осіб (розпізнавання облич) у правоохоронній практиці є Clearview AI [8] - американська система з розпізнавання облич, яка використовується, зокрема, правоохоронними органами.

Зазначена технологія позиціонується як інструмент підтримки розкриття злочинів у США [8] і дозволяє правоохоронним органам за фотографією особи перевіряти на-

явність збігів у базі даних, формувати посилання на відповідні зображення в мережі Інтернет та водночас опрацьовувати значні масиви фото- і відеоданих, в тому числі кадри веб-камер. Технологія також застосовувалася для розшуку жертв злочинів [9]. Водночас твердження про «лише кілька» випадків помилкової ідентифікації потребують критичної оцінки з огляду на обмеженість публічних даних, різницю методик обліку та можливу нерепрезентативність відомих випадків. У публічних джерелах повідомлялось про поодинокі випадки помилкової ідентифікації за допомогою розпізнавання обличчя Clearview AI [10], і, як стверджують розробники, такі помилки пов'язані переважно з якістю аналізованих світлин [8], а не з якістю роботи технології.

У березні 2022 року компанія Clearview AI надала Україні доступ до своєї технології для підтримки оборони від російського нападу. Спочатку доступ було надано Міністерству оборони України, а згодом до проекту приєдналися й інші відомства, зокрема Національна поліція України [11] для ідентифікації осіб, пов'язаних з агресією та виявлення колаборантів. За наведеними даними, станом на 2023 рік завдяки технології було опрацьовано понад 30 млрд фотографій із соцмереж та інформаційних стрічок [12, с. 151], а її використання в окремих джерелах оцінюється як результативне [13]. Повідомляється, що технологія застосовується для перевірки осіб на блоктах, ідентифікації загиблих військовослужбовців і військовополонених, а також пошуку зниклих безвісти. Водночас застосування технологій розпізнавання облич у

воєнному контексті має відбуватися з дотриманням вимог законності, необхідності та пропорційності, а також процесуальних гарантій, зокрема під час розслідування воєнних злочинів.

Отже, потенціал використання ШІ у правоохоронній діяльності є значним: за його допомогою правоохоронні органи можуть здійснювати ідентифікацію та аналітичну підтримку в стислі строки завдяки обробці великих масивів даних (Big Data) з веб-камер, соціальних мереж, сайтів, блогів, форумів та інших джерел. Крім того, ШІ може також застосовуватися для оцінювання надійності (довіри) до окремих джерел інформації – за умови визначених і прозорих критеріїв та обов'язкової верифікації людиною. Водночас ризик порушення прав людини з використанням ШІ суттєво зростає, адже, працюючи з великими масивами даних, ШІ самостійно формує закономірності та прогнозні оцінки, зокрема у сфері криміногенної активності, а в окремих конфігураціях – і для виявлення корупційних ризиків. За відсутності належних запобіжників (якість даних, контроль упереджень, підзвітність і можливість оскарження) це може посилювати дискримінаційні практики через непряме «профілювання» за формально об'єктивними ознаками (місце проживання, соціально-демографічні характеристики, типові маршрути тощо) в різних регіонах.

Відомі випадки алгоритмічної дискримінації, пов'язані з машинною обробкою даних і ризик-стратифікацією груп населення. Зокрема, використання алгоритмічних інструментів оцінювання ризику (небезпеки особи) у деяких штатах

США призводило до дискримінаційних наслідків щодо афроамериканців, які не мали попереднього кримінального досвіду: алгоритм оцінював їх як “більш ризикових/небезпечних”, ніж білих правопорушників, які мали суттєвий попередній кримінальний досвід [14], хоча за фактичними обставинами окремі з них могли становити більший реальний ризик [15]. Цей приклад демонструє, що “об’єктивність” автоматизованих оцінок може бути уявною: результати залежать від якості даних, обраних змінних та припущень, закладених у модель.

Також ШІ може використовуватися для аналітичного прогнозування злочинності шляхом опрацювання даних і виявлення закономірностей, які часто передують злочинній діяльності. Однак застосування таких інструментів допустиме лише за наявності чіткої правової підстави та визначеної легітимної мети, із дотриманням вимог законності, необхідності й пропорційності, а також за умови мінімізації даних і недопущення втручання в приватність. Ураховуючи такі фактори, як час, місцезнаходження та соціально-демографічні характеристики (лише настільки, наскільки це обґрунтовано метою та не створює дискримінаційного ефекту), алгоритми ШІ можуть формувати прогнозні оцінки щодо потенційних зон підвищеного ризику та допомагати правоохоронним органам раціональніше розподіляти ресурси. Водночас такий підхід може мати подвійний ефект: поряд з потенційним зниженням рівня правопорушень і підвищенням суспільної безпеки він здатен посилювати профілювання та непряму дискримінацію, якщо моделі навчаються

на упереджених даних або застосовуються без належного людського контролю, прозорості критеріїв і можливості оскарження.

Системи ШІ, здатні формувати оцінки щодо локальних «сплесків» злочинності, можуть бути корисними для планування розподілу ресурсів, формування кадрового і фахового складу, залучення необхідних фахівців, вибору систем захисту та спеціальних засобів тощо. Разом з тим рішення, що ґрунтуються на таких оцінках, мають залишатися підконтрольними людині та підлягати перевірці й процедурі оскарження, аби мінімізувати ризики порушення прав людини.

Інтелектуальні алгоритми можуть аналізувати величезні обсяги даних, виявляючи закономірності та тенденції, які можуть підтримувати дії правоохоронних органів, визначати потенційні осередки злочинності та групи, що перебувають у зоні ризику, а також виокремлювати типи правопорушень, що найчастіше трапляються у певних локаціях або сферах. Більше того, «предиктивна поліцейська діяльність» (predictive policing) – один із найбільш дискусійних прикладних напрямів ШІ у правоохоронній діяльності – використовує можливості аналізу даних для прогнозування ймовірності злочинних подій у певних місцях/періодах, а не «злочинів до того, як вони відбудуться» у буквальному розумінні.

Як зазначає В. Г. Пядишев, «на відміну від традиційних методів, штучний інтелект пропонує динамічний підхід до розкриття злочинів, використовуючи можливості аналізу даних, машинного навчання та розпізнавання образів. Здатність систем

штучного інтелекту швидко обробляти величезні обсяги інформації дозволяє правоохоронним органам виявляти закономірності, виявляти потенційних підозрюваних та активно запобігати злочинам» [16, с. 409]. Такі заходи можуть допомогти правоохоронним органам стати більш ефективними, зосередивши свої ресурси там, де вони найбільше потрібні.

Виклики, з якими стикається українська правоохоронна та судова системи у воєнний час, зокрема «блокування чи ускладнення роботи установ на деокупованих та прифронтових територіях, нестача кадрів, велика кількість справ та ін.», підвищують об'єктивну потребу технологічної підтримки та звернення до інструментів ШІ у сфері кримінальної юстиції в Україні, однак через підвищені ризики для прав людини, вимоги до процесуальних гарантій та наслідки помилок для свободи та гідності особи її водночас «називають найменш перспективною для імплементації ШІ» [17].

Л. Еліот, з метою оцінювання ступеня залученості ШІ в правничу діяльність, запропонував таку класифікацію [18] рівнів автоматизації правозастосовчої діяльності:

- рівень 0 – рівень, на якому автоматизація повністю відсутня;
- рівень 1 – рівень, за якого наявна базова автоматизація (використання електронного документообігу, онлайн-сервісів нормативної інформації);
- рівень 2 – рівень, на якому необхідна «розширена автоматизація»: використання систем машинного навчання для класифікації даних щодо юридичної практики, інтелектуалізований пошук у юридичних

базах даних із застосуванням методів обробки природної мови;

- рівень 3 – застосування напівавтономних систем, у тому числі експертних систем підтримки ухвалення рішень/формулювання висновків для конкретних справ;

- рівень 4 – рівень галузевої автономності, де можуть ухвалюватися повністю автономні рішення для окремих сегментів юридичної практики (наприклад, частково автономний нотаріат, автономний адміністративний документообіг);

- рівень 5 – висока автономність, за якої правозастосовча діяльність може функціонувати переважно автономною на основі систем «сильного» ШІ, які моделюють людський інтелект;

- рівень 6 – гіпотетична повна автономність на основі штучного інтелекту, який перевищує інтелект людини [18].

У правоохоронній діяльності така шкала особливо показова, адже зі зростанням рівня автоматизації зростають і ризики для прав людини та вимоги до контролю.

Інтеграція ШІ в оперативно-службову та слідчу (розшукову) діяльність не позбавлена проблем як конфіденційності, так і ризиків упередженості й порушення принципу пропорційності. Водночас використання ШІ в такій діяльності має значний потенціал: здатність ШІ аналізувати величезні обсяги даних, формувати прогнозні оцінки щодо осередків злочинності та частково автоматизувати рутинні завдання досудового розслідування може значно підвищити ефективність роботи правоохоронних органів. За таких умов визначальними є етичні міркування, процесуальні гарантії та

принципи відповідального впровадження ШІ, які мають забезпечувати правомірність застосування і дотримання прав людини, а також суспільних цінностей.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що розглянуті практики застосування ШІ у сфері безпеки й правопорядку демонструють подвійний ефект таких технологій: з одного боку, вони істотно підсилюють аналітичні можливості правоохоронних органів (інтеграція баз, обробка великих масивів даних, часткова автоматизація окремих процедур, прогнозування ризиків), а з іншого — створюють підвищені ризики для прав людини у випадках, коли алгоритмічні результати стають фактичною підставою для управлінських або процесуальних рішень без належної перевірки, контролю та можливості оскарження. Саме тому використання таких інструментів потребує чітко визначених меж допустимості та процедурних запобіжників, які зберігають пріоритет людської відповідальності у правозастосуванні.

Висновки. Штучний інтелект уже став важливою складовою сучасної правоохоронної та спеціальної діяльності, насамперед як інструмент аналітики великих даних, підтримки оперативно-службових рішень, прогнозування ризиків і біометричної ідентифікації. Його застосування здатне підвищувати швидкість і результативність розслідувань та превентивної діяльності, однак водночас створює підвищену небезпеку для прав людини у найбільш чутливих контекстах правозастосування. Зо-

крема залишаються актуальними ключові ризики пов'язані з тим, що алгоритмічні моделі, працюючи з великими масивами даних, можуть відтворювати та посилювати упередження, формуючи дискримінаційні ефекти й профілювання окремих груп. У поєднанні з біометричними технологіями (зокрема розпізнаванням облич) це здатне трансформуватися у практики масового нагляду та непропорційного втручання в приватність, особливо за відсутності чітких меж застосування, процедурного контролю та реальної можливості оскарження.

Проведений аналіз засвідчує, що окрему загрозу становить зміщення ролі людини у бік пасивного виконавця «алгоритмічних результатів». У правоохоронній сфері це є критичним, адже статистичні закономірності та прогнозні оцінки не можуть автоматично підміняти юридичну оцінку, доказові стандарти й індивідуалізацію рішень. Тому результати роботи ШІ мають розглядатися як допоміжні, а відповідальність за втручання в права людини повинна залишатися за уповноваженим суб'єктом правозастосування.

Отже, подальше впровадження ШІ у сфері безпеки й правопорядку потребує фокусування не лише на технологічній ефективності, а й на забезпеченні правових та етичних запобіжників, які мінімізують ризики дискримінації, непропорційного нагляду та автоматизації правозастосування всупереч вимогам верховенства права.

Список використаних джерел

1. About IARPA. Intelligence Advanced Research Projects Activity (IARPA). URL: <https://www.iarpa.gov/who-we-are/about-us> (дата звернення: 20.02.2026).

2. Brynjolfsson, E. and McAfee, A. (2017) The Business of Artificial Intelligence. *Harvard Business Review*, 7, 3-11. <https://starlab-alliance.com/wp-content/uploads/2017/09/The-Business-of-Artificial-Intelligence.pdf> (дата звернення: 20.02.2026).
3. How Police Force Uses Data to Assess Risk and Predict Crime. *Financial Times*. 2 July 2018. URL: <https://www.ft.com/content/81af2e14-7fb9-11e8-bc55-50daf11b720d> (дата звернення: 20.02.2026).
4. Met Police Use of Facial Recognition in London Surges. *Financial Times*. 2024. URL: <https://www.ft.com/content/c33322a7-eba7-4299-8172-4ce1d4e88908> (дата звернення: 20.02.2026).
5. ETRI, making the first leap towards a real-life "Minority Report" with AI CCTVs: development of "Dejaview" technology. *EurekAlert!*, 12 Sept. 2024. URL: <https://www.eurekalert.org/news-releases/1057493> (дата звернення: 20.02.2026).
6. Ahmed Z. This AI Claims to Predict Crimes before They Happen Based on Real-Time CCTV Analysis. *TechSpot*. 15 Sept. 2024. URL: <https://www.techspot.com/news/104723-ai-claims-predict-crimes-before-they-happen-based.html> (дата звернення: 20.02.2026).
7. Dejaview: A Crime Prevention Technology from South Korea. *iConext*. 27 Jan. 2025. URL: <https://iconext.co.th/2025/01/27/dejaview-a-technology-for-crime-prevention/> (дата звернення: 20.02.2026).
8. Clayton J., Derico B. Clearview AI Used Nearly 1m Times by US Police, It Tells the BBC. *BBC News*. 27 Mar. 2023. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-65057011> (дата звернення: 20.02.2026).
9. Hill K. What We Learned About Clearview AI and Its Secret "Co-Founder". *The New York Times*. 18 Mar. 2021. URL: <https://www.nytimes.com/2021/03/18/technology/clearview-facial-recognition-ai.html> (дата звернення: 20.02.2026).
10. Mac R., Hill K. Clearview AI Settles Suit and Agrees to Limit Sales of Facial Recognition Database. *The New York Times*. 9 May 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/09/technology/clearview-ai-suit.html> (дата звернення: 20.02.2026).
11. Bergengruen V. Ukraine's 'Secret Weapon' Against Russia Is a Controversial U.S. Tech Company. *TIME*, 14 Nov. 2023. URL: <https://time.com/6334176/ukraine-clearview-ai-russia/> (дата звернення: 20.02.2026).
12. Зачек О.І., Дмитрик Ю.І., Сеник В.В. Роль штучного інтелекту в підвищенні ефективності правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 148–156. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-19>
13. In Ukraine, Identifying the Dead Comes at a Human Rights Cost. *Wired*, 22 Feb. 2023. URL: <https://www.wired.com/story/russia-ukraine-facial-recognition-technology-death-military> (дата звернення: 21.02.2026).
14. Angwin J. et al. Machine Bias: There's Software Used across the Country to Predict Future Criminals. And It's Biased against Blacks. *ProPublica*. 23 May 2016. URL: <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing> (дата звернення: 21.02.2026).
15. Courtland R. Bias Detectives: The Researchers Striving to Make Algorithms Fair. *Nature*. 2018. Vol. 558, no. 7710. P. 357–360. URL: <https://www.nature.com/articles/d41586-018-05469-3> (дата звернення: 21.02.2026).
16. Пядишев В. Г. Перспективи розвитку проактивної діяльності поліції: зарубіжний погляд. *Право і суспільство*. 2024. № 1, т. 2. С. 403–412. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.61>

17. Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі. Україна. Центр Дністрянського / Міжнародний фонд «Відродження». 2024. URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/02/ai.pdf>,

18. Eliot L.B. An Impact Model of AI on the Principles of Justice: Encompassing the Autonomous Levels of AI Legal Reasoning. *arXiv*. 25 Aug. 2020. URL: https://www.academia.edu/44020078/An_Impact_Model_of_AI_on_the_Principles_of_Justice_Encompassing_the_Autonomous_Levels_of_AI_Legal_Reasoning (дата звернення: 21.02.2026).

References

1. Intelligence Advanced Research Projects Activity. (n.d.). *About IARPA*. <https://www.iarpa.gov/who-we-are/about-us>
2. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). The business of artificial intelligence. *Harvard Business Review*, 7, 3–11. <https://starlab-alliance.com/wp-content/uploads/2017/09/The-Business-of-Artificial-Intelligence.pdf>
3. *How police force uses data to assess risk and predict crime*. (2018, July 2). *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/81af2e14-7fb9-11e8-bc55-50daf11b720d>
4. *Met police use of facial recognition in London surges*. (2024). *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/c33322a7-eba7-4299-8172-4ce1d4e88908>
5. Electronics and Telecommunications Research Institute. (2024, September 12). *ETRI making the first leap towards a real-life “Minority Report” with AI CCTVs: Development of “Dejaview” technology*. *EurekaAlert!*. <https://www.eurekaalert.org/news-releases/1057493>
6. Ahmed, Z. (2024, September 15). This AI claims to predict crimes before they happen based on real-time CCTV analysis. *TechSpot*. <https://www.techspot.com/news/104723-ai-claims-predict-crimes-before-they-happen-based.html>
7. *Dejaview: A crime prevention technology from South Korea*. (2025, January 27). *iConext*. <https://iconext.co.th/2025/01/27/dejaview-a-technology-for-crime-prevention/>
8. Clayton, J., & Derico, B. (2023, March 27). Clearview AI used nearly 1m times by US police, it tells the BBC. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/technology-65057011>
9. Hill, K. (2021, March 18). What we learned about Clearview AI and its secret “co-founder”. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2021/03/18/technology/clearview-facial-recognition-ai.html>
10. Mac, R., & Hill, K. (2022, May 9). Clearview AI settles suit and agrees to limit sales of facial recognition database. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2022/05/09/technology/clearview-ai-suit.html>
11. Bergengruen, V. (2023, November 14). Ukraine’s “secret weapon” against Russia is a controversial U.S. tech company. *TIME*. <https://time.com/6334176/ukraine-clearview-ai-russia/>
12. Zachek, O. I., Dmytryk, Yu. I., & Senyk, V. V. (2023). Rol sztuchnoho intelektu v pidvyshchenni efektyvnosti pravookhoronnoi diialnosti [The role of artificial intelligence in improving the efficiency of law enforcement activities]. *Naukovyi Visnyk Lvivskoho Derzhavnogo Universytetu Vnutrishnikh Sprav*, 3, 148–156. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-19>
13. *In Ukraine, identifying the dead comes at a human rights cost*. (2023, February 22). *Wired*. <https://www.wired.com/story/russia-ukraine-facial-recognition-technology-death-military>
14. Angwin, J., Larson, J., Mattu, S., & Kirchner, L. (2016, May 23). Machine bias: There’s software used across the country to predict future criminals—and it’s biased against

Blacks. *ProPublica*. <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>

15. Courtland, R. (2018). Bias detectives: The researchers striving to make algorithms fair. *Nature*, 558(7710), 357–360. <https://www.nature.com/articles/d41586-018-05469-3>

16. Piadyshev, V. H. (2024). Perspektyvy rozvytku proaktyvnoi diialnosti politsii: Zarubizhnyi pohliad [Prospects for the development of proactive police activity: A foreign perspective]. *Pravo i Suspilstvo*, 1(2), 403–412. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.61>

17. Centre Dnistrianskyi & International Renaissance Foundation. (2024). *Perspektyvy ta mezhi vykorystannia shtuchnoho intelektu v kryminalnomu protsesi* [Prospects and limits of the use of artificial intelligence in criminal proceedings]. <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/02/ai.pdf>

18. Eliot, L. B. (2020, August 25). *An impact model of AI on the principles of justice: Encompassing the autonomous levels of AI legal reasoning*. arXiv. https://www.academia.edu/44020078/An_Impact_Model_of_AI_on_the_Principles_of_Justice_Encompassing_the_Autonomous_Levels_of_AI_Legal_Reasoning

Varynskyi V. O., *Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, National University «Odesa Maritime Academy»*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5837-6201>

Ethical and Legal Risks of Using Artificial Intelligence in Law Enforcement and Special Services

The article examines the main practices of using artificial intelligence (AI) in law enforcement and special services and identifies key ethical and legal risks arising from the deployment of predictive models, big data (Big Data) analytics, and biometric technologies. It is shown that AI can enhance the operational capacity of prevention and investigation by integrating fragmented information resources, rapidly processing large datasets, supporting operational decision-making, and partially automating routine pre-trial investigative procedures. At the same time, it is established that working with Big Data may reproduce and amplify biases embedded in the data and in data-collection practices, producing discriminatory effects and algorithmic profiling of groups, as well as creating risks of disproportionate interference with privacy. These threats are particularly acute in practices of forecasting high-risk areas, prioritizing resources, and deploying facial recognition in public spaces, where technological “accuracy” alone does not ensure legality or fairness. The article emphasizes that statistical patterns and predictive assessments cannot replace legal evaluation, evidentiary standards, or individualized decision-making; AI outputs must remain auxiliary, while responsibility for decisions and interferences with human rights should rest with an authorized law-enforcement actor, provided that adequate procedural safeguards and avenues for appeal are available. The article concludes that permissible use of AI in law enforcement and special services is possible only under clearly defined limits of deployment, effective oversight and redress mechanisms, and the preservation of the primacy of human dignity and the rule of law.

Key words: law enforcement; artificial intelligence (AI); ethical and legal risks; human rights.

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Варинський В. О. Етичні та правові ризики застосування штучного інтелекту у правоохоронній діяльності та діяльності спецслужб. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2026. № 1(35). С. 245-256. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.22>

Citation APA: Varynskyi, V. O. (2026). Etychni ta pravovi ryzyky zastosuvannya shtuchnoho intelektu u pravookhoronni diialnosti ta diialnosti spetsluzhb [Ethical and legal risks of using artificial intelligence in law enforcement and special services]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 245-256. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.22>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 27.02.2026

Прийнята до друку: 30.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 27 February 2026

Accepted for publication: 30 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.23
УДК 343.985

*Гольдберг Н. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і
процесу Факультету права та
міжнародних відносин ДУ «Київський
авіаційний інститут»
e-mail: goldbergnata@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1624-1944>*

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В КУЛЬТОВИХ СПОРУДАХ

У статті здійснено дослідження тактичних особливостей проведення обшуку в культових спорудах як специфічного різновиду слідчих (розшукових) дій. Актуальність теми зумовлена сучасними викликами кримінального судочинства, які пов'язані з необхідністю забезпечення ефективності досудового розслідування одночасно з дотриманням конституційних гарантій свободи віросповідання, поваги до релігійних почуттів віруючих та недопущення надмірного втручання у сферу духовного життя. Особливий правовий статус культових споруд, їх сакральне значення та специфіка функціонування релігійних організацій обумовлюють необхідність формування спеціальних тактичних підходів до проведення обшуку.

Метою статті є дослідження тактичних особливостей проведення обшуку в культових спорудах з урахуванням їх правового статусу, специфіки функціонування релігійних організацій.

Методологічну основу статті становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема аналіз, синтез, системний підхід, формально-юридичний, порівняльно-правовий та логіко-юридичний методи, що дозволили комплексно дослідити правову природу культових споруд та їх місце у системі об'єктів, які можуть бути предметом обшуку. Проаналізовано наукові підходи до визначення понять «релігійні споруди», «культові будинки» та «релігійні святині», встановлено відсутність єдності у їх трактуванні.

Встановлено, що ефективність проведення обшуку в культових спорудах значною мірою залежить від належного рівня підготовки слідчого, який передбачає збір повної інформації про об'єкт, вивчення його планування, визначення можливих шляхів доступу та відходу, а також аналіз внутрішньої організації релігійної громади. Обґрунтовано доцільність застосування таких тактичних прийомів, як забезпечення раптовості проведення обшуку, організація одночасних слідчих (розшукових) дій у кількох місцях, обмеження вито-

ку інформації та належна координація дій слідчо-оперативної групи. Приділено увагу необхідності дотримання етичних норм, уникнення конфліктних ситуацій, поваги до релігійних почуттів та обережного поводження з культовими предметами.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, злочин, священнослужитель, релігійний обряд, релігійні права, релігійні споруди, обшук, слідча (розшукова) дія, процесуальна гарантія, свобода віросповідання.

Постановка проблеми. Сучасна практика кримінального судочинства свідчить про те, що проведення обшуку в культових спорудах належить до числа найбільш складних слідчих (розшукових) дій, що зумовлено як процесуально-правовими гарантіями свободи віросповідання, так і специфікою функціонування релігійних організацій. Культові споруди є місцем здійснення релігійних обрядів і духовної діяльності, що зумовлює необхідність особливо виваженого ставлення з боку осіб, які здійснюють досудове розслідування. Такі об'єкти можуть використовуватися для приховування предметів і документів, які мають доказове значення у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання визначення тактичних особливостей проведення обшуку в культових спорудах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці досліджували обшук переважно з позиції загального розуміння цієї слідчої (розшукової) дії та її тактичних засад, не приділяючи достатньої уваги особливостям його проведення в окремих об'єктах. У роботі Я. В. Фурмана, М. В. Нечеснюка, А. А. Саковського розкрито окремі аспекти організації та проведення слідчого огляду в культовій споруді. Проте питання тактичних особливостей проведення обшуку в культових спорудах залишається недостатньо розробленим.

Постановка завдання. Дослідити тактичні особливості проведення обшуку в культових спорудах з урахуванням їх правового статусу, специфіки функціонування релігійних організацій.

Виклад основного матеріалу. Дослідження тактичних аспектів проведення обшуку в культових спорудах є важливим напрямом сучасної криміналістики та кримінального процесу, оскільки поєднує питання ефективності досудового розслідування із необхідністю дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини. Особливе значення це має у зв'язку з тим, що релігійні об'єкти характеризуються специфічним правовим режимом та особливим соціальним статусом, що безпосередньо впливає на організацію і тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

У цьому контексті важливою є наукова дискусія щодо змісту та правової природи культових споруд, а також їх місця у системі об'єктів, які можуть бути предметом обшуку.

В юридичній доктрині звертається увага на відсутність єдності у підходах до визначення відповідних понять. Т. С. Мартянова зазначає, що «не лише у законодавстві, а й у позиціях представників юридичної науки немає єдності щодо розуміння понять «релігійні споруди», «культові будинки» та «релігійні святині» [1, с. 41]. Так, за твердженням М. Поте-

бенька та В. Гончаренка, в енциклопедичних виданнях є визначення культової будівлі. Це приміщення для проведення богослужінь і здійснення релігійних обрядів будь-якої конфесії. Як правило, в Україні це споруди чи будинки [2, с. 191]. Більш розгорнуте тлумачення пропонує М. Мельник, який вважає, що «релігійні споруди та культові будинки – це приміщення для проведення або забезпечення богослужінь, виконання релігійних обрядів та церемоній (церкви, собори, синагоги, мечеті, пагоди, каплиці, дзвіниці, мінарети, молитовні тощо). Кожна їх складова (архітектура, живопис тощо) суворо регламентована канонами певної церкви. Облік культових будівель і споруд, які належать чи використовуються релігійними організаціями, о діють в Україні, здійснюється Державним комітетом України у справах релігій. Релігійними організаціями в Україні є релігійні управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених організацій» [3, с. 443-444].

У контексті кримінально-правового регулювання Л. Кривченко вважає, що «предметом злочину, передбаченого ст. 178 КК України, є релігійна споруда чи культовий будинок, якими є будова обрядового призначення, яка, як правило, має внутрішнє приміщення. Віднесення будови до релігійної споруди чи культового будинку як предмета злочину здійснюється шляхом проведення релігієзнавчої експертизи» [4, с. 529].

У цьому ж контексті важливою є позиція щодо змістового напов-

нення поняття культових будинків у більш широкому доктринальному розумінні. П. Андрушко схиляється до думки, що «культовими будинками є культові будівлі (приміщення), споруди, в яких віруючими здійснюються богослужіння, релігійні обряди та церемонії. Культові релігійні будинки та інші споруди можуть перебувати у власності релігійних організацій або у їх користуванні, зокрема у разі, коли вони є власністю держави. Крім культових будинків у власності чи у користуванні (постійному чи тимчасовому) релігійних організацій можуть бути і інші будівлі і споруди, зокрема об'єкти виробничого, спеціального і добродійного призначення (будівлі монастирів, духовних навчальних закладів для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей, музеї, храми та інші споруди)» [5, с. 331].

Поряд із наведеними підходами до визначення культових будинків, у науковій літературі звертається увага також на розмежування суміжних категорій, зокрема релігійних святинь, що дозволяє ширше окреслити систему об'єктів релігійного призначення. У цьому контексті М. Потебенько та В. Гончаренко зазначають, що «релігійні святині – це споруди, будівлі або місцевості, яким поклоняються віруючі будь-якої конфесії, якщо діяльність такої конфесії не заборонена в Україні згідно з чинним законодавством. Це можуть бути мощі святих, що зберігаються в храмах, - для православних, могила єврейського цадика в м. Умань – для іудеїв» [2, с. 190].

На підставі наведених наукових підходів можна дійти висновку, що в українській правовій науці відсутнє

єдине та чітке розмежування понять «релігійні споруди», «культові будинки» та «релігійні святині», що зумовлює певну термінологічну невизначеність. При цьому більшість дослідників фактично ототожнюють релігійні споруди і культові будинки, розглядаючи їх як будівлі або приміщення, призначені для здійснення богослужінь і релігійних обрядів. Водночас поняття релігійних святинь є ширшим за змістом, оскільки охоплює не лише споруди, а й предмети та місця, що мають особливе сакральне значення для віруючих. У зв'язку з цим важливу роль у правозастосуванні відіграє релігієзнавча експертиза, яка дозволяє визначити належність конкретного об'єкта до відповідної категорії.

Ці теоретичні підходи слугують підґрунтям для визначення тактичних особливостей проведення обшуку в культових спорудах, тому що дозволяють конкретизувати правову природу відповідних об'єктів, окреслити їх функціональне призначення та врахувати специфіку їх використання у релігійній діяльності. Саме це зумовлює необхідність застосування диференційованих тактичних прийомів під час планування та проведення обшуку.

При плануванні обшуку в культових спорудах слідчий, як правило, вже має у своєму розпорядженні відомості про священнослужителів та найбільш активних учасників релігійної групи, діяльність яких може бути пов'язана з вчиненням кримінального правопорушення. У зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні одночасних обшуків у кількох місцях, що є важливим і результативним тактичним прийомом. Такі обшуки можуть здійснюватися не лише

за місцем проживання священнослужителів або керівників релігійної організації, а й у житлі рядових членів громади, безпосередньо у культових спорудах чи інших приміщеннях, які використовуються для проведення богослужінь, релігійних обрядів, зібрань віруючих або зберігання релігійної літератури та інших матеріалів.

Важливим тактичним аспектом проведення обшуку в культових спорудах є забезпечення належної організації взаємодії між учасниками слідчої (розшукової) дії та недопущення витоку інформації про факт її проведення. З цією метою учасники обшуку попередньо інструктуються щодо порядку виконання своїх функцій, визначається спосіб обміну інформацією, акцентується увага на необхідності уникнення будь-якого спілкування між представниками релігійної громади під час проведення обшуку, що дозволяє запобігти можливому попередженню інших членів релігійної групи про його початок.

З організаційно-тактичної складової передбачається реалізація заходів щодо обмеження використання засобів зв'язку, наприклад, тимчасове відключення телефонного зв'язку у приміщенні або вилучення у присутніх осіб мобільних телефонів на період проведення обшуку з метою запобігання витоку інформації. Окремо всім учасникам роз'яснюється необхідність постійного спостереження за поведінкою осіб, у яких проводиться обшук, їх емоційними реакціями та психологічним станом.

Учасникам обшуку категорично не рекомендується вчиняти будь-які дії, які можуть бути сприйняті як

образа релігійних почуттів віруючих, приниження їхньої людської гідності за ознакою релігійної належності або провокування конфліктних ситуацій. Не допускається вступ у дискусії чи полеміку на релігійну тематику з представниками релігійної громади, оскільки це може негативно вплинути на хід та результати проведення обшуку.

Так, Я. В. Фурман, М. В. Нечеснюк, А. А. Саковський переконані, що «успішна взаємодія представників правоохоронних органів і духовенства має ґрунтуватися на взаємній допомозі та повазі. Священнослужителю необхідно підкорятися законним вимогам представника державної влади, якому, своєю чергою, доцільно знати правила поведінки в храмі та виконувати їх. Тим паче, що за бажанням завжди можливо поєднати благочестя, що виражається в цьому випадку в дотриманні релігійних канонів, і необхідні дії, пов'язані з виконанням своїх службових обов'язків» [6, с. 5].

З урахуванням можливого перебування жінок у приміщеннях культових споруд, до складу слідчо-оперативної групи варто залучати співробітницю, яка має процесуальні повноваження щодо проведення дій, пов'язані із особистим обшуком осіб жіночої статі. Це забезпечить дотримання вимог кримінального процесуального законодавства та етичних стандартів під час проведення слідчих (розшукових) дій. Залучення жінок як понятих сприяє належній процесуальній фіксації обшуку та врахуванню специфіки релігійного середовища.

Перед проведенням обшуку слідчий повинен завчасно зібрати максимально повну інформацію про

культову споруду. Доцільно вивчити план будівлі або приміщення, визначити основні та додаткові входи й виходи, зокрема аварійні, сходові клітини та інші можливі шляхи пересування, які можуть бути використані для прихованого залишення місця. Необхідно попередньо оглянути прилеглу територію, звернувши увагу на наявність охорони, технічних засобів контролю доступу, камер відеоспостереження та інших систем безпеки. У разі потреби корисною може бути інформація від осіб, які раніше належали до відповідної релігійної громади та обізнані з внутрішнім устроєм об'єкта.

Якщо скоєно крадіжку, то починати огляд доцільно з підходів до храму. Насамперед необхідно звернути увагу на сліди, залишені на прилеглий території та зовнішньому боці будівлі, особливо якщо існує небезпека їхнього знищення або пошкодження. Якщо скоєно вбивство на релігійному ґрунті і центром місця події є труп, що знаходиться на відкритій місцевості, то краще починати огляд саме з нього, щоб з урахуванням наявних пошкоджень оглядати периферію, знаючи, що шукати і на що звернути увагу. Щоб не пошкодити сліди, можна скористатися іншими входами у будівлю. Водночас, якщо труп перебуває в приміщенні, а наявні сліди за будь-якого підходу до нього можуть бути знищені, огляд доцільно починати з периферії [6, с. 9]. З цього приводу «під час проведення обшуку важливо дотримуватись послідовності обстеження та не створювати із вже обстежених предметів «хаотичну» обстановку. У випадку застосування цього тактичного прийому, або не дотримання такого правила –

об'єкти пошуку можуть бути втрачені» [7, с. 190].

Під час обшуку в культових спорудах необхідно враховувати їх специфіку, пов'язану з релігійними традиціями, символікою та особливим ставленням віруючих до предметів культу. Це вимагає від слідчого тактовності, обережності у поводженні з релігійними речами та дотримання поваги до почуттів присутніх осіб. У таких умовах може виникнути необхідність у вилученні широкого кола предметів, а саме: предмети, що мають безпосереднє відношення до релігійної діяльності (документи, література, культові предмети), так і інших об'єктів, які можуть мати доказове значення. Особливу увагу необхідно приділяти можливим місцям приховування документів чи матеріальних цінностей, включаючи службові приміщення, допоміжні кімнати та особисті речі членів релігійної організації.

Важливим елементом тактики проведення обшуку в культових спорудах є чітке визначення об'єктів пошуку, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні. До таких об'єктів слід віднести: предмети та речовини, які вилучені з цивільного обігу, а саме: зброя, вибухові пристрої, наркотичні засоби, психотропні речовини та інші заборонені об'єкти, знаряддя і засоби вчинення кримінальних правопорушень; значну доказову цінність можуть становити атрибути культової діяльності та обрядовості (символіка, ритуальний одяг, предмети культу), саме вони можуть дати можливість встановити належність особи до певної релігійної групи, її роль у

ній, характер здійснюваних обрядів; окрему групу становлять релігійні тексти, література ідеологічного змісту, а також фото-, відео- й аудіоматеріали, що відображають проведення обрядів або інші дії, пов'язані з можливими правопорушеннями. Не менш важливими є електронні носії інформації, а саме: комп'ютерна техніка, мобільні пристрої, цифрові накопичувачі. Вони можуть містити дані щодо діяльності релігійної групи, її ідеології, комунікацій між учасниками, а також інструкції щодо протидії правоохоронним органам.

Висновки. В результаті проведеного аналізу, що обшук у культових спорудах є однією з найбільш складних слідчих (розшукових) дій, що обумовлено поєднанням процесуально-правових, організаційних та етичних чинників. Специфіка таких об'єктів полягає в їх особливому правовому статусі, сакральному значенні для віруючих та функціональному призначенні, що безпосередньо впливає на вибір тактичних прийомів і методів діяльності слідчого. Ефективність проведення обшуку в культових спорудах значною мірою залежить від належної підготовки особи, що здійснює цю дію, яка включає збір інформації про об'єкт, вивчення його планування, організаційної структури релігійної громади та можливих каналів комунікації між її членами. Важливим тактичним елементом є забезпечення раптовості та узгодженості дій слідчо-оперативної групи, у тому числі шляхом проведення одночасних обшуків у кількох місцях та обмеження витoku інформації.

Список використаних джерел

1. Мартянова Т. С. Зміст понять «релігійні споруди», «культові будинки» та «релігійні святині» у контексті чинного КК України. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 55. С. 38–42.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 ч. / за заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. Ч. 2. 942 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2007. 1184 с.
4. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. Київ : А.С.К., 2005. 848 с.
6. Фурман Я. В., Нечеснюк М. В., Саковський А. А. Особливості слідчого огляду у культовій споруді : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 32 с.
7. Курята Л. Л. Розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідання віровчень та виконання релігійних обрядів : дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спец. «081 – Право». Київ, 2022. 220 с.

References

1. Martianova, T. S. (2018). Zmist poniat "relihiini sporudy", "kultovi budynky" ta "relihiini sviatyni" u konteksti chynnoho KK Ukrainy [The meaning of the concepts "religious buildings", "cult buildings" and "religious shrines" in the context of the current Criminal Code of Ukraine]. *Zhurnal Skhidnoievropeiskoho Prava*, 55, 38–42.
2. Potebenko, M. O., & Honcharenko, V. H. (Eds.). (2001). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] (Pt. 2). Forum.
3. Melnyk, M. I., & Khavroniuk, M. I. (Eds.). (2007). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Yurydychna Dumka.
4. Baulin, Yu. V., Borysov, V. I., Havrysh, S. B., et al. (2003). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal Code of Ukraine: Scientific and practical commentary] (V. V. Stashys & V. Ya. Tatsii, Eds.). Vydavnychi Dim "In Yure".
5. Yatsenko, S. S. (Ed.). (2005). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. A.S.K.
6. Furman, Ya. V., Nechesniuk, M. V., & Sakovskyi, A. A. (2023). *Osoblyvosti slidchoho ohliadu u kultovii sporudi* [Features of investigative examination in a religious building]. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav.
7. Kuriata, L. L. (2022). *Rozsliduvannia shakhraistva, vchynenoho pid pryvodom propoviduvannia virovchen ta vykonannia relihiinykh obriadiv* [Investigation of fraud committed under the guise of preaching religious doctrines and performing religious rites] (Doctoral dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 081 – Law, Kyiv).

Holdberh N. O., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure Faculty of Law and International Relations State University "Kyiv Aviation Institute"

e-mail: goldbergnata@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1624-1944>

Tactical Aspects of Conducting Searches in Places of Worship

This article examines the tactical aspects of conducting searches in religious buildings as a specific type of investigative (search) activity. The relevance of the topic stems from the current challenges facing criminal justice, which are linked to the need to ensure the effectiveness of pre-trial investigations while simultaneously upholding constitutional guarantees of freedom of religion, respect for the religious sentiments of believers, and the prevention of undue interference in the sphere of spiritual life. The special legal status of religious buildings, their sacred significance, and the specific nature of religious organizations' operations necessitate the development of special tactical approaches to conducting searches.

The purpose of this article is to examine the tactical features of conducting searches in religious buildings, taking into account their legal status and the specific nature of religious organizations' operations.

The methodological basis of the article consists of general scientific and specialized legal methods, in particular analysis, synthesis, the systemic approach, formal-legal, comparative-legal, and logical-legal methods, which allowed for a comprehensive examination of the legal nature of religious buildings and their place within the system of objects that may be subject to search. Scientific approaches to defining the concepts of "religious buildings," "places of worship," and "religious shrines" have been analyzed, and a lack of uniformity in their interpretation has been established.

It has been established that the effectiveness of conducting a search in religious buildings largely depends on the investigator's adequate level of preparation, which involves gathering complete information about the site, studying its layout, identifying possible access and exit routes, as well as analyzing the internal organization of the religious community. The study substantiates the advisability of employing tactical approaches such as ensuring the surprise element of the search, organizing simultaneous investigative (search) operations in multiple locations, limiting information leaks, and ensuring proper coordination of the investigative-operational team's actions. Attention is paid to the need to adhere to ethical standards, avoid conflict situations, respect religious sentiments, and handle religious objects with care.

Keywords: *criminal offense, crime, clergyman, religious ceremony, religious rights, religious buildings, search, investigative action, procedural safeguard, freedom of religion.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Гольдберг Н. О. Тактичні особливості проведення обшуку в культових спорудах. *Вісник Пенітенціарної асоціації*

України. 2026. № 1(35). С. 257-265. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.23>

Citation APA: Holdberh, N. O. (2026). Taktychni osoblyvosti provedennia obshuku v kultovykh sporudakh [Tactical aspects of conducting searches in places of worship]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 257-265. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.23>

Внесок автора. Автор самостійно здійснила концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомила з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтвердила оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчила, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності автора у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 03.03.2026

Прийнята до друку: 21.02.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 03 March 2026

Accepted for publication: 21 March 2026

Published: 30 April 2026

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.24
УДК 343.13:343.54-053.2

Остроглядова О. Г.,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та криміналістики Одеського державного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8525-4244>

Тетерятник Г. К.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики Одеського державного
університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8321-7912>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ (ЧАСТИНА I)

У науковій статті досліджено особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей як складної багаторівневої діяльності, що має міждисциплінарний характер і поєднує процесуальні, криміналістичні, психологічні та організаційні компоненти.

У роботі проаналізовано сучасні підходи до розуміння сутності організації досудового розслідування та обґрунтовано її значення як діяльності, спрямованої на створення належних умов для досягнення завдань кримінального провадження. Особливу увагу приділено систематизації факторів, що впливають на організацію розслідування, які класифіковано за характером впливу (об'єктивні та суб'єктивні) та за сферою прояву (процесуальні, криміналістичні, психологічні, організаційні та соціальні).

Окремо виділено групу факторів, що визначають специфіку розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей. До них віднесено латентний характер злочинів, особливий характер відносин між потерпілим і кривдником, обмеженість матеріальних слідів, складність доказування, психологічні особливості потерпілих, ризик вторинної віктимізації, необхідність спеціальних знань, підвищені вимоги до конфіденційності, а також зростання ролі цифрового середовища.

Досліджено міжнародно-правові стандарти у сфері захисту прав дитини, зокрема принцип забезпечення найкращих інтересів дитини та стандарти

правосуддя, дружнього до дитини, і проаналізовано їх імплементацію у національну правову систему. Обґрунтовано, що сучасна модель організації досудового розслідування трансформується у напрямі впровадження дитиноцентрованого підходу, який передбачає адаптацію процесуальних процедур до вікових і психологічних особливостей дитини, мінімізацію психотравмуючого впливу та забезпечення безпечної участі дитини у кримінальному провадженні.

Висвітлено інституційні зміни у системі правоохоронних органів та прокуратури, зокрема створення спеціалізованих підрозділів, впровадження механізмів оперативного реагування та посилення міжвідомчої взаємодії. Окрему увагу приділено ролі психолога у кримінальному провадженні за участю дітей, доведено необхідність його залучення на всіх етапах розслідування.

Зроблено висновок, що удосконалення організації досудового розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії має здійснюватися шляхом подальшого розвитку дитиноцентрованих підходів, інституційного закріплення спеціальних процедур у кримінальному процесуальному законодавстві, розширення участі фахівців та підвищення рівня координації між суб'єктами кримінального провадження.

Ключові слова: досудове розслідування, неповнолітні, діти, статевая свобода, статевая недоторканність, організація розслідування, дитиноцентрованість, психолог, правосуддя, дружнє до дитини, взаємодія, права та законні інтереси.

Постановка проблеми. Якість організації досудового розслідування у кримінальних провадженнях має визначальне значення як для забезпечення його ефективності, так і для захисту прав та інтересів учасників. Належна організація розслідування безпосередньо впливає на повноту збирання доказів, своєчасність процесуальних рішень і результативність притягнення винних до відповідальності.

Водночас для дитини, яка стала потерпілою, кримінальне провадження є не лише юридичною процедурою, а й складним психоемоційним досвідом. Саме тому від якості організації досудового розслідування залежить, чи буде забезпечено мінімізацію повторної травмизації, дотримання її прав, а також створення безпечного та дружнього

до дитини середовища. У цьому контексті організаційний аспект розслідування набуває не лише процесуального, але й гуманітарного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним із розслідуванням кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх та забезпеченням прав таких потерпілих присвячені сучасні дослідження таких вчених, як І. В. Гловюк, Г. Ю. Нікітіної-Дудікової, П. І. Пархоменка, О. В. Пчеліної, В. В. Романюка, Т. Г. Фоміної, М. В. Червінко, Ю. М. Чорноус та багатьох інших вчених. Віддаючи належне їхнім науковим ідеям, слід зауважити, що стрімкий розвиток ювенальної юстиції, нові виклики сьогодення, значна кількість правопорушень, що вчиняються до цієї категорії осіб, створю-

ють підґрунтя для подальших наукових пошуків у цій площині.

Постановка завдання. Метою статті є отримання наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо особливостей організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб.

Виклад основного матеріалу.

І. В. Кубарев та С. С. Барган зазначають, що у сучасній криміналістичній науці сформувалося два основні підходи до розуміння сутності організації розслідування кримінальних правопорушень. Перший передбачає визначення переліку дій, що забезпечують належну організованість досудового розслідування. Другий полягає у формулюванні дефініції організаційної діяльності як самостійної категорії. Водночас у межах таких дефініцій простежується тенденція до поєднання різних рівнів організації розслідування – тактичного та методичного, що ускладнює виокремлення її сутнісних ознак і, відповідно, формування чіткого понятійного апарату [1]. Н. М. Татарин розглядає організацію розслідування кримінальних правопорушень як діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на формування належних умов для оптимального здійснення досудового розслідування на всіх його етапах та забезпечення ефективного досягнення завдань кримінального провадження [2, с. 150].

Досить повне та ґрунтовне визначення організації розслідування надають С. С. Кудінов та Р. М. Шехавцов, розглядаючи її як врегульовану законодавством діяльність уповно-

важених суб'єктів, спрямовану на забезпечення належної побудови, планування та координації розслідування. Вона охоплює визначення процесуальних завдань, розподіл повноважень між відповідними органами та посадовими особами, раціональне використання криміналістичних і процесуальних засобів, досягнень науково-технічного прогресу, а також створення умов для ефективного збирання, перевірки та оцінки інформації, необхідної для вирішення завдань кримінального провадження. Вчені справедливо підкреслюють, що за своєю сутністю організація розслідування поєднує управлінсько-координаційний компонент, що передбачає систему рішень і дій, спрямованих на узгодження діяльності всіх учасників процесу та ефективне використання ресурсів, а також процесуально-криміналістичний аспект, який полягає у виборі відповідної тактики, методів і засобів залежно від характеру кримінального правопорушення та умов його розслідування [3, с. 330].

Н. М. Татарин зауважує, що організація розслідування кримінальних правопорушень здійснюється з урахуванням комплексу факторів, зокрема закономірностей як механізму вчинення окремих видів протиправних діянь, так і діяльності з їх виявлення та розслідування на всіх етапах досудового провадження. Це, своєю чергою, свідчить про ситуативний, динамічний, циклічний (повторюваний) і цілеспрямований характер організації розслідування [4, с. 95].

Погоджуючись із вченим вважаємо за необхідне звернутися до факторів, які обумовлюють специфі-

ку організації розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії. Систематизація таких факторів має важливе значення для формування ефективної моделі розслідування, орієнтованої на забезпечення прав та найкращих інтересів дитини і досягнення завдань кримінального провадження.

За характером впливу доцільно виокремлювати об'єктивні та суб'єктивні фактори. До об'єктивних належать ті, що не залежать від волі суб'єктів розслідування, зокрема вік дитини, рівень її психічного розвитку, характер і тяжкість кримінального правопорушення, умови його вчинення, а також особливості доказової бази. Суб'єктивні фактори пов'язані з діяльністю учасників кримінального провадження і включають рівень професійної підготовки слідчого та прокурора, ефективність їх взаємодії, врахування поведінкових характеристик дитини, а також якість забезпечення гарантій прав дітей.

За сферою прояву зазначені фактори можуть бути поділені на процесуальні, криміналістичні, психологічні, організаційні та соціальні. Процесуальні фактори зумовлені особливостями правового статусу дитини, визначеного у КПК України, та включають необхідність залучення спеціалістів, обмеження щодо проведення слідчих (розшукових) дій і спеціальні гарантії захисту прав неповнолітніх. Криміналістичні фактори пов'язані зі специфікою механізму вчинення таких правопорушень і особливостями доказування.

Психологічні фактори визначають тактику проведення процесуальних дій. До них належать емоційний стан дитини, її вікові особливості, рівень довіри до дорослих, а також

ризик вторинної віктимізації. Організаційні фактори охоплюють рівень координації між суб'єктами розслідування, наявність відповідного ресурсного забезпечення, спеціалізованих приміщень та підготовки кадрів. Соціальні фактори включають умови сімейного середовища, залежність дитини від кривдника, а також вплив суспільних стереотипів і стигматизації.

Фактори, що визначають специфіку розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості (особливо щодо неповнолітніх), доцільно виокремити як самостійну групу, оскільки вони істотно впливають на тактику, методiku та організацію досудового розслідування. До них слід віднести наступні: 1) латентний характер злочинів (адже значна частина таких правопорушень залишається нерозкритою через страх, сором або залежність потерпілої особи, що ускладнює своєчасне виявлення та фіксацію доказів); 2) особливий характер відносин між потерпілим і кривдником (у багатьох випадках злочини вчиняються особами з близького оточення (родичі, знайомі), що зумовлює психологічний тиск та ускладнює отримання правдивих показань, вчасність повідомлення про вчинене правопорушення); 3) обмеженість матеріальних слідів кримінального правопорушення (відсутність очевидних матеріальних слідів, речових доказів, їх швидке знищення); 4) психологічні чинники (психоемоційний стан потерпілої особи (страх, травма, почуття провини), що безпосередньо впливає на можливість отримання достовірної інформації); 5) ризики вторинної віктимізації (неправильна

організація розслідування може призвести до повторної травматизації потерпілої особи, що вимагає застосування спеціальних методик (зокрема процесуального інтерв'ю); 6) необхідність спеціальних знань (розслідування потребує участі психологів, медиків, судових експертів для встановлення обставин правопорушення, знань роботи з такою категорією суб'єктів слідчими, прокурорами, суддями); 7) чутливість інформації, що отримується у ході розслідування, конфіденційність і захист приватного життя (важливим є недопущення розголошення відомостей про потерпілу особу, що впливає на порядок фіксації та використання доказів); 8) зростання ролі цифрового середовища (значна частина злочинів пов'язана з використанням Інтернету (онлайн-грумінг, поширення матеріалів сексуального характеру), що ускладнює доказування та потребує спеціальних технічних засобів; 9) складність доказування та оцінки показань й інших фактичних даних, які надаються неповнолітнім потерпілим (необхідність врахування вікових і психологічних особливостей при оцінці показань потерпілого); 10) підвищені вимоги до оперативності розслідування (зволікання може призвести до втрати доказів і погіршення стану потерпілого).

Окремо доцільно розглядати зазначені фактори у динаміці етапів досудового розслідування. На початковому етапі визначальне значення мають своєчасність виявлення правопорушення та належна фіксація первинної інформації. У подальшому ключовими є питання організації допиту, збирання доказів і координації дій між суб'єктами, які залучаються до цього провадження. Завер-

шальний етап характеризується необхідністю об'єктивної оцінки зібраних доказів і прийняття обґрунтованих процесуальних рішень.

Таким чином, фактори, що впливають на організацію розслідування таких кримінальних правопорушень мають багаторівневий та міждисциплінарний характер. Їх урахування є необхідною передумовою забезпечення дитиноцентрованого підходу, підвищення ефективності досудового розслідування та належного захисту прав і законних інтересів дитини.

Нормативно-правові акти, які регулюють діяльність із розслідування кримінальних проваджень за участю дітей по суті сформували низку стандартів, підходів, які стають підґрунтям для побудови системи організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості дітей.

Відповідно до п. 1 ст. 3 Конвенції про права дитини проголошується: «В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [5]. У Загальному коментарі №14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3) зазначається, що вона є триєдиною і включає

- матеріальне право, що передбачає першочерговість прав дитини при прийнятті будь-яких рішень щодо неї і гарантії цих прав;

- основоположний принцип тлумачення процедури, який означає, що за наявності кількох варіантів тлумачення норми слід обирати той, що найкраще відповідає інтересам дитини, орієнтиром для такого тлумачення є положення Конвенції про права дитини та її факультативних протоколів;

- правило процедури, тобто будь-яке рішення щодо дитини має передбачати оцінку його впливу (позитивного або негативного), необхідні процедурні гарантії для визначення найкращих інтересів дитини, у рішенні має бути обґрунтовано врахування цього принципу [6].

З цього приводу правники зазначають, що для визначення найкращих інтересів дитини необхідно в конкретній справі визначити, у чому полягають відповідні елементи, наповнити їх конкретним змістом і визначити значущість кожного з них у співвідношенні з іншими. Варто враховувати такі елементи, як погляди дитини, її індивідуальність, збереження сімейного оточення і підтримання відносин, піклування, захист і безпеку дитини, її вразливе положення, право дитини на здоров'я та освіту тощо [7].

Важливим у сфері кримінальної юстиції є забезпечення гарантій правосуддя дружнього до дитини, які закріплені у багаточисельних міжнародних нормативно-правових актах. Т. Г. Фоміна та О. В. Пчеліна зауважують, що вони передбачають комплексний підхід до забезпечення прав і свобод дітей у кримінальному процесі та включають низку ключових положень: пріоритетність найкращих інтересів дитини на всіх стадіях провадження; гарантування її ефективної участі, зокрема права на

інформацію, правничу допомогу та можливість бути вислуханою; захист від дискримінації, повторної віктимізації та насильства; запровадження спеціалізованих органів і процедур, адаптованих до вікових та індивідуальних потреб дитини; дотримання засад справедливого судочинства, включаючи презумпцію невинуватості, право на захист, доступ до правосуддя та перегляд судових рішень. Водночас важливою основою цих стандартів є індивідуалізований підхід до кожної дитини та забезпечення належного рівня її захисту [8, с. 107].

З метою забезпечення найкращих інтересів дитини в Україні з 2023 року запроваджено пілотний проєкт імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність. У ньому визначається, що «забезпечення найкращих інтересів дитини – дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити» [9]. Визначено спеціальних суб'єктів – ювенальний слідчий, дізнавач, прокурор – слідчий, дізнавач органів поліції, уповноважені на здійснення досудового розслідування та дізнання, прокурор, уповноважений на здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх [9].

Тривалий час у національній кримінально-правовій політиці простежувалася виразна пріоритетність уваги до неповнолітніх як суб'єктів

кримінальної відповідальності, тоді як процесуальний статус та гарантії прав і законних інтересів дітей-потерпілих і дітей-свідків фактично залишався недостатньо врегульованим та менш забезпеченим у практиці. Така диспропорція зумовлювала обмеженість гарантій захисту прав цієї категорії учасників кримінального провадження, що, своєю чергою, підвищувало ризики вторинної віктимізації та знижувало ефективність розслідування відповідних правопорушень.

У цьому контексті впровадження пілотного проєкту, спрямованого на створення дитиноорієнтованого середовища у кримінальному провадженні, свідчить про суттєву трансформацію підходів держави до забезпечення прав дітей. Йдеться про поступовий перехід до комплексної моделі, що враховує інтереси всіх категорій дітей, залучених до сфери кримінального процесу.

Позитивність таких змін полягає насамперед у впровадженні дитиноцентрованого підходу, який передбачає адаптацію процесуальних процедур до вікових і психологічних особливостей дитини, забезпечення її активної та безпечної участі у провадженні, а також створення умов для мінімізації психотравмуючого впливу процесуальних дій. В цілому такі зміни свідчать про поступове наближення національної системи кримінальної юстиції до міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, та формування більш збалансованого підходу до захисту прав усіх дітей, залучених до кримінального провадження.

Логічно, що зміни не могли не торкнутися й організаційного аспекту розслідування таких криміналь-

них правопорушень. В межах пілотного проєкту наказами Національної поліції України були внесені зміни у штатах Національної поліції, і у слідчих управліннях низки областей створено відділи розслідування кримінальних проваджень за участю дітей. Основними завданнями та функціями таких відділів, як спеціалізованих слідчих підрозділів, є забезпечення організації та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень за участю дітей, упровадження дитиноцентрованих підходів під час проведення процесуальних та слідчих (розшукових) дій, запобігання вторинній травматизації неповнолітніх, а також надання методичної і практичної допомоги територіальним слідчим підрозділам у розслідуванні кримінальних проваджень зазначеної категорії.

Відповідно до Наказу Генерального прокурора 14 вересня 2023 року № 268 в Офісі Генерального прокурора було утворено Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству, до складу якого входить відділ захисту інтересів дітей, які є потерпілими у кримінальному провадженні [10]. Серед іншого до його основних завдань входять впровадження принципів правосуддя, дружнього до дитини, під час здійснення кримінального провадження; контроль за ефективністю організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням обласними прокуратурами, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за додержанням законів при проведенні слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, участь у судовому провадженні та підтримання публічного обвину-

вачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері охорони дитинства, а також в яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення (крім злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту) [10].

Слід зауважити, що п. 28-29 розділу III Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність до першочергових заходів під час виявлення кримінального правопорушення, вчиненого стосовно неповнолітнього передбачає виїзд ювенального прокурора за рішенням керівника органу прокуратури на місце вчинення стосовно неповнолітнього кримінального правопорушення у разі зґвалтування, очевидного вбивства, розбою та інших особливо тяжких злочинів, а також залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа [9].

Створення спеціалізованих слідчих підрозділів у структурі органів Національної поліції України, а також відповідних інституцій у системі прокуратури, свідчить про інституціоналізацію дитиноцентрованого підходу та його інтеграцію у практичну діяльність правоохоронних органів.

Функціонування таких підрозділів спрямоване, насамперед, на підвищення якості організації досудового розслідування через концен-

трацію спеціалізованих знань, навичок та практик роботи з дітьми. Водночас централізація відповідних функцій сприяє уніфікації підходів до розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень і формуванню сталої правозастосовної практики.

Створення профільних підрозділів у системі прокуратури, зокрема тих, що здійснюють процесуальне керівництво та нагляд у справах за участю дітей, забезпечує додатковий рівень контролю за дотриманням прав дитини на всіх стадіях кримінального провадження. Це дозволяє не лише підвищити якість процесуального керівництва, але й забезпечити узгодженість дій різних суб'єктів кримінального процесу.

Окремо слід відзначити впровадження механізмів оперативного реагування на факти вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів щодо дітей, зокрема шляхом залучення ювенальних прокурорів і психологів безпосередньо на місце події. Такий підхід сприяє своєчасному фіксуванню доказів, забезпеченню психологічної підтримки дитини та формуванню належних умов для її подальшої участі у кримінальному провадженні.

У напрямі залучення психологів до кримінальних проваджень за участю дітей-потерпілих також останніми роками здійснені суттєві кроки. Так, наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх і неповнолітніх осіб через регіо-

нальні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги» передбачено впровадження відповідного механізму залучення фахівців-психологів [11]. Слід зауважити, що до прийняття цього проєкту питання залучення психологів не було належним чином врегульовано навіть на рівні підзаконних нормативно-правових актів. До позитивних сторін цього документу слід віднести, по-перше, конкретизацію вимог до психолога, який залучається до роботи з дітьми. По-друге створення Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги. Умовою включення до такого реєстру є не просто наявність вищої освіти за спеціальністю «Психологія», а й відповідно до Порядку проведення конкурсу з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 13.04.2023 № 13256/5 пройти конкурсний відбір, до якого включається і спеціальне навчання та оцінка його результатів [12].

До запровадження зазначених заходів, як уже наголошувалося раніше, питання залучення психологів до роботи з неповнолітніми потерпілими у кримінальному провадженні мало фрагментарний і несистемний характер. Хоча ч. 1 ст. 226 КПК України передбачає можливість участі психолога під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи, від-

повідна норма сформульована альтернативно – через використання конструкції «педагог або психолог». Такий підхід фактично не забезпечує пріоритетності залучення саме фахівця з психологічною підготовкою, що є особливо важливим у випадках роботи з дітьми.

Нормативне регулювання тривалий час не містило чітко визначених вимог до професійної кваліфікації таких спеціалістів. Водночас очевидним є те, що наявність базової психологічної освіти сама по собі не гарантує володіння спеціалізованими знаннями та практичними навичками, необхідними для роботи з дітьми в рамках кримінального процесу. Особливо це стосується випадків, пов'язаних із потерпілими від кримінальних правопорушень сексуального характеру, де потрібна підвищена професійна підготовка, обізнаність у питаннях травми та відповідні методики комунікації.

Крім того, як аналіз наукових досліджень, так і правозастосовна практика дає підстави стверджувати, що, здебільшого психологи залучалися до кримінальних проваджень за участю неповнолітніх потерпілих під час проведення допиту. Ймовірно це, в першу чергу, обумовлено тим, що саме щодо цього є пряма вимога у КПК України. Водночас участь психолога є необхідною з перших моментів комунікації з дитиною під час розслідування та упродовж всього провадження. У п. 29 розділу III Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність до першочергових заходів під час виявлення кримінального правопорушення, вчиненого стосовно неповнолітнього

передбачений обов'язок суб'єктів, що здійснюють досудове провадження, вживати заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа [9].

Ефективність організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності неповнолітніх значною мірою детермінується якістю міжсуб'єктної взаємодії, зокрема між дізнавачем, слідчим, прокурором і психологом. Така взаємодія має не допоміжний, а системоутворюючий характер, оскільки саме на її основі формується стратегія комунікації з дитиною та визначаються подальші процесуальні рішення.

Особливого значення набуває етап первинної комунікації з дитиною-потерпілим, який фактично виступає відправною точкою для всієї подальшої взаємодії в межах кримінального провадження. Саме на цьому етапі закладаються основи довіри або, навпаки, формується психологічний бар'єр, що може істотно ускладнити або навіть унеможливити отримання достовірної інформації в майбутньому. Неправильно обрана тактика спілкування, відсутність урахування вікових і психологічних особливостей дитини здатні спричинити її замкнутість, страх або небажання співпрацювати. Важливим у цьому випадку стає навіть визначення за рекомендаціями психолога, з урахуванням статі, відповідного дізнавача чи слідчого.

У цьому контексті роль психолога полягає не лише у наданні підтримки дитині, а й у моделюванні ефективної комунікативної стратегії

для слідчого та прокурора. Саме психолог допомагає визначити оптимальний спосіб встановлення контакту, підібрати відповідні форми та методи опитування, а також запобігти формуванню навідних або травматизуючих запитань. Відповідно, узгодженість дій між процесуальними суб'єктами та психологом безпосередньо впливає на якість первинної інформації, яка, як правило, має ключове значення для подальшого розслідування.

Крім того, така взаємодія є необхідною умовою забезпечення безперервності та послідовності роботи з дитиною. Первинний контакт визначає не лише зміст наступних слідчих (розшукових) дій, але й їхню частоту, форму та умови проведення. За відсутності належної координації існує ризик повторних, неузгоджених контактів із дитиною, що може призвести до вторинної віктимізації.

Отже, взаємодія між дізнавачем, слідчим, прокурором і психологом виступає ключовим чинником, що забезпечує як ефективну організацію досудового розслідування, так і дотримання прав та найкращих інтересів дитини. Саме вона дозволяє забезпечити баланс досягнення завдань кримінального провадження із реальними гарантіями забезпечення найкращих інтересів дитини, що є визначальним для розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

Висновки. Таким чином, слід констатувати, що організація досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей є складною, багаторівневою та міждисциплінарною діяльністю, ефективність якої безпосередньо залежить

від урахування сукупності процесуальних, криміналістичних, психологічних, організаційних і соціальних факторів. Її специфіка обумовлена як особливостями механізму вчинення відповідних правопорушень, так і вразливим становищем дитини як учасника кримінального провадження.

Ключовими факторами, які визначають особливості організації розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, є їх латентний характер, складність доказування, обмеженість матеріальних слідів, специфічні психологічні характеристики потерпілих, а також підвищений ризик вторинної віктимізації. Це зумовлює необхідність застосування спеціалізованих підходів, методик та залучення фахівців різного профілю, зокрема психологів.

Сучасна модель організації досудового розслідування поступово трансформується у напрямі впровадження дитиноцентрованого підходу, який базується на принципі забезпечення найкращих інтересів дитини та стандартах правосуддя, дружнього до дитини. Важливим

проявом таких змін є інституціоналізація спеціалізованих підрозділів у системі правоохоронних органів і прокуратури, удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, а також впровадження процедур оперативного реагування на кримінальні правопорушення щодо дітей.

Ефективність розслідування значною мірою залежить від якості взаємодії між дізнавачем, слідчим, прокурором і психологом, яка має системоутворюючий характер. Особливого значення набуває первинна комунікація з дитиною-потерпілим, що визначає подальший перебіг кримінального провадження, рівень довіри та можливість отримання достовірної доказової інформації.

Вважаємо, що перспективними є подальші наукові розробки та законодавчі ініціативи, направлені на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства задля інституційного закріплення безпосередньо у КПК України окремого порядку кримінальних проваджень – за участю неповнолітніх потерпілих та свідків, що відповідатиме ч. 3 ст. 1 КПК України.

Список використаних джерел

1. Кубарев І. В., Барган С. С. Сучасні підходи до організації досудового розслідування: криміналістичний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Вип. 3. С. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.15>
2. Татарин Н. М. Щодо визначення сутності організації розслідування кримінальних правопорушень. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. Харків, 2021. С. 149–151.
3. Кудінов С. С., Шехавцов Р. М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. Вип.91: ч. 4. С. 328–336. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.46>
4. Татарин Н. М. Концептуальні засади організації та планування розслідування кримінальних правопорушень : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 332 с.

5. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (дата звернення: 02.03.2026).
6. Загальний коментар № 14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3). URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>. (дата звернення: 02.03.2026).
7. Правосуддя, дружнє до дитини, передбачає залучення компетентних фахівців різних напрямів і міждисциплінарний підхід – суддя ВС. Судова влада України. 10 березня 2025, 15:50 (назва з екрану). URL: <https://court.gov.ua/archive/1770121/> (дата звернення: 02.03.2026).
8. Пчеліна О. В., Фоміна Т. Г. Правосуддя, дружнє до дитини: міжнародно-правові орієнтири та національні виклики. *Право і безпека*. 2025. № 4 (99). С. 101–116. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.4.08>
9. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: наказ Офісу Ген. прокурора, МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства соц. політики України від 01.06.2023 № 150/445/ 2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23>. (дата звернення: 02.03.2026).
10. Про затвердження Положення про Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора : Наказ Генерального прокурора від 14.09.2023 № 268. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/polozennya-pro-samostiini-strukturni-pidrozdili>. (дата звернення: 02.03.2026).
11. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора № 493/5/67/32 від 07.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text> (дата звернення: 02.03.2026).
12. Порядок проведення конкурсу з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 13.04.2023 №13256/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0622-23#Text>. (дата звернення: 02.03.2026).

Reference

1. Kubariev, I. V., Barhan, S. S. (2025). Suchasni pidkhody do orhanizatsii dosudovoho rozsliduvannia: kryminalistychnyi aspekt [Modern approaches to the organization of pre-trial investigation: forensic aspect]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 3(3), 99–103. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.15> (in Ukrainian).
2. Tataryn, N. M. (2021). Shchodo vyznachennia sutnosti orhanizatsii rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [On defining the essence of the organization of criminal investigation]. *Vzaiemodiia hromadianskoho suspilstva z sektorom bezpeky i oborony: suchasni vyklyky: tezy dopovidei naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv, 149–151. (in Ukrainian).
3. Kudinov, S.S., Shekhavtsov, R.M. (2025). Osoblyvosti orhanizatsii rozsliduvannia voiennykh zlochyniv v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Features of the organization of investigation of war crimes in Ukraine under martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*, 91(4), 328–336. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.46> (in Ukrainian).

4. Tataryn, N.M. (2023). Kontseptualni zasady orhanizatsii ta planuvannia rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Conceptual principles of organization and planning of criminal investigations]. Vinnytsia: TVORY. (in Ukrainian).
5. Convention on the Rights of the Child. (1989, November 20). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (in Ukrainian).
6. Committee on the Rights of the Child. (2013). General Comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (Article 3, para. 1). Retrieved from: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>.
7. Child-friendly justice involves multidisciplinary approach – Supreme Court judge. (2023). Retrieved from: <https://court.gov.ua/archive/1770121/>.
8. Pchelina, O.V., Fomina, T.H. (2025). Pravosuddia, druzhnie do dytyny: mizhnarodno-pravovi oriientyry ta natsionalni vyklyky [Child-friendly justice: international legal guidelines and national challenges]. Pravo i bezpeka – Law and Safety, 4(99), 101–116. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.4.08> (in Ukrainian).
9. Order of the Office of the Prosecutor General, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Social Policy of Ukraine. (2023, June 1). On implementation of a pilot project on child-friendly justice standards. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23>.
10. Order of the Prosecutor General. (2023, September 14). On approval of the Regulation on the Department for the Protection of Children's Interests and combating Domestic Violence. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/polozenya-pro-samostiini-strukturni-pidrozdili/>
11. Order of the Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine and Office of the Prosecutor General. (2023, February 7). On implementation of a pilot project on involving psychologists in criminal proceedings involving minors. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text>
12. Order of the Ministry of Justice of Ukraine. (2023, April 13). Procedure for selection of psychologists for involvement in criminal proceedings involving minors. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0622-23#Text>

Ostrohliadova O. H., Ph.D. student of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Odesa State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8525-4244>

Teteriatnyk H. K. Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Odesa State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8321-7912>

Features of the Organization of Pre-Trial Investigation of Criminal Offences Against the Sexual Freedom and Sexual Integrity of Children (Part I)

The article examines the specific features of the organization of pre-trial investigation of criminal offences against the sexual freedom and sexual integrity of children as a complex, multi-level activity of an interdisciplinary nature, combining procedural, forensic, psychological, and organizational components.

The study analyzes contemporary approaches to understanding the essence of the organization of pre-trial investigation and substantiates its significance as an

activity aimed at creating appropriate conditions for achieving the objectives of criminal proceedings. Particular attention is paid to the systematization of factors influencing the organization of investigation, which are classified according to the nature of their impact (objective and subjective) and their sphere of manifestation (procedural, forensic, psychological, organizational, and social).

A separate group of factors determining the specific nature of the investigation of criminal offences against the sexual freedom and sexual integrity of children is identified. These include the latent nature of such offences, the specific relationship between the victim and the offender, the limited availability of material evidence, the complexity of proof, the psychological characteristics of victims, the risk of secondary victimization, the need for specialized knowledge, increased confidentiality requirements, and the growing role of the digital environment.

The article further examines international legal standards in the field of child protection, in particular the principle of the best interests of the child and the standards of child-friendly justice, and analyzes their implementation in the national legal system. It is substantiated that the modern model of organizing pre-trial investigation is transforming towards the introduction of a child-centred approach, which involves adapting procedural actions to the age and psychological characteristics of the child, minimizing traumatic impact, and ensuring the safe participation of the child in criminal proceedings.

Institutional changes within the system of law enforcement agencies and the prosecution are highlighted, including the establishment of specialized units, the introduction of rapid response mechanisms, and the strengthening of interagency cooperation. Particular attention is given to the role of a psychologist in criminal proceedings involving children, and the necessity of their involvement at all stages of the investigation is substantiated.

It is concluded that improving the organization of pre-trial investigation of the examined category of criminal offences should be carried out through the further development of child-centred approaches, institutional consolidation of specific procedures within criminal procedural legislation, expansion of the involvement of specialists, and enhancement of coordination among participants in criminal proceedings.

Keywords: *pre-trial investigation, minors, children, sexual freedom, sexual integrity, organization of investigation, child-centred approach, psychologist, child-friendly justice, interaction, rights and legitimate interests.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Остроглядова О. Г., Тетерятник Г. К. Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості дітей (частина I). *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 266-280. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.24>

Citation APA: Rudoi, K. M., & Udrenas, G. I. (2026). Osoblyvosti orhanizatsii dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen proty statevoi svobody ta nedotorkanosti ditei (chastyna I) [Features of the organization of pre-trial

investigation of criminal offences against the sexual freedom and sexual integrity of children (part I)]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1 (35), 266-280. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.24>

Внесок авторів. Автори спільно здійснили концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Усі автори ознайомилися з остаточною версією рукопису, схвалили її та погодилися з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автори підтверджують оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання основних принципів і правил академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автори засвідчують, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contributions. The authors jointly conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. All authors reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The authors confirm the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the basic principles and rules of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The authors certify that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The authors declare that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The study was carried out within the framework of the authors' academic activity at their respective institutions and received no specific external funding.

Надійшла: 07.03.2026

Прийнята до друку: 31.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 07 March 2026

Accepted for publication: 31 March 2026

Published: 30 April 2026

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI: 10.34015/2523-4552.2026.1.25

УДК 341.24

Савчук Д. В.,

аспірант відділу міжнародно права та

права Європейського Союзу Інституту

держави і права ім. В. М. Корецького

Національної академії наук України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7733-4992>

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗУМІННЯ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В НАУЦІ Й ПРАКТИЦІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті здійснено комплексний аналіз еволюції розуміння застереження в науці й практиці сучасного міжнародного права як особливого правового механізму, що забезпечує баланс між універсальністю участі держав у багатосторонніх міжнародних договорах і необхідністю збереження їхнього об'єкта та мети. Доведено, що інститут застережень сформувався у відповідь на ускладнення міжнародних відносин, розширення сфери договірного регулювання та зростання потреби в залученні якомога більшої кількості держав до договірних режимів. Простежено генезу доктринальних підходів до визначення поняття «застереження» від ранніх наукових концепцій першої половини ХХ століття до його кодифікованого закріплення у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року та подальшої деталізації, зокрема у Керівництві з практики Комісії міжнародного права ООН 2011 року. Обґрунтовано, що попри різноманітність формулювань у доктрині, ключовими ознаками застереження залишаються його односторонній характер, спрямованість на виключення або зміну юридичної дії окремих положень договору щодо держави, яка його сформулювала, а також зв'язок із процедурою надання згоди на обов'язковість договору.

Особливу увагу приділено трансформації підходів до допустимості застережень: від принципу одностайної згоди, характерного для практики періоду Ліги Націй, до критерію сумісності застереження з об'єктом і метою договору, сформульованого в Консультативному висновку Міжнародного суду ООН 1951 року щодо застережень до Конвенції про геноцид і закріпленого у статті 19 Віденської конвенції 1969 року. Розкрито значення цього переходу для розвитку сучасного договірного права, проаналізовано основні види застережень, зокрема обмежувальні, територіальні та застереження про невизнання, а також висвітлено проблеми їх відмежування від заяв про тлумачення. Встановлено, що критерієм такого розмежування є не формальна назва

односторонньої заяви, а її юридичний ефект. Досліджено юридичні наслідки правомірних і неправомірних застережень, особливості їх застосування у сфері міжнародного захисту прав людини та специфіку участі міжнародних організацій у відповідних договірних режимах. Констатовано, що сучасне розуміння застереження ґрунтується на поєднанні принципу суверенної згоди держав із вимогами цілісності міжнародного договору, а подальший розвиток цієї проблематики пов'язаний із уточненням наслідків недопустимих застережень і аналізом новітньої міжнародної практики.

Ключові слова: застереження до міжнародного договору, міжнародне договірне право, Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року, об'єкт і мета договору, міжнародний договір, одностороння заява, заява про тлумачення, Комісія міжнародного права ООН, міжнародний суд, міжнародне право.

Постановка проблеми. Міжнародний договір у сучасному світі є основним джерелом міжнародного права та найефективнішим інструментом регулювання складних, багатограних відносин між суб'єктами міжнародного спілкування. Зростання взаємозалежності держав, воєнні конфлікти, процеси глобалізації та інституціоналізації міжнародних відносин зумовили стрімке збільшення кількості багатосторонніх міжнародних договорів, які охоплюють найрізноманітніші сфери: від захисту прав людини та екології до міжнародної торгівлі та безпеки. У зв'язку з цим виникає фундаментальна суперечність між двома прагненнями міжнародного співтовариства. З одного боку, існує об'єктивна потреба у залученні до участі в багатосторонніх договорах якомога більшої кількості держав задля забезпечення їх універсального характеру. З іншого боку, існує необхідність збереження цілісності міжнародного договору, забезпечення того, щоб його об'єкт і ціль не були вихолощені або спотворені. Правовим механізмом, покликаним збалансувати ці дві протилежні тенденції, виступає інститут застереження до міжнародного договору.

Застереження є односторонньою заявою держави або міжнародної організації, за допомогою якої суб'єкт прагне виключити або змінити юридичну дію певних положень договору щодо себе. Здатність держав формулювати застереження є прямим проявом їхнього державного суверенітету та принципу добровільності взяття на себе міжнародно-правових зобов'язань. Проте саме цей інститут породжує чи не найбільшу кількість теоретичних дискусій і практичних проблем у міжнародному публічному праві. Відсутність абсолютної ясності щодо критеріїв сумісності застережень з об'єктом і ціллю договору, складнощі у розмежуванні застережень і заяв про тлумачення, а також невизначеність юридичних наслідків неправомірних застережень призводять до фрагментації договірних режимів. Тому дослідження еволюції розуміння застереження, його доктринального осмислення та практичного застосування є надзвичайно актуальним науковим завданням, вирішення якого сприятиме зміцненню міжнародного правопорядку та стабільності договірних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розуміння застережень до міжнародних договорів у науці та практиці сучасного міжнародного права неодноразово ставали предметом дослідження як у вітчизняній, так і в зарубіжній доктрині міжнародного права. Зокрема, Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. – у класичному підручнику з міжнародного права системно виклали базові теоретичні засади договірної права, включаючи загальні підходи до формування та дії міжнародних договорів, що заклало основу для подальшого розуміння інституту застережень (2002 р.) [1]; Кононенко В. П., Тимченко Л. Д. – у фундаментальному підручнику з міжнародного права розкрили загальнотеоретичні та інституційні аспекти договірної регулювання, у межах якого застереження розглядаються як інструмент гнучкості міжнародних зобов'язань держав (2012 р.) [3]; Мережко О. О. – у монографічному дослідженні детально проаналізував право міжнародних договорів крізь призму сучасних теоретичних і практичних проблем, приділяючи увагу розвитку доктрини договірних застережень та їх еволюції у міжнародному праві (2002 р.) [6]; МакНейр А. Д. (McNair A. D.) – у класичній праці з права міжнародних договорів заклав основи англо-американської доктрини трактування договірних механізмів, що вплинуло на подальший розвиток підходів до застережень у міжнародній договірній практиці (1938 р.) [17]; Земанек К. (Zemanek K.) – проаналізував співвідношення практики міжнародних організацій із положеннями Віденської конвенції про право міжнародних договорів, акцентуючи

увагу на договірній гнучкості та механізмах застережень у багатосторонніх договорах (1971 р.) [25]; Ройтер П. (Reuter P.) – у доповіді для Комісії міжнародного права ООН дослідив проблематику договорів за участю міжнародних організацій, що стало важливим етапом у формуванні сучасного розуміння договірних конструкцій і практики застережень (1972 р.) [22]; Ковальова М. В. – у сучасному науковому дослідженні проаналізувала правовий статус застережень до міжнародних договорів у контексті актуальної доктрини та судової практики (2021 р.) [2]; Маринів І. І. – досліджено проблематику застосування застережень до міжнародних договорів у сфері прав людини, з акцентом на їх вплив на ефективність міжнародно-правових зобов'язань держав (2021 р.) [5]; Хмельова І. Є. – розглянула окремі аспекти невизнання в міжнародному праві, що опосередковано пов'язано з питаннями дії та обмежень застережень у договірній практиці (2016 р.) [8].

Водночас, незважаючи на значний обсяг наукових праць, комплексного дослідження еволюції доктринального розуміння застережень у вітчизняній науці міжнародного права дотепер не проведено, що зумовлює потребу в такому аналізі.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз еволюції розуміння застереження як юридичної категорії в науці й практиці сучасного міжнародного права – від генезису доктринальних концепцій через кодифікаційний процес до сучасної практики застосування, включаючи з'ясування критеріїв допустимості, процедури прийняття, заперечення та юридичних наслідків застережень.

Виклад основного матеріалу.

Інститут застережень до міжнародних договорів формувався поступово, і цей процес був нерозривно пов'язаний із розвитком міжнародного договірної права загалом. Як справедливо зазначає І. І. Маринів, виникнення інституту застережень у міжнародному праві було тісно пов'язане з утворенням у другій половині XIX століття єдиного світового ринку [5]. Саме розширення економічного співробітництва та взаємозалежності держав обумовило потребу в багатосторонніх договорах, а разом із тим – і потребу в механізмі, який дозволяв би державам із різними інтересами ставати учасниками спільних конвенцій. Найзручнішим засобом, який значною мірою вирішує цю проблему, є застереження, що виникає внаслідок прагнення держав узгодити принцип незалежності кожної договірної сторони з бажанням охопити договором якнайбільшу кількість держав [3].

Водночас, як справедливо підкреслює М. В. Ковальова, застереження – це декларація, зроблена державою при підписанні або ратифікації договору, приєднанні до нього, посередництвом якої ця держава виражає свою волю виключити стосовно себе певні положення цього акта [3].

Важливо підкреслити, що до прийняття Віденської конвенції 1969 року офіційного визначення поняття «застереження» не існувало, хоча доктрина активно розробляла цю категорію. Дослідники ще тоді визначали застереження як формальну декларацію, посередництвом якої держава заявляє про одностороннє обмеження наслідків договору стосовно себе або виключаючи певні положення договору, або їх змінюю-

чи з наміром зменшити або обмежити свої зобов'язання за договором, яким він проявляє себе в остаточному вигляді [3].

Термін «застереження» означає положення, що встановлюється однією з договірних сторін стосовно інших у момент укладення договору або після нього. Це положення ставить своєю основною метою створити для сторони, яка його висуває, позицію, відмінну від тієї, що її займають інші сторони договору [5]. Виникає ситуація формалізації застереження, яка трактується так: «Держава, яка, бажаючи стати стороною договору, вважає, що вона може зробити це, якщо виключить або змінить застосування стосовно себе одного або кількох певних його положень, може досягти цієї мети за допомогою застереження на стадії підписання, ратифікації або приєднання до договору» [2].

Гарвардське дослідження з міжнародного права з тематики договорів (1935 р.) також запропонувало визначення: «Застереження представляє собою формальну декларацію, посередництвом якої держава при підписанні, ратифікації і приєднанні до договору встановлює як умову своєї готовності стати стороною договору певні умови, які покликані обмежити наслідки договору в тому, що стосується взаємовідносин даної держави з іншою державою або державами, які можуть стати учасниками договору» [20]. Міжнародна дипломатична академія у своєму словнику з міжнародного права визначала: «У міжнародному праві застереженнями позначають положення, посередництвом яких держави, стаючи учасниками міжнародних договорів, погоджуються обмежити або

виключити, в тому що їх стосується, певні постанови даних юридичних актів» [12].

Усі ці доктринальні визначення, представлені до прийняття Віденської конвенції 1969 року, включають основні концептуальні елементи поняття застереження: односторонній характер заяви, спрямованість на виключення або зміну дії певного договірної положення стосовно держави, що зробила застереження, та формулювання на певній стадії процедури укладення договору. Незалежно від формулювання, усі доктринальні визначення об'єднують розуміння застереження як одностороннього волевиявлення держави, спрямованого на модифікацію її договірних зобов'язань [7].

У контексті типології застережень наука міжнародного права традиційно розглядала їх переважно щодо окремих стадій укладення договору (підписання, ратифікація, прийняття або затвердження, приєднання) [4]. Проте науковці пропонують більш функціональний підхід, аналізуючи застереження за напрямками їхнього регулятивного впливу [3], що є, на наш погляд, логічно обґрунтованішим, оскільки застереження як юридична категорія несе з собою певні правові наслідки, і саме в аспекті цих наслідків доцільно проводити їхню класифікацію.

По-перше, виокремлюють застереження, спрямовані на обмеження сфери дії договірних зобов'язань, тобто одностороннє заявлення, посередництвом якого його автор через виключення або зміну юридичної дії певних положень договору виражає намір обмежити у суворо визначеній галузі обсяг дії договірних зобов'язань. Ця проблема най-

більш актуальна у сфері захисту прав і свобод людини. Як зазначив Комітет з прав людини у ході сесії ще 1993 року, обговорюючи обмежувальне застереження, сформульоване в п. 3 ст. 18 Пакту про громадянські та політичні права, неприпустимі будь-які підстави для обмежень, крім тих, що конкретно зазначені у самому Пакті [18]. У цьому контексті особливого значення набувають «Сіракузькі принципи» 1984 року – документ, розроблений групою вчених Сіракузького університету, що визначив принципи тлумачення обмежувальних застережень до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [23].

По-друге, класифікація включає застереження з регулятивною дією стосовно особи, часу та території (*ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci*). Застереження з територіальною сферою дії – це одностороннє заявлення, посередництвом якого держава поширює або, навпаки, виключає застосування договору до певної території, що перебуває в зоні її відповідальності. Стаття 29 Віденської конвенції 1969 року встановлює загальне правило: «Якщо інший намір не впливає з договору або не встановлено іншим чином, договір є обов'язковим для кожного учасника стосовно всієї його території» [2]. А. Макнейр свого часу дослідив два типи таких застережень із договірно-правової практики Сполученого Королівства періоду існування колоніальної залежності [17].

По-третє, доктрина виокремлює застереження про невизнання, пов'язані з принципом невизнання, що став частиною сучасного міжнародного права. Застереження про невизнання – це одностороннє заяв-

лення, посередництвом якого держава бажає виключити застосування договору у відносинах між нею та іншими державами, яких вона не визнає. Як зазначає І. Є. Хмельова, принцип *Ex iniuria jus non oritur* є загальновизнаним принципом, підтвердженням доктриною [8] та судово-арбітражною практикою, зокрема рішенням Постійної палати міжнародного правосуддя від 6 грудня 1930 р. у справі про вільні зони Верхньої Савойї та Округу Жекс та Консультативним висновком Міжнародного суду від 21 червня 1971 р. у справі про Намібію [15; 19].

Концептуально, розвиток проблематики застережень у договірно-правовій практиці держав відбувався від принципу одностайної згоди до принципу сумісності застереження з об'єктом і метою договору. У часовому вимірі це період діяльності Ліги Націй (перший етап) та період діяльності ООН (другий етап). За весь час існування Ліги Націй (1920–1946 рр.) вона не встановлювала абсолютної системи заборони застережень, хоча орієнтувалася на обмеження їхньої кількості та характеру. При цьому допускалися лише застереження, прямо передбачені договором – ст. 39 Генерального акта арбітражу від 26 вересня 1928 р., ст. 20 Гаазької конвенції від 12 квітня 1930 р. [11; 13]. Рада Ліги Націй у своїй постанові від 17 червня 1927 р. підтвердила принцип, згідно з яким значущість застереження з точки зору права проявлялася лише за обставин його прийняття усіма договірними сторонами.

Поворотним моментом став Консультативний висновок Міжнародного суду від 28 травня 1951 року «Застереження до Конвенції про ге-

ноцид», виданий у відповідь на запит Генеральної Асамблеї ООН [21]. Суд відкинув правило, відповідно до якого застереження дійсне лише за згоди усіх заінтересованих сторін, і натомість сформулював критерій сумісності: «Держава, яка сформулювала застереження, проти якого заперечує одна або кілька держав-учасниць Конвенції, але не заперечують інші держави-учасниці, може розглядатися як учасниця Конвенції, якщо це застереження сумісне з об'єктом і метою договору» [16]. Науковці оцінюють цей критерій як спрямований на підтримання рівноваги між цілісністю багатосторонніх конвенцій та їх ефективністю в сенсі обов'язковості [3].

Віденська конвенція 1969 року кодифікувала принцип сумісності у ст. 19–23, надавши визначення застереження у п. 1(d) ст. 2: «Застереження означає одностороннє заявлення в будь-якому формулюванні та під будь-яким найменуванням, зроблене державою при підписанні, ратифікації, прийнятті або затвердженні договору, або приєднанні до нього, посередництвом якого ця держава бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їх застосуванні до цієї держави» [2]. Це визначення було відтворене з відповідними доповненнями у Віденських конвенціях 1978 та 1986 років, а згодом у 2011 році Комісія міжнародного права ООН під керівництвом Спеціального доповідача А. Пелле прийняла «Керівництво з практики щодо застережень до договорів» [14], яке значно деталізувало та розвинуло правовий режим застережень.

Як підкреслює М. В. Ковальова, прийняття Керівництва з практики

2011 року стало знаковою подією в кодифікації права міжнародних договорів, оскільки воно вперше систематизувало та деталізувало всі аспекти режиму застережень, включаючи питання, які залишалися неврегульованими Віденськими конвенціями [3].

Одним із центральних питань теорії застережень є їх відмежування від заяв про тлумачення (interpretative declarations). Як зафіксовано у п. 1.2 Керівництва з практики КМП 2011 року, «заява про тлумачення означає одностороннє заявлення, яким би не було його формулювання або найменування, зроблене державою або міжнародною організацією, посередництвом якого ця держава або організація бажає уточнити або прояснити значення або сферу дії договору або деяких його положень» [14]. Принципове розмежування полягає в тому, що через заяву про тлумачення держава має намір уточнити значення, яке вона надає певному конвенційному положенню, тоді як через застереження держава ставить перед собою мету обмежити сферу прийнятих нею договорів зобов'язань.

Проблема розмежування цих двох категорій має не лише теоретичне, а й суттєве практичне значення. Державі не уникнути констатації якості застереження за зробленим нею одностороннім заявленням незалежно від формального позначення його будь-яким іншим найменуванням [7]. Віденська конвенція 1969 року прямо вказує на це, визначаючи застереження як заяву «в будь-якому формулюванні та під будь-яким найменуванням» [2]. Арбітражне рішення 1977 року у справі про розмежування континентального шельфу

між Сполученим Королівством та Францією підтвердило, що кваліфікація одностороннього заявлення як застереження або заяви про тлумачення має здійснюватися на основі його правових наслідків, а не формальної назви [10]. Міжнародний суд у рішенні 1978 року про континентальний шельф Егейського моря додатково зазначив, що свідчення з внутрішніх джерел відповідної сторони щодо підготовки застереження є допустимими за судом як спосіб позначення наміру держави [9].

Наукова спільнота звертає увагу на те, що критерієм розмежування застережень та заяв про тлумачення є не формальне найменування одностороннього заявлення, а його юридичний ефект: якщо заява спрямована на виключення або зміну юридичної дії договірних положень – перед нами застереження, незалежно від того, як його називає держава [3]. Ця позиція повністю кореспондує з підходом Керівництва з практики КМП 2011 року, яке у п. 1.3.1 встановлює: «Кваліфікація одностороннього заявлення як застереження або як заяви про тлумачення визначається юридичними наслідками, яких бажає досягти його автор» [14].

Стаття 19 Віденської конвенції 1969 року встановлює три підстави недопустимості застереження: (a) коли застереження забороняється договором; (b) коли договір передбачає, що можна робити лише певні застереження, до числа яких дане застереження не входить; (c) коли застереження несумісне з об'єктом і метою договору [2]. Загальна логіка науки і практики сучасного міжнародного права свідчить: застереження недопустиме, якщо його заявлення заборонене договором. До таких

договорів належить, наприклад, Конвенція ООН з морського права 1982 року, Додаткова конвенція про скасування рабства 1956 року. Однак, як зазначають В. Г. Буткевич, В. В. Мицик та О. В. Задорожній, таких договорів небагато [1]. Разом із тим, вони акцентують, що, на жаль, у практиці, насамперед у США, поширеними є застереження, що зводять нанівець значення участі в договорі [1].

Щодо юридичних наслідків застереження, стаття 21 Віденської конвенції 1969 року встановлює, що застереження, дійсне стосовно іншого учасника договору: (а) змінює для держави, яка зробила застереження, в її відносинах із цим іншим учасником положення договору, до яких відноситься застереження, в межах сфери дії застереження; і (b) змінює тією ж мірою зазначені положення для цього іншого учасника в його відносинах із державою, яка зробила застереження [2]. Концептуально доведено існування щодо багатосторонніх договорів таких правил юридичних наслідків застереження: «правило відносності» (застереження впливає лише на юридичний зв'язок між державою, яка його зробила, та іншими учасниками, ніяк не впливаючи на взаємні правовідносини останніх); «правило цілісності договору» (держави, які приймають договір згодом, приєднуються до нього з урахуванням раніше зроблених застережень); «правило взаємності» (якщо держава, яка сформулювала застереження, може скористатися перевагами, що з нього випливають, стосовно держави, яка його прийняла, ця держава, у свою чергу, може скористатися стосовно себе перевагами, що випливають із застереження).

Показовим прикладом практики є формулювання низкою держав застережень до ст. 9 Конвенції про запобігання злочинів геноциду 1948 року, яка передбачала обов'язкову юрисдикцію Суду щодо спорів, пов'язаних із застосуванням і тлумаченням Конвенції. Саме цей факт став приводом для звернення Генеральної Асамблеї ООН до Міжнародного суду з проханням надати консультативний висновок [16]. Інший приклад – застереження США до двостороннього договору про постійний нейтралітет і функціонування Панамського каналу 1979 року, що підтверджує можливість застережень і до двосторонніх договорів [24].

І. Маринів підкреслює, що практика формулювання застережень Україною до міжнародних договорів у сфері прав людини потребує більшої виваженості та урахування критерію сумісності з об'єктом і метою відповідного договору [5]. М. В. Ковальова, зі свого боку, додає, що Україна як активний учасник міжнародного договірного процесу має зважати на розвиток міжнародної практики щодо застережень, зокрема на положення Керівництва з практики КМП 2011 року, яке, хоча й не має обов'язкової юридичної сили, відображає загальний стан міжнародного права у цій сфері [3].

Окремої уваги заслуговує дискусія щодо права міжнародних організацій формулювати застереження. Під час підготовки Віденської конвенції 1986 року Спеціальний доповідач П. Ройтер спочатку виходив із повного прирівнювання міжнародних організацій до держав стосовно їхнього права робити застереження та заперечувати проти них [22]. Однак ця позиція зазнала обґрунтова-

ної критики. Як справедливо зазначає О. О. Мережко, необхідно розрізняти два види міжнародних договорів: договори між державами, учасниками яких можуть стати міжнародні організації, та договори, в яких міжнародні організації є учасниками за всіма положеннями договору [6]. Австрійський юрист Карл Земанек (Karl Zemanek) підтримав цю позицію, зазначивши, що держави є суверенними суб'єктами міжнародного права, тоді як діяльність міжнародних організацій цілком підпорядкована виконанню певної функції у міжнародному плані [25]. Зрештою, П. Ройтер був змушений визнати, що було б помилковим прирівнювати міжнародні організації до держав [22], і Конвенція 1986 року врахувала відмінності між цими суб'єктами.

Висновки. Доктринальне розуміння застереження пройшло тривалий шлях від розпливчастих формулювань окремих учених до чіткого кодифікованого визначення у Віденській конвенції 1969 року та його подальшої деталізації у Керівництві з практики КМП 2011 року. Усі доктринальні визначення, як до, так і після прийняття Віденської конвенції, об'єднані спільним розумінням застереження як одностороннього заявлення, спрямованого на виключення або зміну юридичної дії певних положень договору стосовно держави, яка зробила це заявлення.

Еволюція підходів до допустимості застережень відбувалася від принципу одностайної згоди (практика Ліги Націй) до принципу сумісності застереження з об'єктом і ме-

тою договору, вперше сформульованого Міжнародним судом ООН у Консультативному висновку 1951 року та закріпленого у ст. 19 Віденської конвенції 1969 року. Цей перехід був обумовлений прагматичними потребами забезпечення якнайширшої участі держав у багатосторонніх договорах.

Відмежування застережень від заяв про тлумачення має здійснюватися на підставі юридичних наслідків відповідного одностороннього заявлення, а не його формальної назви, що підтверджено як доктриною, так і міжнародною судовою практикою. Класифікація ж застережень за напрямками їхнього регулятивного впливу (обмежувальні застереження, територіальні застереження, застереження про невизнання) є доктринально обґрунтованою та практично значущою, оскільки кожен вид має специфічні юридичні наслідки.

Правовий режим застережень до договорів у сфері прав людини має особливості, зумовлені імперативним характером принципу поваги до прав і свобод людини, що обмежує свободу держав у формулюванні застережень.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз сучасної практики застосування Керівництва з практики КМП 2011 року, зокрема в аспекті юридичних наслідків недопустимих застережень, а також дослідження практики формулювання застережень Україною до міжнародних договорів у контексті її євроінтеграційних прагнень.

Список використаних джерел

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. *Міжнародне право. Основи теорії* : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.

2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 23.05.1969. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 20.02.2026).
3. Ковальова М. В. Правовий статус застережень до міжнародних договорів. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 325–329. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.64>.
4. Кононенко В. П., Тимченко Л. Д. *Міжнародне право* : підручник. Київ : Знання, 2012. 631 с.
5. Маринів І. І., Рудай Л. Є. Проблема застосування застережень до міжнародних договорів з прав людини. *Право та інновації*. 2021. № 1 (33). С. 68–73. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1\(33\)-10](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1(33)-10)
6. Мережко О. О. *Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики* : монографія. Київ : Таксон, 2002. 344 с.
7. Савчук Д. В. Правова природа застережень до міжнародних договорів: теорія, практика, заперечення. *Соціальне право*. 2025. № 2. С. 155–165. DOI: <https://doi.org/10.32751/2617-5967-2025-02-21>.
8. Хмельова І. Є. Невизнання в міжнародному праві/ *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 368–371.
9. Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey) : Judgment of 19 December 1978. *International Court of Justice*. URL: <https://api.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-BI.pdf> (дата звернення: 20.02.2026).
10. Case concerning the delimitation of the Continental Shelf between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and the French Republic : Decision of 30 June 1977 // *Reports of International Arbitral Awards*. Vol. XVIII. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XVIII/3-413.pdf (дата звернення: 20.02.2026).
11. Convention on Certain Questions relating to the Conflict of Nationality Laws, The Hague, 12 April 1930. URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1930/en/17955> (дата звернення: 21.02.2026).
12. *Dictionnaire de la Terminologie du Droit International* / sous la direction de J. Basdevant. Paris : Sirey, 1960. 755 p. URL: https://books.google.com/books/about/Dictionnaire_de_la_terminologie_du_droit.html?id=7eFzngEACAAJ (дата звернення: 21.02.2026).
13. General Act for the Pacific Settlement of International Disputes, Geneva, 26 September 1928. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20943/volume-943-C-2123-English.pdf> (дата звернення: 21.02.2026).
14. Guide to Practice on Reservations to Treaties. Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011. *United Nations*. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_8_2011.pdf (дата звернення: 21.02.2026).
15. International Court of Justice. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) : Advisory Opinion of 21 June 1971. *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. 1971. P. 16. URL: <https://api.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 22.02.2026).
16. International Court of Justice. Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide : Advisory Opinion of 28 May 1951. *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. 1951. P. 15. URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/node/103749> (дата звернення: 22.02.2026).
17. McNair A. D. *The Law of Treaties: British Practice and Opinions*. Oxford : Clarendon Press, 1938. 578 p. URL: https://books.google.com/books/about/The_Law_of_Treaties.html?id=P-oeRAAACAAJ (дата звернення: 22.02.2026).

18. OHCHR. General Comment No. 22 (Art. 18), 27 September 1993. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=Fjx67oc9%2By0Yz7IHgSJXpQy%2BCccql8BPOVtghsLtd%2FcYkRNGP2WYsjAZo%2FQhtIE14E5uKWeHTpxfjot5s9gjrK6aHs%2B8ZnlSUJ11gJD3kuY%3D> (дата звернення: 22.02.2026).

19. Permanent Court of International Justice. Case of the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex (Second Phase) : Order of December 6th, 1930. *Publications of the Permanent Court of International Justice. Series A.—No. 24 : Collection of Judgments*. Leyden : A. W. Sijthoff's Publishing Company, 1930. URL: https://api.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_24/78_Zones_franches_Haute_Savoie_et_Pays_de_Gex_2e_phase_Ordonnance_19301206.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

20. Research in International Law: Part III. Law of Treaties // *Supplement to the American Journal of International Law*. 1935. Vol. 29, Suppl. P. 653–1229. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0002930000764177>.

21. Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide : Advisory Opinion of 28 May 1951. *I.C.J. Reports*. 1951. P. 15. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/12/4283.pdf> (дата звернення: 22.02.2026).

22. Reuter P. First report on the question of treaties concluded between States and international organizations or between two or more international organizations. A/CN.4/258. *International Law Commission*. 1972. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_258.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

23. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights : UN Doc. E/CN.4/1985/4, Annex. New York : *United Nations*, 1985. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf> (дата звернення: 22.02.2026).

24. Treaty concerning the permanent neutrality and operation of the Panama Canal. Signed at Washington on 7 September 1977. *United Nations Treaty Series*. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201161/volume-1161-I-18342-English.pdf> (дата звернення: 22.02.2026).

25. Zemanek K. Agreements Concluded by International Organizations and the Vienna Convention on the Law of Treaties. *University of Toledo Law Review*. 1971. Vol. 89. P. 145–183.

References

1. Butkevych, V. H., Mytsyk, V. V., & Zadorozhnii, O. V. (2002). *Mizhnarodne pravo. Osnovy teorii* [International law. Foundations of theory] (V. H. Butkevych, Ed.). Lybid.
2. Vienna Convention on the Law of Treaties. (1969, May 23). United Nations. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118
3. Kovalova, M. V. (2021). Pravovyi status zasterezhen do mizhnarodnykh dohovoriv [Legal status of reservations to international treaties]. *Chasopys Kyivskoho Universytetu Prava*, 1, 325–329. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.64>
4. Kononenko, V. P., & Tymchenko, L. D. (2012). *Mizhnarodne pravo* [International law]. Znannia.
5. Maryniv, I. I., & Rudai, L. Ye. (2021). Problema zastosuvannya zasterezhen do mizhnarodnykh dohovoriv z prav liudyny [The problem of applying reservations to international human rights treaties]. *Pravo ta Innovatsii*, 1(33), 68–73. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1\(33\)-10](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1(33)-10)

6. Merezko, O. O. (2002). *Pravo mizhnarodnykh dohovoriv: Suchasni problemy teorii ta praktyky* [The law of international treaties: Contemporary problems of theory and practice]. Takson.
7. Savchuk, D. V. (2025). Pravova pryroda zasterezhen do mizhnarodnykh dohovoriv: Teoriia, praktyka, zaperechennia [The legal nature of reservations to international treaties: Theory, practice, objections]. *Sotsialne Pravo*, 2, 155-165. <https://doi.org/10.32751/2617-5967-2025-02-21>
8. Khmelova, I. Ye. (2016). Nevyznannia v mizhnarodnomu pravi [Non-recognition in international law]. *Chasopys Kyivskoho Universytetu Prava*, 2, 368-371.
9. *Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)*, Judgment of December 19, 1978. (1978). International Court of Justice. <https://api.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-BI.pdf>
10. *Case concerning the delimitation of the Continental Shelf between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the French Republic*, Decision of June 30, 1977. (1977). *Reports of International Arbitral Awards*, 18, 3-413. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XVIII/3-413.pdf
11. Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Laws. (1930, April 12). <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1930/en/17955>
12. Basdevant, J. (Ed.). (1960). *Dictionnaire de la terminologie du droit international* [Dictionary of terminology of international law]. Sirey. https://books.google.com/books/about/Dictionnaire_de_la_terminologie_du_droit.html?id=7eFzngEACAAJ
13. General Act for the Pacific Settlement of International Disputes. (1928, September 26). <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20943/volume-943-C-2123-English.pdf>
14. International Law Commission. (2011). *Guide to practice on reservations to treaties*. United Nations. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_8_2011.pdf
15. *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion of June 21, 1971. (1971). International Court of Justice. <https://api.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf>
16. *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Advisory Opinion of May 28, 1951. (1951). International Court of Justice. <https://www.icj-cij.org/index.php/node/103749>
17. McNair, A. D. (1938). *The law of treaties: British practice and opinions*. Clarendon Press. https://books.google.com/books/about/The_Law_of_Treaties.html?id=P-oeRAAACAAM
18. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (1993, September 27). *General Comment No. 22 (Art. 18)*. <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=Fjx67oc9%2By0Yz7IHgSJXpQy%2BCccql8BPOvtghsLtd%2FcYkRNGP2WYsjAZo%2FQhtIE14E5uKWeHTpxfjot5s9gjrK6aHs%2B8ZnlSUJ11gJD3kuY%3D>
19. *Case of the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex (Second Phase)*, Order of December 6, 1930. (1930). Permanent Court of International Justice, Series A, No. 24. A. W. Sijthoff's Publishing Company. https://api.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_24/78_Zones_franches_Haute_Savoie_et_Pays_de_Gex_2e_phase_Ordonnance_19301206.pdf

20. Research in international law: Part III. Law of treaties. (1935). *Supplement to the American Journal of International Law*, 29(4), 653–1229. <https://doi.org/10.1017/S0002930000764177>
21. *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Advisory Opinion of May 28, 1951. (1951). *I.C.J. Reports*, 15. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/12/4283.pdf>
22. Reuter, P. (1972). *First report on the question of treaties concluded between States and international organizations or between two or more international organizations* (A/CN.4/258). International Law Commission. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_258.pdf
23. *Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights* (UN Doc. E/CN.4/1985/4, Annex). (1985). United Nations. <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>
24. Treaty Concerning the Permanent Neutrality and Operation of the Panama Canal. (1977, September 7). *United Nations Treaty Series*. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201161/volume-1161-I-18342-English.pdf>
25. Zemanek, K. (1971). Agreements concluded by international organizations and the Vienna Convention on the Law of Treaties. *University of Toledo Law Review*, 89, 145–183.

Savchuk D. V., Ph.D. Student of Department of International Law and European Law V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7733-4992>

The Evolution of the Understanding of Reservations in the Scholarship and Practice of Contemporary International Law

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of the understanding of reservations in the scholarship and practice of contemporary international law as a special legal mechanism that ensures a balance between the universality of States' participation in multilateral international treaties and the need to preserve their object and purpose. It is demonstrated that the institution of reservations emerged in response to the growing complexity of international relations, the expansion of treaty regulation, and the increasing need to involve as many States as possible in treaty regimes. The genesis of doctrinal approaches to defining the concept of a "reservation" is traced from early scholarly concepts of the first half of the twentieth century to its codified formulation in the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties and its further elaboration, in particular in the 2011 Guide to Practice of the United Nations International Law Commission. It is substantiated that, despite the diversity of doctrinal formulations, the key features of a reservation remain its unilateral character, its purpose of excluding or modifying the legal effect of certain treaty provisions in their application to the State that formulated it, as well as its connection with the procedure for expressing consent to be bound by a treaty.

Particular attention is paid to the transformation of approaches to the permissibility of reservations: from the principle of unanimous consent, characteristic of the practice of the League of Nations period, to the criterion of compatibility of a reservation with the object and purpose of the treaty, formulated in the 1951 Advisory Opinion of the International Court of Justice on Reservations to the Genocide Convention and enshrined in Article 19 of the 1969 Vienna Convention. The significance of this transition for the development of modern treaty law is revealed; the main types of reservations are analyzed, including restrictive reservations, territorial reservations, and reservations concerning non-recognition, and the problems of distinguishing them from interpretative declarations are highlighted. It is established that the criterion for such differentiation is not the formal title of a unilateral statement, but its legal effect. The legal consequences of valid and invalid reservations, the particularities of their application in the field of international human rights protection, and the specifics of the participation of international organizations in the relevant treaty regimes are examined. It is concluded that the contemporary understanding of reservations is based on a combination of the principle of the sovereign consent of States with the requirements of the integrity of an international treaty, while the further development of this issue is associated with clarifying the consequences of impermissible reservations and analyzing recent international practice.

Keywords: *reservation to an international treaty, international treaty law, 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, object and purpose of a treaty, international treaty, unilateral statement, interpretative declaration, United Nations International Law Commission, international court, international law.*

Цитування за ДСТУ 8302:2015: Савчук Д. В. Еволюція розуміння застереження в науці й практиці сучасного міжнародного права. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2026. № 1(35). С. 281-293. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.25>

Citation APA: Savchuk, D. V. (2026). Evoliutsiia rozuminnia zasterezhennia v nautsi y praktytsi suchasnoho mizhnarodnoho prava [The evolution of the understanding of reservations in the scholarship and practice of contemporary international law]. *Bulletin of the Penitentiary association of Ukraine*, 1(35), 281-293. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2026.1.25>

Внесок автора. Автор самостійно здійснив концептуалізацію дослідження, аналіз джерел, підготовку тексту статті та формулювання висновків. Автор ознайомився з остаточною версією рукопису, схвалив її та погодився з поданням статті до публікації.

Академічна доброчесність. Автор підтверджує оригінальність, точність і достовірність тексту статті та наведених у ній результатів, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Використання інструментів штучного інтелекту. Автор засвідчує, що під час підготовки цієї статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Фінансування. Дослідження виконано в межах наукової діяльності авторів у відповідних установах і не мало окремого зовнішнього фінансування.

Author Contribution. The author independently conceptualized the study, analyzed the sources, prepared the text of the article, and formulated the conclusions. The author reviewed the final version of the manuscript, approved it, and agreed to submit the article for publication.

Academic Integrity Statement. The author confirms the originality, accuracy, and reliability of the text of the article and the results presented therein, as well as compliance with the principles of academic integrity.

Use of Artificial Intelligence Tools. The author certifies that no artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Conflict of Interest. The author declares that there is no actual or potential conflict of interest.

Funding. The research was conducted within the framework of the author's academic activities at the relevant institutions and did not receive special external funding.

Надійшла: 25.02.2026

Прийнята до друку: 15.03.2026

Опублікована: 30.04.2026

Received: 25 February 2026

Accepted for publication: 15 March 2026

Published: 30 April 2026

Рекомендації до уваги авторів!

Журнал «Вісник Пенітенціарної асоціації України» є науковим виданням громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» та приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права». Відповідно до Постанови Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 № 7-05/1 **наукові статті**, зокрема, **мають містити такі необхідні елементи**: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми й на яких ґрунтується автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Разом із рукописом подається і його електронна копія. Обсяг статті має становити до 15 сторінок тексту на папері формату А4 через 1,5 інтервал, шрифт – 14-й кегель. Електронні варіанти малюнків і таблиць подаються окремими файлами у форматі А5. Посилання на джерела в тексті слід наводити у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідного джерела, наприклад [1, с. 235] або [2, с. 8; 3, с. 45; 9, с. 20]. Список використаних джерел подають наприкінці статті в порядку появи посилань у тексті відповідно до міждержавних і державних стандартів. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймаються до друку.

Анотації необхідно подавати українською й англійською мовами обсягом не менше ніж 1800 знаків кожна разом із ключовими словами. Назву статті й відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, домашній і службовий номери телефонів) подають українською та англійською мовами.

До рукопису додаються (на окремому аркуші) відомості про автора (або одного з авторів): місце роботи (служби), посада, поштова адреса, телефон, електронна адреса для листування та погодження деталей публікації, ORCID ID.

Статті, подані в журнал, друкуються в авторській редакції. За достовірність наведених фактів, цитат, статистичних даних та інших відомостей, а також відсутність у статті запозичених матеріалів без посилання на джерела **відповідає автор.**

Attention authors!

The journal «Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine» is the scientific edition of the Public organization «Penitentiary Association of Ukraine» and private institution «Scientific Institute of Public Law». According to the Decree of the Presidium of Higher attestation Commission of Ukraine «About increase of requirements for professional publications included in the lists of Higher Attestation Commission of Ukraine» dated January 15, 2003 № 7-05/1, in particular, **scientific articles must contain such necessary elements**: formulation of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks; analysis of recent researches and publications which initiated solving this problem, and in which based the author, the selection is not resolved before the general problem which is dedicated to the designated article; formulation of the objectives of article (setting tasks); description of main material of research with full justification of scientific results; conclusions from this study and prospects for further research in this direction.

The manuscript is represented together with its electronic copy. The volume of articles up to 15 pages of text on A4 size paper 1,5 interval, font 14-PT. It should not be overloaded with references (10–15). Electronic versions of figures and tables are submitted as separate files in A5 format. References in the text should be in square brackets, indicating page numbers of the corresponding source. For example: [1, p. 235] or [2, p. 8; 3, p. 45; 9, 20]. The list of used sources is represented at the end of the article in order of appearance of references in the text, according to international and state standards. Articles submitted with violation of these requirements will not be accepted for publication.

Abstracts must be submitted in Ukrainian and English, no less than 1800 characters each, including keywords. Title of the article and information about authors (surname, name and patronymic (fully), academic degree, academic title, position, home and office phone numbers) are represented in Ukrainian and English.

The manuscript is attached (on a separate sheet): information about the author (or authors): place of work (office), job title, postal address, telephone, e-mail address for correspondence and arrange publication, ORCID ID.

Articles submitted to the journal published in author's edition. For the reliability of facts, quotations, statistical data and other information, and the absence of the article borrowed materials without reference to the source author **is responsible**.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Бернацький О. В., ПОНЯТТЯ «ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ» ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ НОРМ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	5
Ярмиш О. Н., Бернадський Б. В., ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ	20

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Куненко І. С., КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	31
---	-----------

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Аврамова О. Є., ЗІСТАВЛЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ В УПРАВЛІННІ ВІДХОДАМИ, ЩО УТВОРИЛИСЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ПОШКОДЖЕННЯМ (РУЙНУВАННЯМ) БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ	40
---	-----------

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Глушко О. В., ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	53
Подорожній Є. Ю., Подорожній А. Ю., ГАРАНТІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТАБІЛЬНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	62

Саленко І. В.,

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН 71

Філіпенко Н. Є., Павликівський В. І.,

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ КОЛЕКТИВНОГО
ДОГОВОРУ 82

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Армаш Н. О., Беззубов Д. О.,

ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА СУДОМ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ
СУДОЧИНСТВІ 96

Борис С. А.,

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 107

Віницький В. О.,

ПОНЯТТЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ ЯК ОБ'ЄКТУ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ 117

Гусаров С. М., Кириченко О. Ю.,

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО
СТАНУ 126

Зіганшин А. І.,

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В
УКРАЇНІ 139

Рудой К. М., Удренас Г. І.,

РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ПСИХІЧНИМИ ТА
ПОВЕДІНКОВИМИ РОЗЛАДАМИ, СПРИЧИНЕНИМИ ВЖИВАННЯМ
ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН 149

Савченко П. Д., Жуков П. І.,

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ
ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ 159

Сібілев М. А.,

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 173

Цибенко О. В.,

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

182

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Кришевич О. В.,

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОВОДЖЕННЮ ЗІ ЗБРОЄЮ,
БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ СЕРЕД
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ

197

Храмцов О. М.,

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗИ ТА
ПОГРОЗИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ

208

Юзікова Н. С.,

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ОБРЯДУ

222

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

Бараш Л. Є.,

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУ-
ШЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРО-
ГРАМ

233

Варинський В. О.,

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
СПЕЦСЛУЖБ

245

Гольдберг Н. О.,

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В КУЛЬТОВИХ
СПОРУДАХ

257

Остроглядова О. Г., Тетерятник Г. К.,

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА
НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ (ЧАСТИНА І)

266

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Савчук Д. В.,

**ЕВОЛЮЦІЯ РОЗУМІННЯ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В НАУЦІ Й ПРАКТИЦІ
СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

281

CONTENT

THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW. THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

- Bernatskyi O. V.,**
THE CONCEPT OF «LAW ENFORCEMENT» AS A MEANS OF
IMPLEMENTING ENVIRONMENTAL REGULATIONS IN MODERN
UKRAINE 18
- Yarmysh O. N., Bernadsky B. V.,**
ON THE HISTORY OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN THE
RUSSIAN EMPIRE 28

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

- Kunenko I. S.,**
CONSTITUTIONAL REGULATION OF ADMINISTRATIVE JUSTICE IN
FOREIGN STATES: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS 37

COMMERCIAL LAW, ECONOMIC AND PROCEDURAL LAW

- Avramova O. Y.,**
BALANCING PUBLIC AND PRIVATE INTERESTS IN THE
MANAGEMENT OF WASTE GENERATED IN CONNECTION WITH
DAMAGE TO (DESTRUCTION OF) BUILDINGS AND STRUCTURES
AS A RESULT OF HOSTILITIES 50

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

- Hlushko O. V.,**
THE CONCEPT AND TYPES OF GUARANTEES FOR ENSURING THE
STABILITY OF LABOR RELATIONS UNDER MARTIAL LAW 60
- Podorozhnii Ye. Yu., Podorozhniy A. Yu.,**
WAGE GUARANTEES AS AN ELEMENT OF THE STABILITY OF LABOUR
RELATIONS UNDER MARTIAL LAW 69
- Salenko I. V.,**
CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR REFORMING UKRAINE'S LABOUR
LEGISLATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION AND
MODERNISATION OF LABOUR RELATIONS 80

Filipenko N. Ye., Pavlykivskyi V. I., LIABILITY FOR VIOLATION OF THE TERMS OF A COLLECTIVE BARGAINING AGREEMENT	93
--	-----------

**ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS.
FINANCE LAW. INFORMATION LAW**

Armash N. A., Bezzubov D. O., EVALUATION OF AN EXPERT'S OPINION BY A COURT IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS	105
Borys S. A., THE ESSENCE OF FINANCIAL CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES	114
Vynytskyi V. O., THE CONCEPT OF MONETARY CIRCULATION AS AN OBJECT OF FINANCIAL AND LEGAL REGULATION	124
Husarov S. M., Kyrychenko O. Yu., ADMINISTRATIVE AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE DURING THE PERIOD OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW	137
Zihanshyn A. I., THE GOAL AND OBJECTIVES OF PUBLIC ASSOCIATIONS IN UKRAINE	146
Rudoï K. M., Udrenas G. I., REHABILITATION OF MILITARY PERSONNEL WITH MENTAL AND BEHAVIOURAL DISORDERS CAUSED BY THE USE OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES	157
Savchenko D. P., Zhukov P. I., GENERAL PRINCIPLES OF THE PROVISION OF EMERGENCY MEDICAL CARE IN UKRAINE	170
Sibiliev M. A., ENSURING LEGALITY IN THE ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE	180
Tsybenko O. V., ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT OF LEGAL SUPPORT FOR COMBATING OFFENSES IN THE ENVIRONMENTAL PROTECTION IN UKRAINE FIELD	194

**CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.
CRIMINAL-EXECUTIVE LAW**

- Kryshevych O. V.,**
PREVENTION OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS, AMMUNITION,
OR EXPLOSIVES AMONG MILITARY PERSONNEL WHO HAVE
PARTICIPATED IN COMBAT OPERATIONS 205
- Khramtsov O. M.,**
FOREIGN EXPERIENCE OF CRIMINALIZATION OF INSULTS AND
THREATS TO A MILITARY SERVICEMAN 219
- Yuzikova N. S.,**
FOREIGN EXPERIENCE OF CRIMINAL LIABILITY FOR OBSTRUCTING
THE PERFORMANCE OF RELIGIOUS RITES 230

**CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS;
FORENSIC EXPERTISE, OPERATIVE AND INVESTIGATIVE
ACTIVITY**

- Barash L. Ye.,**
FORENSIC CLASSIFICATION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF
STATE FINANCING OF BUDGET PROGRAMS 243
- Varynskyi V. O.,**
ETHICAL AND LEGAL RISKS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN
LAW ENFORCEMENT AND SPECIAL SERVICES 255
- Holdberh N. O.,**
TACTICAL ASPECTS OF CONDUCTING SEARCHES IN PLACES OF
WORSHIP 264
- Ostrohliadova O. H., Teteriatnyk H. K.,**
FEATURES OF THE ORGANIZATION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF
CRIMINAL OFFENCES AGAINST THE SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL
INTEGRITY OF CHILDREN (PART I) 278

JUDICIARY; PROSECUTOR'S OFFICE AND ADVOCACY

- Savchuk D. V.,**
THE EVOLUTION OF THE UNDERSTANDING OF RESERVATIONS IN
THE SCHOLARSHIP AND PRACTICE OF CONTEMPORARY
INTERNATIONAL LAW 293

ЖУРНАЛ
JOURNAL

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ
УКРАЇНИ № 1(35)/ 2026

BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE № 1(35)/ 2026

Матеріали подано в авторській редакції

Відповідальний за випуск
Голубов А. Є.

Дизайн обкладинки та верстання
Кандиба Т. П.

вул. Г. Кірпи, 2 А, Підписано до друку 29.04.2026.
м. Київ, 03035, Формат 60x84/8.

Папір офсетний.
тел. 067 174 92 01 Ум. друк. арк. 35,57
Зам. № ____

e-mail: visnyk_pa@ukr.net
www.visnykpau.com

ISSN 2523-4552

